

MÂIDE

﴿٥﴾ سُورَةُ الْمَائِدَةِ

Bu sûrei Mâide dahi Medenîdir. Ya'ni hicreti seniyyeden sonra nâzil olmuştur. Hem de son zamanlarda

nâzil olan sûrelerdendir. Netekim: «

سُورَةُ الْمَائِدَةِ مِنْ آخِرِ الْقُرْآنِ نَزُولًا فَاحِلُّوا حَلَالَهُ وَحَرَّمُوا حَرَامَهُ

= sûrei «Mâide» Kur'anın nüzülce muahhar olanlarındandır. Binaenaleyh halâlini halâl, haramını

haram tutunuz» diye de aleyhissalâtü vesselâmdan merviydir. Hudeybiye senesinden itibaren nüzule

başlamış, bir kısmı fethi Mekke senesi, bir kısmı da hiccetülveda'da nâzil olmuştur. Bazıları Bu Sûrenin

hepsi birden hiccetülveda'da Arefe günü, bazıları da bu sefer esnasında Nâzil olduğunu söylemişlerdir.

Esmâ binti yezidden menkuldürki, surei «Mâide» nin cemî'si nâzil oldu ben Resulullahın nâkası Adbanın

zımamını tutuyordum ağırlığından devenin kolları kırılıyazdı» demiştir. Lâkin cumhurun tercihine ve Hazreti

Ömerden dahi sahih rivayete göre bu bütün sûre hakkında değil, bazı âyetler: ezcümle «

«الْيَوْمَ اكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ» hakkındadır. Ve ma'ûmdur ki hicretten sonra gerek nefsi

Medine ve gerek bir seferde ve gerek Mekkede nâzil olanlara Medenî denilir.

Âyetleri - Yüz yirmidir.

Kelimatı - bin sekiz yüz dört.

Harfleri - on bir bin dokuz yüz otuz üç.

Fasılaları - لم ندبر = د . ب . م . ن . ل . ر

İsimleri - Maide, Ukud, Munkize, Müba'siredir.

sh:»1544

Mâide: Yemekli sofraya demektir. Sûrei «Nisa'yı sûrei «Mâide» nin tâkib etmesi ne kadar mütenasib ve ne kadar ma'hidardır. «Mâide Isâ» nın bu sûrede zikredilmiş olması bu tesmiyenin zâhiren bir vechi gibi görünürse de doğrusu onun için buna sûrei «Maide» denilmiş değil, bu, surei «Maide» olduğu için o bunda zikredilmiştir. Esasında bu sure ni'meti islâmın Maidesidir. Burada «

«الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي» müeddasinca

ni'meti islâm tamamen kurtarılmış, ahidlerine vefa, akidlerini iyfa eden Ehli iymana sunulmuştur. Şöyle ki:

﴿١﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ أُحِلَّتْ لَكُمْ بَهِيمَةُ
الْأَنْعَامِ إِلَّا مَا يُتْلَى عَلَيْكُمْ غَيْرَ مُحَلِّي الصَّيْدِ وَأَنْتُمْ حُرْمٌ إِنْ
اللَّهُ يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ ﴿٢﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحِلُّوا
شَعَائِرَ اللَّهِ وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ وَلَا الْهَدْيَ وَلَا الْقَلَائِدَ وَلَا
أَمِينَ الْبَيْتِ الْحَرَامِ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنْ رَبِّهِمْ وَرِضْوَانًا وَإِذَا
حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَا نُ قَوْمٍ أَنْ صَدُّوكُمْ عَنْ
الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ أَنْ تَعْتَدُوا وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ وَلَا
تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ

العقاب ﴿٣﴾

sh:»1545

﴿٣﴾ حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ الْخَنزِيرِ وَمَا أَهَلَ
لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ وَالْمُنْخَنِقَةُ وَالْمَوْقُوذَةُ وَالْمُتَرَدِّيَةُ وَالنَّطِيحَةُ وَمَا
أَكَلَ السَّبْعُ إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ وَأَنْ

تَسْتَقْسِمُوا بِالْأَزْلَامِ ذَلِكُمْ فَسُقُ الْيَوْمَ يَئِسَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ
دِينِكُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِ الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ
وَأَتَمَّمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا فَمَنِ اضْطُرَّ
فِي مَخْمَصَةٍ غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِإِثْمٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢٨﴾

Maide Şerifi

Ey o bütün iman edenler! akidlerinizi iyfa ediniz, ihrama girdiğinizde avı halâl saymamanız şartıyla size en'am behaiminin âtide okunacak olanlardan maadası halâl kılındı, şüphe yok ki Allah ne isterse hukmeder

1 Ey o bütün iman edenler! ne Allahın şeâirine, ne şehri harâma, ne kurbanlık hediyelere, ne

gerdanlıklarına ne de mevlâlarının gerek fazlını ve gerek rızasını arayarak beyti harâma doğru gelenlere

sakın hurmetsizlik etmeyin, ihramdan çıktığınız zaman isterseniz avlanın, sizi Mescidi haramdan menettiler

diye bir takımlarına karşı beslediğiniz kin sakın sizi tecavüze sevk etmesin, birr-ü takvâ üzere yardımlaşın,

günah-ü taaddi üzere yardımlaşmayın, Allahdan korkun çünkü Allahın ıkabı çok şiddetlidir 2 Size şunlar

haram kılındı: ölü, kan

sh:»1546

inzir eti, Allahdan başkâsının namına boğazlanan, bir de boğulmuş, yahud vurulmuş yahud yuvarlanmış,
yahud süsülmüş, yahud canavar yırtmış olub da canı üzerinde iken kesmedikleriniz ve dikili taşlar üzerinde
boğazlananlar ve zararlar kısmet paylaşmanız, hep bunlar birer fisk (yoldan çıkıştır) bu gün kâfirler deninizi
söndürebilmekten ümidlerini kestiler, onlardan korkmayın, yalnız benden korkun, işte bugün sizin için
dininizin kemale yetirdim, üzerinizdeki ni'metimi tamâma irdirdim, ve size din olarak islâma rıza verdim, şu
kadar ki her kim son derece açlık halinde çaresiz kalırda günaha meyl maksadı olmaksızın onlardan
yemeğe muhtarr olursa elbette Allah gafur, rahîmdir 3

Bu surenin diğerlerinde bulunmayan on sekiz farizayı tazammun ettiği beyan olunuyor. Ebuheyyanın
kaydettiği veçhile derler ki: Arabın ilk feylesofu meşhur « الكندي » ye tilmizleri «ey hakîm! bize şu
Kur'anın bir mislini yapiver» demişler, o da «peki, hepsinin değil, amma bir kısmının mislini yapayım»
demiş ve bir çok günler çekilib kapanmış, sonra çıkmış «vallahi demiş buna ne bizim kudretimiz yetecek,
ne de başka birinin, mushafı açtım, Sûrei «Maide» çıktı, baktım vefayı söylemiş, nekisten nehyetmiş. Bir
tahlili amm yapmış, sonra bir istisna istisna eylemiş, sonra da kudret-ü hikmetinden haber vermiş ve bütün
bunları iki satıra sığdırmış, bunu ise hiç kimse cildlerle yazı yazmadan ifade edemez. ilh...»

UKUD: Akdin cem'idir. Akd, tevsik olunmuş ahid demektir ki bir şeyi diğerine sağlam surette bağlayan bağ ve düğüme, meselâ ip düğümüne teşbih edilmiştir. Ya'ni akıd asli lüğatte sıkı bağlamak ve düğümlemek, muhkem bağ ve düğüm demek olub bundan naklen bir kimsenin bir şey'i iltizam veya âhare iltizam ederek kendini veya diğerini bağlamasına veya mütekabilen bağlanmalarına akıd tesmiye olunmuştur ki itikad de bundandır.

sh:» 1547

Binaenaleyh her akıd icab-ü kabule mütevakkıf olmayıb ba'zıları mücerred icab ile dahi mün'akıd olur ki nezirler ve mustakbele taalluk eden yeminler bu kabildendir.

AHİD dahi asli lüğatte bir şey'i halden hale hıfzedib mura'at etmektedir. Böyle mura'atı iltizam veya iltizam edilen tevsikata da ahid tesmiye olunur. Bu itibar ile ahid ve akıd müteradif veya mütalâzim demek iseler de akıd kelimesi misak gibi daha ziyade bir ihkâm ifade eder.

VEFA VE İYFA ise ahd-ü akdin mucibini eda etmek, icabını tamamen icra eylemektir. Burada cem'i

muhallâ billâm olan « الْعُقُودُ » istiğrak ifade eder ki gerek Allah tealânın kullarına iltizam ve akd eylediği

tekâlif ve ahkâmı diniyyeye ve gerek ibadın kendiliklerinden Allaha karşı akdettikleri nezirlere ve yeminlere

ve gerekse insanların kendi beyinlerinde sahihan akdeyledikleri emanat, muamelât ve saireye müteallık

her nevi' ukuda şamildir. Hatta Ehli harb, Ehli zimmet ve Havaric ve sair nâs ile akdedilen muahedat dahi

dahildir. Şu halde bundan şu kaide müsteban olur ki «ukudda aslolan sıhhatır, meğer ki fesadına bir delil

kaim olsun». Bunun için her hangi bir akıdde kabil; sıhhat müdde'isinin, beyyine fesad müddeisinindir.

Meğer ki o akıdde kabil; sıhhat müdde'isinin, beyyine fesad müddeisinindir. Meğer ki o akıdde fesad

butlandan başka bir ma'na ifade etmemiş olsun. Çünkü butlan iddiası akdin ademini iddia ve vücudunu

inkâr demektir. Bunda ise beyyine vücud ve sıhhat müddeisine teveccüh eder. Akid, sabit ve mün'akıd değil

ise iyfa edilecek şey yoktur. Ebubekri Razî bu ma'nayı Fikhî ile Ahkâmı Kur'anda der ki: «

«أَوْفُوا بِالْعُقُودِ» ukud isminin mütenâvil olduğu cemii ukudun iyfasını iktiza eder. Binaenaleyh her

hangi bir akdin cevaz veya fesadında veya her hangi bir nezrin sıhhat ve lüzumunda ihtilâf ettiğimiz zaman

«أَوْفُوا بِالْعُقُودِ» kavli ilâhîsi ile ihticac sahih olur. «أَه» . Lâkin ukud her nevi' tekâlifi

şer'iyyeden eamm olduğu ve halbuki tekâlifi şer'iye

sh:»1548

içinde mendubat ve müstehabbatın dahi vücudu ma'lûm bulunduğu cihetle işbu «أَوْفُوا» emrinin de

vücub ve nedibden eamm bir ma'nâyâ mahmul olması lâzım geleceği de unutulmamak iktiza eyler.

Netekim bunu Ebüssüud tasrih etmiştir. Velhasıl dinin hulâsası Allah ve kullarla sağlam bir takım uhûd ve

mukavelât akd etmek ve sahihan akd edilen uhûd ve ukûdu iyfa ile hukmünü yerine getirmek demek

olduğu bu Sûrenin başında bir asli küllî olarak icmal olunub buyurulmuştur ki:

1. ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ﴾ Ey iman etmiş olan mü'minler

bağlandığınız bütün akidleri iyfa ediniz.» -Yâni evvel emirde iman bir akiddir. Ve siz bu akd ile Allaha karşı

bir takım uhud ve ukud yaptınız bağlandınız, sonra kendiliğinizden veya kendi aranızda veya ale'lumum

insanlar beyrinde bir takım akıdler daha yapar bağlanırsınız. İşte bütün bu akıdleri iyfa ediniz. dinin kökü,

iymanın hukmü, Allahın emri icmalen budur. Şimdi Sûrenin ismile mütenasib olmak üzere evvelâ vesaiti

ma'îşetten başlayarak bunun biraz tafsiline gelemim:

﴿أَحِلَّتْ لَكُمْ بِهِمَةَ الْأَنْعَامِ﴾ Size behîmei en'am halâl kılındı»- bunlarla intifa'

eder ve halâl halâl yiyebilirsiniz ﴿إِلَّا مَا يُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ﴾ ancak hurmeti okunan veya

bervechi atfı okunacak olanlar müstesna. -ki ezcümle «حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ الْخَبِيثَةُ»

gelecektir.- Daha evvel bilhassa şu calibi dikkattir ki

﴿غَيْرَ مُحَلِّيِّ الصَّيْدِ وَأَنْتُمْ حُرْمٌ﴾ siz ihramda iken saydi halâl kılamiyacağınız,

ihram halinde avlanmayı ve av eti yemeyi tecviz edemiyeceğiniz halde behîmei en'am bazı müstesna ile

halâl kılındı» -ya'ni ey mü'minler siz hayvan öldürmek caiz olmiyan ihram halinde avdan ve av eti yemekten

memnunsunuz, fakat bu halde bile bir akdin semeresi olmak üzere et yemekten mahrum kılınmadınız.

sh:»1549

Siz ihramda iken av olmamak şartile ihramda bulunmiyanların keddikleri en'amdan yiye bilirsiniz ki bu

hıll-ü hurmet birer akdi lâhîdir. Ve böyle başkasının kesdiği hayvanın etini yiyebilmeniz her halde kendi

aranızda yapacağınız beyi' veya hibe gibi bir akdin semeresidir. Binaenaleyh bununla ukudun faidelerini

ve dini islâmda ma'îşetinizin nasıl tevsi' edildiğini takdir ve bu hıll-ü hurmeti iyfa eyleyiniz de halâlı haram,

haramı halâl yapmayınız.- İleride «

أَحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ . . . وَحَرَّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدَ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ

حُرْمًا» âyetinde sarahaten görülecektir ki ihram halinde haram olan sayd, deniz avı değil, kara avıdır.

Buradaki sayd da kara hayvanatı demek olan behimei en'amdan istisna mevkiinde bulunmak i'tibariyle

buna bir iymayi mutazammındır. Behime esasen akli olmiyan her hangi bir hayvan demektir ki ibham

ma'nâsından mehuzdur. Sonra bu isim berrî veya bahrî dört ayaklı hayvanatta daha ziyade isti'mal

olunarak onlara kesbi ihtisas etmiştir. Burada halâl kılınan ise mutlak behaim değil, behimei en'amdır.

EN'AM da « نَعْم » in cem'i olub sûrei «En'am» da «

﴿وَمِنَ الْأَنْعَامِ حَمُولَةً وَفَرْشًا كُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ﴾ .
﴿ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ مِنَ الضَّأْنِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْمَعَزِ اثْنَيْنِ﴾ . ﴿وَمِنَ
﴿الْأَبْلِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْبَقَرِ اثْنَيْنِ﴾

ehliyyeden deve, sığır, davar, ya'ni koyun ve keçiye ıtlak olunur ki yumuşaklık ma'nâsına olan nu'umetten

me'huzdur. Pençeliler şöyle dursun beygir, katır, eşek gibi «hâfir» denilen tek tırnaklı hayvanat bile

en'amda dahil değildiler. Netekim sûrei «Nahilde» «

﴿وَالْأَنْعَامَ خَلَقَهَا لَكُمْ فِيهَا دِفْءٌ وَمَنَافِعُ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ﴾ .
﴿وَالْخَيْلَ وَالْبِغَالَ وَالْحَمِيرَ لِتَرْكَبُوهَا وَزِينَةً وَيَخْلُقُ مَا لَا
﴿تَعْلَمُونَ﴾

beyaniyye olub «en'am denilen behimeler» demektir ki bu surette diğer bir âyetteki «

﴿وَأَحَلَّتْ لَكُمْ الْأَنْعَامَ إِلَّا مَا يُتْلَى عَلَيْكُمْ﴾ gibi doğrudan doğru en'amın

hılli tansıs olunmuş ve bunlara şebih olan ceylân geyik ve saire gibi av hayvanatı en'ama mülhak olarak

tahlil kılınmış olur. Veya behîmeden murad en'amın

sh:» 1550

gayri olarak izafeti lâmiyye teşbihiyye ile «en'am gibi olan behaim» demektir ki bu surette de geviş

getirmek ve enyabı olmamak i'tibariyle en'ama benzeyen geyik ve sair behaimi vahşiyenin hilli tansıs

edilmiş ve menatı hille işaret kılınmış olur. En'amın hilli ise mukaddema diğer nassile beyan olunmuş

bulunduğu gibi buradan da müşebbehün bih bir asıl olmak üzere yine bil'ışare anlaşılır ve bundan «

غَيْرَ مُحَلِّي الصَّيْدِ» fıkrâi haliyyesi ile saydın istisnai bir istisnai muttasıl mevkınde bulunacağı

«behîme» kaydı de te'kide değil te'sise masruf olub bir faidei zaide ifade edeceği cihetle ba'zı müfessirîn bu

sureti tercih etmişlerdir. Lâkin bunda hali ihrama nazaran kelâmı, tahrimi mahza tevcih vardır ki «

أَوْفُوا بِالْعُقُودِ» siyakına pek de mülâyım değildir. Zira vuhuşdan intifa sayde mütevakkıf olduğu

cihetle bunu müteakıb hali ihramda saydın memnuiyyeti beyan olunurken hali ihrama nazaran bu hillin hiç

hukmü kalmamış ve o halde siyakı kelâm büsbütün tahrime teveccüh etmiş ve binaenaleyh bu memnuiyyet

halinde en'amın hillinden intifa' ve ukudün semeratından istifade hususu tansıs edilmemiş ve bu ni'meti

islâm ile imtinan ma'nâsı gösterilmemiş olacaktır. Gerek bu ince zevkı beyan ve gerek hilli en'amın esaleti

müsellem olması hasebiyle ekser müfessirîn de evvelki izafeti beyaniyye suretini tercih eylemişlerdir. Ki

bunda behîme lâfzı menatı hilli tansıs etmemekle beraber bunu iymâ nüktesinden de hâlfî değildir. Vuhuşun

ilhakına medar olur. Ve her iki takdirde behîmei en'am behaimi bahriyyeye şâmil değildir.

Şimdi bu in'amı İlâhîye karşı acaba bu hill-ü hurmet niçin böyle oluyor? Niçin en'am, ihlâl ve ihram, cemii

ahvalde mübah kılınır da sayd ba'zan mübah, ba'zan haram oluyor? Hayvanatın hepsi can değil midir?

Nasıl oluyor da hukmi İlahîde bu hayvanların ve levse ba'zıları insanlara halâl olabiliyor? Gibi bir takım

mülâhazalara

sh:»1551

da lüzum yoktur. Hıll-ü hurmet ahkâmını ta'lilden ziyade taabbüdle iyfa etmelidir. Zira

﴿إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ﴾ şübhe yoktur ki Allah neyi irade ederse onu hukmeder.

Hukmünde muhtardır.»- Ya'ni esas i'tibarile bütün ahkâm onun meşiyet-ü iradesine tabi'dir. İradei İlahiyye

üzerinde icrayı te'sir etmesi melhuz hiç bir illet, hiç bir kuvvet yoktur. Gerçi bir çok defalar geçdiği üzere

Allah tealâ hakîm olduğundan tekâlifî İlahiyyenin medarı da masalih ve menafii ibaddır. Ve şu halde bu

hıll-ü hurmet de bir çok hikemi baligayı mutazammındır. Fakat bütün bu hikmetler iradei İlahiyyenin semerat

ve ahkâmı müterettibesinden başka bir şey değildirler. Asıl illeti hüküm, o hikmetler, o maslâhatlar değil,

iradei Sübhaniyyedir. Meselâ insan hayvanata müreccah ve en'am hayvanatı insaniyyenin masalihine

diğerlerinden daha elverişli yaratılmış ve bu gibi hikem-ü masalihî fitriyyeye binaen en'am halâl kılınmış

denebileceği farz olunsun. Fakât buna karşı acaba bu hilkat, bu nizam neye böyle olmuş? Bunda ne

zaruret varmış? Suali derhal varid olur. Bunun ise yegâne cevabı Allahın böyle irade etmiş ve böyle

hukmeylemiş olmasıdır. Binaenaleyh esas i'tibariyle bunların hiç birinde zarureti zatiyye yoktur. Hepsi

mümkünattandır. Bütün vücubun, zaruretin, husnün menşei Allahdır. Hüküm, hikmet, hukuk, şeri' hep bu iradenin teayyünatıdır. Ve bunun için tekâlifin hüsn-ü kubhu de her şeyden evvel halık ve mahlûk, rububiyet ve ubudiyet nisbetiyle iradetullaha müsteniddir. Ve ilim ve hikmeti hukuk ne kadar ta'mık edilirse edilsin esasında kanunı taabbüdden harice çıkamaz. Asıl hikmet tabiatı eşyanın değil, onları halıkı ve « بِكُلِّ شَيْءٍ مُّحِيطًا » olan Allahındır. Teşri' noktai nazarından bu hıll-ü hurmet de mahaza onun iradesi eseridir. Bunun için 2.

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحِلُّوا شَعَائِرَ اللَّهِ ﴾ ey iman edenler ne

Allahın

sh:»1552

şeâirine -Ya'ni iradesini gösteren merasim-ü tekâlifi diniyyesine ve ibadat ve taatına nişane olan alâmatı

müş'iresine: meselâ hacc için İhram, Mikatlar, Cemreler, Safa ve Merve, Meş'ari haram, Arafe ve Rükûn,

Tavaf-ü say, Kurban, Tahlık ve İhlâl gibi menasik denilen şiarlara ﴿ وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ ﴾ ve

ne bu şeâirden ma'dud olan şehri harama»- Ya'ni kital, haram olan Receb, zilki'de, zilhicce, muharrem dört

aydan birine (sûrei Bakarede « ﴿ الشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ ﴾ » bak),

﴿ وَلَا الْهَدْيَ ﴾ ve ne hediye» -Ya'ni Kâ'beye ihda olunan kurbanlıklara

﴿ وَلَا الْقَلَائِدَ ﴾ ne de kılâdelere- Ya'ni kurbanlık nişanesi olmak üzere hediyelere her hangi bir

şeyden takılan gerdanlıklara ve alel'husus bunların takıldığı kıladelî kurbanlıklara

﴿وَلَا آمِينَ الْبَيْتِ الْحَرَامِ﴾ ve ne beyti harama

﴿يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنْ رَبِّهِمْ وَرِضْوَانًا﴾ rablarından hem bir fadıl -bir ticareti

Dünyeviyye- ve hem rıza ümid ederek ziyaret kasededenlere hurmetsizlik etmeyin -Ya'ni bütün şeâiri

muhterem tutun, hurmetini hetk eylemeyin. Ezcümle Şehri harama kital veya nesi' ile riayetsizlikte

bulunmayın, hedy-ü kalâidin hurmetini ihlâl etmeyin, diğêrlerinin sevkettiklerine taarruz etmeyin, kendinizin

hediy, sevk-u taklid etmesi de efali ihramdandır, Binaenaleyh, bozmayın derhal elbisenizi çıkarıb ihrama

girmekle ve ba'dehu bunların etlerini tesadduk etmekle bu hurmeti muhafaza edin, hem ziyaret, hem ticaret

kasdiyle Kâ'beye gelenleri meneylemeyin, huccacın yolunu kesmeyin, beyti harama haricden gelenler de

Mekkeye ihramsız girmesin. ﴿وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا﴾ avlanacaksınız İhramdan ve

Haremden çıkıb hille girdiğiniz vakit avlanın»- O vakit Harem haricinde sayde me'zuniyyet var. Fakat

sh:»1553

saydi harem ne İhramlı ne İhramsız hiç bir halde caiz değıl. « لا ينفِر صيدها »

﴿وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَا نُ قَوْمٍ أَنْ صَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ أَنْ

﴿تَعْتَدُوا﴾ bir zamanlar sizi Mescidi haramdan menettiklerinden dolayı bir kavme olan buğz sizi

kendilerine taarruz ve tecavüzünüzle günaha sokmasın, şeâire hurmetsizlik etmek cürmüne düşürmesin»

-İbni Kesir ve Ebu Amir kıraetlerinde «همزه» nin kesrile «ان صدوكم» okunduğuna göre: bir

kavm sizi Mescidi haramdan menederlerse onlara buğz ve kininiz şeâire hurmetsizlik ederek kendilerine

taarruz etmeniz suretile sizi günaha sokmasın ﴿وتعاونوا على البرِّ والتَّقْوَى﴾

birr-ü takva üzerinde yardımlaşın da ﴿وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ﴾

cürm-ü taaddi üzerinde yardımlaşmayın. ﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ﴾ ve Allahdan korkun- bu emirlere

muhalefetten hazer edin ﴿إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ﴾ ve iyi bilin ki Allahın ıkabı gayet

şiddetlidir, dayanılır şey değildir.»

Rivayet olduğuna göre bu âyetin başlıca sebebi nüzülü Beni Dubey'a ibni Sa'lebedene Hutam ibni

Hindi Bekrî hâdisesi olmuştur. Bu Hutam Medineye gelmiş, atlarını Medine haricinde bir yere bırakmış,

yalnızca huzur Resulullah'a varmış, bir kavmin da'isi olduğunu ve arkadaşlarıyla beraber gelib müsliman

olacaklarını va'd eylemiş, çıktığı zaman Resulullah «bu adam bir fâcir yüzile girdi ve bir gadir kafasile çıktı»

buyurmuş. Sonra Medineden çıkmış, Medine ahalisinin yayılmakta olan develerine rastgelmiş sürmüş

götürmüş ve şu recezi söyleyerek gitmiş:

قد لفها الليل بسواقِ حطمِ ليس براعى ابل ولا غنم

ولا بجزار على ظهر الوضم باتوا نياما وابن هند لم ينم
بات يقاسيها غلام كا الزلم خدلج الساقين ممسوح
القدم

sh:»1554

Haber alınınca ta'kib edilmiş, yetişilememiş, ertesi sene ya'ni Omrei kaza senesi Bekr ibin Vâil huccacı

miyanında Yemameden çıkmış, hacce gelmiş ve beraberinde hayli emvali ticaret varmış ve sürdürdüğü

develerden bir çoğunu kılâdeleyib hedy olarak sevketmiş. Müslimanlar karşidan bunların geldiklerini

işidince karşılayıp vurmak için Resulüllahdan istizan etmişler, bu âyet nâzil olmuş, müsâade

buyurulmamıştır. (

.طبرى . ابو حيان . ابو السعود . حاشية قاضى . شهاب

Omrei kazâ zilki'de de vakı' olduğundan «Şehri haram» evvelen ve bizzat buna işaret demektir. Diğer

taraftan İbni zeydin rivayetine göre Fethi mekke senesi müşrikler dahi Kâ'beyi ziyarete geliyorlar ve

Omreye giriyorlardı, müslimanlar, «ya Resulallah bunlar müşrik, bız de bunları bırakmıyalım baskın

edelim» demişler « وَلَا آمِينَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ الْخ » nâzil olmuş, Hudeybiyeyi ihtar eden « وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ أَن صَدُّوكُمْ الْخ » fıkrası da buna daha ziyade mülâyımdır.

Bu rivayetlerde gösterilen sebebi nüzule nazaran « وَلَا آمِينَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ » yalnız müsliman huccacın değil, müşriklerin bile Kâ'beyi ziyaretten men' edilmemelerini âmirdir. Ve talebi ridvan kendi mezheblerine nazaran zu'mlerince demektir. O halde sûrei «Barâe» de «

مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ أَنْ يَعْمُرُوا مَسَاجِدَ اللَّهِ شَاهِدِينَ عَلَيَّ
« أَنْفُسِهِمْ بِالْكَفْرِ ط
إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ
هَذَا » âyetlerle dokuzuncu senei Hicriyyeden sonra müşrikler Mescidi harama yaklaşmaktan

men'edildikleri zaman bu umum nesholunmuş « وَلَا آمِينَ » yalnız müsliman huccaca munhasır kalmıştır.

Kezalik « وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ » hükmü de sûrei «Bakare» de beyan

olunduğu üzere « **وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ** » gibi tamim âyetleriyle mensuktur. Cumhuri

ulemanın kavli de budur. Fakat ba'zı ulema şehri haramda ta'arruzî harbin memnu'iyeti bâkî olduğuna ve

taarruzu nehy'eden « **وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ** » hükümünün mensuh olmadığına zahib oldukları gibi

esasen « **وَلَا آمِينَ الْبَيْتِ الْحَرَامِ** » dahi müslimanların gayrisına şamil olmadığına ve

çünkü « **يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنْ رَبِّهِمْ وَرِضْوَانًا** » talebi sevab ve rızai lâhî ma'nâsile

mü'minlerin ş'arında zâhir bulunduğu ve şu halde müşriklerin men'ini emreden «Berae» âyetlerinin

buna ta'allûku olamayacağına kail olmuşlardır. Bunun için Hasen radiyallahü anh «sûrei «Maide» de

mensuh yoktur» demiş. Ebu Meyserenin «Bu sûrede on sekiz feriza vardır ve bunda mensuh yoktur. dediği

de nakledilmiş ve bu babda balâda zikredilen «

سُورَةُ الْمَائِدَةِ مِنْ آخِرِ الْقُرْآنِ نَزُولًا فَاحِلُّوا حَلَالَهُ وَحَرَّمُوا حَرَامَهُ

olduğu rivayetine taraftar olmuşlar demektir. Maamâfih surei «Mâide» nin iki âyetinden maadasında

mensuh bulunmadığı hakkında da bütün müfessirînin icmai vardır. Hazreti ebi Bekrin hacce me'mur olduğu

dokuzuncu senei hicriyyeye kadar Arab müşriklerinin hacdan men'edilmediği ma'lûmdur. Zikrolunan

«Berae» âyetlerinin nüzulü üzerine bu seneden sonra men' edildiklerinde ve onuncu senei hicriyyede

Resulullahın bizzat riyaset buyurduğu hiccetülveda'a kâfirlerden hiç birinin yaklaşıldığında da ihtilâf

yokdur. Fakat mes'ele bundan evvel küffarın men'edilmemesi, men'e dair bir emir varid

olmamasından mıdır? Yoksa men' edilmemeleri bu âyet ile emredilmiş olmasından, ya'ni «

وَلَا آمِينَ الْبَيْتِ الْحَرَامِ» küffara da şamil bulunduğundan mıdır? İşte ihtilâf bu

noktadadır. Ve ma'lûmdur ki nesih, nassın mütebakideki kat'iyyetine halel vermeyeceğinden her iki surette «

وَلَا آمِينَ الْبَيْتِ الْحَرَامِ» fıkrasının evvel ve ahır huccaci müsliminin hacden

men'edilmemeleri hakkındaki hükmü kat'i ve muhkemdir. «Barea»

sh:»1556

âyeti de müşrikîn aleyhinde muhkemdir. Ve elyevim semerei hilâf ancak «Şehri harâm» mes'elesinde zâhir

olabilecektir. Zira bazı ulemanın dediği gibi burada nesih yoksa müslimanlar, şehri haram denilebilen dört

ayın hiç birinde ta'arruzî olarak i'lâni harbe şer'an me'zun değillerdir. Cumhurun dediği gibi nesih varsa

lüzumuna göre gerek tedafü'î ve gerek ta'arruzî harb edebilmek için bu dört ay dahi diğer aylar gibidir.

Mukaddema mevcut olan Eşhuri hurum kaydı bugün merfu'dur. Biz de cumhur ile beraber bu reydeyiz.

Sonra bu âyetin hacc aylarında asâyişin muhafazasına her zamandan ziyade ve bir sureti mahsusada i'tina

olunması lüzumunu kemali ehemmiyyetle iş'ar ettiğinde de şübhe yoktur.

غَيْرِ مُحَلِّى الصَّيْدِ وَأَنْتُمْ حَرَمٌ» istisnasına dair olan bu tafsilden sonra «

إِلَّا مَا يُتْلَى عَلَيْكُمْ» istisnasının tafsiline gelelim:

« حَرِّمَتْ عَلَيْكُمْ » size şunlar
« أَحَلَّتْ لَكُمْ بِهَيْمَةَ الْأَنْعَامِ » lâkin 3.

haram edildi:

1- ﴿الْمَيْتَةَ﴾ Meyte -ya'ni zebihisiz olen, daha doğrusu tezkiyesiz ölen»- meyte canlı mukabili

ölü demek değil, hiç biri te'siri haricî olmadan ölen demek de değil, mezbuha mukabili ölü, «

« مُذَكِّي » tam ma'nâyı şer'îsiyle söylenecek olursa « مَا فَارَقَهُ الرُّوحُ مِنْ غَيْرِ ذَبْحٍ »

mukabili ölüdür ki aşağıda gelecek olan « إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ » bu tekabülü gösterecektir.

2- ﴿وَالدَّمَ﴾ Dem, ya'ni kan -ki murad demi mesfuh olduğu diğer bir yerde ezcümle sûrei

«En'am» da mübeyyendir. Meyte, meyte, dem de, dem olduğu için liayniha pis ve haramdırlar. Fakat kanın

böyle hurmeti şunu ifham eder ki meytenin haram olmasında akabilecek kanın tamamen içinde kalmış

olmasının da az çok bir hissası vardır. Ve meytenin ma'nâsında bu dahildir. Ba'zı müşrikler meyteyi yerler

ve «kendi öldürdüğünüzü yiyorsunuz

sh:»1557

da Allahın öldürdüğünü niçin yemiyorsunuz?» derlermiş. Kezalik kanı bağırsaklara doldururlar ve kızartır,

müsafirlerine yedirirlermiş.

3- ﴿وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ﴾ Domuz eti» -ki sûrei «En'am» da «فَانَهُ رِجْسٌ» buyurulduğu

üzere domuzun kendisi aynen necistir. Domuz eti de domuz eti olduğu için liayniha haramdır. Domuz

kendisi alel'itlak haram olduğu halde burada «وَالْخِنْزِيرِ» denilmeyib de «

﴿وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ﴾ denilmesi aşağıdaki tezkiye istisnasına bunun hiç taallûku olamayacağını iyi

anlatmak içindir.

4- ﴿وَمَا أَهْلَ لَغَيْرِ اللَّهِ بِهِ﴾ Zebhedilirken üstüne Allahdan başkasının ismi çekilen

ve meselâ «bismillâti vel'uzzâ» denilen» -ki beraberindeki bismillâh gerek denilsin ve gerek denilmesin.

Bu da Allahın gayrısı namına kesildiği için haramdır. Hayvanı yaradan, insana musahhar eden ve buna

onu kesmek hak ve kudretini veren Allah olduğu halde o hayvanı Allahdan başkasının namına kesmek bir

zulmi azîm, bir şirkîtir. Böyle kesilen bir hayvan da ma'nevî ve hukukî haysiyetle murdar ve haramdır.

Bu dört esastır. Bundan sonrakiler şer'an bunların şümulünde dahidir. Onun için bir çok âyetlerde yalnız

bunların zikriyle iktifa olunmuştur. Fakat cahiliyyede bir takım kimseler meyteyi yemedikleri halde meyteyi

bir te'siri haricî olmaksızın kendi kendine ölen diye telâkkî ederler ve hakıkatte meyte kabilinden olan

bervechi âtî ölûleri yerlerdi ki müslimanlar haricinde böyle kimseler hâlâ vardır. Binaenaleyh burada şer'an

meyte aksamından ba'zıları şu suretle tafsıl olunuyor:

5- ﴿وَالْمُنْحَنَةُ﴾ Boğulan -ya'ni gerek takıldığı iple ve gerek kemend ile ve gerek el ile ve

gerek ağaç ve taş

sh:»1558

arasına sıkışarak, velhasıl her hangi bir suretle nefesi tıkanarak boğulub ölen.

6- ﴿وَالْمَوْقُودَةُ﴾ vurulmuş -ya'ni yakından veya uzakdan her hangi bir darbe ile vurulub

ölmüş olan,

7- ﴿وَالْمُتَرَدِّيةُ﴾ Tereddî eden -ya'ni yüksekten aşağı veya bir kuyuya, bir suya düşüb helâk

olan,

8- ﴿وَالنَّطِيحَةُ﴾ Tosuşan -ya'ni süsülmüş ve süsmüş olan- at veya diğer bir hayvan çiftesile

ölen de bu ma'nâda olmakla beraber daha evvel mevkuzede dahildir.

9- ﴿وَمَا أَكَلَ السَّبْعُ﴾ Sebu' ya'ni canavar yiyen, yırtıcı bir hayvan tarafından telef

edilen»- belli ki bundan maksad hayvanın boğazına giden değil, artığı ve hattâ yırtığıdır.

SEBU'; «nâb» ta'bir olunur sivri dişleri bulunan arslan, kaplan, kurd, köpek vesaire gibi adeten saldırır, kapar, carih, katil her hangi bir yırtıcı hayvan demektir ki muhleb ta'bir olunur, pençesi bulunan yırtıcı kuşlar dahi aynı ma'nâda dahildir. Lisanımızda canavar «cânver» ismi üç ma'nâ ile isti'mal olunmuştur. Birisi canlı ma'nâsına ale'l'umum hayvan demektir ki bu isti'mal şimdi kalmamış denecek kadar nadirdir. İkincisi bilhassa hınzıra veya kurda ıtlakıdır ki kara canavar ve boz canavar diye tefrik olunur. Üçüncüsü cana saldıran yırtıcı hayvan demektir ki örfümüzde canavarın asıl ma'nâsı budur, sebu' de bu demektir. Cahiliyyede meytayı yemeyenler içinde de münhanikadan buraya kadar ta'dad olunan beş ölüyü yiyenler bulunuyordu. Netekim elyevm hıristiyanlar domuz etini yedikleri gibi mevkuzeyi de yerler ve bilhassa domuzu tepesinden ağır bir demirle «vakz» ederek yerler. Gûya bunları, bir illeti, dahiliyye ile ölmeyib bir insan veya hayvan fi'l-ü te'sirile ölmüş olduklarından meyte gibi

sh:» 1559

değil mezbuh gibi telâkkı ederler. Halbuki bunların beşi de zebh ile kanları akıtılmamış olduğundan

temamen meytedirler ve haramdırlar.

﴿إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ﴾

Ancak tezkiye ettikleriniz müstesnadır. Ya'ni henüz canları çıkmadan yetiştirilip

zebh ile hayatlarına hitam verdikleriniz haram değildir.»- Binaenaleyh debelenirken, henüz gözünü kırpar

veya kuyruğunu oynatır veya bacağını depretilirken bile yetiştirilip kesilebilenler halâl olur. Ba'zı müfessirîn

işbu «إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ» istisnasının istisnai münkati' olduğuna, ya'ni yukarıda zikrolunan hiç birini

hurmetten ihrac etmiş olmayıp hepsine mukabil olarak halâl olanların tekabülünü ifade etmekten başka bir

şey değildir. Diğer ba'zı müfessirîn ise bu istisnanın en sondaki «وَمَا أَكَلَ السَّبْعُ» fıkrasına

muhtass bir istisnai muttasıl olduğunu söylemişlerdir. Zira lâfzan akreb olan budur. Bir de bunun mefhumı

lûgavîsiyle mefhum: şer'îsi beyinde bir fark yoktur. Halbuki makablindeki natîha, müterddiye, mevkuze,

münhanika mefhumı lûğavîlerinden başka mevt ma'hâsını da mutazammın olarak meyte aksamından birer

ismi şer'îdirler. Binaenaleyh onlara nazaran istisna ancak münkati' olabilir. Bir istisna ise hem muttasıl, hem

munkati' olamayacağı ve muttasıl mümkün iken munkati'a gidilemeyeceği için bu da muttasıl olarak yalnız

sonuncuya merbut olabilir. Ancak bunların mevt ma'hâsını tazammunları aslı mefhumlarına nazaran değil,

istisnayı mülâhazadan sonra hukmi hurmete nazaran olduğu ve ma'hâyı şer'îleri de bununla takarrur ettiği

mülâhaza edilirse « **مَا أَكَلَ السَّبْعُ** » makablindeki « **إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ** » den münhanikaya

kadar beşinden bir istisnai muttasıl olduğu anlaşılır. Meselâ münhanika mefhumu lûgaten ölmüş ve

ölmemiş olana şamil bulunduğundan

sh:»1560

henüz ölmeden kesilebilenler hurmetten ihrac edilmiş, ölmüş olanlarda haram kısmında kalmış bulunur.

Filvakı' Hazreti Ali, İbni Abbas, Hasen, Katade bunun münhanikadan « **مَا أَكَلَ السَّبْعُ** » a kadar

mecmuundan istisna olduğunu söylemişler, ve cumhuri müfessirîn de bunu ihtiyar etmişlerdir. Ve

maamafih bu üç sureti rabtın hiç birinde hukmi şer'îye nazaran bir ihtilâf yoktur. Daha yukarıdaki dürde

gelince: Bu istisnanın onlara hiç ittisali ve onlardan bir şeyi hurmetten ihrac etmesi ihtimali yoktur. Çünkü

mezbuhun bir daha zebhi muhal olduğundan bir kerre « **إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ** » ün «

« **مَا أَهْلًا لِّغَيْرِ اللَّهِ** » e ittisali bulunmadığı bizzarure ma'lûmdur. Bunu atlayıp da daha

üstündekilere merbut olamayacağı da kavaidi lisan ile ma'lûmdur. Bundan başka balâda ihtar ettiğimiz

vehile hınzırın kesilmesi mümkün isede lâhmın zebh edilmesi mutasavver değildir. Kezalik kan ve meytede

böyledir. Bunun için hiç kimse bu istisnanın münhanikadan daha yukarisına ittisali ihtimaline kail

olmamıştır. Ancak mecmuundan munkati' olduğunu söyleyenler bulunmuştur. Binaenaleyh, o dört içinden

tezkiye ile tahlil edilebilmesi melhuz hiç bir şey tasavvur olunamaz. Gelelim tezkiyeye:

TEZKIYE, « وَذَكَاتٌ » ذَكَاتٌ ، يَذْكُو ، ذَكَى » sülâsîsinden « تَفْعِيلٌ » dir ki zekât

yapmak demektir. Burada zekâtına yetişmek diye müfesserdir. Asa vezninde zekâ ve necat vezninde zekât

lûgatte zebhetmek, ya'ni boğazlamak ma'nasınadır. Bu maddenin aslı, lûgatte bir tamamlanmak ma'nasiyle

alâkadar olduğu beyan olunuyor. Netekim ateşin parlamasına « ذَكَو ، ذَكَ ، ذَكَاء » denilir

ki tamam iştiâl demektir. Kezalik fehme « ذَكَاء » denilir ki tamamı fehim demektir. Sonra sinnin kemaline

« ذَكَاء » denilir ki şebabın nihayetine gelib tamam olması demektir. İşte hayvanı boğazlamak da kanını

akıtarak ve harareti gariziyyesini teskin edecek hayatına tamamen hıtam vermek demek olduğundan zekâ

ve zekât tesmiye olunmuştur. İşte kelimenin lûgaten

sh:» 1561

ma'nası ve esası budur. Ve bundan ma'nayı şer'îye naklolunarak « ذَكَاة » bir ismi şer'î olmuştur ki zebhı

luğavîden min vechin ehass ve min vechin eamdır. Evvelâ ehasstır. Çünkü gerek bu âyet ve gerek diğer

nususa nazaran zekâtı şer'îde mevzu zekât ve kesilecek kısım, âlet, diyanet, Besmele gibi bazı şeraiti

mahsusa mu'teberdir. Binaenaleyh her mezbuher müzekkâ değildir. Saniyen zekâtı şer'îde dahi zebh asıl

olmakla beraber av hayvanatında olduğu gibi zebha kudret bulunmadığı zaman mücerred cerh ve isalei

dem ile veya zebh şanından olmyan balıkda her hangi bir sebebi haricî ile hudusi mev't şer'an zekât

olmağa kâfidir. Halbuki bunlara ne şer'an ne lûgaten zebh denilmez, bu suretle zekâti şer'î, zekâti ihtiyar ve zekâti ıztırar namiyle iki kısımdır. Zekâti ihtiyar mümkün olan yerde zekâti ıztırar kifayet etmez. Bunları biraz tafsıl edelim:

EVVELÂ, zebhı makdur olan hayvanda mevzi'î zekât «lebbe» denilen boyun dibinden, ya'ni gerdandan çene altına kadardır. Resulullah « **فِي اللَّبَّةِ وَالْحَلْقِ** » buyurmuştur. İmamı a'zam Ebu Hanife demiştir ki «halkın, ya'ni boğazın esfeli, evsatı, a'lâsı hepsinde zebh lâbe'se bihtir.»

SANİYEN, kesilmesi vacib olan şey « **أَوْدَاجٌ** » ta'bir olunan dört şeydir ki « **حُلُقُومٌ** » ya'ni nefes borusu olan gırtlak, « **مَرِيءٌ** » ya'ni yeyib içecek geçen mi'de yolu, bir de şah damarları ta'bir olunan iki damak ki hulkum ile meri' bunların aralarındadır. Bunların dördü de güzelce kesildimi zekât tamamile ve sünneti veç üzere yapılmış olur. Bu dörtten eksik kesilirse eimmei Hanefiyye «evdacın ekserisi kesilirse yenir, bunların her hangi taraftan olursa olsun üçü kesilirse yenir» demişler. Maamafih Ebu Yusüf şunu tasrih etmiştir ki «hulkum ve meri ve iki damarın biri kesilmedikce yenmez» İmam Malik ve Leys ise «evdac ve hulkum kesilmelidir, biri bırakılırsa olmaz» demişlerdir. Servî de «evdac kesilirse hulkum kesilmese bile beis

sh:»1562

yoktur» demiş, İmamı Şafî Hazretleri de «zekâtın kifayet edecek ednâ derecesi hulkum ile meriyi kesmektir, vedeceyn, ya'ni iki damar da kesilmelidir. Maahaza bunlar kesilmez de hulkum ile meri kesilirse caiz olur» demiştir.

SALİSEN, âlet; evdacı yarib kanı fişkirtabilecek keskince her hangi bir âlette beis yoktur, zekât sahihtir.

Yerinde duran diş ve tırnak ile yarmak caiz değildir. Çıkmış tırnak veya kemik veya boynuz veya diş ile yarmak mekruhtur. Kezalik kör bıçakla da mekruhtur, Aleyhissalatü vesselâm buyurmuştur «Allah tealâ her şey'e ihsanı yazmıştır, binaenaleyh katle müstahik birini katlettiğiniz zaman da zabhi güzel yapınız, her biriniz bıçağını bilesin ve keseceği hayvanı rahatça yatırsın.»

RABIAN, diyanet, ya'ni kesenin Müslim veya ehli kitab olması, Müslim ile ihramda bulunmaması.

HAMİSEN, besmele çekilmesi,

SADİSEN, zekâtı ıztırarî olan av mesaili bundan sonra da gelecektir. İşte zekâtı şer'î budur. Binaenaleyh

« ذال » ile olan bu maddeyi « زا » ile olan ve esasen « taharet ve nema » ma'nâsına gelen zekâ, zekât,

tezkiye maddesiyle karıştırmamalıdır. Böyle bir galât ile « **إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ** » tathir ve tasfiye ettiğiniz

müstesnadır gibi bir ma'nâ vermeğe kalkışmamalıdır. Tezkiye ile pis hayvan temizlenmez, temiz hayvan pis

ölmekten kurtarılır. Bu tafsil ve izahtan maksadımız zamanımızda bir tabibin müslimanlara domuz eti

yedirmek için yazdığı bir risalede düşmüş olduğu dalâleti ihtar etmektir. Ma'lûmdur ki domuz etinde muzır

bir mikrop (Trişin) bulunduğu son zamanlarda fennen anlaşılmıştır. Bu zat da evvelâ Kur'anda lâhmi

hinzirin haram kılınması hınzır olduğu için aynen değil, ancak bu mikrobdan dolayı olduğuna kendince bir

karar vermiş, sonra hınzır etinde bu ma'lûm olan mikrobun fennen ve bilkimya itlâf

sh:»1563

edilebildiğini mutalea ve bunun hınziri bir tathir demek olduğuna da hukmeylemiş, bunun üzerine « ذال

» ile « زا » yı, « ذكاة » ile « زكاتی », « تذكيه » ile « تزكيه » yi tefrik etmiyerek «

إلا ما ذكيتم » istisnasını ele almış, bunun tathir demek olduğunu ve lâhmi hınzire kadar

hepsine şâmil bulunduğunu, tahlil ve tasfiyei kimyeviyyenin de bir tathir olması hasebiyle hınzır etini

temizliyeceğini ve binaenaleyh hınzır eti zebhile halâl olmadığı halde tasfiyei kimyeviye ile halâl

olabileceğini, diğerlerinde de aynı hukmün cereyan edeceğini iddia eylemiştir. Halbuki burada « تزكيه »

» ve « تذكيه » maddelerinin farkından kat'ı nazarla dahi böyle bir mülâhazaya imkân yoktur. Zira bu

mülâhazaya göre domuz meytesinin yenmesi caiz olacakda meselâ boğulmak üzere bulunan bir koyunu ölmeden zebhedib yemek caiz olmayacak, bu surette tathir ma'nâsiyle « ذكيتم » zebha da şâmildir denecek olursa o zaman domuzunun da zebhedilib yenmesi tecviz edilmiş bulunacak ve domuz eti haram değildir denilmiş olacaktır. Ve eğer bunun hinzire taallûku olmadığı i'tiraf edilecek ise aynı kelimenin mazmunu olduğu iddia edilen mikrob tasfiyesinin hinzire taallûkundan bahsetmek büyük tenakuz teşkil edecektir. Sonra unutmamak lâzım gelir ki Kur'anın haram kıldığı domuz etinin sade mikrobu değil, kendisidir. Buna karşı domuzun mücerred bu mikrobdan dolayı pis ve haram olduğunu ve bunda maddî veya ma'nevî daha diğer esbab-ü hikmet bulunamayacağını iddia etmek ise re'sen bir tahakküm ve bir haksızlıktır. Daha sonra etin içindeki mikropları bilkimya itlâf edib öldürmek etin kendisinde tasfiye denebilecek bir tahlili kimyevî yapmak da değildir. Binaenaleyh buna bir tathir demek de yanlıştır. Eğer maksad tam ma'nâsiyle bir tahlil veya te'siri kimyevî ise her hangi bir lâhım, sınaî veya hilkî bir surette bilkimya tam bir tahlil ve tahvile tabi' tutulduğu zaman o artık lâhım ismini gaib eder, diğer bir mahiyete inkılâb eyler ve başka bir isim alır, şer'an onu hıll-ü

sh.»1564

hurmeti de yeni aldığı isim ve mahiyete göre ayrıca mülâhaza ve takdir olunur. Netekim pis olan bir şey yanıp kül olduğu zaman tâhir olur, domuz kemiklerinden istihsal olunacak fahmın veya fosforun

diğerlerinden farkı olmaz, lâkin bunlar diğer mes'elelerdir.

Bu izahattan sonra sadedimize rücu' edelim:

10- ﴿وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصْبِ﴾ Nusub üzerinde zebholunanlar» -bu fıkra «
﴿وَمَا أَهْلٌ لِّغَيْرِ اللَّهِ بِهِ﴾, üzerine ma'tuftur, bu da haramdır. Demek ki her zebih zekâti şer'î
değildir.

NUSUB, mansub ma'nâsına müfred veya nisabın veya nusbenin cem'idir, bunun cem'i de ensab gelir,
ba'zı müfessirîn bunu asnam diye tefsir etmişlerdir. Fakat diğerleri asnam ile ensabın farkını
göstermişlerdir. Şöyle ki Asnam musavver ve menkuş taşlar, putlardır. Nusub ise hıracei mansube ya'ni
dikili taşlardır ki musavver veya menkuş olması şart değildir vesen gibidir. Netekim Adıyy ibni hâtim
boynunda salib ile geldiği zaman Resulullah «boynundan şu veseni at» buyurmuş, salîbe vesen tesmiye
etmiş idi. Demek ki nusub musavver ve menkuş olması şart olmayarak evsan kabilinden ihtiram için vaz-u
nasbedilmiş taşlardır ki zamanımızda âbide ta'bir ederler. Bunlar yekpare bir taştan ibaret olabileceği gibi
bir çok taşların içtimaından da olabilir ve sadece bir yığın halinde de bulunabilir. Nusubun müfred veya
cemi' olması mülâhazası da bundandır. Ensab da müteaddid nusublar demektir.

Hasılı, cahiliyyede ve Kâ'benin etrafında böyle dikilmiş veya konulmuş bir takım taşlar vardı ki bunlara hurmet ve ta'zım ederler ve üzerlerinde kurban keserlerdi ve hattâ bunlara bile kurban keserlerdi ve Mekkede olduğu gibi diğer bilâdı Arabda dahi böyle ta'zım ve ihtiram edilir

sh:» 1565

ensab vardı ki «Sa'd» dedikleri taş da bunlardan biri idi. İşte Mücahid ve Katade ve sairlerinin dedikleri gibi nusub bu taşlardır. Mücahidin beyanına göre ehli cahiliyye bunların üzerinde kurban keserler ve isterlerse bunları daha hoşlarına giden diğer taşlarla tebdil de ederlerdi. İbni Abbas Hazretlerinden de «bunlar üzerinde kurban keserler ve bunlar üzerinde ihramdan çıkarlardı» diye menkuldür. İbni Cerir demiştir ki «bunlar üzerinde kurban keserler ve bunlar üzerinde ihramdan çıkarlardı» diye menkuldür. İbni Cerir demiştir ki «bunlar asnam değildirler, sanem musavver olur, bunlar ise üç yüz altmış kadar dikilmiş taşlardı, derler ki bunun üç yüzü Huza'ada idi, kurbanları zebhettikleri vakit bunların Kâ'beye gelen taraflarına kanları serperler ve etleri yarıb bu taşların üstlerine korlardı, müslimanlar «ya Resulallah cahiliyye ahalsi Beyte dem ile ta'zım ederlerdi, bu ise bize daha ziyade lâyıq değil mi» demişler Resulullah hayır dememişti, bunun üzerine «

لَنْ يَنَالَ اللَّهُ لُحُومَهَا وَلَا دِمَائُهَا وَلَكِنْ يَنَالُهُ التَّقْوَىٰ مِنْكُمْ

» âyeti nâzil olmuştu.»

İşte « وَمَا ذُبِحَ عَلَى النَّصْبِ » bütün bunları tahrim etmiştir. Çünkü bunlar ya açıktan açığa « مَا أَهْلٌ لِغَيْرِ اللَّهِ » dır veya o kabildendir, o ma'nâdadır. Bu vechile « ذُبِحَ عَلَى النَّصْبِ » iki ma'nâ ile tefsir olunmuştur. Birisi « عَلَى » «lâm» ma'asına olarak «nusub için zebholunan» demektir. Fakat bunun « وَمَا أَهْلٌ لِغَيْرِ اللَّهِ » cümlesinden olduğu

muhtacı beyan değildir. Diğeri: «nusuba karşı ya'ni ona bir hurmeti mutazammın olarak üzerinde veya

dibinde ve yanında her ne nama olursa olsun kesilen» demektir ki bu surette zebholunurken nusubun veya

asnamın veya diğeri bir namın zikredilib edilmemesinden eam olur. Ve hattâ nusuba hurmet fikri beslemek

üzere yalnız ismullah zikrolunsa bile yine haram olur. Bu ise « وَمَا أَهْلٌ لِغَيْرِ اللَّهِ »

ma'nasında olmakla beraber vazih değildir ve binaenaleyh tansısı, meyteye nazaran munhanika ve saire

gibi bir fâidei mühimmeyi mutazammındır. Hulâsa « عَلَى النَّصْبِ » her halde nusubun üzerinde

ve üstünde kesilene munhasır değildir. Ve bununla yalnız mezbuhun

sh:»1566

hurmeti değil bir tarzı zebhin hurmeti de beyan kılınmıştır. İşte bütün bu manalarla «

« وَمَا أَهْلٌ لِغَيْرِ اللَّهِ » harâm olduğundan dolaydır ki bir emîrin veya eazımdan birinin

kudumundan dolayı kurban kesmek haramdır. Fakat Allah için müsafire ikram veya fukaraya tasadduk olmak üzere kesmek caizdir.

11- ﴿وَإِنْ تَسْتَقْسِمُوا بِالْأَزْلَامِ﴾ ezlâm ya'ni zarlarla kısmet istemeniz veya

almanız- câhiliyye Arabları bir sefere, bir gazaya, bir ticarete, bir nikâha, hasılı mühim bir işe teşebbüs edecekleri zaman üç zar ile bir kısmet çekerlermiş, zarın birinde «Rabbım emretti» yahud «yap» diye emir, diğerinde «Rabbım nehy etti» yahud «yapma» diye nehy yazılı, biri de boş olurmuş torbaya elini sokar birini çeker, emir çıkarsa yaparlar, nehy çıkarsa yapmazlar, boş çıkarsa bir daha çalkarlarmış. İşte burada böyle falcılıktan nehyolunmuştur. Cumhurun kavli budur. Bu surette istiksam, rızk ve sâir havacie müteallık hayır ve şer kısmeti bilmek sevdası demek olur. Tefsiri Kaffalde derki bu istiksam Câhiliyyenin bir ibdaı idi ve ma'umat hakkında yaptıklarına da muvafık idi, çünkü zebih alennusub Kâ'benin yanında yapıldığı gibi orada buldukları zaman bunu da orada yaparlardı. Mücahid, burada ezlâm, Fûrs ve Rumun kumar oynadıkları kiab ya'ni muka'ab surette olan tavla zarları ile Arabın ok gibi olan zarlarında eamm olduğunu söylemiştir. Maamafih Arabda küçük çakıl taşlarından zarlar olduğuda nakledilmiştir. Diyolar ki asil ezlâmı Arab üç nevi' idi. Birisi zikrolunduğu üzere üç zar ki herkes kendisi edinebilirdi. İkincisi yedi zarki Kâ'benin içinde «Hübel» denilen putun yanında dururdu birinde «العقل» yazılı ki diyet işlerinde bu yediği

çekerler, **العقل** kime çıkarsa diyet ona lâzım gelir idi, birinde « **نعم** » diğeriinde « **لا** » yazılı,

çekerler, çıkan ile amel ederlerdi. Birinde « **منكم** » birinde « **ملصق** » birinde « **من غيركم** »

yazılı, bir

sh:»1567

insanın kendilerinden olub olmadığını tanımak için çekerler, çıkana ittaba' ederlerdi. Birinde de « **مياه** »

yazılı idi, su için çıktıklarında da bunu çekerlerdi. Bu yedi zar kâhinlerin ve hukkâmın nezdinde de hübelin

yanındaki gibi bulunurdu. Üçüncüsü de on zar ki Bu da sûrei «Bakare» de «

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ

ba'zı müfessirîn burada istıksam bil'ezlâmdan murad yine bu meysir olduğuna kail olmuşlardır. Filvaki'

bunun ma'umata münasebeti zahirdir. Çünkü « **مَا ذُبِحَ عَلَى النَّصْبِ** » un bir sureti taksimi

demektir. Bu surette istıksam, kısmet almak demek olur. Maamafih fal ile kısmet aramak da rızk ve taam

mesailine alâkadardır. Velhasıl bir ma'nâya göre falcılık, bir ma'nâya göre de kumarçılık nehyedilmiştir.

Meysir başkaca nehyedilmiş olduğundan cumhur burada obir ma'nâyı tercih etmişlerdir. Ve her iki surette =

قرعه kuranın da her şeyde caiz olamayacağı anlaşılmiştir.

ذٰلِكُمْ فَسِقٰطٌ

Bütün bunlar fısıktır. Bu ta'dat olunan muharemmata el uzatmak Allaha

itaatten ve Allah yolundan çıkmaktır.» -Binaenaleyh müslimanlar bunlara aslâ el sunmamalıdır.

Sofralarını, kursaklarını, şahıslarını, cemaatlerini bu gibi habaisten tenzih etmelidirler.

﴿الْيَوْمَ﴾

Bugün şu zamanı hazırda, şu sinini âhire zarfında veya bilhassa şu âyetin nâzil olduğu

şu günde şu demde»- ki bu âyet onuncu senei hicriyyede hiccetülveda'da yevmi Arefe olan Cum'a günü

ikindiden sonra aleyhissalâtü vesselâm Arafatta «Adbâ» namındaki nakai seniyyelerinin üzerinde Vakfede

iken nâzil olmuştu, nakanın kolları şiddeti vahy ile üzerinden basan humulei saadetin ağırlığına tahammül

edemeyib çöküvermişti.

Bugün ﴿يَيْسَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ﴾ kâfirler sizin dininizden artık me'yus

oldular. Bu dini bozmak ve sizi kendilerine

sh:» 1568

çevirmekten veya bu dine karşı size galebe edebilmekten ümidlerini kestiler. Binaenaleyh

﴿فَلَا تَخْشَوْهُمْ﴾

siz o kâfirlerden korkmayın, korkub da yemenizde içmenizde ve sair efal ve

harekâtınızda onlara mümaşat etmeyi hatırınıza getirmeyin, onlardan endişe etmeyin de

﴿وَإِخْشَاؤُنَّ﴾

ancak benden korkun, benden korkun da emirlerimi, nehiylerimi tamamen icra ve

akıdleriniz husni ifa edin. ﴿الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ﴾ bugün sizin dininizi

kemaline yetirdim, size bütûn iyman ve akaid-ü ahlâk kaidelerini tansıs ve en mükemmel usuli teşri' ve

kavanini icthadı ta'lim ettim, bundan sonra bu ahkâmın bu hıll-ü hurmetin nesh olunması ihtimali kalmadı

﴿وَأَتَمَّمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي﴾ ve size ni'metimi itmam eyledim» -tevfik-u hidayetle saadeti

tammeye eriştirdim, mansur-ü muzaffer kıldım, Mekkeyi fetih ve cahiliyye nişanelerini hedim, müşrikleri

Kâ'beye takarrubden ve çıplak tavaftan men'edecek ve sizi bugün kemali emniyyet ve galibiyetle edayı

hac ve icrayı ahkâm ettiğiniz şu makamı mes'ude iysal ve mücahedelerinizin semeratını iktifat ettirerek

velhasıl sizi bir kuveeti azıme «أَيَّاكَ نَعْبُدُ وَأَيَّاكَ نَسْتَعِينُ» diyebilen bir hey'eti

ictimaiyyei vahdaniyye haline getirerek bulunduğunuz şu makamı mukaddeste «

لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ. لَا شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ. إِنَّ الْحَمْدَ
لَبَّيْكَ وَالنِّعْمَةَ وَالْمُلْكَ لَكَ لَبَّيْكَ» diye i'lâi kelimetillah ve i'lânı hamdeden alınları ak,

gönülleri pâk mümtaz ve mübeccel bir ümmeti Muhammed kıldım da «وَلَأْتِمَّ نِعْمَتِي عَلَيْكُمْ»

» va'dini incaz ettim ﴿وَرَضِيْتُ لَكُمْ الْإِسْلَامَ دِينًا﴾ ve size din olmak üzere islâmı

beğendim, ona razı oldum -ki indallah dini marziy başkası değil, ancak odur- ve işte ta'dad olunan tahrimat

bu dini ekmel ve bu ni'meti tamme ve bu İslâm cümlesindendir. Binaenaleyh

Müslimanlar bundan böyle başka tebliğâta muntazır olmıyarak ve bu hurmetlerin nesholunabileceğini hatıra getirmiyerek bu din mucebince akıdlerini ifaya ihtimam ve niami İlâhiyye ile mütena'im olmakta devam etmelidir.

Eshabı asar demişlerdir ki bu günden sonra Hazreti Peygamber nihayet seksen bir veya seksen iki gün kadar muammer oldu ve ba'dema ahkâmı şeriatte ne bir ziyade ne bir nesh, ne bir tebdil vakı' olmadı, Bununla Hazreti Peygambere vazifei risaletin hıtamı ve binaenaleyh vefatının takarrübü ihbar edilmiş bulunuyordu. Rivayet olunuyor ki Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem bu âyeti kiraet ettiği zaman Eshabı kiram cidden ferahlanmış ve pek büyük sürurlar ızhar etmişler ve fakat Hazreti Ebi Bekr ağlamış idi, sual olundukta «bu âyet Resulullahın vefatı takarrüb ettiğiine delâlet ediyor» demiş ve bundan vazifei tebliğin hıtama irdiğini anlamıştı. Ve yine rivayet olduğuna göre aynı ma'nayı Hazreti Ömer de idrak etmiş idi. Sûrei «Bakare» de beyan olunduğu üzere ercahı rivayete göre «

وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ

Nahrıde, ya'ni Kurban bayramının birinci günü nâzil olmuş ve seksen bir gün sonra irtihali Nebevî vuku bulmuştu. Merviydir ki Hazreti Ömerin hilâfetinde bir gün Yehudîlerden birisi «ya Emîrel'mü'minîn siz

kitabınızda okuyorsunuz bir âyet var, eğer bu, bizim ma'şeri Yehude nâzil olmuş olsa idi o günü biz bayram

yapardık» demiş, «hangi âyet?» diye sormuş «

«الْيَوْمَ اكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي الْإِلَهَ

olduğunu söylemiş, Hazreti Ömer radiyallahü anh de «biz o günü ve o gün bunun Hazreti Peygamber

sallâllahü aleyhi veselleme nâzil olduğu mekânı tanırız, Cum'a günü Arefe de kaim bulunuyordu»

buyurmuş ve o günün bayramımız olduğuna işaret eylemiştir. İbni Abbastan dahi yevmi İyd ve yevmi Cum'a

iki bayramın birleştiği bir günde nâzil oldu diye menkuldür.

sh:»1570

«ذَلِكَمُفْسِقٌ» den buraya kadar gelen «الْيَوْمَ» hitabı izzetleri haram olan mat'umatın

beyanı sırasında bir cümle mu'tariza siyakında derc olunmuştur ki bun hikmeti de bu tahrimatin bir zarar ve

tazyık değil bir dîni kâmil ve bir ni'meti tamme cümlesinden olduğunu ve indallah dîni marziy olan dîni

islâmın ahkâmı muhkemesinden bulunduğunu ve müslimanların bu habâise aslâ tenezzül etmemeleri icab

ettiğini bilhassa tefhim ile hurmeti te'kid ve ictinabı takrir etmektir. Binaenaleyh bunu ta'kıb eden «

«فَمَنْ اضْطُرَّ الْخ» bu cümle mu'tarizaya değil makablindeki tahrimata merbuttur. Fakat bu

cümle itirazıyenin haysiyyeti te'kidile balâda işaret ettiğimiz vechle bu irtibata şöyle bir siyakı ifade verilmiş

oluyor:

İmdi mü'minler bu gün bu kemali dinîye irdiklerinden ve böyle habislerden kurtulub temiz ve musaffa bir

ni'meti tammeye nail olduklarından dolayı Allaha islâm ve inkiyad ile hamd-ü şükr etsinler, bayram

yapsınlar ve sakın taati İlâhiyyeden çıkıp da harama el sürmesinler ve bu haramların halâl olabileceğini

hatırlarına getirmesinler ﴿فَمَنْ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ﴾ ancak her kim bir mahmasada

ya'ni karın kasiğa geçmiş, ölümden veya ölüm mukaddimatından korkulur bir açlık halinde muztarr olur da

﴿غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِأَثَمٍ﴾ bir günaha meyl etmiyerek ya'ni zaruret miktarını tecavüz

eylemiyerek veya diğer bir muztarrın elinden almıyarak bunlardan yerse

﴿فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ Allah gafur rahîmdir, muâhaze etmez». -zaruretler, haram olan

şeyleri mubah kılar. Fakat ıztırar, gayrın hakkını ibtal etmez, netekim bu ma'na sûrei Bakarede «

﴿غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ﴾ diye ifade olunmuş idi.

Muharrematın bu vech ile tafsilini müteakıb bunların zıddı olan halâlların tafsilî siyakında buyuruluyor ki:

sh:»1571

﴿٤﴾ يَسْأَلُونَكَ مَاذَا أُحِلَّ لَهُمْ قُلْ أُحِلَّ لَكُمْ الطَّيِّبَاتُ وَمَا
عَلَّمْتُمْ مِنَ الْجَوَارِحِ مُكَلَّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللَّهُ فَكُلُوا

مِمَّا أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ وَادْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ
سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٥﴾ الْيَوْمَ أُحِلَّ لَكُمْ الطَّيِّبَاتُ وَطَعَامُ الَّذِينَ
أُوتُوا الْكِتَابَ حَلٌّ لَكُمْ وَطَعَامُكُمْ حَلٌّ لَهُمْ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ
الْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ
إِذَا اتَّيَمُوهُنَّ مِنْكُمْ أَجُورَهُنَّ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ وَلَا مُتَّخِذِي
أَخْدَانٍ وَمَنْ يَكْفُرْ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ
الْخَاسِرِينَ ﴿٦﴾

Meali Şerif

Sana soruyorlar: Kendileri için halâl kılınan ne? De ki sizin için bütûn pâk ni'metler halâl kılındı,

alıştırarak ve Allahın size öğrettiğinden öğreterek yetiştirdiğiniz avcı hayvanların da size tutuverdiklerinden

yeyin ve üzerine « بِسْمِ اللَّهِ » çekin ve Allahdan korkun, çünkü Allahın muhasebesi çok sür'atlidir 4

Bugün pâk ni'metler sizin için halâl kılındı, hem

sh:»1572

mü'mîn kadınların hurr olanlariyle sizden evvel kitâb verilen ümmetlerin hur kadınları da iffetlerinizi

muhafaza ederek, zina etmeksizin, gizli dost tutmaksızın kendilerine mehirlerini verib nikâhladığınız

takdirde size halâldır, ve her kim şeriatın ahkâmını tanımazsa her halde bütün işlediği hederdir ve âhirette

o, husranda kalanlardandır 5

4. ﴿يَسْأَلُونَكَ﴾ Ya Muhammed, ümmetin sana şunu sorarlar veya soruyorlar:

﴿مَاذَا أُحِلَّ لَهُمْ﴾ kendilerine neler halâl kılındı?» - Ikrima ve Muhammed ibni Kâabden

nakledildiğine göre Cebrail aleyhisselâm «biz kelb bulunan eve girmeyiz» demiş olduğundan dolayı

Hazreti Peygamber köpeklerin öldürülmesini emretmiş ve Ebû Râfii buna me'mur eylemiş, o da

Medinedeki kelbleri hep öldürüb avalîye kadar varmış, bunun üzerine Asım ibni Adiy ve Sa'd ibni Hayseme

ve Uveym ibni Sâde gelmişler «ماذا احل لنا» ya Resulâllah» demişler, Resulullah sükût

buyurmuş, sonra bu âyet nâzil olmuştur. Hâkim Ebû Abdillâhın Sahihinde senediyle rivayet ettiği üzere Ebû

Râfi' demiştir ki «Resulullah bana köpeklerin katlini emretti nâs geldiler «Resulullah bana köpeklerin katlini

emretti nas geldiler «ya Resulâllah katlini emrettiğin bu ümmetten bize ne halâl kılındı» dediler, Allah tealâ

﴿يَسْأَلُونَكَ مَاذَا أُحِلَّ لَهُمْ﴾ âyetlerini inzal buyurdu». Bundan başka Sa'îd ibni Cübeyr

demiştir ki «Adiyy ibni Hâtim ve Zeydülhayl ya Resulâllah biz kelblerle ve toğanlarla av avlarız, Âli Dir'in ve

âli ebi Havriyyenin köpekleri yaban sığırlarını, yaban eşeklerini ve geyikleri alırlar. Ba'zısının zekâtına

yetiştiriz, ba'zısı da katledilir zekâtına yetişemeyiz, halbuki Allah tealâ meytayı haram kılmıştır. Binaenaleyh

bize bunlardan neler halâl oluyor? Demişlerdi. Bu âyet bu sebeble nâzil oldu». Buna göre bu soru «

إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ» istisnâsına müterettib

sh:»1573

ve cevap da tezkiyenin ma'nâyı şer'isini tafsil ve izah sadedinde varid olmuş demek olur ki siyaka pek

münasibdir. Evvelki rivayet bu âyetlerin nüzulü hurmet âyetinden mukaddem olduğuna, ikinci rivayet de

muahhar bulunduğuna delâlet etmektedir. Bundan sonraki «الْيَوْمَ أُحِلَّ لَكُمْ» «

الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ» den başka bir gün olmadığına göre de bu âyetlerin nüzulleri başka

başka olduğunu kabul etmek müşkil olacaktır. «الْيَوْمَ يَأْسَ الَّذِينَ» «

الْيَوْمَ أُحِلَّ لَكُمْ» denilen günlerin yekdiğerinden başka

günler olmadığı zahir ve müsellemler bulunduğundan bunlar mücerred yevmi Arefeyi değil sûrei «Maide»nin

bütün zamanı nüzulünü istifab eden sinîni ahirei Muhammediyyeyi zamanı vahid olarak ifade etmekte ve bu

suretle gerek tafsili hurmet ve gerek tafsili hıll âyetlerinin tarihi nüzulü noktai nazarından ya hakikaten veya

hukmen muttasıl ve mütekarin bulduklarını anlatmaktadır, «يَسْأَلُونَكَ مَاذَا أُحِلَّ لَهُمْ» «

«Böyle soruyorlar» diye soru vakii hikâye değil «sorarlar» diye vaki' ve mümkinine şâmil olarak daha umumî

bir soru tasavvur edilmek lâzım gelir. O halde her türlü şübheyi ref-ü def için:

﴿قُل﴾ ya Muhammed, şöyle böyle: أَحَلَّ لَكُمْ الطَّيِّبَاتُ Size tayyibat halâl kıldı»

-habâis değil, netekim «يُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ»

buyurulmuştur. Binaenaleyh İslâm mi'desine İslâm sofrasına pis şeyler değil hoş şeyler konmalıdır.

Mukaddema dahi iş'ar olunduğu üzere «tayyib» lûgatte «müstelezz» ya'ni hazzedilen temiz ve hoş şey

demektir. Şübhei hurmet bulunmayan me'zunün fih olan halâle de buna teşbihen tayyib denilir. Zira

mazarratı olmamak ma'nâsında birleşirler. İbni Ceriri Taberî gibi ba'zı müfessirîn burada tayyibatı halâllar

diye tefsir etmişlerse de «halâllar halâl kıldı» demek rekik bir ifade olacağından ekser müfessirîn ve

müctehidîn bunun «lezzet ve iştiha hissedilen temiz ve hoş şeyler» ma'nasına hamli vacib

sh.»1574

olduğunu göstermişlerdir. Binaenaleyh ma'na «hoşa giden ve iştiha hissedilen her temiz şey size helâl

kıldı» demektir. Fakat bundan herkesin her hoşuna giden şey'in halâl olduğunu da zannetmemelidir.

Muhakkaktır ki sui i'tiyad ile fitrat ve ahlâkı bozulmuş kimselerin zevk-u takdirine i'tibar yoktur. İbret, tab'ı

selimedir. Ve tayyibat ancak tab'ı selîm erbabının tiksınmeyib hoşlandıkları şeylerdir. Yoksa badiye halkı ve

ıztırar içinde yaşayanlar her nevi' hayvanatı hoşlanıp yiyebilirler. Gerçi «

«خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا» medlûlünce ibaha asıldır. Ve bu ummuma

nazaran insandan başka her hayvandan, her nebattan ve her şeyden ekl ile dahi intifa' mubah olmak lâzım

gelirdi. Fakat « يُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ » medlûlü

üzere bu umumdan habâis ihrac edilerek hıll, tayyibata tahsis olunmuş ve binaenaleyh ibahai asliyeyi

takyid için bu bir büyük esas ve bir kanunı küllî olmuştur ki halâl ve haramın ta'yininde delili mahsus

bulunmadıkca buna müracaat olunur. Ve habâisi tefrik etmeyenlerin zevkına i'tibar olunmaz. Cahiliyye

Arabları, balâda beyan olunduğu üzere meyteyi veya meyte kabilinden bir hayli şeyleri yedikleri halde

tayyibattan olan en'amdan ba'zılarını sûrei «En'am» da beyan olunacağı üzere bahire, sâibe, vasîle, ham

namlariyle kendilerine tahrim ederler yemezlerdi. Bunların tayyib olduğuna hukm ettikleri hlade ba'zı

tevehhümattan dolayı yemezlerdi, buna karşı tayyib olan her şey'in halâl olduğu beyan olunmuş ve bu

huküm «

قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ

de vardır. Şübhe yok ki bu tayyibatta behimei en'amdan başka kuşların ve hattâ bütün nebatatın dahi

hoşları dahildir. Ve sonra « أَحِلَّ لَكُمْ الطَّيِّبَاتِ » halâl olan her hayvanın cemi'i eczası da

halâl olmak lâzım gelmiyeceğini ve müzekkâ olan hayvanatın eczası miyanında bulunan habâisin de

harâm olduğunu iş'ar etmektedir.

sh:»1575

Velhasıl tab'ı selîmin ve fıtrati sahihanın hoşlandığ bütûn tayyibat, halâl kıldı

﴿وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللَّهُ﴾

CEVARİH, carihanın cem'idir ki esasen cerhten me'huz olub te'sir ma'nası mülâhazasıyle kâsibe

ma'nasına ism olmuştur. Binaenaleyh cevarih, kevasib demektir. Bunun için el, ayak ve ağız gibi âleti cerh

ve kesb olan a'zaya cevarih denildiği gibi av tutan yırtıcı hayvanata ve kuşlara dahi kevasib ve cevarih

denilir ki burada murad budur. Mükellib'in «mükellib» in cem'idir. Mükellib teklib eden ya'ni hayvanatı

carihayı ava dadandırıp alıştıran, avcılık ta'lim edib öğretene demektir ki bir kelb, sahibi tarafından kışkırtıldığı

yere gider, çağırılınca icabet eder, avı tutunca habseder yemez, sahibi almak isteyince kaçmaz, zecredince

dinler ve bunu lâekal üç kerre yapıp âdet edinirse muallem addolunur. Ahmed İbni Hanbel ikiyi, Haseni

Basrî biri kâfi görmüştür. Bu ta'lime teklib denilmesi tağlib tarikâledir, Zira alel'ekser ta'lim edilen kelblerdir.

Maamafih her yırtıcı hayvana da kelb itlak olunur. Ne tekim Ebu Lehebin oğlu Utbe Şam seferine giderken

Resulullah «اللَّهُمَّ سَلِّطْ عَلَيْهِ كَلْبًا مِنْ كَلَابِكَ» = İlâhî buna kelblerinden bir kelbi

musallat et» diye dua etmiş, Utbeyi de yolda arslan yemiş idi. Bunun için bu ta'limin ma'lûm köpeğe

mahsus olduğu zannedilmemelidir. Binaenaleyh ma'na şudur: bir de kelb ve sair cevarih miyanından ava

alıştırarak Allahın size öğrettiği idrakâtta ta'lim ederek öğrettiğiniz muallem avcı hayvanlar halâl kılındı

binaenaleyh bunlardan bu suretle intifa' eder, besler, alır satarsınız fakat yemeye gelince kendilerini değil

﴿فَكُلُوا مِمَّا أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ﴾ size imsak ettikleri, tutuverdikleri avlardan yeyiniz»-

dikkat edilmek lâzım gelir ki « مَا أَمْسَكْنَ »

sh.»1576

değil « مِمَّا أَمْسَكْنَ » dir. Tuttuklarının hepsini değil, bir kısmını, eczayı tayyibesini yeyiniz, sonra

mutlaka « أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ » değil « مَا أَمْسَكْنَ » dür, ya'ni kendilerine değil size tutuverdiklerini

yeyiniz. Şu halde bir kelb muallem olursa ve avcı tarafından sevk edilir de bir avı tutar, cerh eder öldürür de

avcı ona ölmüş olduğu halde yetişirse halâldır. Muallem carihanın cerhi zebih makamına kaim bir zekâttır.

O onun bir âletidir. Diğer cevarih ve kezalik ok, mızrak, tüfenk de böyledir. Behemehal diri iken yetişillib

zebh edilmesi şart değildir. Zira o zaman muallem ile geyri muallemin farkı yoktur. Fakat cevarih mefhumu

mucebince cerh lâzımdır. Cerh etmeden boğar veya çarpar da öldürürse ba'zıları «

﴿مِمَّا أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ﴾ zahiren mutlakdır diyerek yine yenir demiş ise de doğrusu bunun

münhanika veya mevkuleden farkı yoktur, aynı ma'nâda dahıldır yenmez. Sonra kelbi muallem cerh-ü

katletmiş olmakla beraber biraz da yemiş bulunursa bu da yenmez. Çünkü o onu kendine tutmuş demektir.

« مَا أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ » değildir. Maamafih Selmanı Farisiden, Sa'd ibni ebî Vakkasdan, ibni

Ömerden, Ebû hrüyereden yenir diye rivayet de edilmiştir. Malik ve Evzaî yenir demişlerdir. Ancak bu

mes'elede kelb ile kuş tefrik edilmiştir. Ve kuşun yemiş olması hilline mani' olmayacağı gösterilmiştir ki

Hanefiyye buna kaidirler.

Bu suretle bunların tuttuklarından yeyin ﴿وَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ﴾ ve üstüne

Allahın ismini yad edin, ya'ni kelbi ve kuşu salarken besmele çekin

﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ﴾ ve her halde Allah seriulhisab

olduğundan emirlerine muhalefetten sakının.»

« الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتِمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي الْخ » diye

te'kid ve tevsik olunduğu gibi yine aynı ma'nâ ile halâlların te'kidi ve ba'dehu ta'mimi zımında buyuruluyor

ki 5. ﴿الْيَوْمَ أَحْلَلَّ لَكُمْ الطَّيِّبَاتِ﴾

sh:»1577

bugün size bütün tayyibat, her nevi' hoş ni'metler halâl kıldı

﴿وَوَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ﴾ bir de Ehli kitabın taamı ya'ni

gerek bu tayyibattan kesdikleri ve avladıkları ve gerek ekme ve saire gibi ma'umatları size halâl

﴿وَطَعَامَكُمْ حِلٌّ لَّهُمْ﴾ sizin taaminiz da onlara halâldır. Ya'ni yedirir ve satabilirsiniz.»

-Taamdan murad ne olduğu hakkında üç vecih vardır: Birincisi zebiha demektir. İkincisi ekme ve fakihe

gibi zekâta muhtaç olmıyanlardır ki Zeydiyye eimmesinden menkul olan budur. Üçüncüsü zebaih ve sair

her nevi' matmuata şamildir. Ekseriyyet evvelki veçhi tercih etmişlerdir. Çünkü zebihadan maadasının taam

olmasında sahibine ihtisası yoktur. Zebiha ile zâhibin fi'liyle taam olabilir. Ve bunun için ehli kitaba

izafetinin bir ma'nâsı vardır.

Ahkâmı Kur'anda Ebû Bekri Razî der ki ibni Abbastan, Ebüdderdâdan, Hasen ve Mucahid ve İbrahim ve

Katade ve Süddîden rivayet edilmiştir ki «

﴿وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ﴾ den murad zebaihtir. Fivakî' zahir de

bunu ıktıza eder. Gerçi taâm lafzını umumu üzere isti'mal etsek gerek zebihalarına ve gerek sair taamlarına

şamil olur. Fakat azhar olan bilhassa zebaih murad olunmaktır. Çünkü ekme, zeytin yağı ve sair taamların

hukmü i'mal edenlerin hususiyetiyle ihtilâf etmez. Bunlar da Mecusî veya Kitabînin farkı olmadığında

kimsenin şübhesi yoktur. Muharrematta zikrolunduğu üzere tezkiyesiz ölenlerin de gerek Müslim ve gerek

Kitabî ve gerek Mecusî ve saire her kim tarafından öldürülmüş olursa olsun haram olduğunda

müsilamanların ihtilâfı yoktur. Şu halde «

وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَلٌّ لَكُمْ

edilmekten murad bilhâssa ihtilâfı edyan ile hukmü ihtilâf eden zebâiha hamledilmek vacih olur. «İlh.. Ya'ni

sh:»1578

fâidei beyan bilhâssa zebâih i'tibariyle zahirdir. Belli ki « أُوتُوا الْكِتَابَ » kitabı olmyanlardan

ıhtirazdır. Halbuki taâm hususunda Ehli kitâb ile diğlerlerinin farkı ancak zebaih ve av mes'elelerindedir.

Ehli kitâbın meytesine, domuz etine ve şarabına varıncıya kadar hem taâmı halâl olmadığı, muharremattan

bulunduğu gibi kitâbı olmyanların her taâmı haram olmadığı da ma'lûmdur. Binaenaleyh Ehli kitâbı tahsis

ederek diğlerlerinden ıhtiraz eden bu ibahai mahsusanın faidesi ancak zebaihte zahirdir. Demek ki taâm,

tayyibattan olmak şartıyla umumu üzere ibka olursa dahi noktai nazar ve hedefi beyan bilhâssa Ehli

kitâbın kesdikleri ve avladıkları halâl olduğunu göstermek ve bu suretle zekât için diyanet ya'ni müslim

veya Ehli kitâb olmak şart bulunduğunu anlatmaktır. Maamafih «

ذَبِيحَةُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ

şübhesi hasıl olacak ve mütekebilen it'amı et'amın cevazı anlaşılamiyacaktı, bunun için yine taâm lafzını

tayyibattan olmak şartile zebâih vesaireden eamm olmak üzere aslı mefhumıyla mülâhaza etmek ve ancak

Ehli kitabın diğlerlerinden farkı zebâih i'tibariyle olduğunu da masikaleh olarak anlamak ya'ni zebaihin

hillini dâll bil'ibare, diğerlerinin hillini dâll bilişare olarak ahzetmek lâzım gelecektir. Ve bundan dolayıdır ki

Ebû Bekri Râzî zebâih hakkında «azher» ta'birini kullanmıştır. Şunu da unutmamak lâzım gelir ki «

مَا أَهْلًا لِغَيْرِ اللَّهِ» sureti mutlakada haram idi. Ehli kitâb ise zahirde tevhid iddia ettiklerinden

dolayı zahiri hallerine nazaran zebihalarında Allahdan başkasının namını i'lân etmezler demektir.

Binaenaleyh bir Yehudî veya nasranînin kestiğini acaba ne nam ile kesti diye tedrika kalkışmıyarak ve

zahiri halleriyle iktifa ederek yemek caizdir. Fakat bir Nasranînin meselâ bir koyunu keserken veya ava

köpeğini salarken «Mesihin namına» dediğini bizzat duyan bir müslimanın da o koyundan veya avdan

yemesi caiz olmaz. Çünkü bunun «مَا أَهْلًا لِغَيْرِ اللَّهِ»

sh:»1579

olduğu şüphesiz bir surette ma'lûmu olmuştur. Ehli kitâbın zahiri haliyle iktifa caiz olunca müslimanlık

ididasında bulunan her hangi bir kimsenin de zahiriyle iktifa caiz olacağına ve binaenaleyh gerek Ehli

sünnet olsun ve gerek olmasın fırakı islâmiyyeden hepsinin zebihası halâl olduğunda da şübhe yoktur.

Meğerki iyazen billah irtidad etmiş olsun. Çünkü mürted Ehli kitaba da intisab etse kestiği asla yenmez.

Taam nev'inden olan bu tayyibattan maada ﴿وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ﴾

mü'minelerden muhsane olanlar ya'ni hurre ve afife müsliman kadınlar ve kızlar, bunlardan başka

﴿وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ﴾ Ehli kitabdan olan muhsaneler

﴿اذَّآ اَتِيْمُوْهِن اَجُوْرهِن مَحْصِنِيْنَ﴾ ya'ni hurre ve affe kadınlr ve kızlar dahi

﴿غَيْرَ مُسَافِحِيْنَ﴾ ne sifah ile aqıktan
ihsan ederek ya'ni tahti nikâhınıza alarak

﴿وَلَا مُتَّخِذِيْ اَخْدَانٍ﴾ ne de dost tutmak suretiyle gizlice zina etmiyerek ücretleri olan

mehirlerini kendilerine verdiğiniz takdirde sizin için halâldırlar.»

Görölüyor ki taâm hususunda iki taraftan müsâade gösterilmiş Müslimanlara hem Ehli kitâbın taâmlarını

yemek hem de Ehli kitaba müsliman taâmını it'am etmek suretiyle mütekebilen alış veriş halâl kılınmış, fakat

nikâh hususunda bu hill bir tarafa kasredilmiş, yalnız müslimanların Ehli kitabdan iffet dairesinde nikâh ile

kadın almaları tahlil ve bununla mukaddema sûrei «Bakare» de geçen «

﴿وَلَا تُنْكَحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتَّىٰ يَوْمِنَّ﴾ nehyi Ehli kitâb kadınları hakkında nesh

olunmuş ve mütekebilen müsliman kadınlarının Ehli kitaba tezvicine asla müsâade olunmamış, bu cihet

hurmeti asliyye ve sabıka üzerine ibka edilmiştir.

sh:»1580

«هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا» Evvel emirde

olunduğu üzere nüfusi insaniyye ve ırz mesailinde ibaha değil hurmet asıldır. Saniyen bu hurmeti asliyye

ve ezeliyye «﴿وَلَا تُنْكَحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتَّىٰ يَوْمِنَا﴾» nehyi ile te'kid ve takrir

olunmuştur. (Bak) salisen surei «nisa» de «

وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا

nehiy daha umumî surette tavzih de kılınmıştır. Rabian bütün halalların telhıs ve beyan olunduğu bu âyette

taâm her iki taraftan tahlil edilerek nikâh için de bu ma'rızı beyan açılmış olduğu halde Ehli kitabdan kadın

almanın müslımanlara hilli beyan olunmuş ve aksinden sükût edilmiştir ki bunda beyanı zaruret denilen

bir kasır vardır. Ve bu suretle müslıman kadınlarının Ehli kitaba tezvici asla mevzui bahs olamayacağı ihtar

edilmiş ve hurmeti asliyye ve sabıka üçüncü defa olarak takrir ve tevsik olunmuştur. Pek vazih olan ve asrı

saadetten beri icmaı ümmet ile de ma'lûm bulunan bu mes'eleyi ihtarımıza sebep, zamanımızda edillei

islâmiyyeyi bilmiyen Ba'zı cahillerin Kur'anda buna dair bir nass bulunub bulunmadığını sual etmeleri

olmuştur. Halbuki bu gibi hurmet asıl olan mesailde müsaade edilmemiş olmak delili kâfidir. Binaenaleyh

bu gibiler müsaade edilmemiş olmak delili kâfidir. Binaenaleyh bu gibiler hakkında meni' varmı diye değil,

müsaade varmı diye sormak lâzım gelir.

Burada gerek taâm ve gerek nikâh fıkralarındaki «الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ» Ehli kitab

olan Yahud ve Nesarâdır. Hazreti Aliy radiyallahü anh Arab Nesarâsından Beni Tağlib hakkında «bunlar

nasraniyyetten şarab içmekten başka bir şey almamışlardır. Ve binaenaleyh Nesarâ hükmünde dahil

değildirler» demiş, İmamı Şafî de bunu ihtiyar eylemiş ise de cumhur ve eimmei Hanefiyye zahiri kitâba

nazaran alel'umum Nesarâi Arabın zebhiyhaları dahi lâbe'sebih demişlerdir. Ancak ibni Abbas nikâh

fıkrasında Ehli kitâbdan murad harbî olmiyanlar olduğuna ve binaenaleyh harbî olan Yehud ve Nesarâ

kadınlarını nikâh caiz olmadığına kail olmuştur. Fakat bunda da

sh:»1581

cumhuri ulemâ âyetin ıtlakı üzere harbî ve zimmiye şamil bulunduğuna ve binaenaleyh harbî olan Ehli

kitabdan kadın tezevüc etmek haram değil bir zaruret bulunmadıkça nihayet mekruh olduğuna

kaildirler.

Ehli kitabın gayriye gelince: bunlardan mecusiler hakkında Resulullah =

سُنُّوَابِهِمْ سُنَّةَ أَهْلِ الْكِتَابِ غَيْرَ نَاكِحِي نِسَائِهِمْ وَلَا آكِلِي
ذَبَائِحِهِمْ» Mecusilere Ehli kitâb muamelesi yapınız fakat kadınlarını nikâh etmemek ve kestiklerini

yememek şartıyla» buyurmuştur.

Maamafih Dünyada Ehli kitâba taâm ve kadın cihetile verilen bu hususiyetten dolayı Âhret noktai

nazarından da böyle zannedilmesin, çünkü

﴿وَمَنْ يَكْفُرْ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ﴾ her kim bu iymana ya'ni bu dîni

ekmele ve şeriatı islâma küfrederse bütün ameli tutulur

﴿وَهُوَ فِي الْأَخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ﴾ ve Âhirette hasırından olur» - Binaenaleyh

onların taamlarını yerken veya kadınlarını tezevvüc ederken iymanı haleldar etmekten, irtidad tehlikesine

düşmekten son derece ihtiraz etmelidir. Ve bundan dolayıdır ki harbiyyeyi tezevvüc mekruhtur. «

«وَلَا مَآءٌ مَّوْمِنَةٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكَةٍ وَلَوْ أَعْجَبَتْكُمْ

Uhûd ve ukudî İlâhiyyeden hıll-ü hurmet ahkâmının tafsilî sırasında ikmâli din ve itmâmı ni'met ile ahdi

rububiyetin iyfa edilmiş olduğu anlatıldıktan ve bu cümleden olmak üzere hayati Dünyeviyye

makasidından bulunan tayyibatı mâide, sûrei «Nisa» nın «

«فَانْكُحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ» mazmununu teşrihan tayyibatı aile ile

birleştirilerek cemaati mü'minîne sunulduktan ve nihayet bundan böyle ifayı ahd kaziyesinin tamamen

uhdei ubudiyyete teveccüh ettiği, bunun da akdi iman ile icrayı ahkâmı islâmiyyeye mutevakkıf olduğu

iş'ar ve bu Dünyanın bir de Âhireti bulunduğu ihtar edildikten sonra «الطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ»

medlül üzere niamî Uhreviyyenin istikmalî zımında bu diyni ekmele ba'deliyman mihtafı ubudiyyeti olan

emri

sh:»1582

taharetten bed' ile akdi ubudiyeti tevsik için buyruluyor ki:

﴿٦﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا
وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ
إِلَى الْكَعْبَيْنِ وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ
عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ
تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ
مِنْهُ مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلَكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ
وَلِيَتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٧﴾ وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ
عَلَيْكُمْ وَمِيثَاقَهُ الَّذِي وَاثَقَكُمْ بِهِ إِذْ قُلْتُمْ سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَاتَّقُوا
اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٨﴾

Meali Şerifi

Ey o bütün iman edenler! Namaza kalkacağınız vakit yüzlerinizi ve dirseklere kadar ellerinizi ve

başlarınıza mesh

sh:»1583

edib her iki topuğa kadar ayaklarınızı yıkayın, cünübseniz tas tamam yıkanın, eğer hasta veya seferde olursunuz veya biriniz hacet yerinden gelir veya kadınlara dokunursunuz da suya gücünüz yetmezse o vakit de temiz bir toprağa teyemmüm edin: niyyetle ondan yüzlerinize ve ellerinize mesh eyleyin, Allahın muradı sizi sıkıntıya koşmak değil ve lâkin o sizi pam pâk etmek ve üzerinizdeki ni'metini tamamlamak istiyor ki şükredesiniz * Allahın üzerinizdeki ni'metini ve sizi « سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا » dediğiniz vakit bağladığı misakını unutmayın, Allahdan korkun, çünkü Allah bütün sinelerin künhünü bilir

6

Bu âyete âyeti teyemmüm denilmiştir ki Buharî ve Müslimde Hazreti Aişeden rivayet edildiği üzere müşarünileyhanın kılâdesinin düştüğü seferde geceleyin susuz bir mevki'de kalınıb abdest almak kabil olamadığından dolayı nâzil olmuş ve bu gibi ahvalde abdest yerine teyemmümü emretmiştir. Gerçi bu âyet evvel emirde abdestin farzlarını tesbit etmekde ve binaenaleyh aynı zamanda bir âyeti vuzu olduğu muhakkak bulunmakda ise de abdest ibtida bu âyet ile teşri' edilmiş olmayıb tâ Mekke'de namazla beraber farz kılınmış ve hattâ islâmda hiç bir zaman abdestsiz namaz kılınmamış olduğu ma'lûm bulunduğundan bununla abdestin farziyeti re'sen değil ahkâmı tahareti istinbatda esas ittihaz edilmek üzere takriren tesbit edilmiş ve bunun ismi vuzudan ziyade teyemmüme muzaf kılınmıştır. Sahabeden Alkame ibnilfeğvâ

radıyallahü anh demiştir ki bu « يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ »

» âyeti nâzil oluncaya kadar Resulullah su dökmüş bulunursa abdest almadıkca ne konuşur ne de selâm

alırdı. Biz söyleriz o söylemez, biz selâm veririz o vermez ve almazdı. Ya'ni Ebû Hayyânın da naklettiği

vechile Resulullah bu âyetten evvel abdestsiz bir iş yapmak şöyle dursun söz bile söylemezdi.

Binaenaleyh bunu

sh:»1584

nüzulü abdestin her amel için değil namaz için farz olduğunu beyan ile Resullaha bir ruhsat ifade

etmiştir. Zikrolunan sefer, ifk kıssasının zuhûr ettiği gazvei Benî mustalık olduğuna bunun da altıncı senei

hicriye Şa'banında Hudeybiyye seferinden önce vuku' bulduğuna göre bu âyet sûrei «Mâide» nin ilk nâzil

olan âyetlerinden ve hattâ bu sûrenin Hudeybiyyeden sonra nâzil olduğu söylendiğine nazaran

mukaddimei nüzulü olan ilk âyeit demek olur. Fakat unutmamak lâzım gelir ki sûrei «Nisa» da «

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَىٰ» âyetinde

dahi geçmiş idi. Bak.

KIRAET ﴿وَأَرْجُلَكُمْ﴾ İbni Kesîr, Ebû Amir, Asımdan Ebû Bekr Şu'be, Hamze Ebû Ca'fer Halefi

Âşır kıâetlerinde « لام » cerrile esre ve mütebakîsinde ya'ni Nafi', İbni Âmir, Asımdan Hafs, Kisaî, Ya'kub

kıraetlerinde nasb ile üstün okunur. Nasb ayakların yüz ve el gibi « فَاغْسِلُوا » ya taallûkunda, cerr de « وَأَمْسَحُوا » ya taallûkunda zahirdir. Ve bu iki kıraetin birbirine tevfikî noktai nazarından bir mezheb

ihtilâfı hasıl olmuştur. Zira birine göre ayaklar yıkanacak, birine göre de mesh ile iktifa olunabilecek

görünüyor. Bunun en güzel ve en sahih sureti halli çıplak ayakların yıkanması, sünneti meşhure ile sabit

olduğu vechile abdestle giyilmiş mes ve fotin üzerine de meshedilmesidir. Cumhuri Ehli sünnetin mezhebi

budur. Tefsiri Kaffalde: Sahabeden yalnız ibni Abbas ve Enes ibni Malik, tabiînden Ikrime ve Şa'bî ve Ebû

Ca'fer Muhammed ibni Aliyyibakırdan «ayaklarda abdestin farzı yıkamak» olduğunu beyan etmişlerdir.

Zahiriyyenin reisi olan Davudı İsfahanî de «her ikisinin çem'i vacib» olduğuna kail olmuştur ki bu da

eimmei Zeydiyyeden « ناصر للحق » ın kavlidir. Haseni Basrî ile Muhammed ibni ceriri taberî

sh:»1585

de mükellefin mesh ile gasil beyninde muhayyer olduğunu söylemişlerdir. Bunların münakaşası kütübi

fıkhiyyede mebsuttur. Burada ancak şu kadar söyliyelim ki çıplak ayaklara meshi tecviz etmek âyetin

nihayetinde « يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ » diye beyan olunan hikmeti taharete kat'iyyen münafi bulunduğu

ve hele yıkanmamış kirli ayaklarla cami'lerle girmenin taharet şöyle dursun alel'ade nezafet ile bile kabili

tevfik olmadığı aşikârdır. Netekim ayaklarını güzelce yıkamamış ve ökcelerinde biraz kuruluk kalmış olanlar

hakkında Resulullah = وَيَلُّ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ » vâý, şu ökcelerin ateşten haline»

buyurmuş ve tekrar yıkanmasını emr etmiştir. Bir de Murad mesh olsa idi « بِرُؤْسِكُمْ » gibi sadece «

إِلَى الْكَعْبَيْنِ » kaydına hiç de lüzum kalmazdı. Bu da esası « وَأَرْجُلِكُمْ » demek kâfi olur

farzın yıkamak olduğunu ve meshin buna ibtina etmesi lâzım geldiğini iş'ar eder. Hasılı ayaklar hakkında

yıkamak emri muhkem, mesh emri mücmeldir, ve sünneti seniyye ile beyan olunmuştur.

« لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ » dahi « أَوْلَمَسْتُمُ النِّسَاءَ » tıbkı sûrei «nisade» ki gibi

okunmuştur. Oraya bak.

6. ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Ey iman edenler -ma'lûm iymandan sonra ilk vazife

namazdır- siz ﴿إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ﴾ namaza kalkdığınız, ya'ni namaza kalkmak

istediğiniz vakit ﴿فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ﴾ yüzlerinizi

ve dirseklere kadar ellerinizi yıkayınız ﴿وَامْسَحُوا بِرُؤْسِكُمْ﴾ ve başlarınıza mesh ediniz

﴿وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ﴾ iki topuğa kadar ayaklarınızı da»- ya'ni ayaklarınızı da

yıkayınız, yâhud mesli ise mesh ediniz, bu temizlikler yapılmadan namaz, namaz olmaz «

لَا يَقْبَلُ اللَّهُ صَلَاةً بِغَيْرِ طَهْوَرٍ = Allah, taharetsiz hiç bir namazı kabul etmez».

Buna tuhur temizlik, ve vuzu abdest denilir, ve işte

sh:»1586

abdestin farzı bunlardır. Ve görülüyor ki bu da dört şeyden ibarettir: Üç gasil bir mesh. İmamı Şafîi bunların tertibi de dahil olmak ve bir de niyetsiz ibadet olmayacağı mülâhazisiyle niyyet de hısaba katılmak üzere altı, Ahmed ibni Hanbel Hazretleri de yüzde ağız ve burun içlerinin dahi dahil olduğu mülâhazisiyle mazmaza ve istinşakı da idlah edib sekiz saymıştır. Hanefiyece ise, niyyet, tertib, mazmaza istinşak sünnettire. Ve Abdestin daha bir takım sünnetleri ve adâbı vardır ki bunları mükemmeldir, hepsinin başında besmele vardır. Âyetin zâhirine bakınca her namaza kalkarken ayrıca bir abdest almak lâzım gibi görünür.

Bunun için zâhiriyye her namaz için ayrıca bir abdestin farz olduğuna kail olmuşlardır. Alel'ekser Resulullahın ve Hulefai Raşidînin böyle yaptıkları da muhakkaktır. Fakat bunlar farz değil, sünnettirler.

Çünkü fethi Mekke günü Resulullah beş vakit namazı bir abdest ile kılmış, Hazreti Ömer «ya Resulallah bundan evvel yapmadığın bir şey yaptın» demiş, cevabında «amden yaptım ya Ömer» buyurulmuş olduğu da rivayeten sabittir ki bu amd ile cevaz gösterilmiştir. Sonra âyetin tamamıyla zahirine bakılacak olursa abdestin ancak namaza kalkıldığı zâman alınabilmesi lâzım gelecek ve binaenaleyh otururken abdest alıb da namaza kalkmak dahi kifayet etmiyecektir. Buna ise zâhiriyye dahi kail olmamıştır. Demek olur ki bu noktada âyetin zâhiri murad olmadığı müttfekun aleyh bulunduğundan gerek delâleti hal ve gerek teyemmüm fıkrallarında hadesin tasrihi karineleriyle âyetin ıtlakı ya hıtabı abdesti olmıyanlara tahsis

veya « إِذَا قُمْتُمْ مُحَدِّثِينَ » ya'ni abdestiniz olmadığı halde namaza kalkdığınız vakit

ma'nâsiyle takyid olunarak tefsir edilmek lâzım gelir. Ve o halde abdestin sebebi vucubi mutlak iradei salât

değil, hades şartıyla iradei salât demek olur ki cumhurun kavli de budur. Sonra şayanı dikkattir ki «

وَأَمْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ » değil «ba» ile «وَأَمْسَحُوا رُءُوسَكُمْ » buyurulmuştur. Bu ise

«başınızla mesh ediniz» demek gibidir. Nasıl ki «mendili sildim» demekle «mendili ile sildim»

sh.»1587

demek arasında fark vardır. Burada meshin başa yapılacağı ve başın aleti mesh olamayacağı zâhir

bulunduğu halde « بَا »nın idhali bir ma'nâyî âliyyete işaret bu ise örfen bir elden ibaret olmakla bu sureti

ifadeden ve bir de «nasiye» hadîsinden eimmei Hanefiyye «elinizi mi'yar tutarak elinizle başınıza

meshediniz» ma'nâsı anlaşıldığını göstermişler ve meshin farzı «cüz'î bir hareketle tam bir el miktarı, ta'biri

âharle nasiye miktarı, ta'biri âharle dördte biri.» olduğunu ve tamamını mesh sünnet bulunduğunu beyan

etmişlerdir. Fakat imam Mâlik ve Ahmed ibni Hanbel tamamına meshin farz olduğuna, imâmı Şafîî de bir

parmak dokunmanın kâfi bulunduğuna kail olmuşlardır.

GASLİN MAHİYYETİ, suyu âzanın üzerinden tamamen akıtmaktır. Oğmak şart değildir, binaenaleyh su

damlamadıkça gasil denmez. Abdest hadesten taharet ya'ni i'tibarî ve gayri mer'î bir mülevveslikten temizlik

olduğu için bununla necasetten taharet için olan gasli birbirine karıştırmamalıdır. Necasetten taharete pislik iyice zail oluncaya kadar yıkamak ve icabına göre oğmak veya silmek lâzım ise de abdestte bu gibi manii taharet olan kir ve pislikler daha evvel izale edilmiş bulunacağından gayri mer'f olan hadesi izale için bir defa yıkamak kâfi olabilir, farzı bu kadardır. Çünkü emir, tekrar icba etmez, fakat iki daha iyidir. Ve üç defa tekrar sünnettir, oğmak da sünnettir. Ancak imam Malik oğmak farz demiştir.

MESH, esasen bir şey'e dokunmak ve orfen el sürmektir. Şer'an da farzı dokunmaktır. Binaenaleyh başa mesh taze, gayri müsta'mel bir yaşlığın mıkdarı matlûba istabeti demektir. Bunda tekrar sünnet değildir. Fakat hafifçe bir saç tesviyesi olabilir.

İşte namazın şartlarından biri böyle abdesttir. Fakat bunun kifayeti cenabet olmadığı takdirdedir.

﴿وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا﴾

sh:»1588

ve eğer cünüb iseniz, ya'ni rü'yada veya yakazada difk ile inzali meniy veya inzal olmasa bile iltikai

hitaneyn olmuş ise ﴿فَاطْهَرُوا﴾ tatahhür ediniz; kendinizi baştan tırnağa tamamen yıkayıb

temizleyiniz, guslediniz» -ki sûrei «Nisa» de « حَتَّى تَغْتَسِلُوا » diye igtisal ile ta'bir buyurulmuştu.

Burada tekellüf sıygasıyla tatahhür denilmiş ve iğtisalde mubalâğa edilmesi lüzumu gösterilmiştir. Bunun

için harece varmamak üzere mümkün olan her taraf yıkanmalı ve hatta ağız burun içleri bile yıkanmalıdır.

Abdestte sünnet olan mazmaza ve istinşak gusülde farzdır.

Lâkin bu gusül ve o abdest ma'zeret bulunmadığı takdirde **﴿وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَى﴾** ve

eğer hasta olur **﴿أَوْ عَلَى سَفَرٍ﴾** veya sefer üzerinde bulunur

﴿أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُم مِّنَ الْغَائِطِ﴾ veya her hangi biriniz halâden gelir

﴿فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً﴾ veya kadına dokunursanız da **﴿أَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ﴾** bir

su bulamazsanız» -Ya'ni ya taharriyatı lâzımeden sonra hakikaten bulamaz veya hastalık veya sefer manii

taharri veya manii isti'mal olduğundan dolayı taharriye veya isti'male kudret-ü çare bulamazsanız o zaman

abdest veya gusül yerine **﴿فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا﴾** hoş ve temiz bir sayıde teyemmüm

ediniz. Niyyet eyleyiniz de **﴿فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ﴾** o sayıdden

yüzlerinize ve kollarınıza mesh ediniz»- maraz veya sefer kayidleri suyu bulmağa veya kullanmağa mani'

olan özürleri, halâden gelmek veya kadına dokunmak da abdesti veya guslü icab eden sebepleri, suyu

bulamamak da bunların yerine teyemmümün

şartı sıhhatini göstermektedir. Bedihîdir ki halâden gelmek bedenden bir necasetin çıkmasından kinayedir ki lisanımızda abdest bozmak ta'bir olunur. İndelhanefiyye böyledir. Fakat İmamı Şafî seb'ileynden çıkması demiş, İmam Malik de seb'ileynden çıkması mu'tad olan necesler demiştir.

Sûrei nisa âyetinde teymmümün, saydin ma'naları ve daha ba'zı izahat geçmiş olduğundan oraya bakınız. Burada fazla olarak « منه » kaydı zikr edilmiş ve bu suretle teyemmümde mücerred kasd ve niyyet ile mesh kifayet etmeyib sayide temass etmek de lâzım olduğu iş'ar olunmuştur. « من » İbtida veya teb'iz olmak muhtemeldir. İbtida olduğuna göre elin sayide dokunması kâfidir. Teb'iz olduğuna göre de behemehal elden yüze ve kollara da bir az bir şey sürülmesi lâzım gelir. Evvelkî Hanefî ikinci Şafî mezhebidir. Taşa ve mermere ve ma'dene teyemmüm caiz olub olmayacağı hakkındaki ihtilâfın menşei budur. İbtida olması ruhsat, teb'iz olması ihtiyattır.

Şimdi sakın «bu külfetler, zahmetler nedir? demeyiniz

﴿ مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ ﴾ bu taharet veya teyemmüm

emirlerle Allahın muradı size bir tazyık yapmak, harem ve zahmete koşmak değil

﴿ وَلَٰكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ ﴾ velâkin o sizi tathir etmek, maddî ma'nevî, görünür görünmez

pisliklerden ve günâhlardan temizlemek ﴿وَلَيْتُمْ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ﴾ ve size ni'metini

tamamlamak ister ki ﴿لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾ şükr edesiniz -zâhiriniz ve bâtınınız temizlenib

zevkı ni'meti tadasınız, mün'imi ve hakkı mün'imi göresiniz»- binaenaleyh dinde harec yoktur, tekâlifi

diniyyeyi külfet ve zahmet değil, bir ni'met tanımalıdır. Abdestin, guslün, teyemmümün hikmeti nezafeti

maddiye ve tahareti ma'neviyyedir.

sh:»1590

Tayyibat tayyibîn için olduğundan taharet, ni'met ve saadetin tamamlanmasına sebebedir. Bu da şükre

sebebedir. Şükür de « لَعْنِ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ » mucebince izdiyadı ni'met-ü saadet

nâmütenahi bir izdiyad ile cereyan edib gidecek demektir. Balâda «

وَأَتَمَّمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي » buyurulduğu halde ondan sonra burada «

وَلَيْتُمْ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ » buyurulması, daha doğrusu nüzulde mukaddem bulunan bu âyetin bu

veçhle tertibde te'hur olunması gösterir ki orada itmamı va'dolunan ni'met de ebedî ve nâmütenahi olan

ni'meti Uhreviyyedir. Bu veçhle bunda « وَأَنَّمَا تُوفُونَ أَجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ »

وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ تُوَفَّى كُلُّ نَفْسٍ مَا
كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ » mazmunlarına bir işaret vardır. Nihayet burada şu da

anlayılıyor ki ni'met-ü saadetin en büyüğü şükrandır. Ve en mes'ud kimseler hissi şükran ile meşbu'

olanlardır ve zevki rıdvan bunun içindedir. Sûrei Fatihada « **الْحَمْدُ لِلَّهِ** » a bak.

Hulâsa, ziyadei ni'met şükür ile, şükür de ni'meti unutmamakla kaim olacağından bu taharetleri yapınız 7.

﴿ **وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ** ﴾ ve Allahın size olan ni'metini ve alelhusus ni'meti

islâmı unutmayınız, zikr-ü fikrinizden çıkarmayınız, daima yad ile şükrediniz ki namaz bu şükür

cümlesindedir.

﴿ **وَمِيثَاقَهُ الَّذِي وَاثَقَكُمْ بِهِ إِذْ قُلْتُمْ سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا** ﴾ ve o misakı

yad edib iyfa ediniz ki Allah onunla sizi « **سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا** » dediğiniz zaman tevsik etmiş,

muhkemleştirmişti. » -Burada sûrei Bakarenin hatimesindeki «

﴿ **سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ** الخ

tevsikatına bir işaret bulunduğu zâhirdir. Bu misaktan murad, leylei Akabede ve Bi'atürri'dvanda vakı' olan

misak olduğu ve Resulullah ile olan bu misakın Allaha isnadı «

﴿ **إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللَّهَ** » medlûlüne mübteni bulunduğu da

söylenmiş ise de bunun tekvini âlem ve hılkati Âdemde mündemic olub Fatihada «

﴿ **إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ** »

diye akdedilen ve sonra peyderpey bütün müslimanların Peygambere yüsr-ü usr, neşat-ü keder cemi'i

ahvalde sem'u taat esası üzere iyman ve ittiba' ve bi'atları ile tevsik olunan ve binaenaleyh bütün misaklara

şamil bulunan ahdi ezeli olması daha vazih ve daha müreccahtür. Mücahid, bu misaktan murad «

وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ

olunan « أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَىٰ » misakı olduğunu, Süddî de Allah tealânın tevhid ve

şerai' hakkında nasbetmiş olduğu delâili akliyye ve şer'iyye olduğunu söylemiş ve ekser mütekellimîn bunu

ihthiar etmişlerdir ki bunların hepsi aynı meale raci'dirler. Çünkü asıl misak birdir. Taaddüd eden bunun

suveri tevsikiyyesidir. Hattâ bu tezkir de bir tevsiktir. Bu tezkirin kıyyesidir. Hattâ bu tezkir de bir tevsiktir. Bu

tezkirin hasılı « أَوْفُوا بِالْعُقُودِ » icabının kabulü sebketmiş olduğunu ihtar ile icrasının tevsiktir.

Binaenaleyh ma'na şöyle demek olur:

«Hılkatinizin bütün safahatı mütekaddimesinde ve aczi mutlakınızın hüküm sürdüğü edvari

vücutiyyenizde fitraten bağlanmış olduğunuz ve sonra ihtiyaclarınızın tazyik eylediği, emellerinizin

kaynaştığı şuurlu demlerinizde akl ü fikrinizle samimi kalbinizden kopan münacatlarınızla «

سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا » diye kuvvetli misaklarla tevsik eylediğiniz o ahdi ubudiyeti, semeratını vermeğe,

ni'metlerine irmeğe başladığınız eyyamı vüs'at ve hengâmı muvaffakiyyette unutuvermeyiniz de o ni'meti

İslâmı ve hidayeti iymanı zevkı şükân ile yadedib akıdlerinizi tamamen iyfa eyleyiniz

﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ﴾ ve Allahdan korkunuz da bunları unutub nankörlük etmeyiniz, kalbinizi

bozmayınız. Çünkü ﴿إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ﴾ dur. Sinelerinizde gizlenen

en hafıy şeyleri bilir, binaenaleyh yalnız tahareti cismaniyye ve zâhiriyye ile değil, hem cismanî hem ruhanî,

hem zâhirî hem bâtinî bir tahareti kâmile ile tayyib ve pâk olarak kemali ubudiyyetle huzurı İlâhiye geliniz

ve ni'metin tamamına irib şükrediniz.

sh:»1592

O halde:

﴿٨﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ لِلَّهِ شُهَدَاءَ بِالْقِسْطِ
وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَا نُ قَوْمٍ عَلَىٰ إِلَّا تَعْدِلُوا اعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ
لِلتَّقْوَىٰ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿٩﴾ وَعَدَّ
اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ
﴿١٠﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ

﴿الْجَحِيمِ﴾

Meali Şerifi

Ey o bütün iman edenler! Allah için duran hâkimler, adâlet nümunesi şahidler olunuz ve sakın bir kavme buğzunuz sizi adaletsizliğe sevk etmesin, adâlet edin takvaya en yakın olan odur, 7 Allahdan korkun mütteki olun çünkü Allah her ne yaparsanız habîrdir 8 Allah o iman edib salih amelleri yapan kullarına şöyle va'd buyurdu; Hem mağfîret var onlara hem ecri azîm 9 Küfredib âyetlerimizi tekzib edenlere de şu: Onlar eshabı cahîm 10

Dini tevhidin gayei ahlâkiyye ve hikmeti ictimaiyye ve siyasiyyesini hulâsa eden bu âyetin nazîri sûrei

«Nisa»

sh:»1593

da geçmiş idi. Fakat orada « قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ » burada ise «

قَوَّامِينَ لِلَّهِ شُهَدَاءَ بِالْقِسْطِ » buyurulmuştur. Gerçi iki ma'nânın mütelâzim olduğunda

şübhe yoktur. Elbette kaim bil'adl olan kaim lillâh, kaim lillâh olan da şahid bil'adil olur. Ve binaenaleyh

ifade sırf kelâmıda bir tefennün ve tenevvü'den ibarettir zannedilebilir. Lâkin dikkat edilirse anlaşılır ki orada

asıl maksad, Tu'me hâdisesinde olduğu gibi mahabbet ve iltimas mevakiinde adl-ü hakkaniyyeti gözetmek,

kendisi ve sevdiği taallûkatı aleyhinde bile olsa hakkı i'tiraf ve adâleti icra ettirmektir. Burada ise maksad, adavet ve nefret mevakiinde adl-ü hakkaniyyeti gözetmek, düşmanın lehinde bile hakk-u adaleti iltizam ve tatbik etmektir. Ya'ni orada siyaseti dahiliyye, burada ise siyaseti hariciyye noktai nazarı galibdir. Saniyen orada siyakı kelâm kullara adalet ile Allaha ihtisas ve ubûdiyyet ile kullara adaleti te'mindir. Her iki noktai nazarla da evvelkinde kıyam bil'adl ile, burada kıyam lillâh ile başlamak münasib olduğu dergâhdır.

Binaenaleyh:

8. ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Ey Mü'minler yalnız abdest alıp namaz kılmakla kalmayınız

ve ancak o zaman Allahın huzurunda kıyam edilir zannetmeyiniz ﴿كُونُوا قَوَّامِينَ لِلَّهِ﴾

daima Allah için kavvam olunuz; yapmanız lâzım gelen her işe Allah için sarılıb Allah için icrayı ahkâm ve

idarei ümur ediniz ﴿شُهَدَاءَ بِالْقِسْطِ﴾ hep adl-ü hakkaniyyet şahidleri olarak infazı hakk

ediniz, her fi'liniz her kavliniz Allah için olsun, her vechile adü hak şahidi olunuz, icrai adalette nümunei

imtisal olunuz ﴿وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ عَلَىٰ ۤأَلَّا تَعْدِلُوا﴾ ve bir kavme

şiddetle buğzunuz veya onların size buğz-u adaveti sizi adaletsizliğe sevketmesin -binaenaleyh haklarında

doğru şehadet

sh:»1594

ve âdilâne hukmetmemeğe veya müsle, kazf, gayri muharibleri katil, nakzı ahd vesaire gibi halâl olmyan

şeyleri irtikâb ile cevri-ü taaddî yapmağa, günaha sokmağa sebep olmasın

﴿اعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى﴾ adalet yapınız ki adil, takvaya akrebdir. Allahın

vikayesine girmek için en yakın vasıtaır.»- Artık siyaseti hariciyyede düşman olan kâfirler hakkında adalet

bu derece ehemmiyetle vacib olunca siyaseti dahiliyyede ve müslimîn hakkında icrayı adaletin ne büyük

bir farıza olduğunu ve sûrei «Nisa» âyetine ne kadar itina etmek lâzım geldiğini kıyas ediniz. Evet, adalet

böyle yüksek ve takvaya en yakın bir vazifedir. Lâkin aynı takva da değildir. Bunun için adalet yapınız

﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ﴾ ve Allaha ittika ediniz -maksadı aksa budur. Bütün felâh bütün iş bundadır.

Allahdan korkmayan adalet de yapamaz. Binaenaleyh Allahın evamir-ü ahkâmına muhalefetten sakınıb

vikayetullaha giriniz. Çünkü ﴿إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ﴾ dur. İyî veya kötü, hiç bir

amelden gaflet etmez ve hiç birini hükümsüz bırakmaz.

9. ﴿وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾ O her amele habîr

olan Allah, iyman edib taharet-ü salât, adl-ü takva gibi salih ameller yapan ve akidlerini ifa eden kimselere

şöyle va'detti:

1- ﴿لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ﴾ Onlara hem mağfiret hem de ecri azîm vardır.

2- 10. ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا﴾ Küfreden ve âyetlerimizi -ki işbu

adl-ü takva emirleri ve va'd-ü vaîd haberleri de bu cümledendir- tekzib edenler.

﴿أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ﴾ Bunlar da hep eshabı cahimdirler. «

﴿لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ﴾ bir de

sh:» 1595

﴿أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ﴾ işte akîbet amellerin cezası ya o, ya budur. Bu iki kazıyye

Allahın tegayyür kabul etmez va'didir. Buna Dünyada bir misal olmak üzere:

﴿۱۱﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ هُمْ
قَوْمٌ أَنْ يَبْسُطُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ فَكَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ
وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿۱۱﴾

Meali Şerifi

Ey o bütün iman edenler! Anın Allahın üzerinizdeki o ni'metini ki bir vakit size bir kavm el uzatmayı

kurmuştu da o bunların ellerini size dokunmaktan men'etmişti, siz hep Allaha korunun ve mü'minler yalnız

Allaha dayansınlar 11

Bunun sebebi nüzulünde biri umumî, biri de hususî olmak üzere iki vecih mervidir:

1- İbtidai emirde müşrikler galib ve kahir, Müslimanlar ise mağlûb ve mahkur idiler, müşrikler

mütemadiyne Müslimanları belâya sokmak, basmak, öldürmek, yağmalamak istiyorlar, Allah tealâ da onları

maksadlarından men'ediyor, müslimanları vikaye eyliyordu, bu suretle az zaman içinde islâm kuvvetlendi,

müslimanların şevketi büyüdü ve müşriklerin elleri kırıldı. İşte burada bu ni'meti halas tezkir edilmiştir.

sh:» 1596

2- Bir vakıai mahsusayı tezkir etmiştir. İbni Abbas, ve Mukatilin beyanlarına göre: Hazreti Peygamber

Beni Âmire bir seriyye göndermiş, Bi'ri Maunede hepsi şehid olmuşlar, ancak bir gaib aramakta bulunan üç

kişi kurtulmuşlardı ki bunlardan birisi Amr ibni Ümeyyeteddamrî idi. Bununla diğer biri Resulullah'a ihbari

keyfiyyet için beraber gittiler, yolda Beni Âmirden olduklarını söyleyen iki kişiye tesadüf ettiler, ikisini de

öldürdüler, meğer bunlar Beni Selimden imişler, Resulullahdan emanları varmış, bunu bilmediler ve hatâ etmiş oldular. Binaenaleyh Beni Selim geldiler, diyet talep ettiler, bunun üzerine Resuli ekrem sallâllahü aleyhi vesellem maiyyeti seniyyelerinde çehar yari güzîni Ebû Bekr, Ömer, Osman, Ali radiyallahü anhüm buldukları halde çıktılar Benî Nadîre vardılar. Çünkü bunlar kendilerine kıtal yapılmamak ve taraflarından diyetlere iane olmak üzere Resulullah ile muahede ekdetmişlerdi, Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem «Eshabımdan biri benim eman verdiğim iki kişiyi vurdu, bana diyetleri lâzım geldi, buna sizin ianede bulunmanızı istiyorum» buyurdu, onlar da «buyurunuz yemeğimizi yeyiniz, istediğinizi veririz» derler ve aralarında Resulullaha ve eshabına bir sui kasd yapmaya da karar verirler. Atânın rivayetine göre üzerine damın üstünden büyük bir taş yuvarlatıp ezmek için karar verirler ve hazırlarlar. Binaenaleyh Cebrail nâzil olub hemen keyfiyeti haber verir, Resulullah derhal kalkar hareket eder. Yehudîler «çömlüklerimiz kaynıyor» derler. Resuli ekrem azimleri vahy ile haber verildiğini söyler ve açılır. Bu âyetin sebebi nüzulü bilhassa bu vak'a olmuştur. Kavmden murad, bu Benî Nadîr Yehudîleridir. Bunun gibi daha bir takım vakıat vardır ki ba'zıları Sûrei «Nisa» da salâtı havfı emr eden «

وَإِذَا كُنْتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلَاةَ» âyetinde sebketmiş idi.

Ya'ni 11. ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Ey mü'minler -Ni'meti İlâhiyye

yalnız iysali hayr kâbilinden olanlar değil, Őerden vikaye suretiyle olan nice ni'metler de vardır. Bunun için

﴿اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ﴾ Allahın size Şu ni'metini de unutmayınız, Şükürünü eda

ediniz ki ﴿اذْهَبْ قَوْمٌ أَنْ يَبْسُطُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ﴾ hani bir kavm size

ellerini uzatmak istemişlerdi de ﴿فَكَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ﴾ Allah onların ellerini sizden

men'etmiş idi, o zaman bunu Allahdan başka kim yapabilirdi! Binaenaleyh

﴿وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ﴾ mü'minler bunları unutmasınlar da ancak

Allaha tevekkül ve istinad etsinler.»- Allahdan başka itimad ve istinad olunacak hiÇ bir Şey olmadığını

bilsinler, o ahlaksızlar gibi Dünyaya veya Şuna buna meyl-ü istinad ederek Allahın misaklarını

nakzetmekten sakınsınlar akıdlerini ifa ve ancak Allaha dayanarak dahil ve haricte adl-ü takvâ ile icrai

ahkâm ve ilâni islâm eylesinler.

Bakınız, nakzı misak ne kadar Őeni' ve akıbeti ne feci'dir:

﴿١٢﴾ وَلَقَدْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ
عَشَرَ نَقِيبًا وَقَالَ اللَّهُ إِنِّي مَعَكُمْ لَئِنْ أَقَمْتُمُ الصَّلَاةَ وَآتَيْتُمُ
الزَّكَاةَ وَآمَنْتُمْ بِرُسُلِي وَعَزَّرْتُمُوهُمْ وَأَقْرَضْتُمُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا
لَأُكَفِّرَنَّ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَلَأُدْخِلَنَّكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا

الْأَنْهَارُ فَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ ﴿١٣﴾

sh:»1598

﴿١٣﴾ فَبِمَا نَقَضْتُمْ مِيثَاقَهُمْ لَعَنَّاهُمْ وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةً يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ وَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلَى خَائِنَةٍ مِنْهُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٤﴾ وَمِنَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصَارَى أَخَذْنَا مِيثَاقَهُمْ فَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ فَأَغْرَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَسَوْفَ يُنَبِّئُهُمُ اللَّهُ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿١٥﴾

Meali Şerifi

Celâli hakkı için ki Allah Beni İsrâilden misak almıştı ve içlerinden on iki nakıb göndermiştik ve Allah

buyurmuştu: haberiniz olsun ben sizinle beraberim, celâlim hakkı için eğer siz namazı kılar, zekâtı verir ve

Rasullerime inanır, kendilerine kuvvetle yardım eder ve Allaha karşı hasenle ikraz muamelesi yaparsanız

elbette tarafınızdan kabahatlarınızı keffaretlerim ve mutlak sizi altından nehirler akar Cennetlere

sh:»1599

korum, bundan sonra da içinizden her kim nankörlük eder küfre sapsa artık düz yolun ortasında sapmış,

kendini zayi' etmiş olur 12 Sonra bu misaklarını nakzettikleri içindir ki biz onları lâ'netledik ve kalblerini kas

katı ettik, kelimeleri yerlerinden oynatarak tahrif ederler, ihtar edildikleri hakikatlerden hazz almayı

unuttular, içlerinden pek azı müstesna olmak üzere onlardan daima bir hainliğe muttali' olur durursun, yine

sen onlardan afvet ve aldırma, çünkü Allah ihsan edenleri sever 13 "Biz, Nasarâyız" diyenlerden de

misaklarını almıştık derken bunlar da ihtar edildikleri hakikatlerin bir çoğunu unuttular, biz de aralarına

Kıyamet gününe kadar sürecek buğz-u adavet bıraktık, yarın Allah onlara ne san'atler yaptıklarını haber

verecek 14

12. ﴿وَلَقَدْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ﴾ bir zamanlar Allah Beni

İsrailin de misakını almıştı ﴿وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيبًا﴾ ve onlardan on iki

nakıb göndermiştik -evvelki cümlede «اللَّهُ» ikincide «بِز» diye gıyabdan tekellüme iltifat, ızharı

azamet ve kibriya veya nakıbleri Hazreti Musa vasıtasıyla gönderdiğine işaret içindir.

NAKÎB, teftiş ma'nasına « نَقِب » dan « فَعِيل » bima'nâ « فاعل » veya « مفعول » olarak

müfettiş veya teftiş veya tecrube olunmuş emin ve mu'temed ma'nasına olub bir kavmin ahvalini bilen ve

umur-ü masalihına kefil vazamin olan nâzır ve eminlerine ıtlak olunur ki reîsten başkadır. «

نَقِيبُ الْأَشْرَافِ» gibi. Zeccacın beyanına göre bu kelimenin aslı geniş delik demek olan «

نَقِب » den olduğu cihetle «bizim kulağı delik» ta'birinden anladığımız «esrara vukuf» ma'nasını

tazammun eden bir mefhum vardır. Beni İsrail on iki sıbt olduklarından her sıbtan bir nakıb gönderilmiştir.

Mücahid, Kelbî ve Süddî demişlerdir ki bu nakıbler Musa Aleyhisselâmın harbe me'mur olduğu Cebbarlar

sh:»1600

şehrine gidib hallerine vâkif olmak ve dönüb Peygamberleri Musaya haber vermek için göndermişlerdi,

gittiler, bir takım ecramı azîme ve bir kuvvet-ü şevket gördüler ve korktular döndüler gelir gelmez de

kavimlerine söylediler, bildirdiler. Halbuki Musa aleyhisselam onları söylemekten nehyetmiş idi fakat

misaklarında durmadılar, caydılar, yalnız Yehudâ sıbtından Kâleb ibni Yufenna ile, Efraim ibni Yusûf

sıbtından Yuşa' ibni Nun sebat ettiler ki ileride gelecek olan «

قَالَ رَجُلَانِ مِنَ الَّذِينَ يَخَافُونَ» âyeti bunlar hakkındadır. Rivayet edildiğine göre

Fir'avnın garkından sonra Allah tealâ Beni İsraille arzı Şamda cebabirei Ken'aniyyûnun saikn oldukları

Erihaya gitmelerini emretmiş ve «ben burayı size vatan ve karargâh olmak üzere yazdım, gidiniz

içindekilerle cihad ediniz, yardımcınız benim» demiş, Hazreti Musaya da verilen emirlerin ifası zımında

her sıbtan kavmine kefil olacak bir nakîb ve emin intihabını emreylemiş idi. Hazreti Musa nakîbleri seçti ve

Beni İsrail üzerine misak aldı, nakîbler bunlara kefil oldular ve bu suretle umumen hareket ettiler, arzı

Ken'ana yaklaştıkları zaman nakîbleri zikrolunduğu veçhile teftiş ve tecessüs için gönderdi.

﴿وَقَالَ اللَّهُ﴾ ve Allah Beni İsrail'e demiş idi ki ﴿أَنْتِي مَعَكُمْ﴾ ben sizinle

beraberim -ya'ni ilmimle, kudretimle yanınızda hazırım, emin olunuz sizi muzaffer kılacağım şöyleki:

﴿وَأَتَيْتُمُ الزَّكَاةَ﴾ ve ﴿لَعْنٌ أَقَمْتُمُ الصَّلَاةَ﴾ eğer siz salâti ikame eder. ﴿وَعَزَّرْتُمُوهُمْ﴾ ve ﴿وَأَمَنْتُمْ بِرُسُلِي﴾ ve bütûn Resullerime iman

onları müdafaa eyler»- Ta'zirin aslı fenalığı defedecek bir iş yapmaktır. Kabahatli kimselere yapılan te'dib

ve terbiyeye ta'zir denilmesi de seyiyati meni' ve hasenatı müdafaa olması itibariledir.

sh:»1601

Bunlardan başka ﴿وَأَقْرَضْتُمُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا﴾ bir de Allaha karzı hasen ile

ikraz ederseniz, ya'ni farz vergi olan zekâtтан başka mücerred ihtiyarınızla Allah için sadakalar, ianeler

verir, ve verdiklerinizin ecri ve mukabili Allah tarafından muhakkak ödeneceğine ı'tıkad ile beraber onu bu

gün Dünyada almak ve görmek sevdasında bulunmazda Âhıret sevabın ve mahza Allahın rızasını

mülâhaza ederek verirseniz, işte salâtı ikame, zekâtı ı'ta cemii rüsüle iman, bunları düşmanlara karşı

müdafaa, Allaha karşı hasen ile ikraz, bu beş şeyi yaptığınız takdirde

﴿لَا كُفْرَانَ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ﴾ muhakkak ve muhakkak tarafınızdan seyyiatınızı
örteceğim ﴿وَلَا دُخْلَنَّاكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾ ve
mutlaka sizi altlarından ırmaklar akan Cennetlere koyacağım ﴿فَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ﴾

bundan sonra ya'ni bu misaktan ve bu şart ve va'i müekkedden sonra her kim de kâfirlik eder Resullerin

hepsine iman etmezse ﴿فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ﴾ açık yolun ortasında göz göre

sapmış -hiç bir ma'zeret kabul etmiyecek fâhiş bir hata yapmış, açıktan açığa en büyük tehlikelere atılmış

olur.- Binaenaleyh bundan evvel küfredenler hakkında bir ma'zeret, tevehhüm olunsa bile bundan

sonrakiler için böyle bir şey mevzuı bahs olamaz. İşte Beni İsrâîl vaktiyle böyle irşad edilmiş ve bu şart

altında böyle kaviy ve müekked bir misaka rabt olunmuş idi, fakat nakzettiler. Binaenaleyh 13.

﴿فَبِمَا نَقَضْتُمْ مِيثَاقَهُمْ﴾ başka bir sebeble değil, ancak misaklarını nakz ettiklerinden
dolaydır ki ﴿لَعْنَاهُمْ﴾ biz de onları lâ'netledik».

Bu lâ'netin tefsirinde üç vecih zikredilmiştir: Atanın beyanına göre: rahmetimizden tard-ü teb'id ettik demektir ki asıl mefhumu ve en şumullü ma'nâsıdır. Hasen ve mukatil «meshettik, suretlerini maymunlara hınzırlara çevirdik» demek olduğunu söylemişler, İbni Abbas Hazretleri de «tenzil ettik, üzerlerine cizyeleri, ağır vergileri bastırdık» diye tefsir etmiştir ki misal ile tavzihtirler.

Velhasıl sırf nakzı misak yüzündendir ki başlarına felâketler yağdırdık

﴿وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةً﴾ ve kalblerini kasvet içinde bıraktık; ne söylense duymaz,

hakk-u adil tanımaz, gadr'ü zulümden kaçınmaz, Allahdan korkmaz, yeisten kurtulmaz bir hale getirdik»

-Hamze ve Kisaî kiraetlerinde «ya» nın teşdidiyle elifsiz olarak «قسيّة» okunur ki züyuf veya mağşuş

akça demektir, ya'ni kalblerini mağşuş para gibi bozuk ve düşkün bir hale getirdik. Bunun için

﴿يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ﴾ kelimeleri mevzı'lerinden tahrif ederler. -Kelimeleri

şuraya buraya çekerek kelâmı tağyir ederler. Bu onların öyle bir âdeti olmuştur ki sairlerinden ka'î nazarla

kelâmullahı ve arzularına muvafık gelmiyen ahkâmı İlâhiyeyi tahrif ve tağyir ederler. Netekim Tevratdaki

«recm» âyetini rüesa hakkında «tahmin» ya'ni kömürle yüz karalamak diye te'vile kalkışmışlardı. Fursat

bulunca elfazı da tağyir ederler, fakat alelekser buna imkân bulamadıklarından dolayı tahriflerini sui te'vil

ile yaparlar. Kelâmullahı tahrif etmekten daha büyük bir kasveti kalb de tasavvur olunmaz. Sûrei «nisa» da

«مِنَ الَّذِينَ هَادُوا يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَن مَّوَاضِعِهِ» âyetine bak.

Yine kalblerinin kasvetinden veya bozukluğundan dolayı

﴿وَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ﴾ tezkir ve ihtar olundukları şeylerden en mühim bir

kismini da unuttular, -diğer bir ma'na ile- tezkir edildikleri, belletildikleri şeylerin

sh:»1603

bir kısımdan hazzalmayı, intifa' etmeyi unuttular, hatırlarına getirmez veya getiremez oldular ki

Hâtemül'enbiyaya iyman bu cümledendir. ﴿وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلَى خَائِنَةٍ مِنْهُمْ﴾

ya Muhammed, sen de bunlardan daima bir hiyanete muttali' olur durursun» -ya'ni bunların âdetleri budur.

Selefleri Enbiyaya nakzı misak ve katl ile hiyanet edegeldikleri gibi halefleri de sana hiyanet eder dururlar,

ahidlerini nakzederler, düşmanlarına müzaherette bulunurlar, seni katle ve tesmime teşebbüs etmek

isterler. ﴿إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ﴾ ancak bir azı müstesna- ki cmuhurun beyanına göre bunlar

iyman etmiş olanlardır. Maamafih, denilmiş: bu kalilin küfr üzere kalmış olmakla beraber siyasî noktai

nazarla yaptıkları ahidde duran ve hiyanet etmeyenler olması dahi muhtemeldir. Bu kadar seyyiat ve

hiyânatin ta'dadından sonra bunlara hiç eman vermeyiniz, hemen mahv-ü ifna ediniz tarzında bir emir

verilecek gibi gelirken bakınız ne buyuruluyor:

﴿فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْ﴾ Şimdi ya Muhammed, sen bunlardan geçmişteki hıyanetlerini

afvet»- onları kale alma, mazıyı Allaha bırak ve istikbale bak, çünkü

﴿إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ﴾ dir. Afv-ü safh da bir ihsandır, sen ise hulûkı azîm ile,

mekârimi ahlâk ile meb'ussun.» Bu afv-ü safh emrinin müstesnâ olan kalîle mi? Yoksa diğerlerinede mi aid

olduğu cayı bahs olmuştur. Ba'zı müfessirîn müstesnaya raci' olduğuna, ya'ni Hazreti Peygambere iman

edenlerin mazıdaki günahlarından veya iman etmemekle beraber ahdinde duranların ufak tefek

kusurlarından afv-ü safhı emrettiğine kail olmuşlardır. Fakat bunun böyle hıyanetten istisna edilmiş olanlara

rabtı lâfzan karîb olmakla beraber ma'nâ cihetiyle rekik ve hılâfî zâhirdir. Doğrusu burada bu âyetin

nüzulünden

sh:»1604

mukaddem vakı' olan hıyanetlere aid olmak üzere hainlere bil'ibare ve müstesnalara evleviyetle ve

biddelâle olmak üzere hepsine karşı umumî bir afv-ü safh emr edilmiş ve bu suretle rahmeten lil'âlemîn

olan Hazreti Peygambere mukaddema el uzatmak isteyen hainlere karşı bile gayz-u intikam hissinden

vareste olarak adl-ü adaletten başka mekârimi ahlâk ile muamele etmesi emr olunmuştur. Afvin indel'ıtlak

cürmi vakıa masruf olacağı ma'lûmdur. Maamafih bunlarda hıyanetin devam edib duracağı beyan

olunduktan sonra « فَاعْفُ عَنْهُمْ » buyurulması bu afvin istikbale de bir taallükunu iş'ardan halî

değildir. Ve işte müfessirini düşündüren de bu nokta olmuştur. Fakat bu cihetle afv-ü safhın bütün istikbalde

her cürme ve hattâ her hıyanete umum ve şumulünnü ifade eden hiç bir kayid yoktur. Nihayet bununla her

hıyanetin tecziyesi vacib olmadığı ve ba'zılarının afvi caiz ve hattâ mendub bulunduğu anlaşılır. Çünkü emri

mutlak esasen ne umum ifade eder ne de tekrar. Binaenaleyh burada Yehudîlerin bu kadar cinayattan

sonra behemehal tecziye edilmeleri lâzım gelir gibi bir zan defedilmiş ve dini islâmın semahati

gösterilmiştir. Şu halde hasılı ma'nâ «mâziyî afvet, istikbalde de her hıyaneti tecziye tarafdarı olma» demek

olur. Katâde bunun sûrei «Berâe» deki « قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ » âyetiyle

ba'zıları âyeti seyf ile, ba'zılarında sûrei «Enfal» deki «

وَأَمَّا تَخَافَنَّ مِنْ قَوْمٍ خِيَانَةً فَانْبِذْ إِلَيْهِمْ عَلَى سَوَاءٍ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْخَائِنِينَ » âyetiyle mensuh bulunduğunu söylemişlerdir. Lâkin «

فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْ » mazide ve istikbalde Yehudîlerin hiç bir hıyanetini hiç bir cürmünü

tecziye etme demek olmadığı gibi harb-ü kıtal emirleri de hiç bir afiv yapma demek olmadığından bunlarla

nesih kavli cumhur indinde mercuttur. Ancak «

وَأَمَّا تَخَافَنَّ مِنْ قَوْمٍ خِيَانَةً فَانْبِذْ إِلَيْهِمْ عَلَى سَوَاءٍ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْخَائِنِينَ » âyeti calibi dikkattir. Fakat yerinde görüleceği üzere bunu da afvi nesih

değil belki buradaki icmalı bir tavzih olarak kabul etmek ıktıza eder. Çünkü nebız emri

sh:»1605

bile bir müsaadedir. Ve ondan sonra vuku' bulacak tevbe ve müracaatin kabulü de memnu' değildir.

Benî İsrâil böyle olduğu gibi 14. ﴿وَمِنَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصَارَى﴾ o «biz

Nesârâyız» diyenlerden kendilerine «Nesârâ» namı veren, Nesârâ oldukları iddiasında bulunan

Hıristiyanlardan dahi biz öylece misak almıştık» -bunlar da İncil mucibince Allaha ve Resullerine iman

edecekler, Tevrat ve diğer kütübi münzelei İlâhiyye ile amel eyliyeceklerdi ki bu miyanda ruhi hakkolan

Hatemülenbiyada bilhassa dahil idi, fakat ﴿فَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ﴾ çok

geçmeden bunlar da misaklarından, tezkir ve ihtar olundukları şeylerden mühim bir kısmı, en ziyade hazz-u

nasib alacakları esaslı noktaları terkedib unuttular, misaklarını bozdular, ezcümle tevhide ve ruhulhakk

olan Hatemülenbiyaya iman bu miyandadır. Unuttuklarından dolayı

﴿فَاغْرَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ﴾ biz de

aralarında kıyamete kadar buğz-u adaveti kışkırttık»- biribirlerini tekfir edib buğz-u nefret saçtılar,

yekdiğerinin kanlarını döktüler, kıyamete kadar da dökeceklerdir.

﴿وَسَوْفَ يَنْبِئُهُمُ اللَّهُ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ﴾ ne yaptıkları, ne san'at

işlediklerini de Allah ileride kendilerine haber verecektir -o zaman san'atlarının cezasını görecekler, acısını

tatacaklar, ne yaptıklarını anlayacaklardır.»- Bu cümle şedid bir azab ile void ve inzardır. Netekim

lisanımızda da «ben sana bu yaptığımı anlatırım» demek şiddetli bir tehdid ifade eder. İsmi celâlin tasrihi

da terbiyei mehabet içindir. Yaptıklarına san'at ta'bir olunması da iki nükteyi ihtiva eder ki evvelâ bunların

bu fena amellerde rusuhları olduğunu, nakzı misakı, ihmali kitabı, buğz-u adavet saçmayı ve

sh:»1606

daha bir takım seyyiatı san'at ittihaz eylediklerini iş'ar eder. Saniyen bunların sanayi' ile iftihar eylediklerini

ıyma ederek Yehudîlerin ticaret sevdasiyle dini, Allahı ve Âhıreti unutmaları alel'ekser ticarete zarar-ü

ziyan ile tasvir olunduğu gibi bunların da san'at sevdasiyle Allahı Peygamberi diyn-ü diyaneti unutmaları

muzır bir san'at olarak tasvir edilmiştir. Ta'zib-ü mücazattan «^{سورة} يَنْبِئُهُمْ » diye tenbie, ya'ni ihbar-ü l'lâm

ile ta'bir buyurulması da bunların yaptıkları a'mali seyyienin netaici Uhreviyyesiyle hakikatinden «

يَعْلَمُونَ ظَاهِرًا مِنَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ عَنِ الْآخِرَةِ هُمْ غَافِلُونَ

» mucebince gafil bulduklarını ve başlarına kıyamet kopmadan fenalıklarını anlamıyacaklarını iş'ar eyler.

Bütün bunlarla beraber bu cümlede âtideki hitabat ve beyanata bir taviye ve ızhar ma'nası dahi vardır. Zira

bu miyanda yaptıklarının bazıları haber verilecektir. Bunun için bu noktada her iki Ehli kitaba tevcihi hitab

ile buyuruluyor ki:

﴿١٥﴾ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثِيرًا
مِمَّا كُنْتُمْ تُخْفُونَ مِنَ الْكِتَابِ وَيَعْفُوا عَنْ كَثِيرٍ قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ
اللَّهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌ ﴿١٦﴾ يَهْدِي بِهِ اللَّهُ مَنِ اتَّبَعَ
رِضْوَانَهُ سُبُلَ السَّلَامِ وَيُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِهِ
وَيَهْدِيهِمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿١٧﴾

sh:»1607

﴿١٧﴾ لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ
قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا إِنْ أَرَادَ أَنْ يُهْلِكَ الْمَسِيحَ ابْنَ
مَرْيَمَ وَأُمَّهُ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَوَاتِ
وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ
﴿١٨﴾ وَقَالَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصَارَى نَحْنُ أَبْنَاءُ اللَّهِ وَأَحِبَّاؤُهُ
قُلْ فَلِمَ يُعَذِّبُكُمْ بِذُنُوبِكُمْ بَلْ أَنْتُمْ بَشَرٌ مِّمَّنْ خَلَقَ يَغْفِرُ لِمَنْ
يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا
بَيْنَهُمَا وَإِلَيْهِ الْمَصِيرُ ﴿١٩﴾ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَاءَكُمْ

رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ عَلَى فِتْرَةٍ مِنَ الرُّسُلِ أَنْ تَقُولُوا مَا جَاءَنَا
مِنْ بَشِيرٍ وَلَا نَذِيرٍ فَقَدْ جَاءَكُمْ بَشِيرٌ وَنَذِيرٌ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ
شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٦٠٨﴾

Meali Şerifi

Ey Ehli kitab, şimdi size Resulümüz geldi, kitabınızın gizlemekte olduğunuz bir çok yerlerini sizlere

beyan ediyor,

sh:»1608

bir çoğundan da geçiyor, işte size Allahdan bir nur, bir parlak kitab geldi 15 Allah bununla rıdvanı ardınca

gideni selâmet yollarına doğrultacak ve iznile onları zulmetlerden nura çıkarıp doğru bir yola koyacak 16

Kasem olsun ki küfretti şunlar "Allah o Meryemin oğlu Mesih" tir diyenler, de ki: Eğer Allah Meryemin oğlu

Mesih'i ve anasını ve Arzda bulunanların hepsini helâk etmek murad ederse ondan kim bir şey kurtarabilir,

bütün Göklerin ve Yerin ve aralarında ne varsa hepsinin mülkü Allahın, dilediğini yaratır ve Allah her şey'e

kadîrdir 17 Bir de Yehud ve Nesârâ "biz Allahın oğulları ve sevgilileriyiz" dediler, de ki: öyle de niçin size

günâhlarınızla azab ediyor? Doğrusu siz onun yarattıklarından bir beşersiniz, dilediğine mağfiret ediyor

dilediğine azab, Göklerin ve Yerin ve aralarındakilerin mülkü bütün Allahındır, nihayet dönüş de onadır 18

Ey Ehli kitab! Peygamberlerin arası kesildiği, bilinemez hale geldiği bir fetret zamanında bakınız size

Resulümüz geldi, tatlı ve acı hakikatleri size beyan ediyor, bize ne beşaretle sevindirecek bir müjdeci, ne

ihtar ile kocunduracak bir inzarcı gelmedi demeyesiniz, işte size hem beşîr, hem nezîr bir Peygamber

geldi, ve Allah her şey'e kadîrdir19

15. ﴿يَا أَهْلَ الْكِتَابِ﴾ Ey Ehli kitab, ey Tevrat ve İncil ile misakları alınmış Yehud ve

Nesârâ! ﴿قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا﴾ muhakkak kitablarınızda evsafı mahsusası zikrolunarak

va'd-ü tebşir edilmiş olan Resulümüz Muhammed aleyhisselâm size geldi

﴿يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثِيرًا مِمَّا كُنْتُمْ تُخْفُونَ مِنَ الْكِتَابِ﴾ o mensub

olduğunuz kitab mündericatından gizlemekte olduğunuz, hazz almayı unuttuğunuz şeylerin bir çoğunu size

açıktan beyan ediyor ﴿وَيَعْفُوا عَنْ كَثِيرٍ﴾ bir çoğundan da afveyliyor, yüzünüze vurmuyor

-beyan ettikleri

sh:»1609

zarurî olan esasatı diniyeyi muhtevi ve binaenaleyh diğerlerinden muğni olduğu cihette onları

intibahınıza havale ediyor ve bir zarureti diniyye bulunmadıkça sizi teşhir ve tezlil etmek istemiyor.

﴿قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌ﴾ şimde size Allahtan her türlü

şekk-ü dalâl zulmetlerini izale eden bir nur ve 'cazkâr bir beyan ile emri hakkı izah eden bir kitabı mübîn

-ya'ni Kur'an- geldi ki 16.

﴿يَهْدِي بِهِ اللَّهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَهُ سُبُلَ السَّلَامِ﴾ Allah bununla rızası

arkasında giden, ya'ni Allaha iman ile rızasını arayan kimseleri selâmet yollarına- « السَّلَامُ » esmai

hüsnaî lâhiyyeden olduğuna göre -Allah yollarına hidayet eder, doğultur

﴿وَيُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِهِ﴾ ve onları izn-ü teysiriyle

zulmetlerden nura- cehl-ü küfür ve şaşkın zulmetlerinden nuri yakîni tevhide -çıkartır

﴿وَيَهْدِيهِمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾ ve bunları bir sıratı müstakîme: dos doğru bir

caddeye, bir kanunî hakka götürür- ki artık bundan sonrası aynı selâmet ve felâhtır. Bu caddeden

sapmaksızın gidenler doğruca giderler, rıdvânî lâhîye ererler. «

صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ

»

Görülüyor ki burada evvelâ Yehud ve Nesârânın kitaplarında türlü türlü te'vilât-ü tahrifat ile ketm-ü ihfaye

uğraştıkları risaleti Muhammediye mes'elesi kendilerine açıktan haber verilerek cümlesi sıratı müstakîme

da'vet olunmuş ve bunların yaptıkları işlerde Allahın rızasını hisaba almadıkları ve selâmeti nur-ü vuzuhta

ve istikamette değil, zulmetlerde, sapa ve eğri yollarda aradıklarına da işaret edilmiştir. Bu ise Allaha iymansızlıktan neş'et ettiği cihetle bu miyanda bilhassa vahdaniyyeti îlâhiyyeyi ittihad da'vasıyla ketm-ü ihfa edenlerin küfürleri pek açık

sh:»1610

bir bedahetle anlatılmak ve cüz'î aklı bulunub şayanı hitab olabilecek hiç kimsenin böyle bedihî bir küfrü

iltizam edemeyeceği de ifham olunmak üzere hitabdan gıyaba geçilerek buyuruluyor ki:

17.

﴿لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ﴾

«Allah o Meryemin oğlu Mesihdir» diyenler kasem olsun ki kat'iyyen küfr ettiler.» -Burada bunu kimlerin

söylediği tasrih edilmiyor. Fakat bunların Yehudda değil, ancak «Nesârâyız» diyenler miyanında

bulunacağı zâhirdir. Nesârânın bunu inkâr ettikleri nakl edilmiştir. Filvaki' umumiyetle teslise kail olan

Nesârânın böyle munhasıran birlik isnadını inkâr etmeleri lâzım gelir gibi de görünür. Bunun için ba'zı

müfessirîn bu söz Nesârâ miyanında ittihadı kail olan gayri muayyen bir fırkanın mezhebi bulunduğunu,

ba'zısı ise bu âyetin Ya'kubiyye mezhebi, gelecek olan «

﴿لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ ثَالِثُ ثَلَاثَةٍ﴾ âyetinin de Kelkâniyye

mezhebi hakkında nâzil olduğunu söylemişlerdir. Diğer muhakkıkını müfessirîn ise «Nesârâyız» deyenlerin hepsinin mezhepleri sarahaten olmasa bile iltizamen bu olduğunu anlatmışlardır. Çünkü bunlar umumiyyetle Mesiha ilâh dedikleri gibi «eb, ibin, ruh üç ilâh bir ilâhtır. Cevheri ülûhiyyet birdir» diye teslis zımında bir de tevhid iddia ettiklerinden hakıkatte «Allah Mesihden ibarettir» demiş oluyorlar. Filvaki' teslisi Nesârânın iki yüzü vardır ki birisi şirk birisi ittihatır. Şirk ile muahaze edildikleri zaman tevhid yüzünden görünürler, ittihad ile muahaze edildikleri zaman da «biz üç diyoruz» derler. Hristiyanlar eb, ibin, ruhulkudüs diye ayırdıkları üç ilâhı bir Allah olmak üzere birleştirdikleri zaman bu vahdetle Mesihî kasederler, eb ve ruhulkudsün ibinde tecessüdünü mülâhaza ederler ki işte «Allah Mesih ibni Meryemden ibaret» dedikleri budur. Küfr olmak için «Mesih ilâhtır» demek dahi kâfi olduğunda şübhe yok ise de böyle demek «Mesih, Allahtır

sh:»1611

veya Allah Mesihdir» demenin aynı olmadığı cihetle buna Nesârâ mezheplerinin hangisi sarîh ve hangisi zımnî bir surette temass edeceğini biraz mülâhaza edelim:

Evvelâ: Allah bir ismi hass olduğu gibi Mesih ibni Meryem isminin de şahsı ifade eden bir ismi hass olduğu zâhirdir. Bunun için «Allah Meryemin oğlu Mesihdir» demek Allah ile Mesih beyninde Mesih Isâdır

demek gibi tam bir ittihadı şahsî iddia etmektir. Ve böyle diyenler Mesihî ancak lâhuttan ibaret bir hüvviyeti şahsiyye farz etmiş olurlar. Ve ibni Meryem olan bir şahsî insanîden insaniyeti nefyedib onu yalnız lâhut olarak ahzylemiş olurlar. Bu surette «Allah, Mesihdir» demek «Mesih Allahdır» demenin aynıdır. Mantıkan birisi diğetine mün'akis olur.

Saniyen: Resmî Hıristiyanların iddia ettikleri gibi Mesihîn lâhuttan başka bir de nasutü bulunduğü Mesihîn hem tam bir ilâh, hem de tam bir insan ve hattâ bir insanı küllî olduğü tasavvur edildiğine göre kavli mezkûr «Allah bir insandadır veya bir nevi' insandır» demek gibi bir ittihadı cüz'î veya hulûl iddia etmek olur. Bu takdirde «Allah Mesih ibni Meryemdir» sözü «Mesih aynen Allahdır» demek olmazsa da «Mesihîn ba'zısı: Bir cüz'î veya cüz'îsi Allahdır, Mesihîn haricinde Allah yoktur, fakat Mesihde Allahdan başka bir şey de bulunabilir» demek olur.

Mesih hakkında bütün Nesârânın akidesi üç mezhebe ayrılmıştır. Bir kısmı Mesihde ancak bir tabiat, diğeri kısmı iki tabiat tasavvur ederler. Bir tabiat tasavvur edenlerin ba'zısı yalnız nasut demiş, diğeri ba'zısı da yalnız lâhut olduğunu iddia etmiştir. Birine göre Mesih ilâh değil, ancak bir insandır, obirine göre de insan değil, ancak bir ilâhtır. Diğeri ise Mesihde biri lâhut biri nasut iki tabiat var demişler ve bu nasutun

küllî veya cüz'î olub

sh:»1612

olmadığından da bahseylemişlerdir. Mukaddema İskenderiyye kisislerinden olub Aryan mezhebinin sahibi olan Aryos ve taraftarları cidden muvahhid idiler. Bunlar İsâ aleyhisselâmın bir kelimetullah olduğuna ve fakat Allahın madununda olub mahlûk bulunduğuna ve Hazreti İsânın bir ilâh değil mahlûk bulunduğuna ve Hazreti İsânın bir ilâh değil mahlûk bir insanı ekmele olduğuna kail idiler. Aryos Nasraniyeti ibtida kabul eden İstanbul banîsi birinci Kostantin zamanında idi. Kostantin kendisi ve bir kaç halefi bu mezhebde bulunuyorlardı. Nasraniyetin resmen zuhurundan daha evvel Antakya patriki olan Şemşatlı «Pols» ve buna tabî' olanlar dahi sahihan ehli tevhid idiler. Bu zat «İsâ aleyhisselâm diğer Peygmaberler gibi Allahın abdi ve Resulüdür. Allah onu rahimi Meryemde erkeksiz halk etmiştir. Hazreti İsâ bir insandır, onda ilâhiyyet yoktur. Kelime nedir? Ruhulkudüs nedir? Bilmem diyordu. Kezalik Nasraniyetin resmen zuhurunda sonra birinci Kostantinın oğlu ikinci Kostantin zamanında İstanbul patriki bulunan «Makdonyos» dahi mücerred tevhide kail oluyor» Hazreti İsâ bir abdi mahlûk bir insandır, sair Enbiya gibi bir Nebiy ve Resulullahtır, İsâ ruhulkudüs ve Allahın bir kelimesidir, lâkin ruhulkudüs ve kelime mahlûkturlar» diyordu. Bütün bu mezhebler bir Allah tanıyor ve Hazreti İsâda yalnız bir mahiyeti nasut görüyorlardı ki asıl «Apostolik» ya'ni havarî mezhebi addedilmesi lâzım gelen akıdei Nasraniyyet de böyle

olmak ıktıza ederci. Âyetin bu mezheblere taallûku yoktur. Fakat yine birinci Kostantin zamanında (M 325) tarihinde İznikte in'ikad eden ilk sinotta iki bin kırk sekiz piskapos toplanıb içlerinden salifüzzikir Aryos hariç bırakılmak ve onun aleyhinde müttefik olmak üzere üç yüz on sekiz kişi seçilmiş ve bunlar İskenderiyye patrikinin riyaseti tahtinde ictima ederek Aryosu tekfir ve teslisi takrir edib ilk olarak Nasraniyet kanunlarını vaz'eylemişlerdir. Bunların kabul

sh:»1613

ve neşrettikleri itikad şu idi: «biz her şey'in maliki, görülenin görülmiyenin sanıı olan bir İlâh babaya ve bir oğula: bir Allahın bir oğlu, bütün mahlûkatın bikri ve masnu' değil babasının cevherinden bir İlâhı haktan bir İlâhı hak, bütün âlemler ve her şey onun elile itkan edilmiş, bizim için ve bizim halâsımız için Semadan inmiş ve ruhulkudüsten tecessüd eyleyib bâkir meryemden doğmuş ve Filatos zamanında salb ve defnolunmuş olan ve sonra üçüncü gün kalkıb Semaya çıkan ve babasının sağında oturan ve ölülerle diriler beyninde huküm vermek için bir kerre daha gelmeğe müheyya bulunan yesu' Mesiha iyman ederiz. Bir de ruhulkudüse, babasından çıkacak olan ruhi hakka ve günahları mağfiret için bir vaftize -Ma'mudiyeye- ve Katolik bir cemaati kudsiyyei Mesihyyeye ve bedenlerimizin kıyamına ve ilelebed hayatı daimeye dahi iyman ederiz ve «bir vakit var idi ki Allahın oğlu yok idi» diyenlerle «Allahın oğlu kendisile yek cevher değildir» diyenlerin Katolik kilisası tarafından kâfir i'lân olunacaklarını beyan eyleriz.» Demişler

ve artık bu mukarrat mezhebi resmî i'lân olunmuş idi.

Görülüyor ki bunlar ilk iyman fıkrasında evvelâ Allahı Mesihin gayrı gibi gösterdikleri halde, saniyen yesu' hakkında «babasının cevherinden bir İlâhı haktan bir İlâhı hak» diye ekanimi teslisi toplayıb üçünü de ülûhiyyetle eb cevherinde ittihad etdirmişler, sonra da Mesihî tutub Allahın sağ tarafına ya'ni üstüne oturtmuşlardır ki bunun «Allahı makamından azletmek ve hakikaten Allah Mesihîten ibarettir» demek olduğu aşikârdır.

Saniyen, bunların ikinci iyman fıkrasında ruhulkudüsü «babasından çıkacak olan ruhi hak» diye tavsif ve tefsir ederek ifraz etmeleri de şayanı dikkattir. Doğrusu bununla kütübi salifedeki Hatemülenbiya tebşirini tesbit eylemişlerdir. Çünkü bu fıkra bilhassa İncildeki «ben sh:»1614

gideceğim ve size benden sonra kendi nefsinden söylemeyen farıklı, ruhi hak gelecek ve her şey'i ta'lim edecek ve benim söylediğim şeyleri de size tezkir eyleyecektir» diye Hazreti İsânın kendisinden sonra geleceğini tebşir eylediği Âhır zaman Peygamberine aid olduğu pek aşikârdır. Burada ruhulkudüsün ruhi hakk ile tefsir olunması ve bunun o zaman henüz gönderilmiş olmayıb ileride Allah tarafından geleceğini

anlatmak üzere Nasârâ ta'birıyla «babasından çıkacak olan» diye tavsif edilmesi ve bir de Hazreti Isânın bir

daha gelmesi mes'elesinden sonra bunun ayrıca tasrih edilmiş bulunması tamamen gösterir ki bu

ruhulkudüsten murad mukaddema Isânın kendisinden tecessüd ettiği söylenen ruhulkudüsün aynı değil,

bil'âhare Allahdan gelecek olan ruhulhakk ile müfesser bir ruhulkudüstür. Bundan da doğrudan doğru

Hatemülenbiya iylanı kastedilmiş bulunduğu aşikârdır. O zaman İznık sinodu henüz bi'seti Muhammediyye

karşısında bulunmadığından bunu kendi istilahlarına göre kitaplarından bir bişareti müstakbele olarak

telhis etmişler ve garazı mahsusa tabi' olmamışlardır. Filvakı' kütübi salifede Allahdan geleceği mev'ud olan

o ruhi hak, bu karardan üç asır sonra bi'seti Muhammediyye ile gelmiş ve tarafı lâhîden «

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثِيرًا مِمَّا
كُنْتُمْ تُخْفُونَ مِنَ الْكِتَابِ

İznık Sinodu Mesiha iyman fikrasında ihlâs ve vuzuğu iltizam etmeyib «

فَاغْرَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ

mahza Aryos ve Aryanîleri tefkir için harekete gelmiş, hakikati Isâyı gayrı masnu' ve fakat Meryemden

mütevellid olmak gibi mütenakız bir takım evsaf ile tasvir ve hakikati lâhiyye ile cevherde tevhid ederek bir

taraftan teslis, bir taraftan ittihad ve sonra Mesihin Allaha tefevvuku da'valarını ihtiva eden bedihiyülbütlan

bir muamma ile hakkı setr-ü teşviş etmiş ve bu suretle halefleri için zahir ve bedihî olan hakikatleri inkâre

vesiyle olacak bir mebdei niza' ve bir

sh:» 1615

muammayı dalâlet vaz'eylemiş bulunduğundan Allah ile Peygamberi, malik ile memlûkü, sani' ile masnuu

telbis-ü teşviş eden bu ukdei dalâlet gözleri, gönülleri karatmış, Allah bilinmez olmuş, Allahdan geleceğine

iyman edilen ruhi hak büsbütün unutulmuş, sonraki katolikler de bunun oğuldan, ya'ni Mesih'ten dahi

çıkması şarttır diye bir kayd daha ilâve eylemiş, o müjdei Ezeliyye, o nuri mübîn parladığı ve «

أَيَّدَنَا بِرُوحِ الْقُدْسِ» müeddasinca Hazreti Mesih'i kudsiyyetile tasdik-u te'yid ederek bütün

beşeriyete dini hakkı ta'lim ve da'veti Mesih'i hakkıyla ıhtar ve tezkir ettiği ve ruyi zeminde melekûti

İlâhiyyeyi bütün âlemîne gösterdiği halde «bu Nasrâniyyet içinden ve Nesârâ Kiliselerinden çıkmadı» diye

inkâra sapılmış ve halâ sapılmaktadır. Sonraki Nesârâ inkârı hak hususunda daha ziyade ifrata gitmiş

olmakla beraber bütün bunların menşei dalâletleri İznık sinodunun bu mütenakız muamması olduğundan

«Allah Meryemin oğlu Mesih'ten ibarettir» diyen ittihad veya hulûl küfründen yalnız Panteistler, Monofizitler

Ya'kubîler değil İznık sinodundan i'tibaren Melekânîler ya'ni Katolik ve Ortodokslar dahi mes'uldürler.

Müfessirîn burada mezahibi Nesarâdan başlıca Melekâiyye, Mesturiyye ve Ya'kubiyye mezheplerini

mevzu'ı bahs etmişlerdir. Çünkü bunlara mezahibi muhtelifenin umdeleri nazariyle bakılabilir. Binaenaleyh

hakikati anlamak için bu mezahibe bir atfi nazar etmek icab edecektir.

MELKÂİYYE YAHUD MELİKİYYE VEYA MELKÎT MEZHEBİ, esasen İbranîden melk kelimesinden

me'huz olub hükümdar fırkası ma'nâsiyle Katolikliğe ve Ortodoksluğa İtlak edilmiş bir isimdir. Ve elyeym

Rum katoluklerine «melkit» denilmektedir. Frenklerin «Larus» lugatinde der ki: «Melkit» ötikenler

tarafından Katoliklere verilmiş bir isimdir. Ve o zamandanberi «gırek» ortodokslarında kalmıştır. Beşerel

lugatinde ise «(m. 451) tarihinde inikad eden dördüncü Konsilin kararına tâbi'

sh:»1616

olanların ismidir ve bu isim o zaman ötikenler tarafından Ortodokslara verilmiştir.» der. Dördüncü asrı

hicrîde yetişmiş olan Endeelüslü İbni Hazm «fısal» nam eserinde demiştir ki «bu gün Nesarâ fırkalarının

başlıcaları melekâniyye, Nesturiyye, Ya'kubiyye olmak üzere üçtür. Ve en büyükleri Melekâniyye fırkasıdır

ki Habeş ve Nubeden maada mülûki Nesarânın hepsinin ve yine habeş ve Nubeden maada Nesara

memleketlerinden her birinin ammei ahalisinin ve memaliki islâmiyyeden Efrikiyye ve Sicilya ve Endelüs

Nesarâsının cemisinin ve Şam Nesarânın ekserisinin mezhebidir». Ebu hayvan dahi Endülüs Nesarâsının

Melekânî olduğunu ve «Mesih Allahtır» dediklerini zikrediyor. İlk İznik Sinodundan sonra Kostantın oğlu

ikinci Kostantın zamanında İstanbul patriki olan «Makdunyoş» arios gibi ruhulkudus ve kelimenin mahlûk

olduğunu ve İsânın mahlûk bir insan ve bir Peygamber bulunduğunu tasrih ederek tevhidi mücerrede kail olmuş, Kostatın de bunu tervic etmiş idi. Bilahare büyük «Tedus» zamanında yüz elli Piskaposun ictimaile Kostantaniyede ikinci Sinodda bu Makdunios ve tarafdaranı aforuz edilmiş ve Aryosilerden sonra Makdunîler de mezahibi merfudadan olmuştur. Ba'dehu Ermenistanın istiklâl kesbettiği küçük Tedus «Teodosios» zamanında (m. 428) İstanbul patriklarından «Nestoryos Allah tealânın vahid olub eb, ibin, ruhulkudüs ya'ni vücud, ilim, hayat üç uknumu bulunduğunu ve ekanimi selâse zati ilâhî üzere ne zaid ne de (هو هو) sine aynı olmadığını, Hazreti Isâ da biri ruhanî ve ilâhî biri de cismanî ve nasufî iki şahsiyyet bulunduğunu, Meryemden doğan ancak insan olub ilâhın ancak ilâhdan doğduğunu ve kelimenin cesedi Isâ ile ittihadı Melkâniyyenin dediği gibi imtizac ve tederru' suretiyle olmayıb güneşin pencereye veya billûre işrakı gibi işrak suretiyle olduğunu kabul etmiş ve bu suretle Nesturiyye mezhebi teessüs eylemiş olduğundan Efsus

sh:»1617

«efes - Ayaslûğ» şehrinde iki yüz Piskapostan mürekkeb olarak üçüncü Sind ictima' edib bunu aforozla tel'in ederek nefyetmişler [431] bu suretle Nesturilik de mezahibi merfudadan olmuştur. Fakat Nestoryos durmamış Saiydi mısra gitmiş, mezhebini neşretmiş ve etbai çoğalıb muhalifleriyle harb-ü kıtal vakı' olmuş ve bir vakıt bu mezheb sönmüş, sonra Nusaybin Matranı «Bersuma» tarafından ihya edilmiş, Musul, Irak,

Faris ve Horasan Nesârâsında galebe etmiştir ki elyevm Musul ve civarında mevcuttur. Mestorîliğe karşı mücadele ederken İstanbul patriklarından «Ötikés» bil'âkis Hazreti Isâda lâhuttan ibaret olmak üzere ancak bir tabiat bulunduğunu ve tecessüdden i'tibaren lâhutun nasutu bel'eylemiş olduğunu ve binaenaleyh katl-ü salbin lâhuta taallûk ettiğini iddia etmiş ve bu suretle Firenklerin «Monofizit veya Monofizizm» ta'bir ettikleri ittihadı şahsî mezhebi zuhur eylemiş bulunduğundan salifüzzikir küçük Teodosiosun halefi Merkıyan zamanında (451 m) İstanbulda Kadıköyünde üçyüz otuz Piskapostan mürekkebin dördüncü Sinod Ötikés aleyhinde ictima' etmiş fakat bu içtima'da Ya'kubîler çıkıp muhalefette bulunmuş, binaenaleyh Sinodun kararını iltizam eden ekseriyyet mezhebine muhalifleri melkit namını vermişler. Bundan sonra Ya'kubîlik de hayli münteşir olmuş, merkıyanın halefi büyük Liyondan sonra küçük Liyon ba'dehu Zenun, ba'dehu Nestas hep Ya'kubî mezhebinde imişler. Sonra Yustin hükûmete geçince Ya'kubîlerden pek çoğunu katleyemiş, daha sonra Yustanos zamanında da bilâdı Mısıryede Ya'kubîlerle Melkânîler beyrinde bir ihtilâl ve kıtal olmuştur.

İşbu Ya'kubiyye mezhebi mukaddema İstanbul rahiblerinden olup Antakye Patrikı bulunan ya'kub berdeaî «Jakob barada» ya mensubdur ki Monofizitlerin en müteassıbı sayılır. Binaenaleyh bu fırka müteaddid Monofizit mezheblerinin umdesi demek olduğundan cümlesi bu

sh:»1618

unvan altında mülâhaza olunabilir. Bunlar dahi ekanîmi selâseye kail ve üç Sinod kararına tabi' olmakla beraber dördüncüye muhalefet ederek kelimenin lâhm-ü deme inkılâb ettiğini ve binaenaleyh Allahın tamamen Mesih olduğunu, cesedi Mesihden zâhir olan o ve hattâ « هو هو » aynı bulunduğunu iddia etmişlerdir. Bir kısmı «Mesih Allahdır» diye tasrih etmişler, bir kısmı «lâhut nasut ile zuhur edib Mesihin nasutu hakkın mazharı oldu, fakat ne bir cüz'ün hulûlü ne de sade bir sıfat hukmünde olan kelimenin ittihadı tarikiyle değil, belki « هو هو » aynı ve meselâ melekin insan suretinde temessülü gibi demişlerdir. Ekserisi Mesih cevheri vahid, uknumı vahiddir, maamafih iki cevherdendir diye zu'metmişler, ba'zan cevher yerine iki tabiattan bir tabiattır ta'birini kullanmışlar ve binaenaleyh ilâhi kadîmin cevheriyle insanı muhdesin ceveheri nefis ile beden gibi tereküb edib bir cevher, bir uknum olduklarını, ancak «ilâh insan oldu» denilemeyib bil'âkis insan ilâh oldu denileceğini söylemişler» netekim kömür ateşe atılır ve kömür ateş oldu denilir de, ateş kömür oldu denilmez, hakıkatte ise o ne mutlak ateş, ne mutlak kömür değil bir kordur» demişler, kelimenin de insanı küllî ile değil bir kordur» demişler, kelimenin de insanı küllî ile değil bir insanı cüz'î ya'ni bir şahs ile tamamen ittihad ettiğine kail olmuşlar ve maamafih bu ittihadı imtizac ve tederru', hulûl, inkılâb dahi ta'bir etmişler, lâkin bu hulûlü suyun sütte karışması gibi hulûli cüz'î ile değil, «âyineye insan suretinin hulûliyle» temsil eylemişlerdir. Melkâîler ise Mesihın nasutu cüz'î ve şahsî değil,

bir nasutı küllî olduğuna kaildirler. Ve bundan dolayıdır ki papalarda ve eizzede bundan bir hissa ile kudsîyet tasavvur etmektedirler. Endelüslü İbni Hazm vaktiyle Ya'kubîlerin Mısır mülhaktında bulduklarını, Nubenin hepsi, Habeşin hepsi ve her ikisinin Melikleri Ya'kubî olduklarını zikretmiştir. Laros da diyor ki «Monofizitler kaviyyen teşekkül etmişlerdi

sh:» 1619

ve bugün üç müstakıl Kilisiye maliktirler: «Ermeni Kilisesi, Suriyye Ya'kubiyye Kilisesi, Mısır Kıbt Kilisesi.»

İşte Katoliklere ve Ortodokslara şamil olan Melkaniyye, ba'dehu Nestoriyye ba'dehu bütün Monofizistleri

temsil etmek üzere Ya'kubiyye bu üç mezheb muvahhid olan Aroyşilerden kat'ı nazarla sair Nesârâ

fırkalarının başlıca mezheblerini ihtiva etmektedir ki zamanımızda bilhassa Protestanlığı da bu miyanda

saymak lâzım gelir. Dini İslâmın zuhur ve te'siri üzerine ikinci asrı hicrîden (145) i'tibaren Kiliselerdeki

Hazreti İsâ ve Meryem ve Havariyyun ve sair rüesâ resimlerine teabbüdün putperestlik olduğunu anlıyan

ve Müslimanların i'tirazından âciz kalmış olan Hıristiyanlar içinde «İkonoklast» put kıranlar namile bir fırka

zuhur etmiş olduğu gibi İstanbulun Müslimanlar tarafından fethi ve bu suretle Şarkî Romanın sukutunu

müteakıb dokuzuncu asrı hicrî nihayetlerinde ve on altıncı asrı milâdî bidayetlerinde Almanyada «Luter»

nam rahibin papalara karşı dinî ve siyasî i'tirazat ve neşriyyat ile başlayan ve Reforme denilen harekât ile

Protestanlık zuhur etmiş ve on dokuzuncu Kunsil olan Lâtirant Sinodunda aforoz edilmiş ve ba'dehu

te'sirâtı siyasiyye ile inkişaf ederek müteaddid şubelere ayrılmış ve nihayet İsveç, Danimarka, Prusya, İngiltere, Amerikada mezhebi resmî olmuştur.

Hıristiyanlıkta Reforme denilen dinî ve siyasî tahrikâttan çıkan mezheblerin ve fırkaların hey'eti mecmuasına Protestanlık itlak olunur ki bunların bir kısmı o zaman İncil ve akıl namına papaları protesto ederek Roma Kilisesinden ayrılan katoliklerle teşkil edilmiş, bir kısmı da bizzat Protestan cemaatlerinin sinesinden türemiştir. Bu suretle diğer Nesârâ fırkalarının mecmuuna muadil denecek kadar Protestan fırkaları hasil olmuştur ki başlıcaları Luteranizm, Kalvinizm, Presbiteranizm, Angiliganizm, Anabaptizm fırkalarıdır. Angiliganizm denilen

sh:»1620

İngiltere mezhebi resmîsi Katolikliğe en yakın bir mezhebdir. Beyinlerindeki başlıca fark İngilizlerin papayı tanımayı kiralı âmir ve hâkim tanınmaları, Papaların bekârlığının İngilterede men'i, İncilin tercemesile âyinin İngilizce icrası hususlarından ibarettir. Kilisenin hey'eti kadîmesile rüesayı ruhaniyenin silsilei meratibi külliyyen bâkıdır.

Alel'umum Protestanların dahi teslis ve ülûhiyyeti Mesih da'vasında melkâilerden, ya'ni Katoliklerden

farkı yoktur. Bunlar da onlar gibi ekanîmi selâseye ve Mesihte iki tabiat ile ittihadı ülûhiyyete kaidirler.

Umumî surette farkları başlıca bir kaç noktada hulâsa edilmiştir: birincisi. Protestan Kiliseleri Mürciedirler,

halas için itikadı kafi görürler ve amele pek ehemmiyet vermezler. Bunlarca itikadın mi'yarı Katoliklerde

olduğu gibi Papalar veya Konsiller tarafından ta'yin-ü tefsir edilen an'ane değli, ferdin akl-ü istişaresile

mütalea ve tefsir edilmek üzere kitablar, ya'ni Ahdi atık denilen Tevrat ve mülhakatı ve Ahdi cedid denilen

dört İncil ve levâhıdır. Bunlar hâkimiyet ve salâhiyyeti Pasteur dedikleri rüesayı ruhaniyye hey'etlerine

tevzi' ederler. Ve bunların intihabında başlıca efrada intihab salâhiyyeti vermek suretiyle Kilise

hukûmetinde sadıklara da bir hissa bırakırlar. Binaenaleyh aklı ferdî da'vası da mutlak değildir. İkincisi,

Protestanlıkta rehbanıyyet, ya'ni papasların bekârlığı kaydı kaldırılmıştır. Ve ekser Protestan Kiliselerinde

İsânın çarmıha gerilmiş ve tasvirinden başka put bulundurulmaz. Üçüncüsü, Protestanlar zenbi fitrî ve

takdiri ezeli akidesini bütün şiddetle iltizam ederler. Buna gerçi Katolikler de kaidirler, fakat Protestanlar

akla ehemmiyet vermiş oldukları iddiasında buldukları ve halbuki teslis ve ülûhiyyeti Mesih ve bununla

beraber salb itikadının akl ile kabili tevfiğ olmadığı da bedihî bulunduğu cihetle bu noktada insanların

fitraten günahkâr olduğunu ve bu

sh:»1621

günâhtan ancak teslis ve salbe iman ile halas mümkün olacağını, bunun ise bir akl işi değil, bir takdiri

ezelî ve bir inayeti rabbaniyye işi bulunduğunu en esaslı bir akide olarak iltizam ve bununla da'vayı kazanacaklarını zannetmişlerdir. Alel'tlak takdiri ezeli akidesi doğru olmakla beraber umumen zenbi fitri da'vası insanları isyana teşvikten başka bir şey olmadığı gibi sonra bunun yegâne çarei afvi teslis ve salb itikadile mümkün olacağı iddiası da hakk-u akl ile istihzadan başka bir şey değildir. (Sûrei Âli Imrana bak).

Protestanlıkta en ziyade hâkim olan ruh, Papaların nüfuzünü kırmak ve Roma Kilisesinin tahti hâkimiyetinden çıkmak arzusu olmuştur. Filvaki' Hıristiyanlığın esası İncili şerif olmak lâzım gelirdi ve gûya Katolik Kilisesinin esası da bu idi. Fakat hakikat halde eldeki İncillerin ilk İznık Konsiline kadar vüsuk ve sıhhatini te'min edecek hiç bir vasıtai ilmiyye yoktu. Evvelâ, bunların her biri bir zatın tahriri olduğundan nihayet bir haberi vahide müntehidir. Eğer dört zatın dördü de bir tabaka ricalinden olsalardı dört İncilin müttefik olduğu noktalar dört râvinin ihbarına istinad etmiş olabilirdi. Lâkin bu dahi henüz bir tevatür olabilmekten uzak idi. Halbuki bunlar içinde Havariyyondan olarak yalnız Yuhanna «Senjan» vardır. Bunun ise kendisinden rivayeti sağlam olmadığı gibi diğerlerinin de kimlerden ahz ile rivayet etmiş oldukları ma'lûm değildir. Binaenaleyh ittifak ettikleri noktalarda dahi bir mertebede dört rivâyetin ictimai yoktur. Sonra bunların ilk tahrir olundukları lisanın ıbranî olduğunda, Yunanî, Lâtin ve sair elsineye evvelâ

bundan terceme ve nakl edilmiş bulunduğunda âdeta ittifak var demektir. Hattâ İbni hazm bunda hiç ihtilâf olmadığını naklelemiştir. Halbuki mevcut tercemelerin nihayet Yunancaya istinad ettiği gösterilmektedir.

Velhasıl eldeki dört İncilin resmiyeti mücerred İznık Sinoduna mütseniddir. Ve ondan

sh:»1622

evvel bunların mevcudiyetini isbat edecek vesai ki ilmiyye mefkuddur. Bunun için Hıristiyanlığın kütübi mukaddese namına istinad ettiği İnciller esas itibarile Kur'anı azîmüşşan gibi bütün vücuhı kıraetile kat'iyyen ve mütevatiren sabit bir nass, bir kitabı mübîn olmak şöyle dursun, müslimanlıkta metn-ü senedlerle rivayeten ve dirayeten cerh-ü ta'dil edilerek tahric-ü tenkîh ve tesbit edilmiş olan hadîs kitablari gibi sahih ve ilmî bir an'anei rivayet ve şehadete dahi müstenid değildir. Eldeki İncillerin bütün vusuki resmîsi «Authenticite» si Hazreti İsâdan tam üç asır sonra gelen ilk Konsillerin kabullerine raci'dir. Binaenaleyh ilk Konsillerin salâhiyyeti mutlakası teslim edilmedikçe ne eldeki İncillerin medarı i'tikad olabilecek bir haysiyyeti kalır ne de Hıristiyanlığın. Bunun için akla ehemmiyyet verdikleri iddiasında bulunan Protestanların hiç bir zaman akl ile kabili tevfi k olmadığı müttfekun aleyh olan teslis an'anesinde ve ülûhiyyeti Mesih da'vasındaki taassubları ve hattâ Mesihin ülûhiyyetini inkâr ettiğinden dolayı «Mişel sevre» namında İspanyalı bir tabibi ateşte yakmaları bir dalâleti ruhiyye olduğu gibi an'aneyi ve Konsillerin salâhiyyetlerini inkâr eden akılların mücerred o an'ane ile sabit olan İncil tercemelerini mevsuk bir delili

i'tikad gibi ileri sürmeleri de ondan daha garib bir tenakuzı fikrî teşkil eder.

Velhasıl Aryos ve saire gibi Nesârâyî kadime istisna edildikten sonra Katolik, Ortodoks, Nesturî, Ya'kubî, Protestan ve saire hiç bir Hıristiyan fırkası yoktur ki i'tikadlarının esasını teslis teşkil etmesin ve Mesihin ülûhiyyetine kail olmasın. Halbuki kendi luğatlerinde teslis «mütemayiz üç şahsın ancak bir ilâh teşkil etmesidir.» diye ta'rif edilmektedir. Binaenaleyh alel'umum Hıristiyanları eb, İbin, ruhuhkudüs namıyla her biri mütemayiz ve aynı mertebede mütesavi birer şahs addettikleri ekanîmi selâsenin üçü birden yesu' Mesihte bir ilâh teşkil ettiğine

sh:»1623

ve «Allah Meryemin oğlu Mesihden ibaret» olduğuna kaidirler. Ancak Mesihte Allahdan başka bir cevher, bir tabiat daha olub olmadığında ya'ni «Mesih Allahdır» denilib denilmiyeceğinde ihtilâf etmişlerdir.

Monofizitler, Ya'kubiler ona da kaidirler, diğerleri değildir. Ve bunun içindir ki ekser Hıristiyanlar mezheblerinin Panteizm, ya'ni vahdeti vücud nazariyesi olmadığını iddia ederler. Hatta Monofizitler bile cevheri Mesuhın ve cevheri ülûhiyyetin vahdet ve ittihadına kail olmakla beraber alel'itlak vahdeti cevheri kabul etmediklerinden mezheblerini Panteizmden ayrı tanımak isterler. Maamafih yine Nesârâyız diyenler içinde vahdeti vücade kail olanlar da mevcuddur. «Mezahib ve matalib» nam eserimizde Avrupa tarihi

felsefelerinden nakledildiği vechile Pavlosun muasırlarından olub Atınada Hıristiyanlık neşr ederken i'dam

edilen «Denis» in Hıristiyanlıkta vahdeti vücud mezhebinin müessislerinden olduğu ve bunun bir çok

zamanlar hafiy bir suretde intişar ede ede nihayet on dokuzuncu asırda Protestanlık içinde Almanyada

mezhebi resmî haline geçtiği musarrahtır. Demek olur ki âyet «

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ الْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ ۗ هُوَ اللَّهُ ۗ

Hıristiyan mezheblerinin ancak bir kısmına taallûk etmiş bulunacaktı. Halbuki «

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ ۗ

buyurulmuş olmakla teslis iddia edenlerin hepsinin akıdelerine şâmil olmuş ve burada bunların yalnız

şirk-ü teannüd ifade eden teslis noktai nazarından değil, bilhassa bunun zımında iddia ettikleri tevhid

noktai nazarından küfürleri sûrei «Nisa» da « وَلَا تَقُولُوا ثَلَاثَةً ۗ

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ ثَالِثُ ثَلَاثَةٍ ۗ

gösterilecektir. Ve her ne olursa olsun «Allah Mesih ibni Meryemdir» diyenlerin kâfir olduklarında şübhe

yoktur.

Ya Muhammed sen o kâfirlere de ki

﴿فَمَنْ يَمْلِكُ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا إِنْ أَرَادَ أَنْ يُهْلِكَ الْمَسِيحَ ابْنَ

مَرِيَمَ وَأُمَّهُ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ﴿١٦٢٤﴾

sh:»1624

imdi Allah Mesih ibni Meryemi ve onun aslı olan anasını ve bunlar gibi bütün şu Arzda bulunan kimselerin cem'i'sini -ister gazab ister tahlıs suretiyle olsun- ilhâk ve ifna etmek murad ederse buna karşı Allahdan yerde ve gökte kim bir şey kurtarmağa kadir olabilir ki ülûhiyyetten cüz'î bir hissaya malik olsun? Şübhe yok ki hiç bir kimse.» - Demek ki bütün bunlar haddi zatında kabili fenadırlar. O halde bunlardan biri bulunan Mesihın şahsı veya nev'ı veya cinsı nasıl ilâh olabilir? Hepsinin hâlık ve hâkimi olan Alalhı lem yezel sizin katl-ü salbolunduğunu iddia ve bu suretle kabili fena olduğunu i'tıraf etmekte bulunduğunuz Mesihın fevkında olduğunu Allahdan korkmadan nasıl inkâr edersiniz? Allahın iradesine karşı anasını ölümden kurtaramıyan ve Allah murad etmezse kendini ve hattâ bir kılını kurtarmak ihtimali bulunmıyan Mesih ibni Meryem onu şahsiyle, asliyle, nev'ıyle, cinsiyle ve mensub olduğu bütün âlemi ile ihlâk ve ifnaya kadir olan Allah tealâyâ nasıl müsavi tutulur? Ve nasıl olur da Mesihın Allah ile ittihadı veya Allahı ihtivası iddia edilir. İlm-ü kudret ve iradesi her şeyi muhit olan Allahü azîmüşşanı Meryemin oğlu Mesihın şahsiyyetine veya nev'ıyyetine veya cinsiyyetine tenzil ederek fanilerle muhat farz edib de sarahaten veya zimnen «Allah Mesihten ibarettir» demekten daha büyük bir küfür mü tasavvur edilir? Bu ne tenakuz bu ne küfran, bu ne cüret?!... Yer yüzünde bulunan bütün ziruhun, zevil'ukulün, insanların ölegeldikleri ve ölmekte buldukları

ma'lûm, Mesih'ten evvel dünyaya gelmiş, Mesih'i doğurmuş ve onun aslı ve anası olmuş olan Hazreti

Meryemin de bu fanilerden olduğu ve Mesih'in anası olmakla ölümden kurtulamadığı da ma'lûm, sonra

Mesih'in de vefatı ve refı muhakkak, demek ki bütün

sh:»1625

bunlar ne olursa olsunlar hiç kimsenin mukavemet edemeyeceği bir kudreti hâkimenin zebunudurlar. İşte

ilâhı hak bu kudretin sahibi olan Allahdır. Binaenaleyh bunların hayat-ü mematı, fena veya bakası mahzâ

Allahın kudretine ve iradesine mahkûmdur. O dilerse, dilediği kadar ibka eder, dilerse ifna eyler. Şayed

Allah diler de ifna etmezse onlar yine haddi zatında kabili fena olmaktan çıkmazlar. Allah ifnalarını murad

edecek olursa iradetullahı karşı kendi kendilerini tutamazlar, çünkü ma'lûldürler. Bu zarurettten dolayıdır ki

Hıristiyanlar evvelâ bir baba ilâh i'tikad ederler, şimdi farz edelim ki bunların hiç biri daha ölmemiştir.

Henüz bir hayâtı beşer vardır, Ve henüz Mesih vefat etmemiştir fakat bununla gerek Mesih ve gerek

diğerleri ve gerek hey'eti mecmuası kabili fena olmaktan çıkamazlar. Kendi nefislerindeki aciz ve imkânı

za'fiden kurtulamazlar. Eğer Allah tealâ bundan böyle bunları ifna etmek murad ediverirse ne bunlardan, ne

de Semavîler gibi bunların haricindekilerden Allahın kudret-ü iradesine karşı gelib mukavemet edib de en

cüz'î bir şey olsun kurtaracak, muhafaza ve ibka edebilecek hiç bir kimse, hiç bir kuvvet tasavvur olunamaz.

Binaenaleyh Mesih'in şahsı, nev'ı cinsi haddi zatında kabili helâk ve fena olmaktan kurtulamaz. Bunlar bilfiil

değilse bilkuvve fanidirler. Fani olması mümkün olan her hangi bir şahsın veya nev'in veya cinsin ilâh sayılması ise haksızdır, bâtıldır. İlâhiyyet her türlü şaibe acz-ü noksandan münezze bir kudreti bâliğa ve iradei hâkime ifade eder. Ve bihakkın ilâh demek zat-ü safatına ve âsar-ü ahkâmına ve hattâ mevcudattan hiç birine onun kudretinin gayrı ve ona cidden cıdattan hiç birine onun kudretinin gayrı ve ona cidden muaraza edebilecek hiç bir kudret taalluk etmiyen ve etmek ihtimali bulunmıyan maliki kül, hâkimi kül muhıtı kül demektir, ilâhi hakkın hakkı, kudretine karşı

sh:»1626

te'sir edebilecek hiç bir kudret mutasavver olmamaktır. Bunun için vevelse bilkuvve olsun her hangi bir fani veya faniler mecmuu ilâh olamaz. Bunlardan biri veya ba'zısı veya hepsi Allah ile zaten veya sıfaten küllî veya cüz'î bir surette ittihad edemez. Her nevi' iştirak, hulül veya ittihad da'vaları küfüdür. İlâh olmak başka, ilâhî olmak yine başkadır. Mesihın katli ve salbını iddia eden Hıristiyanlar onun kabli helâk ve fena olduğunu ıkrar ve i'tiraf etmekte bulduklarından bunların hem bu da'valarını red ve hem ıkrarlarıyla

kendilerini ilzam için âyette yalnız « **إِنْ أَرَادَ أَنْ يُهْلِكَ الْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ** »

demek kâfi iken bununla iktifa edilmeyib hakikatı hem ilzamî hem bürhanî bir surette beyan ve tefhim etmek

üzere « **وَأَمَّهُ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا** » atıfları da zammedilmiştir ki pek şayanı

dikkattir. Bununla cüz'îden küllîye doğru giden bir istikrai nazarî ta'lim edilerek Mesihın ewelâ anasına,

saniyen Yer yüzündeki bütün ziruh, zevil'ukul beşer cinsine dahil ve bunlarla bir takım hususatta mütecanis

ve mütemasil olduğu anlatılmış ve bu suretle Mesih ve anasının kabili helâk ve fena olub ilâh

olamıyacakları evvelâ sarahaten ve bilhassa saniyen umum içinde zımnem ve te'kiden isbat ve ihtar

edilmiştir ki bu ifade de Mesihî nâsüti şahsî veya nâsüti küllî ile mülâhaza eden Hıristiyan mezheplerinin

hepsine işaret olunarak « **إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ** » iddiasının gerek vahdeti

şahsiyye ile ittihadı şahsî ve ayniyyet üzere ve gerek vahdeti nev'iyye veya cinsiyye ile ittihadı cüz'î ve

tazammun suretinde olsun bütün ihtimalâtile bâtil ve küfr olduğu tefhim kılınmıştır. Ya'ni Allah Mesih'in ne

aynî, ne cüz'ü, ne de cüz'isi ve ferdidir. Ancak fevkında hâlıkı, maliki, hâkimidir. Ta'biri âharle Mesih Allahın

ne aynî, ne cüzü, ne küllü, ne de küllîsi değil, madunudur. Sonra «

مَنْ يَمْلِكُ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا » de « **مَنْ** » ve « **شَيْ** » lâfzı âmm olmakla yerdekilerle

beraber göktekiler ve Melâike dahi dahil olmak üzere bütün mâsivallaha şamil bulduklarından

sh:»1627

zâtullahdan başka her şey'in kabili fena olduğunu iş'ar ile bütün mâsivâdan ülûhiyyeti nefyetmiş ve

binaenaleyh bütün âlemin veya eczasından hiç birinin dahi Allah ile ayniyyeti veya küllî cüz'î bir ittihadı

mümkün olmadığına ve böyle sözlerin yalnız Mesih hakkında değil, diğerleri hakkında da söylenmesi

Allaha küfr olduğuna işaret eylemiştir. Binaenaleyh Allahı âlemde ifna etmeğe uğraşan vahdeti vücud

da'vaları da bâtlı ve küfürdür.

Velhasıl ne Mesih ilâh olabilir ne de âlem ve eczai âlemden her hangi bir şey, çünkü ilâh haddi zatında zevalden münezze ve mafevk bir kudretin müdahalesinden azâde olmalıdır. Bunların ise hepsi helâk olabilir. Allah bunların ibkasını murad etmeyib de ihlâklerini murad edecek olursa hepsi derhal mahvolur,

Allahın ülûhiyyetinde ve bütün bunlar üzerine dilediği gibi hakkı tasarruf ve kudret-ü hâkimiyetinde ise

asla şübhe yoktur. Zira ﴿وَلِلَّهِ مَلِكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا﴾

bütün Semavat-ü Arz ve aralarındaki kâffe mevcudat mülk-ü melekûtü tamamen ve müstakillen Allahındır.

-Ya'ni bütün mevcudat üzerinde icad-ü ifna, ihya-vü imate ve sair her hangi bir suretle tasarrufi mutlak ve

hakkı hâkimiyet Allahındır. Binaenaleyh Allah dilediğini ibka, dilediğini ifna eder. Ve böyle yapmakla ne

bir haksızlık etmiş olur. Ne de bir mukavemete ma'ruz kalır. Ve şübhe yok ki Mesih de bunların içinde ve

Allahın hukmü tahtındadır. Bunun böyle olduğunu Nesârânın da bilmesi lâzım gelir. Zira itikadlarının

başında «her şey'in maliki, görülen ve görülmiyenin sanı' ve hâlikı bir İlâha itikad» vardır. Böyle iken Mesihı

hiç bir şey değilmiş gibi Allahın mülkü saymazlar, sonra dönüb Allaha müsavi tutarlar, sonra dönüb Allaha

takdim ederek sağ tarafına geçirir oturturlar. Ve bu suretle riyaset-ü hâkimiyeti ona verirler de artık «Allah,

dün Meryemden doğan ve

sh:»1628

Allahın takdirine karşı gelmeyib asılan ve çıkıp üstüne oturan Mesih'ten ibaretdir» diye hem Allaha hem Mesih'e küfr ederler. Ve sonra da Mesih'in nasutunu ta'mim ederek abai Yesuiyyeye bile hissai ülûhiyyet vermek isterler. Bunlar Allahın maliki külli şey, Mesih'in de kabili helâk olduğunu i'tiraf ettikten sonra dönerler Mesih'in kabili fena olmadığını iddia etmek için şöyle bir takım şübheler ve sefsetalar de serd ederler: «Mesih'in indellâh bir şerefi mahsusu yok mudur? Baksanızâ onun tevellüdü diğerlerine benzeyor mu? O mu'cizeleriyle bir takım ölüleri diriltirken, körlerin gözlerini açarken, çamurdan kuş yapıp uçururken Allahtan ba'zı şeyleri kurtarmış, Allahın halikiyyetine iştirak etmiş olmuyor mu? Binaenaleyh Allah ona ve onun vasıtasile bu âleme kendi cevherinden bir şey vermemiş midir? O halde Allahın cevheri kabili fena olur mu?» derler. İşte bu gibi şübühat ve tevehhümati de redd-ü izale için buyuruluyor ki:

Allah ﴿يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ﴾ ne dilerse halk eder ve dilediği gibi halk eder.» -Binaenaleyh ne

Mesih'i bir anadan halk etmesinde ve ne ona bir şerefi mahsus verib onun elile de halk-u ihya yapmasında hiç bir şübheye mahal yoktur. Allah İsâyı böyle halk etmekle ona bir cevheri ülûhiyyet vermiş olmaz ve hele bunlarla Mesih'in Allaha musavâtı ve tekaddümü hiç lâzım gelmez. Ya'ni Allah tealânın icadı kendi zatından harice bir şey koparıb atmak suretile değildir. Mükevvenattan hiç biri ondan infisal, tevellüd, sudur, bürüz

etmez o hiç bir şeye kendini, kendinden bir cüzü vermez, böyle bir tasavvur zatullahda teferruk ve inhitâl tasavvuru muhaldir. Allah doğuramaz halk eder, hem de neyi diler ve nasıl dilerse öyle halk eder. Dilerse bidayeten sâhai Semavat-ü Arzı ve besaitü ibda' ettiği gibi bir maddei asliyye olmadan halk eder. Dilerse bunların aralarındaki mahlûkatı halk

sh:»1629

ettiği gibi bir asıldan halk eder, Bunu da ya ibtidaen topraktan nebatat ve hayvanatı ve Âdemi halk ettiği gibi diler hilâfı cins bir asıldan inşa' eder veya diler mücanis bir asıldan inşa' eder. Bunu da dilerse bir erkekten dişi halk etmek suretile tenevvu' ettirir, netekim Âdemden Havvayı böyle halk etmiştir. Dilerse bir dişiden erkek halk etmek suretile tenevvu' ettirir, nasıl ki İsâyı da böyle halk eylemiştir. Dilerse hem erkek hem dişiden halk eder ki sair insanları da böyle halk etmiş ve etmektedir. Kezalik dilerse diride memat halk eder, dilerse ölüde hayat halk eder, dilerse mebzul halk eder, dilerse nâdir ve bimisal halk eder. Dilerse hiç bir mahlûku istihdam etmeden halk eder, dilerse sanayii beşeriyyede olduğu gibi diğer bir mahlûku tavsit ederek halk eder ki işte Isâ yedile kuş halk etmesi, ölüleri diriltmesi de bu kabildendir. Binaenaleyh Isâ da Allahın mahlûkudur, bunlar da, ve Isâ bunları yaparken Allaha karşı gelmiş, Allahdan ancak Allahın iradesini infaz etmiş ve ancak Allahın ülûhiyyetini isbat eylemiştir. Yoksa Allah istemese idi Isâ bunların hiç birini yapamazdı. İşte Allah böyle her dilediğini dilediği gibi halk eder, bir Meryemden bir Mesih de halk

eder ve onun vasıtasıyla ölümlerde hayat da halk eder, çünkü Allahdır.

﴿وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ ve Allah her şeye kemali kudretle kadirdir. Ve her şeye

karşı alel'itlak kadirdir. Kudreti İlâhiyye hiç bir vechile kabili takyid-ü tahdid değildir. Her şeye kemali

kudretle kadir olduğundan dilediği şey'i halk eder ve onda dilediği kadar kudret-ü şeref de halk eder. Sonra

her şeye karşı alel'itlak kadirdir. Çünkü halk, halikın kendinden bir şey koparmak, kendi zatından, kendi

kudretinden bir şey eksilmek demek olmadığından bütün mahlûkat ve onlarda halk edilmiş olan kudretler

kudreti İlâhiyyeyi kendilerine nakl

sh:» 1630

etmiş değildirlir. Bütün aczi zatîleriyle onun tahti hâkimiyetinde mahkûmı musahhardırlar. Bütün mahlûkat

ve onlardaki kudretler, Allahın ve kudretinin parçaları ve tahavvülleri değil, eserleridir. Eserler ise müessirin

aynı veya cüz'ü değil, ancak delilidir. Mahlûkat yekdiğerinden tesebbüb, tevellüd, tahavvül edebilir, bunun

için eşyada fena, tahavvül ve istifa ve tekâmül ve ihtilâfı meratib cereyan eder. Fakat bütün bunlar eşyanın

Allaha nazaran değil, yekdiğerine nazaran olan nisbetleridir. Zira bütün eşyanın Allaha nisbeti mahlûkun

halıkına mahkûmiyyet ve delâletidir. Bütün bu tahavvüllerden bu nisbetlerden eşyanın ve eşyadaki

kuvvet-ü kudretin haddi zatında acz-ü fenası ve hepsinin fevkünde illeti küll ve muhıtı küll olan kudreti

İlâhiyyenin yegâne hâkimiyeti ve bakayı hâkimiyeti okunur. Bunun içindir ki yalnız tabiati eşyayı tetkik ile

uğraşan fenler bile ma'lûmatlarının başına illiyet ve bakayı illet kanununu yazarlar. Ve tahavvüli illetten bakai illete vasıl olurlar. Yukarılarda da ihtar ettiğimiz vechile fencilerin tahavvüli illet ve bakai illet ta'birleri beyninde zahiren bir tenakuz vardır. Ve bunun halli şudur: Tahavvüli illet ta'biri eşyai mahlûkada kudret-ü kuvveti mahlûkanın ifadesidir ki maksad, illeti ma'lûle ve izafiyenin tahavvülüdür. Bakai illet de illeti hakikiyenin tahavvülden azâde olarak hâkimiyeti mutlakasını gösterir. Hasılı fanî ve mütehavvil olan bakî ve daim olandır demek tenakuz olduğundan akl-ü naklin şu noktada kat'î bir intıbakı vardır ki mahkûmı tahavvül olan eşya gerek tenakuz ve gerek tekemmül üzere yürüsün bunların bütün kemalleri ve kudretleri izafidir. Ve hepsi tamamen bakî ve zeval-ü noksandan münezzehe olan kudreti baligai İlâhiyenin mahkûmudur. Allah her şeye ve her şeye karşı kadîrdir ve hiç bir şey Allaha karşı kadir değildir. Allahdan başka her şey haddi zatında âcizdir. Bu da kudreti İlâhiyenin hukmiyledir. Mesih de sh:»1631

âciz, Muhammed de âciz, beşer de âciz, Melek de âcizdir. Arz-u semavatiyle ve aralarındaki bütün kâinatıyla hey'eti mecmuai âlem de âcizdir. Allah bunları her lâhza halk-u ifna etmekte ve hepsinin üzerinde mülk-ü melekûtunu ızhar edib durmaktadır. Ve binaenaleyh «Allah Mesih ibni Meryemden ibarettir» diyenlerin kâfir olduklarında şübhe yoktur.

18. ﴿وَقَالَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصَارَىٰ نَحْنُ أَبْنَاءُ اللَّهِ وَأَحِبَّاؤُهُ﴾

Bir de Yehud ve Nesârâ «biz Allahın oğulları ve ahibbasıyız» dediler.» -Kendilerinin başka insanlara benzemediklerini, sair halka karşı indallah böyle bir imtiyazları olduğunu iddia ettiler ve gurur ile Allahdan korkmaz oldular, binaenaleyh müslimanlar Allaha tevekkül ve istinad ederken her ne yapsak Allah bizi sever zann edib de böyle bir gurura düşmemeli ve Allahın kulları olduklarını unutmamalıdır. Bunu Nesârânın söyledikleri ma'lûm ise de Yehudîlerin söyleyib söylemedikleri mevzuı bahs olmuştur. Fakat ibni Abbas radiyallahü anhümadan rivayat edildiğine göre sebebi nüzul asıl Yehudîler olmuştur. Çünkü Resuli ekrem sallallahü aleyhi vesellem Yehudîlerden bir cemaati dini islâma da'vet ve Allahın ikabiyle inzar etmiş idi, buna karşı «bizi bununla mı tehdid ediyorsun « نَحْنُ أَبْنَاءُ اللَّهِ وَأَحِبَّاؤُهُ ﴾ demişlerdir. Nesârâya gelince: İncilde «Mesih ben babama ve babanıza gidiyorum» ta'birinin bir imtiyazı mahsus davası olduğu belli fakat bunu ne gibi bir mefhum mülâhaza ederek söyledikleri cayi tetkik görülmüştür. Denilmiş ki Yehud bununla ibnillah dedikleri Uzeyre intisablarını Nesarâ da ibnillah dedikleri Mesiha intisablarını kasd etmişler ve intisab ile kendileri şeref-ü imtiyazda Allahın torunları hükmünde tutmuşlardır demek olur. Yahud doğrudan doğru Allaha intisablarını kasederek Allahın kendilerine bir baba gibi şefik ve atfetkâr ve kendilerinin Allah

yanında sevgili oğulları gibi nazlanabilecek derecede mukarreb ve kıymetdar olduklarını iddia etmişlerdir ki

her iki surette ebnaullah ta'biri mecaz demek olur. Diğer yerlerde de işaret ettiğimiz vechile edyanı salifede

ve alel'husus lisanı İbranîde Allah tealâya rauf ve rahîm ma'nâsından mecaz olarak « اب » itlakı tecviz

edildiğini ve Hazreti İsânın da bu ma'nâ ile münacatında ve mevaızında bu ta'biri kullandığını ve fakat

bunun sonradan suiisti'mal edilerek hakikat gibi telâkki edilmeğe başlandığını ba'zı ulema zikretmişlerdir ki

işte ibin ta'biri de bu suiistimal cümlesindedir. Netekim asıl İbranîce İncilde « ابن » ve « ولد »

ta'birleri bulunmadığı halde « اب » ta'birinin gûya buna bil'istilzam mesağ vermiş olması zanniyle

sonraki İncillerde dercedilmiş olduğunu naklediyorlar. İhtimalki bunda Yehudun «

عزير ابن الله» demiş olmaları da bir misal tutulmuştur. Ba'zı Nesarâ Mesih hakkında

«ibnullah» ta'birinin şeref ve kurbiiyetten mecaz olduğunu söylemişlerdir. Lâkin bunun samimî olmayıp bir

tesettür olduğu anlaşılıyor. Zira balâda zikredildiği veçhile İznık Sinodunun 'lân ettiği esasatı

ı'tikadiyelerinde «babasının cevherinden» diye tasrîh edilmiş olması bunu tevellüd nazariyesiyle bir

hakikat gibi isnad ettiklerini göstermektedir. Ancak kendileri hakkında « أَبْنَاءُ اللَّهِ » demelerinin

mecaz kasdiyle olduğunu kabul etmek mümkündür. Bu surette « وَأَحِبَّاهُ » atfî bir atfî tefsir olmak lâzım

gelecektir, bu da hılâfî zâhirdir. Biz bir takım Nesarânın ve ezcümle Protestanların işbu evlâdlık iddiâsına

sıkı bir surette sarıldıklarını görüyoruz. Halbuki Mecaz olan bir ifadeye bu kadar şiddetli bir taassubla

sarılmının vechi izah edilemez. Anlaşıyor ki bunlar «biz Allahın evlâdlarıyız» demekle, Allah olduğunu iddia ettikleri Mesiha intisab kasd ediyorlar, fakat bunu sureti umumiyede mecaz olarak değil yine tevellüd nazariyyesini ta'kib ederek ve bir hakikat gibi mülâhaza ederek

sh:»1633

söylüyorlar. Çünkü bunlar Mesihın insaniyyetini cüz'î ve şahsî değil, bir nâsutî küllî farz ettiklerinden ve bu nasuti küllî ile de alel'umum beşeriyete şamil bir ma'na değil, Nasrâniyyet tenasülü içinde bir kısmı

mahsus kasd eylediklerinden dolayı Mesiha «ابن الله» derken onu Allah ile bir cevherde ittihad

ettikleri gibi kendilerini de ebnâullah veya evlâdullah namiyle yad ederken cevheri Mesih ile ittihadlarını

söylemek istiyorlar. Bu suretle bu ta'bir avammı Nesârâya nazaran bir mecaz, havassa nazaran da bir

hakikat gibi mülâhaza ediliyor. Netekim cezûvitlerdeki «اباء يسو عيه» ta'biri de bunun bir

muzayifdir. Ve işte Nesarânın teslis muammasını bir ukdei sirriyye olarak iltizam ve ta'kib etmelerinin sirri,

lâhut ile bir kısmı nasutî tevellüd nâzariyyesiyle birleştirilerek kendilerinden abâ ve ebnâ silsilesi içinde bir

hanedanı ülûhiyyet teşkil etmek sevdası ve bu suretle kendilerini her nevi' mes'uliyetten azâde addedib

sair halk ve aksamı beşer üzerinde bir hakkı temellük ve mutlak bir tasarruf ve hâkimiyet iddia eylemek

hulyasıdır ki «نَحْنُ أَبْنَاءُ اللَّهِ وَأَحِبَّاؤُهُ» dedikleri zaman da «biz bir hanedanı

ülûhiyyetiz» demek isterler ve kendilerinde böyle bir imtiyazı mahsus farz ederler. Her halde âyet, bize

gösteriyor ki gerek Yehudî ve gerek Nesârâ nakzı misak ile dini haktan çıkmış, hakikî veya mecazî bir

tevellüdi alihe hulyası tutturarak kendilerini « **عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ** » olan Allahın kulları değil,

evlâdı veya evlâdlığı ve münhasıran ahbabı ve küfvü addeylemek gururuna düşmüşler, hukukullah ve

hukukî ibad tanımaz ve Allahdan korkmaz olmuşlardır. Ve bu gurur kendilerinin sebebi felâketi olmuş ve

olacaktır.

﴿قُلْ﴾ Ya Muhammed sen onlara de ki **﴿فَلِمَ يُعَذِّبُكُم بِذُنُوبِكُمْ﴾** öyle de Allah

sizi günahlarınızla neye ta'zib edib duruyor ya? Katillere mi ma'ruz olmadınız? Esaretlere mi düşmediniz?

Ni'metler devletler mi zayi' etmediniz,

sh:»1634

mesihlara mı uğramadınız? **﴿بَلْ أَنْتُمْ بَشَرٌ مِّمَّنْ خَلَقَ﴾** hayır, siz Allahın oğulları veya

ahbabı değil, zevil'ukul olarak halk ettiği mahlûklar cinsinden bir beşer, derisi çıplak âciz, fakat kabili idrâk

bir mahlûksunuz, haddiniz bu, mahiyetiniz budur. Allahın mahlûku ve onun kudret-ü iradesine mahkûm

bulunmak haysiyetiyle diğerlerinden hiç bir farkınız yoktur. Ne olsanız bir mahlûk olmaktan

kurtulamazsınız. Allahı sevenler hiç Allaha muhalefet eder günaha girer mi? Sonra Allah sevdiklerine azab

eder mi?. Allah ise mahlûklarına karşı hiç bir hususta mecbur değildir. Alel'itlak faili muhtardır.

﴿يَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ﴾ dilediğine mağfret eder, seyyiatını hasenet ile örter, rahmet-ü

mahabbetine mazhar eder.» -Ki bunlar Allaha ve Peygamberlerine iman eden ve imanlarında sebat

eyleyenler miyanında bulunurlar. ﴿وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ﴾ dilediğine de azab eder. Seyyiatının

cezasını çektirir.»- Allaha şirk koşan, mahlûku hâlık yerine koyanlar için de bu azab muhakkaktır. «

إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ

» İşte mahlûkun hâlık karşısında mevkii bu iki meşiyetin alesseviyye ihtimali mutlakıdır. Ve böyle olmakta

sizin cinsi beşer içindeki sair halktan hiç bir imtiyazınız yoktur. Dün çır çıplak bulduğunuz, yalın ayak başı

kabak zaruretler içinde kıvrandığına güldüğünüz, insan yerine koymayıb her türlü hakaret lâıyk gördüğünüz

bir ferd veya bir kavm yarın bakarsınız ki Allahın lûtfı bir ferd veya bir kavm yarın bakarsınız ki Allahın lûtfı

mağfiretine ermiş tepenize çıkmıştır. Bu gün saadetlere gömülmüş, cihana hâkim olmuş, istikbalini te'min

etmiş zannettiğiniz bir ferd veya kavm obir gün bakarsınız ki Allahın bir belâsına çatmış, hâki helâke

serilmiş, ateşler içinde yanmakta, ıztırlar içinde kıvranmaktadır. Allaha karşı bütün cinsi beşer şu iki

takdirin ihtimali tenevübüne alesseviyye mahkûmdur. Çünkü

﴿وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا﴾

sh:»1635

bütün Semavat-ü Arz ve bunların aralarındaki kâffeı mevcudât hepsi bir mülk, bir hukûmet, bir saltanattır.

Bu memleketin, bu hukûmetin, bu saltanatın hepsi tamamen ve müstakillen Allahın milkidir. Ve hepsi

Allaha milkiyetle mensubdur. Mevcudattan hiç birinin Allaha mahlûkiyyet ve memlûkiyyet, ubudiyyet ve mahkûmiyyetten başka bir suretle intisab iddia etmeğe hakkı yoktur. Hepsi onun mülk-ü melekûtu tahtinde zebûn ve mahkûmdur. Allah bütün bunlar üzerinde halk ve zabt-u idare, icad-ü ifna, ihya ve imate, taltif-ü tecziye ile dilediği gibi tasarruf eder. Ve bu hak ancak onundur.» -Arz üzerinde çırpçılak olarak halk edilen ve mahlûkatı Arziyyenin bir kısmı kalilinden ibaret bulunan cinsi beşer ve beşer içinden bir kısım halk nasıl olur da öyle bir iddiada bulunabilir? Halbuki ﴿وَالِيَهُ الْمَصِيرُ﴾ en nihayet varılacak, baş vurulacak olan yegâne merci' de ancak odur.»- Bu gün bu iddiada bulunanlar da diğerleri gibi onun tahti hükmünde bu Dünyadan çekilib Âhirete gitmeğe ve gittikleri zaman da başkasına değil, ancak ona varmağa ve onun huzurunda hesap verib taât veya isyanlarının, iyilik veya kötülüklerinin acı veya tatlı cezasını çekmeğe mecburdurlar. Bu böyle iken kabili idrâk olan beşeriyet bunu nasıl düşünmez ve nasıl Allaha isyandan çekinmez de öyle bâtil gururlara saplanır?

Şimdi bu müahaze ve ihtardan sonra da'vette bir talâtuf olmak üzere iltifat tarikiyle buyuruluyor ki:

19. ﴿يَا أَهْلَ الْكِتَابِ﴾ Ey Ehli kitab
﴿قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ عَلَى فِتْرَةٍ مِنَ الرُّسُلِ﴾ fetreti

rüsüle karşı, ya'ni vahiylerin kesildiği ve eserlerinin nisyan, tagyir ve tahrif ile indirse yüz tuttuğu ve dini

hakkın bilinemez, tanınamaz hale geldiği bir

sh:»1636

fetret zamanında size o Resulümüz Muhammed geldi, sizin için, siz beşerin selâmet-ü saadeti için acı tatlı

her türlü ahkâm ve ahbarı hakkı beyan ediyor ki

﴿أَنْ تَقُولُوا مَا جَاءَنَا مِنْ بَشِيرٍ وَلَا نَذِيرٍ﴾ yarın Âhirette huzuru İlâhîye

varıb hisaba çekildiğiniz vakit «bize ne bir mübeşşir ne de münzir gelmedi» -mukaddema gelenlerin de

asarı bozulmuş münderis olmuş, biz fetret içinde kalmıştık»- demeyesiniz, böyle i'tizar etmeyesiniz

﴿فَقَدْ جَاءَكُمْ بَشِيرٌ وَنَذِيرٌ﴾ işte size tam bir mübeşşir ve münzir geldi. -Bundan böyle

öyle bir i'tizara da hakkınız kalmadı ﴿وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ Allah da alâ külli

şeyin kadîrdir.»- Binaenaleyh beşerden Resul göndermeğe, hem bunu bir zaman bir sünneti cariyeye

yaparak mütevaliyen göndermeğe hem de bunları inkıtaa uğradıb fetretler halk etmeğe ve sonra bu

fetretler içinde unutulmuş hakikatleri tezkir ve her şeyi ta'lim-ü beyan edecek ve beşeriyetin bütün uzr-ü

dalâlini kesecek bir Peygamber halk edib göndermeğe dahi kadirdir. Velhasıl kahra da kadir lutf da

kadirdir. O halde en ziyade muhtacı irşad bulunduğunuz bir fetret zamanında gönderilmiş olan bu Resuli

zişanın, bu nimeti İlâhiyyenin kadrini takdir ediniz, beyanatına kulak verib itaat ediniz. Eskisi gibi küfr-ü

küfrandan, nakzı misaktan sakınınız ve bu sayede günahlarınızın magfiretini isteyiniz. Ve biliniz ki her ne

olsanız sonunda dönüb dolaşib « وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ »

» olan Allah tealânın huzuruna varacaksınız ve ona karşı fetrette kalanlar gibi i'tizara da imkân

bulamayacaksınız, bütün mes'uliyet üzerinize yüklenib kalacak ve kendi azabınızı kendi eliniz ve kendi

meşiyetinizle bile bile hazırlamış bulunacaksınız. Ey Yehud ve ey Nesârâ siz bu gün de huzurî İllâhîde

bulduğunuzu mülâhaza eder ve elinizi kalbinize koyub vicdan selâmetiyle bir düşünürseniz,

sh:»1637

İbrahimin duası, Musânın ihbarı, İsânın tebşiri olan o Peygamber, o ruhı hak, o beşîr-ü nezîr henüz bize

gelmedi diyemezsiniz ve fetretler içinde karmakarışık olmuş, bin türlü tağyirat ve tahifata uğramış ve

maamafih yine delâlet ve sarahatiyle bu Peygamberin geleceğini bildirmekte bulunmu olan Tevrat ve

İncilden sonra Muhammed Resulullahın geldiğini ve Kur'anın her şübhedden sâlim olarak mevcdiyyetini

inkâr edemezsiniz

﴿٢٠﴾ وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ
أَدْجَعَلْ فِيكُمْ أَنْبِيَاءَ وَجَعَلَكُمْ مُلُوكًا وَآتَيْكُمْ مَالًا يُؤْتِ أَحَدًا
مِنَ الْعَالَمِينَ ﴿٢١﴾ يَا قَوْمِ ادْخُلُوا الْأَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ الَّتِي
كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَرْتَدُّوا عَلَىٰ أَدْبَارِكُمْ فَتَنْقَلِبُوا خَاسِرِينَ

﴿٢٢﴾ قَالُوا يَا مُوسَىٰ إِنَّ فِيهَا قَوْمًا جَبَّارِينَ وَإِنَّا لَنَ نَدْخُلُهَا
حَتَّىٰ يَخْرُجُوا مِنْهَا فَإِن يَخْرُجُوا مِنْهَا فَإِنَّا دَاخِلُونَ ﴿٢٣﴾
قَالَ رَجُلَانِ مِنَ الَّذِينَ يَخَافُونَ أَنعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمَا ادْخُلُوا
عَلَيْهِمُ الْبَابَ فَإِذَا دَخَلْتُمُوهُ فَانكُمُ غَالِبُونَ وَعَلَى اللَّهِ
فَتَوَكَّلُوا إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٢٤﴾

sh:»1638

﴿٢٤﴾ قَالُوا يَا مُوسَىٰ إِنَّا لَنَ نَدْخُلُهَا أَبَدًا مَا دَامُوا فِيهَا
فَاذْهَبْ أَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَا إِنَّا هُنَا قَاعِدُونَ ﴿٢٥﴾ قَالَ رَبِّ
إِنِّي لَأَآمِلُكُ إِلَّا نَفْسِي وَآخِي فَافْرُقْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْقَوْمِ
الْفَاسِقِينَ ﴿٢٦﴾ قَالَ فَإِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ أَرْبَعِينَ سَنَةً يَتِيهُونَ
فِي الْأَرْضِ فَلَا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ ﴿٢٧﴾

Ya Muhammed! Sen bu beyanat cümlesinden olmak üzere şunu da hatırlat:

Meali Şerif

Bir vakit de Musâ kavmine şöyle demişti: Ey kavmim, Allahın size olan ni'metini düşünün, zira içinde Peygamberler vücade getirdi ve sizi mülûk yaptı, ve size âleminden hiç birine vermediği şeyi verdi 20 Ey kavmim, haydi Allahın sizin için yazdığı Arzı mukaddese girin ve arkanıza dönmeyin ki husrana düşerek berbad olursunuz 21 Ya Musâ, dediler: Orada bir kavm var hepsi cebbar, onlar oradan çıkmadıkça biz oraya giremeyiz, şayed çıkarlarsa biz de gireriz 22 Onların o, korktukları kimselerden Allahın ni'metini iymanına kavuşturduğu iki er çıktı dedi ki "üzerlerine hücum edin kapıyı tutun bir kerre ona girdiniz mi muhakkak galibsinizdir, haydin Allaha mütevekkil olun gerçekten mü'minlerseniz 23 Ya Musâ, dediler: Onlar orada bulundukça biz oraya ebedâ giremeyiz, haydi sen rabbinla git ikiniz harb edin biz işte burada otururuz 24 Dedi: Yarab, görüyorsun ben nefsimle kardeşimden

sh:»1639

başkasına söz geçiremiyorum, artık bizimle o fasıklar kavminin arasını ayır 25 Buyurdu ki artık orası onlara kırk yıl haram kılındı, oldukları yerde sersem sersem dönüb duracaklar, artık acıma o fasık kavme

26

20. ﴿وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ﴾ Hani bir vakit Musâ, kavmine şöyle demişti:

﴿يَا قَوْمِ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ﴾ ey benim kavmim, Allahın size olan ni'metini

zıkr-ü yad ediniz.

﴿إِذْ جَعَلْ فِيكُمْ أَنْبِيَاءَ وَجَعَلَكُمْ مُلُوكًا وَآتَيْكُمْ مَالًا يُوتِ أَحَدًا

﴿مِنَ الْعَالَمِينَ﴾ o vakıtki ni'metini ki içinizde Enbiya yarattı ve sizi mülûk kıldı ve size âleminden

hiç birine vermediği şeyler verdi.» -Âlemde hiç bir kavimde Benî İsraildeki kadar çok Peygamber

ba'sedilmemiş bulunduğu ma'lûmdur. Mukaddema evlâdı Ya'kub Esbat, sonra Musâ, Harun, Yûşa' ve

ezcümle Hazreti Musânın kavminden ihtiyar edib beraber Tura gittikleri yetmiş zat ve daha sonra nice

Enbiyai Beni İsrâil gelmiştir. Ancak âyetin ilerisinden sureti kat'iycede anlaşılıyor ki Hazreti Musâ bu ihtarı

yaptığı zaman Beni İsrail henüz Arzı mukaddese girmemiş ve daha bir vatan tutmamış ve henüz mülûk

devrine ermemişti. O sırada da Musâ, Harun ve yetmiş zat ile « وَجَعَلَ فِيكُمْ أَنْبِيَاءَ »

mütehakkık ise de «sizi mülûk kıldı» demek nasıl mümkün olabilir? Gerçi bunun tahakkukı vukuuna binaen

istikbalden ma'zı ile ta'bir olarak» kılacaktır, kılacağı muhakkaktır veya ezelde böyle takdir etmiştir»

ma'nâsına olması ve binaenaleyh Enbiyadan bütün enbiyai Beni İsrail mülûktan da bütün mülûkı Beni İsrail

kasdedilmesi muhtemeldir. Bu surette hasılı meâl: «Ey benim kavmim! muhakkak ki Allah sizin içinizde

daha bir çok Peygamberler yapacak ve sizi mülûk kılacak, saltanatlara nâil

sh:»1640

edecek ve size diğerlerine vermediği şeyler verecek, şimdi Allahın bunları yaptığı veya takdir ettiği vakit size olan ni'metini yad ve tefekkür ediniz de ona göre hareket eyleyiniz» demek olur. Ve Hazreti Musânın bu tezkiri o günkü zamanı hale değil, sırf istikbale aid bir ni'meti, bir takdiri ezeliyi gaybden tebşir ve ihbar telâkkı edilmek lâzım gelir. Filvaki' Beni İsrailin Mısırdan hurucundan Hazreti Yahyayı katli ve Hazreti İsâyı katle teşebbüs ettikleri zamana kadar içlerinden büyük küçük pek çok Enbiya ve mülûk gelmiş ve bu miyanda Hazreti Davud ve Süleyman saltanatı gibi nübüvvet ve mülkü cem'eden emsalsiz saltanatlar da geçmiş bulunduğu şüphe yoktur. Ve burada Beni İsrailin o zamana kadar bâşka milletlere nasîb olmıyan en mes'ud devirlerine işaret de yok değildir. Fakat asıl maksad bu olsa idi «

اذْجَعَلَ فِيكُمْ أَنْبِيَاءَ وَجَعَلَكُمْ مُلُوكًا» denilmek lâzım gelir ve bu daha veciz ve daha vazih olurdu. Halbuki « اذْجَعَلَ فِيكُمْ أَنْبِيَاءَ وَجَعَلَكُمْ مُلُوكًا » buyurulmakla

ba'zısını Peygamber ve hepsini mülûk yapan bir ma'nâ kastedilmiş olduğu anlaşılıyor. Bunun için ekâbiri müfessirinden Süddî ve saire burada mülûk « احرار » demek olduğunu göstermişler ve hurriyyetten

murad da tam ma'nâsiyle hurriyyet, ya'ni hurriyyeti şahsiyye ve siyasiyeye şamil bir ma'na olduğunu

anlatmışlar da « وَجَعَلَكُمْ مُلُوكًا » ya'ni «

وَجَعَلَكُمْ احرارًا تَمَلِكُونَ اَنْفُسَكُمْ وَلَا تَمَلِكُونَ وَلَا يَغْلِبُكُمْ عَلَى

أَنْفُسِكُمْ غَالِبٌ بَعْدَ مَا كُنْتُمْ فِي أَيْدِي الْقَبْطِ خَدَمًا وَمَمْلُوكِينَ
وَمَغْلُوبِينَ بِمَنْزِلَةِ أَهْلِ الْجَزِيَّةِ» demişlerdir ki «siz mukaddema kavmi kıbtın elinde

bulduğunuz, hizmetçi, köle ve ehli cizye menzilesinde mağlûb ve mahkûm olduğunuz halde sizi tahlîs edib kenidimize malik ve hukukî insaniyyei şahsiyye ve siyasiyyenize sahib, nefsinizi zabt. Ve umurunuzu idareye kadir ahrar kıldı, artık kimsenin memlûkû, kölesi, hizmetcisi değilsiniz ve ehli cizye gibi bir galibin tahtı galebe ve istilâsında bulunmuyorsunuz. Hem şahsan hurr hem de cemaaten ve siyaseten hursünüz» demektir. Ve bu ma'nâ hem nazmi âyete daha muvafık

sh:» 1641

ve hem faidei zaideyi mutazammındır. Bu surette Hazreti Musânın bu tezkiri yalnız ni'meti mev'ude ve müstakbeleyi ihbar değil, ni'meti vakıayı ve netaici zaideyi mutazammındır. Bu surette Hazreti Musânın bu tezkiri yalnız ni'meti mev'ude ve müstakbeleyi ihbar değil, ni'meti vakıayı ve netaici mürettibesini ihtardı ki hasılı meali şu demek olur: Ey benim kavmim, Allah sizin içinizde Peygamberler yarattı ve sizin hepinizi esaret ve mahkûmiyetten kurtarıb sultanlık demek olan hurriyyete nail etti ve size öyle harikul'âde şeyler ihsan eyledi ki şimdiye kadar hiç bir kavme nasıb etmemiştir. Binaenaleyh ey ümmeti ahrarım Allahın bu ni'metlerinin kadrini biliniz, kendinizi iyi idare ediniz. Peygamberlerinizin Allah tarafından size ihbar ve tebliğ ettikleri ve edecekleri hususatı hüsni rızanızla gereği gibi icra ve tatbık eyleyiniz de bu ni'metlerden

mütena'im ve Allahın bu ihsanlarından müstefid olmasını biliniz» demek olur ki hurriyyet sultanlığının asıl kıymet ve ehemmiyeti kendine sahip ve hukukuna malik olmanın ma'nâsı ve faidesi lâûbalilik değil insanı cidden mes'ud edecek makasad-ü masaliha sarfı cehd için hüsni ihtiyardır. Bu ise evvel emirde ilm-ü ırfana mütevakkıftır. Buna da her zaman ve her şahs için akli şahsî ve tecrubei ferdiyye kâfi gelmez, her şeyden evvel bir imdadı mahsusı ilâhîye ya'ni ihbari Enbiyaya ihtiyaç vardır. Binaenaleyh umumiyetle hurriyyetten müstefid olabilmek için Enbiyaya iman ve ihbar-u irşadlarına müracaat ve itaat etmek lâzım gelir. Allah da bunları vermiştir. O halde Allahın bu ni'metlerini yad ediniz de 21.

﴿يَا قَوْمِ ادْخُلُوا الْأَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ الَّتِي كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ﴾ Ey

benim kavmim, Arzı mukaddese giriniz ki Allah onu sizin için yazdı, ya'ni size vatan ve mesken olmak üzere takdir ve kismet etti, Levhi mahfuza yazdı. Binaenaleyh buna emin olarak ve başka bir endişeye tâbi

olmıyarak azm-ü cehd edib oraya giriniz ﴿وَلَا تَرْتَدُوا عَلَىٰ أَذْبَارِكُمْ﴾ ve girisin giri

ardınıza dönmeyiniz.» -İmansızlık edib mürtet olmayınız veya

sh:»1642

sebatsızlık edib karşınızdakilerden kaçmayınız, Mısıra ve Mısırdaki hali esarete avdet etmeğe kalkmayınız

ki ﴿فَتَنَقَلِبُوا خَاسِرِينَ﴾ hepiniz haib-ü hasir olursunuz, Dünya ve Âhiret husrana düşer,

her şeyden mahrum kalır, ziyana uğrar, zıyan olursunuz»- ya'ni kismetiniz geride değil ileridedir. Bu kismet

de mutlak değil, iman ve taat, m¼cahede ve sebat ile meşrut ve mukayyedir. Netekim balâda «

انِي مَعَكُمْ لَئِنِ اَقَمْتُمْ الصَّلَاةَ وَاتَيْتُمُ الزَّكَاةَ وَآمَنْتُمْ بِرُسُلِي

الاية » buyurulmuştu. İşte o g¼nahların keffaretlenmesi ve o Cennetlere duhul bu şartlar altında ve Arzı

mukaddese duhul ile m¼mkin olacaktır. Yoksa haliniz berbaddır. Allahın emrini, Peygamberlerin tebliğini

dinlemeyecek olursanız hurriyet, esareten ziyade sebebi husran olur. Haydi azm-¼ cehd ediniz oraya

giriniz.

ARZI MUKADDES, arzı mutahher ve mubarek demektir ki beyti makdisin bulunduğu arzdır. Vaktiyle bir

çok Enbiyanın mekarri olduğundan böyle tesmiye olunmuştur. Bir rivayete g¼re İbrahim aleyhisselâm

cebeli Lübnana çıktığı zaman Allah tealâ «bak, göz¼n nereye kadar yetişirse orası mukaddestir ve

züriyyetine mirastır.» buyurmuş. Bunun ta'yin ve tahdidinde tur ya'ni cebel ve havalisi denilmiş, Dimeşk,

Filasfın ve Ürd¼nn¼n bir kısmı denilmiş, Arzi şam da denilmiştir. Hazreti Musa Mısırdan çıkdıktan sonra arzı

şamda iskân va'dedildiği ve Beni İsrâil¼n buna razı mevaid dedikleri de söylenmiştir.

İbni ceriri taberî, der ki «en doğrusu Nebiyyullah Musa aleyhisselâmın dediği gibi» arzı mukaddes

demekle iktifa olunmaktadır. Çünkü şu arz veya bu arz olmasın hakikati sıhhati ancak haber ile bilinebilir.

Halbuki bu babda şehadeti kat'iyye denebilecek hiç bir haber yoktur. Şu kadar ki bu arzı mukaddes Furat

ile Arişi Mısır beynindeki arzdan haric de olmayacaktır. Çünkü bütün ehli te'vil

sh:»1643

ve siyerin ve ulemanın bu hususu ihbarda icma'ları vardır.» ilh.

Musânın bu teklifine karşı kavmi ne dediler bilirmisiniz? 22.

﴿قَالُوا يَا مُوسَىٰ إِنَّا فِيهَا قَوْمًا جَبَّارِينَ﴾ ya Musâ o dediğin yerde öyle bir

kavm var ki hepsi cebbar, ya'ni mukavemet edilmez istediğini zorla cebren ve kahren yaptırır, yahud

boylarına yetişilmez iri, güçlü kuvvetli, div gibi adamlar

﴿وَأَنَّا لَن نَدْخُلُهَا حَتَّىٰ يُخْرِجُوا مِنهَا﴾ onlar oradan çıkmadıkça biz aslâ

oraya girmeyiz. Binaenaleyh ﴿فَإِن يُخْرِجُوا مِنهَا فَإِنَّا دَاخِلُونَ﴾ . Orada şayed

oradan çıkarlarsa biz de muhakkak gireriz» dediler. -Allaha ve Peygambere karşı geldiler, duhul emrine

icabeti «deve iğnenin deliğinden geçerse» kabilinden muhale ta'lik etmek istediler ve sanki «balık kavağa

çıkarsa biz de oraya gireriz» demiş oldular. Yukarıda geçtiği vechile on iki nakıb tecessüs için

gönderildiklerinde iri iri korkunc bir takım ecsam ve menazır ve bir kuvvet-ü şevket görmüşler, tutulmuşlar

tehlükelere ma'ruz olmuşlar, korkmuşlar ve döndükleri zaman ikisinden ma'adası kavmlerine neşr-ü işaa

etmişler ve korkutmuşlar.

Müfessirîn temsilî bir ifade ile nakl ederler ki Musâ aleyhisselâm nakıbleri teçessüs için gönderdiği zaman bu cebbarlardan biri bunları görmüş ve hepsini tutmuş, bağçasından getirmekte olduğu bir meyva ile beraber torbasına koyub melikin önüne götürmüş saçivermiş ve «garib değil mi bunlar bizimle harb etmek istiyorlar» demiş, melik de «haydi sahibinize gidiniz ve gördüklerinizi haber veriniz» diye bunları salıvermiş, korku içinde gelmişler. Vak'ayı Hazreti Musâya anlatmışlar, o da bunu kimseye söylememelerini emretmiş, fakat dinlememişler, ancak içlerinden fetâyî Musâ Yuşa' ibni Nun ile damadı Musâ sh:»1644

Kâleb ibni Yufanna, işi teshile çalışmışlar çok güzel, çok hoş, ni'meti bol bir memleket, ahalisinin gövdeleri iri bedenleri kuvvetli ise de kalbleri zaiyf demişler. Diğer onu ise halkın gözlerini korkutmuş yıldırılmışlar, gazadan imtina' etmelerine sebep olmuşlardır. Bu nakilde cebabire hukûmetinin kuvvetli bir zabıta teşkilâtı bulunduğu ve Benî İsrâilin kendilerine hücum fikrinde olduğuna vakıf buldukları anlatılmış demektir ki bunların kuvvetlerini ve cesametlerini tasvir yolunda Benî İsrâilin türlü türlü hikâyeleri, masalları vardır. Ezcümlle bu cebabire hukûmetini başı gökte mağrur ve mütekebbir bir şahıs misaliyle temsil demek olan ac yahud uc ibni unuk masalı bu miyanda nakledilir ki fevkalâde büyük ve kuvvetli de olsa cebbar bir

hukümetin kudreti İlâhiyye ile nagehanî bir darbe altında mavh-ü munkarız olabileceğini anlatır.

Lisanımızda «ucu boluk» diye ma'ruf olan bu tarihî masalı burada nakletmek mevzuı bahs noktai

nazarından faidelidir. Şöyle ki:

Nakibler tecessüse çıktıkları zaman uc ibni Unuk ile karşılaşmışlar ki üç bin üçyüz otuz üç arşın uzunluğunda boyu varmış ve üç bin senedir yaşıyormuş, rast geldikleri zaman başında bir deste odun varmış, bunları tutmuş o destenin içine koymuş karısına götürmüş «bak bunlar bizimle harbetmek sevdasında bulunuyorlar» diye önüne atıvermiş «şunları ayağımın altında ezivereyim mi?» demiş, o da «hayır öyle yapma, bırak gitsinler, gördüklerini kavmlerine haber versinler» demiş, bırakıvermişler, onlar da bunların ahvalini gözden geçirmişler, görmüşler ki üzümünün bir salkımını dört beş kişi götürebiliyor nihayet çıkmışlar, birbirlerine «eğer bunları Benî İsrâîle haber verirseniz nebiyullaha karşı irtidad ederler, binaenaleyh ketmedelim, yalnız Musâ ve Harun aleyhimesse lâma söyleyelim, onlar ne reiyde bulunacaklarsa bulunsunlar» demişler ve beyinlerinde böyle ahd-ü

sh.»1645

peyman etmişler ve yanlarına bir tane de üzüm almışlar ki bir adam ağırlığında varmış. Fakat geldiklerinde

Kâleb ile Yûşa'dan maadası ahidlerinde durmamışlar her biri kendi sibtlarını harpten nehyetmeğe ve

gördüklerini anlatmağa başlamışlar.

Daha sonra Musânın ordugâhı bir fersah murabbai imiş, Uc gelmiş bunlara bakmış, dönmüş dağdan bu asker mıkdarında ve değirmen taşı şeklinde kocaman bir kaya yontup ordunun üzerine bastırmak için başına almış, Allah tealâ da bir hüdhüd göndermiş, başına göre kayanın ortasını oymuş. Delinmiş birdenbire Ucun boğazına geçmiş, geçince sendelemiş yıkılmış, çabalarken karşıdan Hazreti Musâ yürümüş, boyu on arşın imiş, on arşın da asâsı varmış, on arşın da sıçramış, bu otuz arşın irtifa'da ancak topuğuna yetişmiş vurmuş fakat öldürmüştü, bunun üzerine etraftan hançerlerle üşüşmüşler ve başını koparmışlar.

Bu, bir Devletin sureti inkırazını temsil eder. Uc ibni Unuk bir şahsı hukmî fakat tarihî bir masaldır. O zaman Arzı mukaddeste sakin olup icrayı hükümet eden bir kavmin timsalidir. Âhad, aşerât, miat, ülûf meratibi a'daddan her birinin ilk adedi ferd olan «üç» adedine zarbının hasılı bulunan üç bin üçyüz otuz üç adedi Fisagorflerin aded ta'miyesine me'haz olan sîrf bir usul ile bu devletin dairei hukmünü, arazisini, kuvveti maddiyesini gösterir. Bununla üç bin üçyüz otuz üç arşın, Hazreti Musanın on arşın boyu tarafeynin maddeten mukayeselerine bir mi'yar teşkil eder. Üç bin sene bu kavmin eskiliğini, başındaki odun kabili

iştial bir fitneyi temsilidir ki bu casusların gelişi ve tutuluşları da bu fitneye bir zamime olmuş demektir.

Kadın, hukümdarın şehveti ve maiyyeti, üzüm servet ve ziraatin feyz-u bereketi, taş o devrin mancınık ve saire ile vesaiti harbiyyesi, bakış ve dönüş Benî İsrailin vürudundan sonraki tedabir ve istihzarat. Hüdhüd, tasarrufı

sh:»1646

İlâhî; taşın delinmesi merkezi hukümetin fesad ve inhılâli, boğazına geçmesi tedabiri harbiyyenin aksül'ameli ve ihtilâli dahilî, sendeleyib yıkılmak Devletin izmihlâli bu sırada Hazreti Musânın yürümesi Benî İsrailin ahiren hücumu, üç bin kûsura nisbetle Musanın on arşın boyu Beni İsrailin ve buldukları arazinin mıkdarı, Asâ Hazreti Musânın kuvvei ı'cazı, bunun on arşın boyu harben kat'edilen mesafe, on arşın sıçrama bilâ harbin işğal edilen mesafe, otuzar arşın irtifa' üç bin üç yüz kûsura nisbetle ifna edilen kuvvet ve işğal edilen arazi, topuktan vurulub ölmek koca bir Devlet ve memleketin kenarından ve güzergâhından cüz'î bir yerin işğaliyle muzmahil oluvermesi ve nihayet etraftan üşüşüb başını koparmak hükümetin ifnası ve memleketin akvamı mücavire tarafından taksim ve istilâsıdır.

Yeknazarda bundan Beni İsrailin Arzı mukaddese duhulü Hazreti Musânın hayatında olmuş gibi zannedilirse de bunun yanlış olduğu söyleniyor. Binaenaleyh burada Hazreti Musanın da şahsı değil

ma'neviyeti de dini mülâhaza edilmiş demek olur.

Şimdi bunları nakletmekten maksadımız efsanelere karşı beyanatı Kur'anîyenin ihkâm ve itkanını

anlatmaktır. Kur'an bize gösteriyor ki Beni İsrâîl'in bu gibi efsaneleri boyunu göklere çıkardıkları Acların

Ucların, divlerin asl-ü hakikati iki kelimedenden ibarettir: « قَوْمًا جَبَّارِينَ ». Bu ve bu gibi ümemi salife

kıssalarında doğrudan doğru Kur'anın ifadei muhkemesine dikkat etmek ve nazarları hayalden hakikate

nasıl tevcih ettiğini anlamak lâzımdır. Müfessirînin bu gibi makamlarda böyle hikâyeleri nakıldan

maksadları, Kur'anı bunlarla tefsir ve izah fikrini vermek değil, kitabı mübînin beyanatı muhkemesi ile

rivayati salifenin mahiyetlerini ölçmek için bir mıkıyas ve misal vermektir. Bunu fark-u temyiz edemiyenler

Kur'anın ma'nasını bunlara irca' ederek tasavvur etmek

sh:»1647

lâzım geldiği zannına düşerek pek çok hatâ etmiş olurlar. Allah tealâ bu gibi tezkîrat ile müslimanların

diğer Ehli kitab gibi efsaneler peşinde dolaşmamalarını ve dini hakkı evham ve hayalâtta değil kîtabına

«kitabı mübîn», «kitabı hakîm» itlak etmiş « مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ »

» buyurmuştur. Hakikat mümkün iken mecaza gidilmemesi lüzumunu öğretmiştir. Sûrei «Bakare» de «

« إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيَىٰ أَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَّا بَعُوضَةً فَمَا فَوْقَهَا » âyetin

ve sûrei «Âli İmran»a bak.

Hasılı Beni İsrâil Hazreti Musaya karşı «biz Arzı mukaddese girmeyiz» diye dayattılar. Ancak 23.

﴿قَالَ رَجُلَانِ مِنَ الَّذِينَ يَخَافُونَ﴾ korkanlardan, ya'ni Allahdan ve Allahın

emrine muhalefetten korkanlardan iki er -ekser rivayete göre Yuşa' ve Kâleb- ki

﴿أَنعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمَا﴾ Allah, iksini de in'amiyle mes'ud eylemişti, bunlar dediler ki

﴿ادْخُلُوا عَلَيْهِمُ الْبَابَ﴾ üzerlerine kapıyı tutunuz, giriniz

﴿فَإِذَا دَخَلْتُمُوهُ فَانْكُمُ غَالِبُونَ﴾ çünkü onu tutub girdiniz mi, siz muhakkak

galibsiniz.» -Binaenaleyh böyle yapınız ﴿وَعَلَى اللَّهِ فَتَوَكَّلُوا﴾ ve ancak Allaha

dayanınız ﴿إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾ eğer Allaha ve nübüvveti Musâya mü'min iseniz böyle

yapınız.»- Allahdan korkan ve mes'ud olan bu iki er, Hazreti Musânın nübüvvetine ve va'd-ü ihbarlarındaki

sıdkına bihakın iman etmekte bulunmuş olduklarından gördükleri kuvvet-ü şevkete rağmen lûtfi hakkile

misaklarında sebat ederek bu suretle itimad ve emniyyetlerini beyan ve kavmlerinin itaate teşvik-u terğib

eylemişler ve bunlar bidayeten bu sebatta mahzeri in'amı İlâhî oldukları gibi bil'ahare Arzı mukaddese

girmek ni'metine de nail olmuşlardı.

Diğer bir rivayete göre « رَجُلَانِ مِنَ الَّذِينَ يَخَافُونَ » Beni İsrâîl'in korkmakta oldukları

cebbarlar kavminden iki recül demektir. Bunlar tevfikî ilâhî ile Hazreti Musaya iman edib gelmişler ve

cebbarların içleri dışları gibi kavi olmadığını bildiklerinden bu suretle teşvikatta bulunmuşlardır. Dahhak

Said ibni Cübeyr ve Kaffal bu ma'naya kail olmuşlardır. Fakat evvelki ma'nâ müraccahtır.

« الباب » dan murad Cebbarla memleketinin kapısı ya'ni medhali, güzergâhı demek olan bir şehir

veya bu şehrin kapısıdır. İbni Ebi Nuceymin Mücahidden rivayetinde « قَرْيَةُ الْجَبَّارِينَ » diye

varid olmuştur. Ve bunun Eriha olduğu da nakledilmiştir.

Acaba kavmi Musâ bu te'minata karşı ne yaptılar? 24. ﴿قَالُوا﴾ Bûsbütün azıtıb dediler ki

﴿يَا مُوسَىٰ إِنَّا لَنَدْخُلُهَا أَبَدًا مَا دَامُوا فِيهَا﴾ ya Musa muhakkak ki

onlar orada buldukça biz o arza ebedâ girmeyiz, kapı şöyle dursun o yere ilelebed ayak basmayız.

Binaenaleyh ﴿فَاذْهَبْ أَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَا﴾ sen rabbınla git de ikiniz harb ediniz

﴿إِنَّا هُنَا قَاعِدُونَ﴾ biz behemehal burada oturacağız, ya'ni bir adım ileri gitmeyiz.».

Hazreti Musâ bunların fisk-u temerrüdünü ve bu küfr-ü inadını görünce kemali huzn-ü teessürle ve calibi

rahmet-ü icabet olan bir rıkkatı kalb ile Allaha arzı şekvâ ederek 25. ﴿قَالَ﴾ şöyle dedi:

﴿رَبِّ اِنِّى لَآ اَمْلِكُ اِلَّا نَفْسِى وَاٰخِى﴾ ya rab ben kendimden başkasına

malik değilim, bir canım var ki kudretim, iradem, hukmüm ancak ona geçer, birde kardeşime, yahud

kardeşim de benim gibi,» -Binaenaleyh ﴿فَاَفْرُقْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْقَوْمِ الْفٰسِقِيْنَ﴾

bizimle şu itaatten çıkan, ısyanda

sh:»1649

ısrar eden fasık kavmin arasını ayır, ya'ni bize bizim istihkakımız, onlara da kendi istihkaklarına göre hukm

edib beynimizi fasleyle.»- Demek ki Hazreti Musâ ya o iki zâta bile tamamen emin olamıyarak veya din

kardeşi ma'nâsını kasd edib onları da hisaba alarak böyle dua etti. Allah tealâ da:

26. ﴿فَاِنَّهَا مُحْرَمَةٌ عَلَيْهِمْ اَرْبَعِيْنَ سَنَةً﴾ buyurdu ki ﴿قَالَ﴾ o ısyan ve

bu dua sebebiyle bunlara o mev'ud olan Arzı mukaddes kırk sene tahrim edilmiştir.» -Ya'ni oraya girmeleri

tahrimi şer'î ile dînen haram olmak ma'nâsına değil, meni' ma'nâsına tahrimi tekvinî ile kırk sene mahrum

kılınmışlardır. Bu müddet zarfında hiç biri oraya giremeyecek ﴿يَتِيهُونَ فِى الْاَرْضِ﴾ şu

kara yerde Tih içinde nereye gittiklerini bilemeyecek, açıkta vatansız, hayran-ü serğerdan, serseri

dolaşacaklardır.- Bu hüküm, hurriyetlerini sui isti'mal eden ve Peygamberlerini dinlemiyen o fasıkîn

hakkında hak tealânın bir habis cezasıdır. Belli ki bu ifadeden bunların hepsi bu müddeti dolduracak ve sonra halâs olacaklar ma'nâsı anlaşılmaz. Ölenler ölecek, kalanlar girmek isterlerse girebilecek demek olur. Hattâ ba'zı müfessirîn demişlerdir ki «kırk sene «tahrîm»in değil «**يَتِيهُونَ**» nin kaydidir.

Binaenaleyh tahrîm, mutlakdır. Müddet ile mukayyed olan tihtir. Ya'ni tihy halinde de nihayet kırk sene kalacaklar, fakat bunlara duhulden mahrumiyet hali bâkı olacak, çünkü o zamana kadar hepsi ölecek, ancak evlâdları olan nesli cedid girecektir.».

«**تَاهَ . يَتِيهَ . وَيَتَوَه تِيهًا . وَتِيهًا وَتَوْهًا**» şaşırıp son derece hayrette

kalmak, ism olarak «**تِيهَ وَتِيهَاءَ**» içinden çıkılmaz, yol bulunmaz berriyye, çöl demektir. Bunun için

Benî İsrâîlin mahkûm oldukları bu çöle «sahrayı tih» denilmiştir.

Acaba bu müddet zarfında Musâ ve Harun aleyhimesseîâm ne oldular? Nakledildiğine göre bu mes'elede rivayet

sh:»1650

muhtelifdir: Ba'zıları Tihte kalmadılar demiştir ki âyetin zâhiri de bunu gösteriyor. Diğer ba'zıları ise

kavmlerile beraber Tihte kaldıklarını, fakat bunun kendileri hakkında bir azab olmayıp İbrahime ateşin

berd-ü selâm olması gibi revh-ü selâmet olduğunu söylemişlerdir. Buna kail olanlar da şu noktada ihtilâf etmişlerdir: Acaba Harun ile Musâ Tihte mi vefat ettiler? Yoksa çıktılar mı? Bir kısmı Tihte evvelâ Harunun, bir sene sonra da Musânın vefat ettiğine, badehu vasîsi ve hemşirezadesi Yuşa' ibni Nun nübüvvetle makamına kaim olarak Kâleb re ber hayat olduğu halde nesli cedid ile çok geçmeden ve hattâ bir rivayette vefatı Musâdan üç ay sonra Arzı mukaddesi fetheylediğine kail olmuşlardır ki şayi' olan da budur. Diğer bir kısmı ise Hazreti Musânın vefatından evvel Tihten çıkıp cebbarîn ile harbettiğini ve galebe edip Arzı mukaddesten bir kısma dahil olduğunu nakleyemişlerdir.

«Tih» hem masdar, hem isim olduğundan dolayı «tihte kalmak» ta'biri iki ma'nâ ile mülâhaza olunmalıdır. Birisi, tahayyür içinde sergerdan kalmak, diğeri de çölde kalmak. Şübhe yok ki birinci ma'nâ Enbiya' hakkında tasavvur edilemez. Âyette varid olan ve azab-ü ceza ifade eden «يَتِيهُونَ» ise bu ma'nâyadır. Bu ma'nâ ile Musâ ve Harun aleyhimesseleâm tihte kalmamışlardır. Fakat çölde kalmak alel'ittlak böyle değildir. Bir çölde icra edilen vazifenin müşkil de olsa bir ceza ve azab olması lâzım gelmez. Netekim Enbiyanın âlemde en büyük mezahime ma'ruz oldukları ve bu ibtilânın onlar hakkında bir azab değil, mansıbı nübüvvet muktezayatından bulunduğu da ma'lûmdur. Binaenaleyh Musâ ve Harun tihte «yetihun» değil idiler. Fakat çölde yine beni İsrâîlin başında «fil'arz» bulunuyorlardı demek olur. Hattâ bu sayededir ki

«فَانْفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا» «beni İsrail bu ceza ve terbiye esnasında «
«وَوَضَّلْنَا عَلَيْكُمْ الْغَمَامَ وَأَنْزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّانَ وَالسَّلْوَىٰ»

mu'cizelerinden mütena'im

sh:»1651

olmakta devam etmişler ve bir nesli cedid yetiştirmişlerdi. Yoksa kırk yılda değil, cüz'î bir zamanda

temamen münkarız olub giderlerdi. Erzı mukaddese dühul mes'elesine gelince: Beyti makdis mevkiine ve

erzı Şama dühul, Hazreti Yuşa' zamanında olmakla beraber ilk hareket ve cebbarîni ilk mağlûb eden darbe

ile bâbe dühul Hazreti Musânın hayatında vaki' olmuş olduğu anlaşılıyor.

Binaenaleyh ﴿فَلَا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ﴾ ya Musâ böyle fasık kavme,

fasıklar güruhuna esef etme, bunlar cezaya müstehiktilar.» -Rivayet olunur ki Musâ aleyhisselâm duasına

nedamet etmiş, bunun üzerine böyle buyurulmuştur.

İşte ya Muhammed, sen onlara bu kıssayı tezkir et, yine mütenebbih olmazlarsa sen de böyle fasıklara

esef etme ve sonraki cinayetlerin hükmüne bir temhid olmak üzere:

﴿٢٧﴾ وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ ابْنِ آدَمَ بِالْحَقِّ إِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا

فَتَقَبَّلَ مِنْ أَحَدِهِمَا وَلَمْ يُتَقَبَّلْ مِنَ الْآخَرِ قَالَ لَأَقْتُلَنَّكَ قَالَ
إِنَّمَا يُتَقَبَّلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ ﴿٢٨﴾ لَعْنُ بَسَطَتِ إِلَى يَدِكَ
لِتَقْتُلَنِي مَا أَنَا بِبَاسِطِ يَدِي إِلَيْكَ لَأَقْتُلَنَّكَ أَنِّي أَخَافُ اللَّهَ
رَبَّ الْعَالَمِينَ ﴿٢٩﴾ أَنِّي أُرِيدُ أَنْ تَبُوءَ بِإِثْمِي وَإِثْمِكَ
فَتَكُونُ مِنَ أَصْحَابِ النَّارِ وَذَلِكَ جَزَاءُ الظَّالِمِينَ ﴿٣٠﴾

sh:»1652

﴿٣٠﴾ فَطَوَّعَتْ لَهُ نَفْسُهُ قَتْلَ أَخِيهِ فَقَتَلَهُ فَأَصْبَحَ مِنَ
الْخَاسِرِينَ ﴿٣١﴾ فَبَعَثَ اللَّهُ غُرَابًا يَبْحَثُ فِي الْأَرْضِ لِيُرِيَهُ
كَيْفَ يُؤَارِي سَوْأَةَ أَخِيهِ قَالَ يَا وَيْلَتَى أَعَجَزْتُ أَنْ أَكُونَ مِثْلَ
هَذَا الْغُرَابِ فَأُوَارِي سَوْأَةَ أَخِي فَأَصْبَحَ مِنَ النَّادِمِينَ ﴿٣٢﴾

Meali Şerifi

Hem onlara Âdemin iki oğlunun kıssasını hakkıyla oku, hani ikisi birer yakınlık takdim ettiler de birinden

kabul edildi diğlerinden edilmedi "seni mutlak öldürürüm" dedi, obiri yok dedi: Allah ancak müttekilerden kabul buyurur 27 Kasem ederim ki sen beni öldürmek için bana el uzatsan da ben seni öldürmek için sana el uzatacak değilim, ben rabbülâlemîn olan Allahdan korkarım 28 Ben isterim ki sen benim günahımı da kendi günahını da yüklenüb varasın da o ateşe lâyıklardan olasın, zalimlerin cezası işte budur 29 Bunun üzerine nefsi kendine kardeşini öldürmeyi kolay gösterdi, tuttu onu öldürdü, artık husrana düşenlerden olmuştu 30 Derken Allah bir karga gönderdi, yeri deşiyordu ki ona kardeşinin cesedini nasıl örteceğini gösterebilirsin, eyvah, dedi: şu karga kadar olub da kardeşimin cesedini örtemedim ha! Artık peşimanlığa düşenlerden olmuştu 31

27. ﴿وَآتِلْ عَلَيْهِمْ نَبَأَ ابْنَى آدَمَ بِالْحَقِّ﴾ Bunlara karşı Âdemin iki oğlunun

veya iki Âdem oğlunun kıssası da bihakkın oku.» -Çünkü onlar bu kıssanın tam mâsadakıdır. Ekser

müfessirîn bu iki Âdem oğlu Hazreti Âdemin sulbî oğulları olan Kabil ve Habil olduğunu söylemişler, Hasen

ve Dahhâk ise kıssanın âhîrinde

sh:»1653

ki « مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ » âyeti karinesile bunların beni İsrâilden iki şahs olduğuna kail olmuşlardır.

Her halde dikkat edilmek lâzım gelir ki kissadan istifade için eşhasın ta'yini hüviyyetleri lâzım olmadığından

alel'ittlak « أَبْنَى آدَمَ » buyurulmuş, « بِالْحَقِّ » kaydile de efsanelere değil, zati vak'anın

hakikatine celbi dikkat edilmiştir. Çünkü Kabil ve Habil kıssası namıyla de acaib-ü garaib bir çok şeyler

söylenmiştir. Ya'ni bu kıssa bir vakıadır. Bilfarz bunun muhayyel olduğu tasavvur edilse bile beni İsrâilin

ahvali bunun hakikî bir masadığını teşkil eder, bu onlara bihakkin okunur. Binaenaleyh hata olmak

ihimalinden kurtulmıyacak olan türlü türlü rivayetlerden ve tafsilâttan kat'ı nazarla yalnız nassı Kur'anı ta'kir

etmelidir. Bir hadîsi şerifte varid olmuştur ki «Allah tealâ size iki Âdem oğlu ile bir mesel darb etti, bunun

hayrını tutun, şerrini bırakın». Şöyleki:

﴿ اذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا ﴾ Bir vakit iki Âdem oğlu birer kurban takdim etmişlerdi de

﴿ فَتُقْبَلُ مِنْ أَحَدِهِمَا وَلَمْ يُتَقَبَلْ مِنَ الْآخَرِ ﴾ her nedense birininki kabul

edilmiş diğerininki edilmemiş idi.» -Kurban orfümüzde tekarrüb için kesilen zebihaya itlak olunursa da asıl

ma'nâsı Allaha tekarrüb için arz-u takdim edilen her hangi bir şey demektir ki gerek zebiha ve gerek diğer

sadakalardan eamdır. Her hangi bir delil ile birinin kurbanının kabulü, diğerinin ise ademi kabulü

anlaşılınca ﴿ قَالَ ﴾ kurbanı kabul edilmeyen obirine hased ederek ﴿ لَأَقْتُلَنَّكَ ﴾ ahdim

﴿قَالَ إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ﴾ obiri de
olsun seni katl edeceğim dedi

dedi ki «Allah ancak müttékilerden kabul eder.»- Binaenaleyh Allahdan kork, niyyetini tashih et 28.

﴿لَئِن بَسَطْتَ إِلَيَّ يَدَكَ لِتَقْتُلَنِي﴾ eğer sen beni öldürmek için elini uzatırsan
﴿مَا أَنَا بِبَاسِطِ يَدِي إِلَيْكَ لِأَقْتُلَكَ﴾ ben

sh:»1654

﴿أِنِّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ﴾ seni öldürmek için elimi uzatıcı değilim

çünkü ben, rabbülâlemîn olan Allahdan her halde korkarım 29.

﴿أِنِّي أُرِيدُ أَنْ تَبُوءَ بِإِثْمِي وَإِثْمِكَ﴾ ben bu suretle şunu isterim ki beni

günaha sokmayasın da hem benim günahım hem de kendi günahınla dönüb gidesin, bu iki günahı

﴿فَتَكُونَ مِنَ أَصْحَابِ النَّارِ﴾ eshabı
yüklenerek can verüb huzuru hakka varasın da

﴿وَذَلِكَ جَزَاءُ الظَّالِمِينَ﴾ zalimlerin cezası budur.».
nardan olasın, zira

Burada iki sual vardır. Birincisi « وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ ط » olduğu halde katil,

maktulün günahını nasıl yüklenir? Bu nokta bir kaç vechile izah edilmiştir. Bir hadîsi şerifte «

= الْمُسْتَبَانَ مَا قَالَا فَعَلَى الْبَادِي مَا لَمْ يَعْتَدِ الْمَظْلُومُ

söküşenlerin bütün söyledikleri badîye aittir. Ya'ni ibtida başlayan hem aynen kendisinin günahını, hem de

sebeeb olduğundan dolayı arkadaşının günahının bir mislini yüklenir. Fakat mazlûm, tecavüz edib daha ileri

gitmedikçe» buyurulduğu gibi burada da « بِأَثْمِي » demek şayet sana karşı mukabeleten el uzatırsam

gireceğim günahın bir misli demektir. Binaenaleyh biri tecavüz eder diğeri de mukabele eyler de ikisi de

maktul düşecek olursa badi olan iki cinayet, obiri de bir cinayet yapmış olur. Beriki mukabele etmiyecek

oluras bu bir cinayetten de kurtulur. Fakat katil yine iki cinayet yapmış ve iki günah yüklenmiş bulunur ki

birisi mazlûmü katl etmek, diğeri kendini ukubete müstehik kılıb ateşe atmak cinayetidir. Bundan başka «

أَثْمِي » demek hazfî muzaf ile « أَثْمِ قَتْلِي » ya'ni beni öldürmek günahı « أَثْمُكَ » de bundan

evvelki günahın, ezcümle kurbanının kabul edilmemesine sebeb olan günahın demek de olabilir ki bu

ma'nâ İbni Abbas, İbni mes'ud, Hasen ve Katade hazaratından nakıl de edilmiştir.

İkincisi, bir insan için kendinin Allaha isyan etmesini

sh:»1655

istemek câiz olmadığı gibi başkasının isyanını istemek de câiz değildir. O halde böyle bir müttekinin diğeri

hakkında iki ism istemesi nasıl caiz olur? Buna da iki cevap vardır. Birisi, bu sözden asıl maksad obirinin

günâha girmesini istemek, günahı tahzir edecek bir nasihat vermektir. İkincisi, isyan istemek câiz değil

ise de asînin ıkab ve tecziyesini istemek câizdir. Bu i'tibar ile ma'nâ: Ben günaha girmek istemem, sen ısrar

edersen ben de senin Allah'tan cezanı isterim demek de olabilir. Fakat evvelki daha muvafıktır.

Bu takvâ, bu fikri müsalemet, bu hayırhahlık, bu nasihat, bu hissi uhuvvet üzerine 30.

﴿فَطَوَّعَتْ لَهُ نَفْسَهُ قَتْلَ أَخِيهِ﴾ kurbanı kabul edilmiyen zalimin nefsi, nefsanıyeti

kendisine kardeşinin katlini tatvi' etti, ya'ni vaz geçirmek şöyle dursun böyle büyük bir cinayeti gûya bir taat

sevkiyle endişesiz yapılabilecek, mani'den azâde, arzusuna muti' ve amâde bir şey gibi gösterdi, teshil ve

hattâ teşci' etti.» -« طَاعَ لَهُ الْمُرْتَعُ » derler ki «istediği gibi otlamak için otlak önüne bol bol

seriliverdi» demektir. Burada tatvi' bu ma'nâca tav'dan tef'ildir. Bu suretle nefsi ona bu cinayeti bir otlak gibi

önüne serilmiş pek muti' ve hoş bir şey gösterdi veya isyanı bir tâat gibi lâzımül'icira addettirdi de

﴿فَأَصْبَحَ مِنَ الْخَاسِرِينَ﴾ ve binaenaleyh hasirînden

﴿فَقَتَلَهُ﴾ kardeşini katletti

oldu. Bununla kendisine bir faide temin etmek ihtimali olmadıktan başka dininde de dünyasında da ziyan etti, husranlar içinde kaldı.

Evvel emirde öldürdüğü cesedi ne yapacağını şaşırıldı 31.

﴿فَبَعَثَ اللَّهُ غُرَابًا يَبْحَثُ فِي الْأَرْضِ﴾ sonra Allah bir karga gönderdi ki

yerde deşiniyordu, bu gönderiş veya bu deşiniş

sh:»1656

﴿لِيرِيَهُ كَيْفَ يُوَارِي سِوَاةَ أَخِيهِ﴾ ona kardeşinin sev'esini, ya'ni ortada

görünmesi çirkin bir hal alan lâşesini nasıl örtüb gizliyeceğini göstermek içindi. Katil, karganın bu

hareketinden mülhem olarak ﴿قَالَ يَا وَيْلَتَى﴾ eyvahlar olsun, vay bana

﴿أَعْجَزْتُ أَنْ أَكُونَ مِثْلَ هَذَا الْغُرَابِ فَأُوَارِي سِوَاةَ أَخِي﴾

ben şu karga kadar olub da kardeşimin lâşesini gömüb gizlemekten âciz oldum ha!... Dedi ve binaenaleyh

﴿فَأَصْبَحَ مِنَ النَّادِمِينَ﴾ nadimîn guruhundan oldu, nedametler içinde kaldı.

İşte:

﴿٣٢﴾ مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ كَتَبْنَا عَلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنَّهُ مَنْ قَتَلَ
نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ
جَمِيعًا وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ
رُسُلُنَا بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ إِنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ بَعَدَ ذَلِكَ فِي الْأَرْضِ
لَمُسْرِفُونَ ﴿٣٣﴾

Meali Şerifi

Bu ecilden Beni İsrâile kitabda bildirmiştik ki her kim bir nefsi bir nefis mukabili veya yer yüzünde bir fesadı olmaksızın öldürürse sanki bütün insanları öldürmüş gibi olur, kim de bir adamın hayatını kurtarırsa bütün insanların hayatını kurtarmış gibi olur; Celâlim hakkı için Resullerimiz onlara

sh:»1657

beyyinelerle geldiler de sonra içlerinden bir çoğu bütün bunların arkasından hâlâ yer yüzünde fesad ve cinayette israf etmekte bulunuyorlar 32

32. ﴿مَنْ أَجَلَ ذَٰلِكَ﴾ Sırf bundan dolayı, ya'ni Adam oğlunun kardeşini hem de salih ve

mütteki ve hayırhah bir kardeşini bile bigayri hakkın öldürmesi bir emri vaki' ve bu kıssa mazmununun Beni

İsrâile bihakkın müntabık olmasından nâşidir ki ﴿كَتَبْنَا عَلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ﴾ Beni

İsrâil üzerine şöyle yazdık: ya'ni onlara indirilmiş olan kitaplarda emrimizle şu hükümler yazılıb farz ve

kanun kılındı ki

﴿أَنَّهُ مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ﴾ her kim

nüfusi insaniyyeden bir nefsi ne kısas icab eden bir katli nefis, ne de Yer yüzünde kanını heder edecek bir

fesad mukabili olmıyarak, ya'ni bu iki sebebden biri bulunmıyarak katlederse

﴿فَكَانَ قَتْلَ النَّاسِ جَمِيعًا﴾ bunun kendisi de dahil olduğu halde -bütün nâsı

katletmiş gibi olduğu muhakkak»- Çünkü bigayri hakkın birini katli eden katil, umumiyet üzere hakkı hayatı

tanımamış, kanların hurmetini, nefislerin ismetini hetketmiş, katli nefse yol açmış, sairlerine de cür'et vermiş

olur. Binaenaleyh bir kimseyi öldüren herkesi öldürmüş gibi Allahın gazabına ve azabı azîmine müstehik

olur da hakkı hayatı kalmaz, demi heder ve katli vacib olur. İşte bigayri hakkın katli nefis böyle bir zararı

ammdır, Bu gibi katillere bâis ve zararı âmmı müstelzim olacak ve asayişi umumîyi ihlâl edecek fesad,

şekavet ihtilâl de böyledir. Bunun için böyle bir katil veya müfsidi katleden herkesi kalt etmiş gibi değil,

belki ihkaki hakketmiş veya bir tahlis yapmış olur. ﴿وَمَنْ أَحْيَاهَا﴾ her kim de bir nefsi ihya

eder ya'ni afvetmek veya katline mani' olmak veya her hangi

sh:»1658

bir sebebi helâkten kurtarmak suretile bakai hayatına sebep olursa

﴿فَكَانَ أَحْيَا النَّاسِ جَمِيعًا﴾ sanki insanların cemi'sini ihya etmiş, birine yaptığını

-kendisi de dahil olduğu halde- hepsine yapmış gibi olur.».

Ma'lûmdur ki her hangi bir teşbih, müşebbeh ile müşebbehünbihin her cihette ve cemi'i ahkâmda müsavi olmalarını iktiza etmez. Binaenaleyh bundan umuma müteallık olan katil veya ihyanın bir kişiye müteallık katl-ü ihyadan hiç bir veçhile farkı yoktur demek anlaşılmalıdır. Her iki fıkradaki teşbihlerden maksad, katli nefsin zararı, ihyai nefsin de menfaati âmm olduğunu vazıhan anlatmak ve binaenaleyh katle karşı kısasan ve yer yüzünde fesad cürmüne karşı cezaen katl-ü i'damın meşruiyyetini tesbit ile katle taarruzdan terhib ve muhafazai hayata tergidir.

Fakat burada iki sual vardır: Evvelâ Beni İsrâile bu ahkâmın yazılıb vacib olması niçin «

« مِنْ أَجْلِ ذَٰلِكَ » olsun? Vaktile Kabilin Habili o suretle öldürmüş olması Beni İsrâile bu ahkâmın

vücubı için ne münasebetle sebep-ü illet olabiliyor? Bunu Beni İsrâile tahsısın vechi nedir? «

« عَلَىٰ بَنِي آدَمَ » veya « مِنْ أَجْلِ ذَٰلِكَ كَتَبْنَا عَلَىٰ النَّاسِ » buyurulmak

lâzım gelmez mi idi? İşte bundan dolayı Hasen ve Dahhâk mezkûr kıssadaki katlin bizzat Hazreti Âdemin

iki sulbî oğulları arasında değil, Beni İsrâilde vuku' bulduğuna ve iki Âdem oğlundan murad Beni İsrâilden

iki kişi demek olduğuna ve Beni İsrâilde böyle bir katil vak'asının vukuu bu ahkâmın nüzulü için bir sebebi

mahsus teşkil ettiğine zahib olmuştu. Fakat Cumhurın beyanına göre kıssa böyle değildir. O halde bunu

şöyle anlamak lâzım gelir: « مِنْ أَجْلِ ذَٰلِكَ » kıssaya değil, kıssanın manzumundaki maanii

müessireye raci'dir. Şöyle ki: insan öldürmek haddi zatında büyük bir zulüm ve netaici husran-ü

nedametten başka bir şey olmyan büyük bir cinayettir. İnsan olanların bundan son derece sakınmaları icab eder.

sh:»1659

Halbuki beşeriyetle bu zulüm emri vakı'dır. Hattâ iki Âdem oğlunun biri iyi bir kardeşine bu zulmü pek hazîn bir surette yapmış ve felâketi dillere destan olmuştur. Bu evvelâ bir kasdi menfaatten değil, mücerred bir kasdi ızrardan, bir hased-ü nefsaniiyetten neş'et etmiş, hem de ihtirasın galeyanına müsaid bir hal içinde değil. Allaha arzedilen bir ibadetin, bir kurban takdim etmenin kabul edilib edilmemesinden ve Allahın iradesine razı olmamak daiyesinden neş'et eden bir hased, bir hased ki buna karşı en yüksek bir hissi takvâ ile ibraz edilen hayırhahlık, müsalemetperverlik ve insanlığın her türlü hissiyatı necibesini gıcıklaymaya kâfi gelecek olan en ahlâkî, en akılâne nasayih ve tahziratı ma'neviyye asla müfid olmuyor. Bil'âkis bütün bunları cinayetin esbabı müşevvikası yerine koyuyor. Kendine karşı elini kaldırmıyan, kaldırmak istemiyen ve iyi bir kardeş olmaktan başka bir arzu beslemeyen o güzel kardeşine, «seni öldürmek ne kolay, ne tatlı şeymiş» diyerek saldırıp kıydırıyor. Sonra da husranlara, nedametlere düşürüyor ve öyle bir hali felâkete getiriyor ki mukaddema o yüksek kardeşinin sarıh ve vazih nasayih-ü irşadatını dinlemiyen o kafa emri ilâhî ile en sonunda ciyfeler arkasında dolaşan bir karganın harekâtından eyvahlar

çekerek dersi intibah almağa ve ona gıbtalar ederek nedametler çekmeğe mecbur oluyor. İşte beşeriyette katli nefis cinayetinin bir emri vaki' olmasından naşı buna karşı mukavemet ve kısas sureti umumiyede bir hakkı meşru' olduğu gibi bilhassa bu vak'a veya bu kıssada cinayete saik olan ve icrasını teshil eden haleti ruhiyye, ezcümle hased-ü nefsanıyyet ve mukavemeti fi'liyye olmadığı zaman tatvi'ı cinayet hasleti Beni İsrâilde pek bariz ve kıssanın mazmunu bunların ahvaline tamamen mutabık olduğundan dolayı bunlar hakkında daha ziyade ahkâmı şedîde inzal buyurulmuş, hem kısas hem de

sh:»1660

« فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ » cürmüne karşı i'dam cezası farz kılınmış, ferdin hakkı hayatı, umumun

hakkı hayatına müsavi ve ferdi tahlis umumu tahlis ma'nâsında olduğu anlatılmıştır.

Acaba bunlarda hâlâ bu haleti ruhiyye mevcut mudur? Binaenaleyh bu şiddete hâlâ lüzum var mıdır?

Ve bu huküm elyevm cari olmalı mıdır? Yoksa mücerred nasihat kâfi midir?

﴿وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنَاتِ﴾ alimallah bunlara bizim nice Resullerimiz

beyyinat ile geldiler, bu babda açık ve kat'î bürhanlarla beyanatta bulundular

﴿ثُمَّ إِنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ بَعْدَ ذَلِكَ﴾ ba'dehu bunların bir çoğu bundan sonra da

﴿فِي الْأَرْضِ لَمُسْرِفُونَ﴾ yer yüzünde hâlâ israf etmekte, fırsat buldukça katl-ü

fesadda bîpervâ ifrat eylemektedirler.»- Hattâ bundan sonradır ki Peygamberleri öldürmeğe kalkıştılar ve nice nice ihtilâller çıkardılar. Binaenaleyh Arz üzerinde bunlar ve bu gibi müsrifler mevcut oldukça bunlara karşı yalnız beyyinatı kavliyye ve Uhreviyye ile iktifa olunmayıp beyyinatı fi'liyye olan ahkâmı şed'ide tatbiki umum insanların hakkı hayatın sıyanet ve yer yüzünde icrayı fesada mümanaat etmek için her zaman bir kanunı haktır.

Filvakı':

﴿٣٣﴾ اِنَّمَا جَزَاُ الَّذِيْنَ يُحَارِبُوْنَ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهُ وَيَسْعَوْنَ فِى الْاَرْضِ فَسَادًا اَنْ يُقْتَلُوْا اَوْ يُصَلَّبُوْا اَوْ تُقَطَّعَ اَيْدِيْهِمْ وَاَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلَافٍ اَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْاَرْضِ ذٰلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ فِى الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِى الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيْمٌ ﴿٣٣﴾

sh:»1661

﴿٣٤﴾ اِلَّا الَّذِيْنَ تَابُوْا مِنْ قَبْلِ اَنْ تَقْدِرُوْا عَلَيْهِمْ فَاَعْلَمُوْا اَنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿٣٤﴾

Meali Şerifi

Fakat Allaha ve Resulüne harbetmeğe kalkışan ve Yer yüzünde fesada çalışanların cezası, taktil olunmalarından veya asılmalarından veya ellerinin ayaklarının çapraz kesilmesinden veya buldukları yerden nefyedilmelerinden başka bir şey olmaz. Bu onlara Dünyada çekecekleri bir zillettir, Âhirette ise kendilerine azîm bir azâb vardır 33 Ancak elinize geçirmezden evvel tevbe edenleri olursa biliniz ki Allah gafur, rahîmdir 34

Bu âyetin sebebi nüzulü hakkındaki rivayetler şunlardır:

1- Ehli kitâbdan bir kavm hakkında nâzil olmuştur ki Hazreti Peygamber ile beyinlerinde ahd-ü misak akdetmişlerdi, nakzı ahdetteler ve yol kesib yer yüzünde fesad yapmağa kalkıştılar. [İbni Abbastan bir rivayet]

2- Müşrikîn hakkında nâzil olmuştur. (İkrimedden ve Hasenî basrîden ve Atadan rivayet).

3- Vak'aları meşhur olan Ureyneliler hakkında nâzil olmuştur ki Ukül, Ureyne ve Beciyleden bir kısım halk yoksulluk ve hastalık içinde oldukları halde Medineye gelmişler, izharı islâm eylemişler, Resulullah kendilerini zekâttan toplanan beytülmal develerinin ra'y olundukları mahalle gönderek bunların sütlerinden içib geçinmelerini

sh:»1662

ve marazlarını da bu develerin siydikleriyle tedavi etmelerini emretmiş, varmışlar. Bir müddet sonra tamamen kesbi sıhhat edib iyileştikten sonra irtidad etmişler, çobanları öldürüb develeri sürmüşler ve yolları kesib ırza da tecavuz ederek kaçmışlar, fakat ta'kib olunub yakalanmışlardı (Enes ibni Malik, Urve İbnizzübeyr ve daha ba'zı zevattan rivayet).

4- Ebübürde dahi denilen Hilâl ibni Uveymiri eslemînin kavmi hakkında nâzil olmuştur ki Resulullah bu Hilâl ile «ne lehine ne aleyhine muavenet etmemek, ona gelen müslimanlar emanlı olub heyecana düşürülmemek, kezalik her kim Resulullah'a gitmek üzere Hilâla uğrarsa emanlı olub heyecana düşürülmemek» üzere akdi müvadea etmiş idi. Bir gün Beni kinaneden bir kısım halk müsliman olmak maksadile gelirken Hilâl'in kavmine uğramış, o gün de Hilâl orada yokmuş, kavmi tutmuşlar bunların

yollarını kesmişler ve kendilerini katledib mallarını almışlardı.

Bu rivayetlerin mecmuundan anlaşıldığı üzere âyetin nuzulü her halde kat'ı tarık şekavetile alâkadardır.

Fakat ba'zıları bu hukmün küffara mahsus olduğuna, ba'zıları da füssakı müslimîne dahi şamil

bulduğuna kail olmuşlardır ki ekser Fukahanın kavli de budur.

Resulullah'a muharebe aklen ve adeten mümkün olabilirse de Allah ile muharebe ne aklen ne de şer'an mümkün olmadığından her halde mecazdır. Halbuki bir lâfzın hem hakikat hem mecaz olması caiz olamaz.

Binaenaleyh burada muharebe hem Allaha ve hem Resulüne taallûku i'tibariyle mecaz olmak lâzım gelir.

Şu halde muharebe lâfzı ya Allah ve resulünün evamir-ü ahkâmına muhalefetten mecazdır. Veya o

evamir-ü ahkâmı tatbik ve icra eden İbadullah'a muharebeden mecazdır. Sonra bu muharebenin ma'nâyı

ma'rufîle açık muharebe olmadığı da

sh:»1663

gerek siyaktan ve gerekse esbabı nüzulden anlaşılmaktadır. Zira görülüyor ki bunda esaret ve cizye gibi

ahkâm yoktur. Ekser Müfessirîn ve Fukaha harbin aslı bir selb ma'nâsını mütezammın olmak i'tibariyle bu

muharebeden murad kat'ı tarık demek olduğunu beyan etmişler ve buna sirkati kübrâ namını vermişlerdir.

Ba'Zıları da gerek şehir haricinde ve gerek dahilinde olsun « مَكَابِرَةٌ بِاللُّصُوفِيَّةِ » ya'ni

açıktan hırsızlığa cür'et demişlerdir. Bu ma'nâlar ise harbîi Mehız, müste'min muahid, zimmî, küffardan vakı'

olabileceği gibi fesekai müslimîn tarafından da olabilir. Velhasıl bunlar, yekdiğerini himaye ederek toplanıb

bir kuvvei mânia teşkil eyliyen ve bu suretle gerek müslimanların ve gerek islâm tabi'iyet veya ahdında

bulunanların canlarına veya mallarına veya ırzlarına kasd ve asayışlerini ihlâl eyliyen şekaveti ictimaiyye

ve siyasiyye erbabıdır. Ve bu âyette bunların cezası olan haddi şer'î beyan olunmuştur. Şöyle ki:

33. ﴿ إِنَّمَا جَزَاؤُا الَّذِيْنَ يُحَارِبُونَ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهُٗ ﴾ Allaha ve Resulüne

muharebe eden -ya'ni Allahın ve Resulünün evamir-ü ahkâmına fi'len muhalefet ile Allaha ve Resulullahı

harb vaz'ıyyeti alan ﴿ وَيَسْعَوْنَ فِي الْاَرْضِ فَسَادًا ﴾ ve Yer yüzünde fesad için

sa'yeyleyen- cana veya mala veya ırza tesallut veya hars-ü nesli ihlâke teşebbüs ve tesebbüb ile nizâmı

hakkı ve asayışı halkı ihlâl ve ifsad için çalışan kimselerin cürümlerinin derecelerine göre cezaları şundan

ibarettir:

﴿ اَنْ يُقْتَلُوْا ﴾ Taktil edilmeleri -Ya'ni katil yapmışlar ise kısasan değil, afvi caiz olmamak üzer

hadden katledilmeleri ﴿ اَوْ يُصَلَّبُوْا ﴾ veya taslib olunmaları- ya'ni hem katil yapmışlar, hem de

mal almış veya ırza tecavüz etmişlerse hayyen salbedilib süngü ile katlolunarak, yahud katlolunduktan

sonra meyyiten salbedilerek teşhir

sh:»1664

edilmeleri ﴿أَوْ تَقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلَافٍ﴾ veya ellerinin ve

ayaklarını çapraz kesilmesi -ya'ni katli yapmamışlar da yalnız mal almışlar ise biri sağdan biri soldan olmak

üzere birer ellerile birer ayaklarının kesilmesi ﴿أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ﴾ veya Arzdan

nefyedilmeleri- ya'ni bunların hiç birini yapmış olmayıp yalnız yolu tehdid etmişler ise yer yüzünden

nefyolunmaları- hapsedilmeleri veya buldukları yerden diğer bir yere sürülmeleri.».

İşte Allaha ve Resulüne harb vaz'iyeti alarak teşhiri silâh edib sâiy bil'fesad olanların derecelerine göre

muayyen olan cezaları, ya'ni haddi şer'îleri bu suretle taktil veya taslib veya takti' veya nefyden ibarettir.

Ma'lûmdur ki Her hangi bir harbin mahiyeti bu dördün birinden hâli kalmaz ve bu cezalar bunların iltizam

ettikleri e'falin lâzımı mahiyeti olarak bihakkin mukabilleridir. Atâdan, Katadeden, Hasenden buradaki

terdidlerin, ya'ni « او » harfi atfinin tahyir için olduğuna dair ba'zı rivayetler vardır. Buna nazaran

veliyülemir bunlara bu dört cezadan birini tatbika mecbur, fakat ıktızayı maslâhata göre bunlardan birinin

ta'yininde muhayyerdir demek olur. Lâkin Cumhur bunun gerek rivayeten ve gerek dirayeten doğru

olmadığını ve terdidin tahyir için değil, balâda gösterildiği üzere derecati cürme göre tevzi-ü taksim için olduğunu ve binaenaleyh veliyyülemrin bu babda hakkı hıyarı olmayıb cürmün derecesine göre ikame haddile mükellef bulunduğunu, meselâ habsi lâzım geleni katı', kat'ı lâzım geleni katil ve yalnız katli lâzım geleni salb edemeyeceği gibi bunun aksini de yapamayacağını ve hiç bir vechle hakkı afvi olmadığını beyan etmişlerdir. Filvakı' katili habs ile iktifa ve katil olmayı salb edebilmek gibi rivayeten ve dirayeten gayrı ma'kul bir tahyir ma'nâsının butlanı aşikârdır. Fakat biz burada şunu söyleye

sh:»1665

biliriz ki: « او » haddi zatında tahyîre ve taksime muhtemeldir. Gerçi burada taksim ve tevzi' rivayeten ve dirayeten müreccah ve muhtardır. Fakat bununla tahyîr ihtimalinin alel'itlak bâtil ve sakit olması da lâzım gelmez. Çünkü nefyi ka'a, kat'ı katle, katli salbe çıkarabilecek vechile teşdidi ceza suretinde bir tahyir aslâ câiz olamamakla beraber bil'akis salbi katle, katli kat'a kat'ı habse tenzil edebilecek vechile tahfifi ceza suretinde bir hayır ve bir salâhiyyet mülâhaza edilmesi ma'kul ve mümkindir. Tahyir ihtimali haddi zatında mevcut ve ba'zı rivayetle de merviy olduğu halde bu imkân büsbütün inkâr edilemez ve edilmeyince de zaten « اَلْحُدُودُ تَنْدَرِيُّ بِالشُّبُهَاتِ » olduğu cihetle ihtilâfi hal-ü zemana göre muhaffifi ceza olmak üzere ladeliktıza bu ihtimali dahi i'mal etmek sahih olabilecektir. Bu ma'nâ bir lâfzı aynı zamanda hem tahyir hem de tenvîa hamlederek iki ma'nayı bir delâlette cem' etmek değil, muhtelif ahval ve

muhtelif zamanlara göre iki ma'nayı bilmünavebe mülâhaza ederek bir nevi' tahyire muhtemil taksim ile «

عَمَلًا بِالْإِحْتِمَالَيْنِ» her şüpheden âri bir ma'nâ ahzetmektir ki hem haddin ma'nâsına hem o

kavaidi umumiyeden olan tahfif ahkâmına pek muvafıktır.

Malûmdur ki salbin asıl ma'nası kollarından bir yere germektir. Netekim Salib bundan me'huzdur. İmamı

Şafî Hazretlerinin salbin meyten yapılmasını, ya'ni evvelâ katledilib müsliman ise namazı da kılındıktan

sonra salb-ü teşhir olunmasını tercih eylemiştir ki erfak olduğunda şüphe yoktur. Arzdan nefye gelince:

esasen nefiy, 'idam ma'nâsına olmadığı zahirdir. O halde berhayat olan bir kimsenin bütün Arzdan nefyi

ancak habs demek olabilir ki lisanı Arabda nefiy bu ma'nâyâ da müsta'mel olduğunda ihtilâf yoktur. İmamı

a'zam Ebû Hanife Hazretleri ve ekser ehli luğat bu ma'nayı ihtiyar etmişlerdir. Gerçi bulunduğu

sh:»1666

beldeden diğer bir beldeye çıkarmaya veya dari islâmdan çıkarmaya dahi nefiy denilebilirse de bunun ikisi

de mahzurdan salim olmadığı için tecviz olunmamıştır. Çünkü maksad defî şerdir. Halbuki bir şekiyi diğer

bir beldeye sevk etmek orada bulunan İbadullahı ızardan hali olmaz, bûs bütün dari islâmdan dari harbe

çıkarmak ise harbîlere bir şahsın ilhakını tervic eylemek demek olduğundan hiç câiz olmaz demişlerdir.

Maamafih eşhas ve mevakinin ihtilâfına göre mahzuru mezkûrun vârid olmayacağı anlaşılırsa diğer bir

beldeye nefyin câiz olduğuna kail olanlar da vardır. Ezcümle Ömer ibni Abdül'azîz Hazretlerinden bu ma'nâ mervîdir. Mukaddemâ, Tihamenin aksasında «Dehlek», Habeşte «Nâsî'» birer menfâ idi denilmiştir.

Lisanımızda da nefiy bu ma'nâya müsta'meldir. Birisi eğer bunlar katil yapmış ve mal almış ve tutulmuş iseler hadleri ikame olunur ve eğer tutulmamış iseler ile'ebed ta'kîb olunurlar. İşte bu surette nefiyden murad bunların hukûmetten korkarak bir beldeden bir beldeye mütemadiyen kaçıp gitmeleridir. İkincisi mücerred ihafe ile kalmış ve katil yapmamış ve mal almamış olanlar dahi mütemadiyen ta'kîb olunur. Fakat tutuldukları zaman ta'zir ve hapsedilirler, bunlar hakkında da nefiyden murad yalnız hapidir. İmamı Şafî'nin nefyi böyle iki hale göre i'mal etmesi bizim tahyir ve taksim mes'elesindeki ihtarımıza şebihtir. Bir de Şafî'nin bu ifadesi hapsin had değil, ta'zir mahiyetinde olduğunu göstermektedir. Filvaki' miktarı habîs, muayyen olmadığına göre böyle olmak lâzım gelir. Şu halde bunun haddolması aslı habse nazarıdır.

İşte Allaha ve Resulüne muharebe eden ve yer yüzünde fesad için sa'yedenlerin cezaları başka bir şey değil, ya katilolunmak, ya salbolunmak, ya elleri ayakları «min hilâfin» kesilmek veya arzdan nefyolunmaktadır. Fakat bu

sh:» 1667

kasrı ceza mutlak değil, izafîdir. Zira ﴿ذَلِكَ لَهُمْ حِزْبٌ فِي الدُّنْيَا﴾ bu ceza

bunların sıfır Dünyadaki zillet-ü rezaletleridir. Bundan başka

﴿وَلَهُمْ فِي الْأَخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾ bunlar için Âhrette pek büyük bir azab daha

vardır. -Ki o bunların hiç biriyle kabili kıyas değildir.

34. ﴿إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ قَبْلِ أَنْ تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْ﴾ Ancak sizin

kudretiniz kendilerini istilâ etmeden, derdestleri tahakkuk eylemeden evvel tevbe etmiş olanlar

müstesnadırlar ﴿فَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ o vakit bilinizki Allah şübhesiz

gafur, rahîmdir.- Binaenaleyh bu suretle tevbekâr olanlar hakkında hukukullah da'vası ta'kib edilmez ve

zikrolunan hududdan hiç birisi ikame olunmaz. Ancak hukukî şahsiyye da'vası kalır. Katl yapmışlar ise

veresei maktul diler afvederler, diler bilmuhakeme sabit olduktan sonra kısas ettirebilirler. Tevbe ile sakıt

olan hukûm, katlin hadden vücubı istifasıdır. Cevazı değildir. Kezalik mal almışlar ise mal sahibleri

mallarının istirdad veya tazminini talep ve da'vada muhtardırlar. Sonra gerek böyle ve gerekse harb

vaz'iyeti almadan sâî bilfesad olanlar hakkında gerek hukukullah ve gerek hukukî ibad dolayısıyla

ülül'emrin bir te ta'zir salâhiyyeti vardır ki haddi icab edecek dereceye baliğ olmiyan münkerâtta tatbık

edilir. Tafsilâtı Fıkha aittir. Kaidei umumiyyesi şudur: « وَيُعْزَرُ كُلُّ مُرْتَكِبٍ مُنْكَرٍ = bir

münker irtikâb eden her şahıs ta'zir olunabilir».

Şimdi:

﴿٣٥﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ
وَجَاهِدُوا فِي سَبِيلِهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٣٥﴾

sh:»1668

﴿٣٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ أَنَّ لَهُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا
وَمِثْلَهُ مَعَهُ لَيَفْتَدُوا بِهِ مِنْ عَذَابِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَا تُقْبَلُ مِنْهُمْ
وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٣٧﴾ يُرِيدُونَ أَنْ يُخْرِجُوكَ مِنَ النَّارِ وَمَا
هُمْ بِخَارِجِينَ مِنْهَا وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّقِيمٌ ﴿٣٧﴾

Meali Şerifi

Ey o bütün iman edenler! Allahdan korkun ve ona yaklaşımağa vesile arayın ve onun yolunda

mücadele edin ki felâha irebilesiniz 35 Şubhesiz o küfredenler bütün Arzdaki ve daha bir o kadarı onların

olsa da kıyamet gününün azabından kurtulmak için fidye verecek olsalar kendilerinden kabul edilmez,

onlara elîm bir azab vardır 36 Ateşten çıkmak istiycekler, fakat ondan çıkacak değillerdir, onlara boyuna

gidecek bir azab vardır 37

35. ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Ey Allaha ve Resulüne iman edenler! siz o nakzı misak

edenlere, o kâfirlere o fasıklara, o sâ'î bilfesad olanlara benzemeyiniz de ﴿اتَّقُوا اللَّهَ﴾ Allaha

ittika ediniz -Allahın cezasından, azabından korkunuz, çirkinliklerden sakınınız, şayed bir günâha

düşdünüzse hemen tevbe ediniz- zira anladınız ki gafur rahîm olan Allahın azab-ü ıkabı da pek büyüktür.

Fakat takvayı yalnız fenalık yapmamaktan ve mücerred kaçınmaktan ibaret menfi bir haslet telakkı

etmeyiniz. Kıssada dinlediniz ki müttekî Âdem oğlunun kardeşinin tasmin ettiği cinayete karşı bile Allah

korkusile elini uzatmak istememesi

sh:»1669

ve mücerred nasihat ile iktifa etmesi, kendisini katlden kurtarmağa kâfi gelmedi. Binaenaleyh seyyiattan

kaçınmakla iktifa etmeyib tam ma'hasile ittika ediniz de Allahın vikayesine girmek ve mağfîret-ü rahmetine

irmek için ﴿وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ﴾ Allaha vesile de talep ediniz -boş durmayıb ve

mücerred iman ve havf ile iktifa etmeyib Allaha yakınlık için vesile de teharri ediniz. En münasib esbaba

teşebbüs ile mahabbeti İlâhiyyeye şayan güzel ameller yapmağa iradenizi sarf eyleyiniz de

﴿وَجَاهِدُوا فِي سَبِيلِهِ﴾ ve Allah yolunda, dini islâm uğurunda, tarikı müstakim üzerinde

bezli vus' ile mücahede ediniz- enfüsî, afakî mevani-u müşkilâta göğüs gerib hak düşmanlarını yeniniz».

Lisanımızda ma'ruf olduğu üzere «vesile» kendisiyle bir maksuda tevessül olunan, ya'ni tekarrub edilen sebep, sebebi kurbet demektir ki «mabihittekarrüb» ma'nâsına sadece kurbet dahi ta'bir olunur. Netekim

Hasen, Mücahid, Ata, Abdullah ibni Kesir gibi bir çok müfessirini eslâf « **أَيِ الْقُرْبَةِ** » diye tefsir

etmişlerdir. Katade Allaha tâat ve razı olacağı amel ile tekarrüb ediniz diye anlatmış, Suddî de «

فَهِيَ الْمَسْأَلَةُ وَالْقُرْبَةُ = ya'ni istemek ve kurbet» diye ifade etmiştir ki hem ibtigayi hem

vesileyi beyandır. İbni zeyd de «mahabbet, Allaha kendinizi sevdirmeye çalışınız» demiş ve «

أُولَئِكَ الَّذِينَ يَدْعُونَ يَبْتَغُونَ إِلَىٰ رَبِّهِمُ الْوَسِيلَةَ » âyetini okumuştur.

Binaenaleyh hasılı ma'nâ: «Biz mü'miniz Allah bizi mücerred iman ile sever deyib de lâübaliy olmayınız,

Allahdan korkunuz, fena ahlâktan ve fena amelden sakınınız, sonra yalnız korkmak ve sakınmakla da

kalmayınız iradenizi sarf edib esbaba da teşebbüs ediniz, Allahın emirlerini iyfa eyleyiniz ve bununla da

kalmayıb Allaha yaklaşmak için daima vesile arayınız, her fursattan bilistifade kendi gönlünüz ve hüsni

ârzunuzla feraiz ve

sh:» 1670

vacibat haricinde güzel güzel işler, rızayı ilâhîye muvafık ameller yaparak kendi tarafınızdan da kendinizi

Allaha sevdirmek isteyiniz, isteyerek, yalvararak çalışınız ve uğraşınız» demek olur. Ve bunda «

لَا يَزَالُ عَبْدِي الْمُؤْمِنُ يَتَّقِرُّ إِلَىٰ بِالنَّوَافِلِ» hadîsi kudîsi

mazmununun münderic olduğu zahirdir. «Vesile Cennetde bir menziledir =

الوسيلة منزلة فى الجنة» hadîsi şerifi de vesilenin ehemmiyeti Uhreviyyesini nâtıktır.

Hasılı vesile lâzımdır. Ve onu bulmak için isteyüb aramak ve tevessül etmek de lâzımdır. Çünkü vesilenin

vesilesi de iyman ve ittika ile taleb-ü iradedir. Ve şu halde asıl vesile Allaha kasdı tekarrüb ve ârzu

tehabbüddür. Ve işte «وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ» bu kasd-ü niyyet ile teharri esbabı ve ahlâkı

hamîde ve a'mali salih gibi rızauallaha muvafık vesaili hasene istihzarile ubudiyyet için sayı âmirdir. Ve

bunun içindir ki buna mücahede emri terfik edilmiştir. İyman, ittika ile, ittika, ibtigai vesile ile, ibtigai vesile

mücahede ile tekemmül eder.

İmdi iymandan sonra bu üç emri iyfa ediniz ve bunlara da inanıp icra eyleyiniz ki

﴿لَعَلَّكُمْ تَفْلِحُونَ﴾ felâh bulmayı ümid edesiniz.»- Zira:

36. ﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ Hiç şübhe yok ki o küfredenler

﴿لَوْ أَنَّ لَهُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لِيَفْتَدُوا بِهِ مِنْ﴾

﴿عَذَابِ يَوْمِ الْقِيَمَةِ﴾ kıyamet gününün azabından fidye verib nefislerini kurtarmak için bilfarz

bütün Arzdaki şeylerin mecmuu daha bir misliyle beraber kendilerinin olsa -hepsini feda etmek isterler

﴿وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ Kendilerinden kabul olunmaz ﴿مَا تَقْبَلُ مِنْهُمْ﴾ amma

﴿يُرِيدُونَ أَنْ يُخْرَجُوا مِنَ النَّارِ﴾ ve onlara mahsus elîm bir azab vardır. 37.

﴿وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنْهَا﴾ ateşten çıkmak isterler

sh:»1671

halbuki onlar ondan çıkamazlar- çıkmak istedikçe küfrün muktezası olarak yine içine atılırlar.

﴿وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّقِيمٌ﴾ ve bunların hakkı köklü ve ebedî bir azabdır. -Binaenaleyh siz

bunlara asla benzemeyin ve bunlardan korkub çekinmeyin de ancak Allahdan korkun ve Allaha takarrüb

için vesile isteyin, esbabı istihzar edin de bunlarla mücahede eyleyin ve yer yüzünde fesad için çalışanların

da Dünyadaki cezasını verin. Ve bu cümleden olmak üzere:

﴿۳۸﴾ وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا جِزَاءً بِمَا كَسَبَا
نَكَالًا مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿۳۹﴾ فَمَنْ تَابَ مِنْ بَعْدِ
ظُلْمِهِ وَأَصْلَحَ فَإِنَّ اللَّهَ يَتُوبُ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿۴۰﴾

Meali Şerifi

Hırsızlık eden erkek ve hırsızlık eden kadın sâbit oldu mu ellerini kesin, kazandıklarına cezaen Allahdan kelepçek, çünkü Allah azîmdir, hakîmdir 38 Böyle iken her kim de işlediği zulmün arkasından tevbe edip salâha dönerse Allah elbette tevbesini kabul buyuruyor. Çünkü Allah gafurdur, rahîmdir 39

SİRKAT, lugatte «gayrin malini hufyeten almak»tır ki lisanımızda hırsızlık ta'bir olunur. Hırsızlık alel'ekser göz diktiği, çalmak istediği mal, emvali mergube olur.

sh:» 1672

Yoksa alınması adeten müsamaha edilen şeylerin alınvermesini urf, tam ma'nâsiyle bir sirkat addetmez.

Sirkatin mahiyetinde mal sahibinin hıfz-u nazarını çalmağa kalkışmak ma'nası vardır. Bunun için sirkat

fi'linin haddi icab edecek derecede tam ma'nâsiyle tahakkuku iki şarta mütevakıftır ki birisi alman malin az

çok mergub denebilecek bir nisaba baliğ olması, diğeri de hırzi mekânî veya hırzî hıfzî ile muhrez

bulunmasıdır. Ancak İbni Abbas, İbni Zübeyr, Haseni basrî ne mıkdarın ne de hırzin şart olmadığına ve azın

çoğun sirkat olub had lâzım geleceğine kail olmuşlardır ki Zâhiriyyeden Davudî İsfahanînin ve Havaricin

kavilleri de budur. Gerçi az veya bekçisiz açıktaki bir mali alıvermek dahi sirkat kabilinden ise de bu itlakın

tam bir hakikat olduğu şübhelidir. Zira urfün müsamaha ettiği mıkdarı alıvermek bir terbiyesizlik olmakla

beraber ne açığına gasb ne de habersiz alınmasına hırsızlık denilivermediği de ma'lûmdur. Halbuki hudud her veçhile kat'î ve yakînî ve şübhe ile sakıt olduğundan eli kesilecek hırsıza tam ma'nasiyle ve şübhesiz olarak sarık veya sârika denilebilmek için nisab ve hıız her halde şart olmalıdır. Ve bunu isbat için rivayet olunan haberler hiç nazarı i'tibara alınmasa bile sirkat kelimesinin tam mefhumu urfisi bunu muktazıdır. Ve cumhuri Fukaha bunda müttefiktirlar. Ancak nisabın mıkdarında ihtilâf etmişlerdir. Bir kerre rubu' dinar veya üç dirhemden aşağısına i'tibar eden olmamış ve imamı a'zam Ebu Hanife Hazretleri madrub olmak üzere on dirhem gümüş akça kıymetine baliğ olmayana i'tibar edilmeyeceğini ya'ni bunun madununda ta'zir yapılrısa da had lâzım gelmiyeceğini göstermiştir ki bir dinâra muadil demektir. Filvaki' gayrin bir habbesini çalmak dahi luğaten ve urfen bir sirkat olsa bile kat'iyet demek olan hududda şübhenin mu'teber bulunduğunda söz olmadığından fi'li sirkatin ceza ve nekâl olan haddi icab edecek

sh:»1673

bir cürm olması şübhei ibahadan, şübhei hakdan, şübhei ıztırdan dahi hali olmasını ıktıza eder. Halbuki bir malın hıfz edilmemesi bir müsemeha ve binaenaleyh bir şübhei ibaha teşkil edeceği gibi bir şahsın cüz'î mıkdarda bir mali sirkati tenezzül etmesi de her halde bir şübhei ıztırdan hali değildir. Evvel emirde zekât, sadakat gibi infakt ahkâmiyle defî ıztırar esbabı te'min olunduktan «

«وَفِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِّلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ» buyurulduktan ve muharremattan ahvali

ıztırar ıstısna edıldıktan sonradır ki Hak tealâ cezai sirkati emr etmiştir. Bu şeraitı umumiyye altında ise sirkate ıctısar eden bir elin hey'eti ıctimaiyyei islâmiyye içinde kangıran olmuş bir uzuv gibi kat'î lâbüdd olur. Fakat fukaranın hakkını vermeyen, erbabı ıztırarın ıztırarını düşünmeyen ve bil'akis o ıztırarı gündən güne teşdid eyleyen bir hey'eti ıctimaiyyenin şebih olmaktan kurtulamaz. Binaenaleyh ıztırar veya şübhei ıztırar ile kat'î bir ceza ve nekâle ıstihkak sabit olamaz. Netekim Hazreti Ömer bir kahıt senesinde haddi sirkati tatbik etmemiştir. Çünkü umumun zaruret ve ihtiyaca ma'ruz bulunduğu böyle bir zamanda vazifei infakın gereği gibi yapılamıyacağı zahir bulunduğundan her ferd haddi zatinde muztarr olmasa bile şübhei ıztırar içindedir. Şu halde malın açıkta bırakılması bir şübhei ibaha olacağı gibi alel'âde ahvalde çalınan malın bir muztarrın el uzatabileceği mıkdarı kalilden fazla bir nisabda bulunmaması da şübhei ıztırrardan salim olamıyacağından fi'li sirkatin bihakkın ceza ve nekâl olan haddi mucib bir cürm olması için hem hesabın hem hırzin şart olması lâzım gelir. Ve bu şartlar sirkat mefhumi luğavîsinden olmasa bile bihakkın ceza ve nekâl mefhumlarından bilişare sabit, bundan başka hem kitabın kavaidi umumiyyesi hem de sünneti seniyye ile müeyyedir ki tafsilâti fıkhâ aiddir.

Velhasıl, sarika bir şübhei uzür bırakmamak için her

halde bir nisabın da şart olduğu kat'ıdır. Ancak bu nisabın miktarı müctehedün fıhtir. Ve Fukaha süneni nebeviyyeye nazaran bunun rubu' dinar ile bir dinar veya on dirhem beyninde deveran ettiğinde de ittifak etmişler, Şafî gibi kimisi asgarîyi, imamı A'zam gibi kimisi de a'zamîyi ihtiyar eylemişlerdir ki şübheden tamamen salim olan da budur. Aceba on dirhemden ziyade bir miktar kabulüne imkân yok mudur? Biz buna vardır cevabını vermek istiyoruz ve miktarı nisabın bu iki hadd arasında deveranı mücmeun aleyh olduğuna kail olmuyoruz. Mademki aslı miktar mes'elesi müctehedün fıhtir. Ve mademki bu babda şübhe mes'elesinin büyük bir ehemmiyeti vardır. O halde bunun mahiyeti icthadiyesini muhafaza eden bir zaman mes'elesi olduğunu kabul etmek lâzım gelir. Eğer böyle olmasa idi mücdehidine a'zamî ve asgarî fikirlerini veren misaller haberler sabit olmazdı. Bir dinar, bir miskal altun demektir ki o zaman on dört kırat olan vezni seb'i dirhemiyle on dirhem gümüş kıymetçe buna muadil idi. On iki dirhem addedildiği dahi varsa da bu daha küçük bir dirhem mıkıyasıdır. Ve buna nazaran rubu dinar üç dirhem denir. Netekim bugün bizde mütearef olan on altı kıratlık dirhem ile sekiz dirhem on iki kırat tutar ki mecdiyeden bir az fazladır. Demek ki o zamanlar altun sekiz on dirhem değil, kırk elli dirhem gümüş muadiline çıkmıştır. Altun gümüş farkı böyle olduğu gibi eşya ile nukud arasında da bu tefavüt zahirdir. Bir zaman bir miskal altuna muadil olub şübhei ıztırarı kat' eden on dirhem gümüş bu gün için o zamanın üç dirhem gümüşünden daha mâdun bir kıymette bulunduğu şübhe olmadığı gibi bu günün bir miskal altunu da böyledir.

Binaenaleyh mıkdarı nisab, şübhei ıztırarın defî noktai nazarından ihtilâfı zaman ile mütehavvildir.

sh:»1675

Bu misallerden bilistifade zamanına göre şübheye mahal bırakmıyacak vechile bir mıkdar ta'yini caiz ve

hattâ lâzımdır. Zira «

فَمَنْ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ غَيْرِ مُتَجَانِفٍ لِإِثْمٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

olduğunda şübhe yoktur. Ve işte mıkdarı nisab o ismi ve ona karşı ceza ve nekâle istihkakı tayin edecek

olan bir mi'yardır.

Ey mü'minler 38. ﴿وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ﴾ sârık ve sârıkanın da -ya'ni şübhe ve

ma'zeretten azâde olarak sirkati tahakkuk eden gerek erkek ve gerek dişi hırsızların da

﴿فَاقْطِعُوا أَيْدِيَهُمَا جِزَاءَ بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِنَ اللَّهِ﴾ kesbettikleri

amele bir ceza, Allahdan bir nekâl- ya'ni bir daha yapmamaları için bihakkın bir bağ, bir tuşak, bir kelepçe

-olmak üzere ellerini kesiniz. İbni Mes'ud musafında « فَاقْطِعُوا أَيْمَانَهُمَا » olduğundan dolayı-

ibtida sağını, tekrar ederse solunu da kesiniz. Çünkü ﴿وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾ Allah hem azîz

hem hakîmdir. Emrine karşı gelinmez, hukmünü hıkkmetle verir. Hak onun himayei izzetinde, ceza onun

cümlei hikmetindendir. Zulm-ü fesada razı olmayan, hayr-ü hakka çalışmak için el ve kudret ihsan eden, ittikayı, ibtigai vesileyi, mücahedeyi emreyleyen, fakırları korumak, muztarları gözetmek, düşkünlere yardım etmek için bu kadar âyât-ü ahkâm indiren, infak, zekât, sadakat, teavün ahkâmiyle istitaati olanlara vazifeler farz kılan, zenginlerin mallarından saillere mahrumlara bir hakkı ma'lûm veren Allah tealânın bu emirlerini, bu ahkâmını icra ve tatbık eden hey'eti içtimaiyyei islâmiyye içinde Allahdan korkmıyarak, Allaha takarrüb için vesilei hasene talebinde bulunmıyarak ve Allah yolunda mücahede etmek için nefsinin, şehvetinin tekzasına sabredemiyerek gayrın hukukuna gizlice el uzatmak kendisinin ne hakkı, ne de sh:»1676

şübhei hakkı taallûk etmeyen bir mali Allah görmiyormuş gibi sirkate cür'et etmek elbette Allahın izzetine bir tecavüz ve gizliden gizliye bir harbdir. Ve böyle bir elin cezası da kesilmektir. Binaenaleyh cürm ile ceza beyninde muadele yok zannedilmesin. Zira bu ceza yalnız malin mukabili değil, gizli bir hıyanet ve izzeti İlâhiyyeye bir tecavüz olan fi'li sirkatin cezasıdır. Bu el kendini ateşe sokmuş veya kılıca uzatmıştır. Bu, gerek ona ve gerek ona uyub azacak olanlara Allah tarafından öyle sabit bir kelepçedir. Bununla hem sânk, fesaddan temizlenir, hem de diğerleri. Sonra Allah tealânın izzetine bu veçhie tecavüz edenleri bu cezaya müstehık kılması ve böyle daimî bir kelepçeye koyub haddini bildirmesi mücerred bir eseri gazab değil, mahzı hikmettir. Bu ceza tatbık edilen hey'eti içtimaiyyede sirkatin kökü kesilir. Kesilmeğe lâyıık el

bulunmaz olur. O şart ile ki bihakkin tatbık edilsin ve her şübhedden sâlim olarka tatbık edilsin de hiç bir haksızlığa meydan verilmesin. Aksi halde izzet ve hikmeti İlâhiyye de ma'kûs surette tecelli eder. Bigayri hakkın bir mal sirkat eden elin cezası kesilmek olursa bigayri hakkın bir el sirkat eden ellerin cezası ne olmak lâzım geleceği tasavvur olunsun.

39.

﴿فَمَنْ تَابَ مِنْ بَعْدِ ظُلْمِهِ وَأَصْلَحَ فَإِنَّ اللَّهَ يَتُوبُ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ ya'ni sirkat yapıp kendi elinin kesilmesine sebebiyyet vererek kendine

zulm etmiş olan sârik veya sârikadan her hangi birisi eli kesildikten sonra tevbe edib islâhi hal ederse Allah gafurı rahîm olduğu için tevbesini her halde kabul eder. Ve Âhirette ona başka azab yapmaz, rahmet-ü mağfiret eyler. Binaenaleyh eli kesilmiş ve tevbekâr olmuş olanlara mukaddema hırsızlık etmiş diye fena nazarla bakmamalı, merhamed edib muavenette bulunmalıdır.».

Bu tevbe haddin icrasından evvel olursa had sakıt

sh:»1677

olur mu olmaz mı? Cumhur ve Hanefiyye mal sahibi afvetmedikçe olmaz, İmamı şafîî ise bir kavlinde olur

demıştır. Filvakı' zulümden murad nefsine değil, âhare olan sirkat olduğu takdirde bu âyet, bunu ifade etmiş

olacağı ve balâdaki sirkati kübrâ erbabının tevbeleri mes'elesi de bir i'tibar ile bunu te'yid edeceği cihette

biz de bu ma'nâyı tercih eyliyeceğiz. Ancak bu surette « وَأَصْلَحَ » kaydı mucebince salâhi halinin

tebeyyünü için ta'ziren bir müddeti münasibe habise ve çalınan mal istihlâk edilmiş ise tazmini lâzım

geleceğinden zühul olunmamalıdır. Haddi icra edildiği takdirde ise; « جَزَاءٌ بِمَا كَسَبَا »

medlûlünce fi'lin tam cezası verilmiş ve istihlâk dahi kesib mefhumunda dahil bulunmuş olacağından

zâman lâzım gelmez. Fakat aynen mevcut ise istirdad olunur. Çünkü meksûb değildir.

Şimdi bu ahkâm ve evamiri ilâhiyenin şiddeti ve âlemi beşeriyette bu gibi cezalara müstahik erbabı

fesadın mevcudiyeti rahmeten lil'âlemîn olan kalbi Resulullahta bir haşyet-ü hayrete, bir hüzn-ü teessüre

bais olabileceğinden bundan nehy ile ahkâmı ma'diletin icrasına sevk için buyuruluyor ki:

Ya Muhammed:

﴿ ٤٠ ﴾ أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ يُعَذِّبُ
مَنْ يَشَاءُ وَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿﴾

﴿٤١﴾ يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ لَا يَحْزِنكَ الَّذِينَ يَسَارِعُونَ فِي
الْكُفْرِ مِنَ الَّذِينَ قَالُوا آمَنَّا بِأَفْوَاهِهِمْ وَلَمْ تُؤْمِنْ قُلُوبُهُمْ وَمِنَ
الَّذِينَ هَادُوا سَمَّاعُونَ لِلْكَذِبِ سَمَّاعُونَ لِقَوْمٍ آخَرِينَ لَمْ يَأْتُوكَ
يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ مِنْ بَعْدِ مَوَاضِعِهِ يَقُولُونَ إِنْ أُوتِيتُمْ هَذَا فَخُذُوهُ
وَإِنْ لَمْ تُؤْتَوْهُ فَاحْذَرُوا وَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ فِتْنَتَهُ فَلَنْ تَمْلِكَ لَهُ مِنَ
اللَّهِ شَيْئًا أُولَئِكَ الَّذِينَ لَمْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يَطَهِّرَ قُلُوبَهُمْ لَهُمْ
فِي الدُّنْيَا حِزْبٌ وَلَهُمْ فِي الآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٤٢﴾

سَمَّاعُونَ لِلْكَذِبِ أَكَّالُونَ لِلسُّحْتِ فَإِنْ جَاؤُكَ فَاحْكُم بَيْنَهُمْ أَوْ
أَعْرِضْ عَنْهُمْ وَإِنْ تُعْرِضْ عَنْهُمْ فَلَنْ يَضُرُّوكَ شَيْئًا وَإِنْ حَكَمْتَ
فَاحْكُم بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ ﴿٤٣﴾

وَكَيْفَ يُحْكِمُونَكَ وَعِنْدَهُمُ التَّوْرَةُ فِيهَا حُكْمُ اللَّهِ ثُمَّ
يَتَوَلَّوْنَ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَمَا أُولَئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٤﴾

﴿٤٤﴾ اِنَّا اَنْزَلْنَا التَّوْرَةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ يَحْكُمُ بِهَا
النَّبِيُّونَ الَّذِيْنَ اَسْلَمُوا لِلَّذِيْنَ هَادُوا وَالرَّبَّانِيُّونَ وَالْاَحْبَارُ بِمَا
اسْتَحْفَظُوا مِنْ كِتَابِ اللّٰهِ وَكَانُوا عَلَيْهِ شُهَدَاءً فَلَا تَخْشَوُا
النَّاسَ وَاخْشَوْنَ اللّٰهَ فَالَّذِيْنَ كَفَرُوا يَحْكُمُ اللّٰهُ فَاُولَٰئِكَ هُمُ
الْكَافِرُونَ ﴿٤٥﴾ وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ
فِيهَا اَنْ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْاَنْفَ بِالْاَنْفِ
وَالْاُذْنَ بِالْاُذْنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوحَ قِصَاصًا فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهِ
فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَّهِ وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولَٰئِكَ هُمُ
الظَّالِمُونَ ﴿٤٦﴾ وَقَفَّيْنَا عَلٰى اٰثَرِهِمْ بَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ مُصَدِّقًا
لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرَةِ وَاَتَيْنَاهُ الْاِنْجِيلَ فِيهِ هُدًى وَنُورٌ
وَمُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرَةِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِيْنَ
﴿٤٧﴾ وَلِيَحْكُمَ اَهْلُ الْاِنْجِيلِ بِمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ فِيهِ وَمَنْ لَمْ
يَحْكُمْ بِمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٤٨﴾

﴿٤٨﴾ وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ
مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ فَاحْكُم بَيْنَهُم بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلَا
تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ عَمَّا جَاءَكَ مِنَ الْحَقِّ لِكُلِّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً
وَمِنْهَا جَا وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَكِنْ لِيَبْلُوَكُمْ فِي
مَا آتَيْكُمْ فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُمْ
بِمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٤٩﴾ وَأَنْ أَحْكَمْ بَيْنَهُمْ بِمَا أَنْزَلَ
اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ وَاحْذَرْهُمْ أَنْ يَفْتِنُوكَ عَنْ بَعْضِ مَا
أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَيْكَ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَاعْلَمَ أَنَّ اللَّهَ يُرِيدُ أَنْ يُصِيبَهُمْ
بِبَعْضِ ذُنُوبِهِمْ وَإِنَّ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ لَفَاسِقُونَ ﴿٥٠﴾ أَفَحُكْمَ
الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿٥١﴾

sh:»1681

Meali Şerifi

Bilmezsiniz ki Allah, bütün Semavat-ü Arz mülkü onun, dilediğini azaba çeker, dilediğinin günâhını örter

olduğunu? Allah her şey'e kadîrdir 40 Ey o şanlı Resul, seni mahzun etmesin o küfürde yarış edenler:

gerek o ağızlarıyla « آمنا » deyib de kalbleri mü'min olmıyanlardan olsun ve gerek Yehudî olanlardan,

onlar yalancılık etmek için dinlerler, sana gelmiyen diğ̈er bir kavm için dinlerler, yerli yerinde söylenen

kelimeleri sonradan tahrif ederler, size böyle fetva verilirse tutun verilmezse sakının derler, kim ki Allah

onun fitneye düşmesini murad etmiştir sen, ihtimali yok, onun lehine Allahdan zerrece bir şey'e malik

olamazsın; onlar öyle kimselerdir ki Allah kalblerini tahtir etmek murad etmemiştir, onların Dünyada hakları

bir zillet, Âhirette de hakları azîm bir azabdır 41 Boyuna yalancılık için dinlerler, boyuna haram yerler, artık

sana gelirse ister aralarında hukmet, ister kendilerinden yüz çevir, eğer yüz çevirirsen sana hiç bir zarar

edemezler, şayed hukmedersen aralarında adaletle hukmet, çünkü Allah adalet edenleri sever 42

Yanlarında Tevrat onda hukmullah dururken seni nasıl hakem yapıyorlar? Sonra arkasından ne diye

dönüyorlar? Öylelerin mü'minlerle alâkası yok 43 Filvakı' biz Tevratı indirdik, onda bir hidayet, bir nur vardı,

müslim olan nebiyyûn, Yehudîlere onunla hukmederlerdi, rabbaniyyun ve ahbar da, kitabullahın

muhafazâsına me'mur edilmiş olmaları ve üzerine nâzır ve murakıb bulunmaları hasebile hukmederlerdi,

artık insanlardan korkmayın benden korkun, benim âyetlerimi bir kaç paraya değışmeyin, ey hâkimler! Her

kim Allahın indirdiğı ahkâm ile hukmetmezse onlar hep kâfirlerdir 44 Hem ondan üzerlerine şöyle yazdık:

cana can, göze göz, buruna burun, dişe diş, carhler birbirine kısastır, kim de bu hakkını sadakasına

sayarsa o, ona keffaret olur ve her kim Allahın indirdiğı ahkam ile hukmetmezse onlar hep zalimlerdir 45

Arkadan da o Peygamberlerin izleri üzerinde

sh:»1682

Meryemin oğlu Isâyı gönderdik: bir tasdikçı olmak üzere önündeki Tevrat için, ve ona İncili verdik, içinde bir hidayet ve nur, ve önündeki Tevratı musaddık, ve bir irşad ve mev'ıza olarak müttekiler için 46 Ehli İncil de onun içinde Allahın indirdiğiyle hukm etsin ve kim Allahın indirdiğiyle hukmetmezse hep onlar -dinden çıkmış- fasıklardır 47 Sana da bu hak kitabı indirdik, kitab cinsinden önünde olanı musaddık ve üzerine nigâhban hâkim olmak üzere, onun için sen de aralarında Allahın indirdiğiyle hukmet, bu sana gelen haktan ayrılıb da onların arzuları arkasından gitme, her biriniz için bir şir'a yaptık, bir de minhac, Allah dilese idi hepinizi bir tek ümmet kılarđı, lâkin sizi her birinize verdiği şeyde imtihan edecek, o halde durmayın, hayırlara nelerde ihtilâf ediyordüğinizi haber verecektir 48 Ve şu emri indirdik: aralarında sırf Allahın indirdiği ile hukmet, keyiflerine tabi' olma ve onlardan sakın Allahın indirdiği ahkâmın birinden seni şaşırtmasınlar, yine yüz çevirirlerse bil ki Allah onların ba'zı günâhları sebebile başlarına bir çoğu fasıktırlar 49 Durmuşlar da cahiliyyet devrinin hukmünümü istiyorlar? Kimmiş Allahdan daha güzel hüküm verecek; fakat bunu yakın şanından olan bir kavm anlar 50

SEBEBİ NÜZUL - Ebû Hüreyre, Bera ibni Âzib, İbni Abbas ve daha bir çoklarından varid olan rivayetlerin

hasılına göre Tevratta Beni İsrâilden zina edenlere recm emredilmişti ve bunu tatbık ediyorlardı, nihayet bir gün büyüklerinden birisi zina etmiş, recm için toplanmışlar, fakat ileri gelen havass ve eşraf kalkmışlar, menetmişler, sonra zuafâdan birisi zina etmiş, bunu recmetmek için toplanmışlar, bu defa da zuafâ güruhu kalkmış «akradaşınızı recmetmedikce bunu da etmeyin, ikisini de recmedin» demişler, bunun üzerine «mes'ele müşkilleşti, geliniz bir çeresine bakalım» demişler. Recmi bırakıp tahmime

sh:»1683

karar vermişler ki elyafıtan örülmüş, zifte bulanmış bir kamçı ile kırk kamçı vururlar, yüzünü karalarlar, ters yüzüne bir merkebe bindirip dolaştırır teşhir ederlermiş, Resulullah Medineyi teşrif edinceye kadar böyle yapıyorlarmış. Bera ibni Âzib radiyallahüanhdan merviy olduğu üzere bir gün Resulullah Medinede böyle bir Yehudînin dolaştırıldığına bizzat tesadüf etmiş, ulemalarından birini çağırmış «siz de zanînin haddi böylemidir?» diye sormuş, «evet» demiş ve kıssayı nakl eylemiştir **اه**. Sonra eşrafı Yehuddan Yüsre namında bir kadın Hayber eşrafından bir Yehudî ile zina etmiş, tutmuşlar, Beni kureyzadan bir takımlarını Resulullaha göndermişler, «sorunuz bakalım zina hakkında ona inzal olunan hüküm nedir? Korkarız ki bizi rüsva eder, şayed celd derse tutunuz, recim derse sakınınız» demişler, gelmişler sormuşlar, Ebû hüreyre radiallahüanhdan rivayetine göre «şu adem ihsanından sonra bir muhsane ile zina etti» seni hakem yapıyoruz hukm et demişler» Bunun üzerine Resulullah kalkmış Yehudîlerin dersanelerine gitmiş «ey

ma'şeri Yehud, bana en aliminizi çıkarınız» buyurmuş, onlar da Abdullah ibni Sûriyayı çıkarmışlar, Beni kureyzaden ba'zılarının rivayetine göre o gün İbni Sûriya ile beraber Ebû yasır ibni Ahtabi ve Vehb ibni Yehudâyı da çıkarmışlar ve «işte bunlar bizim ulemamız» demişler, Resulullah biraz konuşmuş, nihayet» kalanlar içinde Tevrate a'lem olan budur» diye İbni Sûriyayı göstermişler ki henüz genc ve yaşca diğerlerinden küçür ve a'ver imiş, Resulullah bununla تنها kalmış ve mes'eleyi açmış «ey İbni Sûriya Allaha ve Allahın Beni İsrâile olan ni'metlerine and vererek söylüyorum ihsanından sonra zina eden kimse hakkında Allahın Tevratta recm ile hukm ettiğini biliyor musun?»

sh:»1684

buyurmuş o da «Allah için evet, ya Ebelkasim bunlar senin Nebiyyi mursal olduğunu katıyyen bilirler ve lâkin hased ediyorlar» demiş, Resulullah da oradan çıkmış, gelib hukmünü vermiş, zânî ve zâniye ikisinin de recmini emr etmiş, Beni Osman ibni Galib ibninacar mescidinin kapısı önünde recm edilmişler. Fakat İbni Suriya böyle dediği halde sonradan sefelei Yehudun hücumıyla küfr etmiş ve işte «

«وَلَا يَحْزُنكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ» âyeti ve tahrif vak'ası bunları ihtar

ederek nâzil olmuştur. Bir de İkrime ve katade ve daha ba'zılarının rivayetine göre beni nadîr Yehudîleri

Beni kureyzadan daha haysiyetli ve eşref imiş. Bunun için Beni Kureyzadan biri, Beni nadîrdan birini katl

ederse katl edilir, fakat Beni kureyzadan birini katl ederse yüz vesak hurma diyet alınır. İbni zeydin

rivayetine göre Huyey ibin Ahteb nadarî için iki diyet, kurezî için bir diyet hukm edermiş, sonra Benî

nadîrdan biri Benî kureyzadan birini katl etmiş, Benî kureyza da Resulullahın hukmüne müracaat etmişler «

وَإِنْ حَكَمْتَ فَأَحْكُم بَيْنَهُم بِالْقِسْطِ» buna işareten nâzil olmuştur. Hasılı bu

âyetler gayri müslimlerin hukmi islâma müracaatı hakkında nâzil olmuştur. Ve bu miyanda onların ahlâkı ve

müracaattan maksadları da iş'ar edilmiştir. Fakat bu âyetlerin siyakında zinaya dair sarahat bulunmadığına

nazaran asıl sebebi nüzul olan hâdise ikinci rivayet veçhile bir katil vak'ası olmak daha muvafık görünüyor.

Binaenaleyh evvelki vak'a sebebi nüzul olmaktan ziyade âyetin bilistitrad işaret ettiği vekayii mütekaddime

cümlesinden olabilir. Bir de İbni Atıyye rivayeti sahihaya göre recm meselesini asıl meydana koyub ulemai

Yehudi rüsvay eden Abdullah İbni Selâm olduğunu söylemiştir.

41. ﴿يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ﴾ - Unvanı risaletle nida, tefhimi şan ve takviyei kalb ile ifayı

vazifeye sevk ve ﴿لَا يَحْزَنكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ﴾

sh:»1685

tesellisine husni ihzar içindir. Zira küfre müsaraat edenler seni mahzun etmesin demek zâhiren kâfirleri

Peygambere huzün verecek harekâttan nehyolmakla beraber hakıkatte «sen bunlardan mahzun olma»

diye Peygamberi nehyedir. Huzün ise efali ihtiyariyyeden olmadığı için bundan murad, nehiy değil, tesliye

ve izalei huzündür. Ve bunda adl-ü hakkı tanımayanlara karşı tefhimi hak ve icrayı hukm etmenin adeten

bâisi huzn olduğuna da işaret vardır.

﴿مِنَ الَّذِينَ قَالُوا آمَنَّا بِأَفْوَاهِهِمْ وَلَمْ تُؤْمِنِ قُلُوبُهُمْ وَمِنَ الَّذِينَ هَادُوا﴾ küfre müsareat edenleri beyandır. Ya'ni bunlar ağızlarile « آمنا » diyen ve

fakat kalblerinde iyman olmıyan Münafıklarla Yehudîlerden imiş, hüküm, sebebi nüzule ve eşhası

ma'dudeye münhasır olmayıb âmm olmak için evsafı mümeyyizleriyle ta'rif olunarak buyuruluyor ki: bunlar:

1- ﴿سَمَاعُونَ لِلْكَذِبِ﴾ dirler, ya'ni pek ziyade yalan dinleyicilerdir.- Doğru söz bunların

zevkına gitmez, onu dinlemekten içleri sıkılır, fakat yalana gelince seve seve dinlerler, memnun olurlar.

Yalanlar, romanlar, masallar, propagandalar, eracif, iftira, tezvirat meddahlık bunların pek mahzuz olarak

dinledikleri şeylerdir. Ve bu hal onlarda bir meleke olmuştur. Bunun için daima yalancılara mahkûm olurlar.

Bundan dolayı:

2- ﴿سَمَاعُونَ لِقَوْمٍ آخَرِينَ لَمْ يَأْتُوكَ﴾ dirler. Ya'ni sana gelmeyen ve geriden

geriye iğfalât yapan diğeri bir kavmi dinlerler ki asıl küfrün yalanın menbaı bunlardır. Bunlar öyle tezvirat

yaparlar ki ﴿يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ مِنْ بَعْدِ مَوَاضِعِهِ﴾ yerli yerine mevzi'larına

konduktan sonra kelimatı hakkı tahrif ederler, vaz'ı aslısinden çıkarırlar.» -Gûya bunların nazarında kelâm

doğruyu anlatmak, hakk-u hakikatı beyan etmek için değil,

sh:»1686

hakikatı setretmek, aldatmak için vaz' olunmuştur. Kendileri hep eğri söyledikten başka ma'lûm ve mukarrer

olan kelâmı hattâ kelâmı İlahîyi ve kitabları da tahrif ederler. Baksanzâ recm âyetine ne yaptılar. Bu

gelmeyenlerin Felek Yehudîleri olduğu da söylenmiştir. Bu fırka bunların yalnız dahilde perde arkasında

tahrikât yapanlarına mahsus olmayıb vaz'iyeti siyasiyelerine ve ecnebi telkînatına tâbi' bulduklarına

dahi işareti muhtevidir. Ya'ni küfre müsareat edenler en ziyade ecnebî telkînatına tâbi' bulduklarına dahi

işareti muhtevidir. Ya'ni küfre müsareat edenler en ziyade ecnebî telkînatına kulak verenlerdir.

Böyle perde arkasından tahriki kelâm ve tezviri meram ederek yalan dinleyicileri tahrik edenler sana ve

senin mahkemene gelenlere

﴿يَقُولُونَ إِنْ أُوتِينَا هَذَا فَخُذُوهُ وَإِنْ لَمْ تُوْتُوهُ فَاحْذَرُوا﴾

şöyle hüküm verilirse tutun, verilmezse sakın yanaşmayın derler küfre müsaraat ederler

﴿وَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ فِتْنَتَهُ فَلَنْ تَمْلِكَ لَهُ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا﴾ ve her kim ki

Allah onun fitneye düşmesini murad eder artık sen onun için Allahdan hiç bir şey kurtarmağa malik

olamazsın. Binaenaleyh bunlar seni mahzun etmesin. Çünkü

﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ لَمْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يَظْهِرْ قُلُوبَهُمْ﴾ bunlar öyle

kimselerdir ki Allah bunların kalblerinin tathirini murad etmemiştir.» -Kalblerini bu suretle tab-u hatm

etmiştir. Şübhe yok ki Allah bu kalblerin de tathirini murad etse idi bunlar da kabili salah olurlardı, fakt

etmemiştir, buna niçin etmemiştir denemez. Zira iradei İlâhiyye mebdü'l'ileldir. (Bu sûrenin başına, kezalik

sûrei Bakareye « إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا الخ » bak). Bu her iki kısmın hakkı

﴿لَهُمْ فِي الدُّنْيَا حِزْبٌ وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾ dir.

Bunlar:

3- ﴿سَمَاعُونَ لِلْكَذِبِ أَكَّالُونَ لِلسُّحْتِ﴾ yalan dinleyici, haram

yeyicidirler.» - Rişvet

sh:»1687

alırlar, yalan olduğunu bildikleri bir da'vayı dinler hukm ederler veya ettirmeğe çalışırlar. Hasis bir menfaat

için yalanı tervec ederler, tezvîr-ü iğfal peşinde koşarlar, rişvet ile bile bile yalancı şahid dinlerler, yalan yere

şahidlik ederler, para alır haksızların, yalancıların yalanlarını neşrederler, yalanlar uydurub para

çekerler.

SUHT, « سحت » nin zammı ve « ح » nin sükûnile ve (دح رجع يع) kıraetlerinde «

ح » nin da zammı ile haram mal demektir ki bir şey'in kökünü kazımak ma'hasına sahten me'huzdur.

Haram da bereketi olmadığı ve hânümanlar yıktığı için suht tesmiye edilmiştir. Bir hadîsi şerifte «

كُلُّ لَحْمٍ أَنْبَتَهُ السُّحْتُ فَالنَّارُ أَوْلَىٰ بِهِ = suhtun bitirdiği her ete en lâıyk

olan şey ateştir.» Diye varid olmuştur. Suht her nevi' harama şamildir. Maamafih alel'ekser sahibinin

gizlemek mecburiyetini hiss ettiği bir ayb, bir ar olan, hasis ve alçak menfaatlerde isti'mal edilir. Netekim

Hazreti Ömer, Osman, Ali, İbni Abbas, Ebi hüreyre ve Mücahidden rivayet olarak suht, «rişvet, mehribegıyy,

usbi fahl, semeni hamr, semeni meyte, hulvanı kâhin, ma'siyete isti'car» dır diye tafsıl olunmuş. Ba'zıları

biraz daha tezyid, ba'zıları da tenkis etmiş. İbni Mes'ud hediyyei şefaati de tasrih eylemiştir.

﴿فَإِنْ جَاؤُكَ﴾

İmdi ya Muhammed, bunlar sana hukm için gelirlerse

﴿فَاحْكُم بَيْنَهُمْ أَوْ أَعْرِضْ عَنْهُمْ﴾

diler muhakemelerine bak, beyinlerinde, hukm

et, münazaayı kes, diler bakma, yüzünü çevir, kendi kendilerine ne halleri varsa görsünler. Ya'ni

﴿وَإِنْ تَعْرِضْ عَنْهُمْ فَلَنْ يَضُرُّوكَ شَيْئًا﴾ Şayed sen onlardan

başını çevirirsen sana hiç bir zarar edemezler.

﴿وَإِنْ حَكَمْتَ فَاحْكُم بَيْنَهُم بِالْقِسْطِ﴾ Ve şayed hukm edersen beyinlerinde
adalet ve ihtiyat ile hukm et ﴿إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ﴾

sh:»1688

Allah adalet yapanları elbette sever.» -Ata, Nehaî, Şa'bî, Katade, İbni cerir, Esamm, Ebû müslim, Ebû sevr

demişlerdirki hukkâmı müslimîn için de bu hukmi tahyir bâkîdir, diler hukm ederler, diler i'raz eder. Lâkin

İbni Abbas, Mücahid, İkrime, Hasen, Atai hurasanî, Ömer ibni Abdül'azîz ve Zührî «bu hukmi tahyir gelecek

olan «وَإِنْ أَحْكُم بَيْنَهُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ» emrile mensuttur. Binaenaleyh

müracaat ettikleri zaman bunları kendi hâkimlerine reddetmek caiz değildir» demişlerdir. Halbuki bir iki

nokta da daha nesh sözü geçmiş idi. Meşayihî Hanefiyy dahi red, caiz olmadığına kail olmuşlardır. Ba'zı

ulema da tahyirin muahidlere mahsus olduğuna kaildirler. Bu cümleden imamı Şafî ehli zimmet

muhakemeye talib oldukları zaman müsliman hakimlerine hüküm vacıbdır, fakat müslimanlarla bir

müddete kadar muahede akdetmiş olan muahidler beyninde hüküm vacib değil, muhayyedir demiştir.

Tahyir hukmü bir tarafın müracaatı, vucub hukmü de tarafeynin berrıza müracaatları haline haml edilirse

nesha hacet kalmaksızın tevfik-u te'lif mümkün görünür.

Şimdi bunların hakeme müracaatleri fikri haktan ve hüsni niyyetten neşet etmeyüb mahza havalalarına bir

çare aramak maksadıyla olduğunu beyan için buyuruluyor ki:

43. ﴿وَكَيْفَ يُحْكِمُونَكَ وَعِنْدَهُمُ التَّورَةُ فِيهَا حُكْمُ اللَّهِ﴾

Yanlarında Tevrat, Tevratla hukmullah varken onlar seni nasıl tahkim ediyorlar? ne diye hakem yapıyorlar?

﴿ثُمَّ يَتَوَلَّوْنَ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ﴾ Sonra da nasıl dönüyorlar! Hiç şübhe yok ki Allahın

hukmüne ve kendilerinin iman iddia ettikleri kitabe imanları yok da ondan. O halde

﴿وَمَا أُولَئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ﴾ bunlar asla mü'min değildir. Ne Tevratı iman ederler, ne

Kur'ana, ancak hevaları, şehvetleri arkasında koşarlar. -Bunun için sen bunların küfre mesareatlarına

mahzun olma.

sh:»1689

İyi amma! Tevrat ile halâ amel caiz olabilir mi? Ba'zı şerait altında evet. Çünkü 44.

﴿إِنَّا أَنْزَلْنَا التَّورَةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ﴾ hiç şübhesiz biz Tevratı bir hidayet ve

nuru mütezammın olarak indirdik

﴿يُحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذِينَ أَسْلَمُوا لِلَّذِينَ هَادُوا﴾ bütün müslim

olan, dinleri Allaha islâm ve inkiyaddan ibaret bulunan Enbiya bununla Yehudîler hakkında hukm ederler.-

Enbiyanın islâm ile tavsifleri şerefi islâmı ibraz için bir sıfatı külliyyei mâdihadır ki Enbiya içinde «

«^{تَنْبِ} إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ » olan islâm ile mütediyyin olmadık hiç bir ferd

bulunmadığını iş'ar ile Yehudîlere ta'riz ifade eder. Nazmın zâhiri bütün Enbiyaya şamildir ki hangisi olsa

Yehudîler hakkında bununla hukm eder, binaenaleyh Muhammed de.... demek olur. Maamafih bu hukmün

Yehudîler hakkında olması karinesiyle murad, Musâdan İsâya kadar olan Peygamberlerdir denilmiş.

Bazıları da «^{الَّذِينَ} أَسْلَمُوا » dan murad, dini İbrahim üzere olan Enbiyadır demişler. İkrime

«Muhammed ve andan evvelki Enbiya» diye tasrih etmiş, Hasen ve Suddî de «Yehudîlere hukmü

haysiyyetiyle bilhassa Muhammed aleyhisselâm muraddır» demişler. Zira aslı masikaleh Muhammedîyi

isbattır. Şu halde hasılı ma'nâ; Yehudîlere hakem mevkiinde bulunan her Peygamber bununla onlara hukm

eder. Binaenaleyh Muhammed aleyhisselâm da.... Bunlardan maada

﴿^{وَالرَّبَّانِيُّونَ وَالْأَحْبَارُ}﴾ bütün Rabbanıyyun ve Ahbar da.»- Rabbanî ve Rabbî

kelimelerinin ma'nâsı sûrei Âli İmranda «^{وَكَايِنَ مِنْ نَبِيٍّ قَاتَلَ مَعَهُ رِبِّيُونَ كَثِيرًا}»

» âyetinde geçmiş idi ki İlmi Abbastan rivayete göre «rabbanî, nâs üzerinde ilm ile icrayı siyaset eden ve

büyük ilimden evvel küçük ma'lûmat ile terbiye eyleyen» erbabı ilim ve velâyet demek oluyordu. Ahbar da «

«^{حَا}»nın kesri veya fethiyle «^{حَبْر}» in cemi'dir ki tahbir ve tahsin ma'nâsına hıbirden me'huz ve

mürekkeb demek olan hıbr ile de münasebetdar olarak

sh:»1690

ilmi tahbir, ya'ni tahren veya takiren tahsin ve tezyin-ü te'lif ederek tesbîf ve idameye çalışan, yahud

güzel kalem sahibi olan yüksek âlimler demektir. Esasında bu ma'nâ ile ulemai Yehuda ahbar denilmiştir.

Fakat burada murad müstakîm ve tam ma'nâsile ahbar olan Fukahai Yehuddur. Zemahşerî der ki

«Rabbaniyyun ve Ahbar, Harun aleyhisselâmin evladlarından tarikâtı Enbiyayı iltizam eden zühhad ve

ulemadırlar. İlh.»

Hulâsa yalnız Enbiya değil, vârisleri olan hakikî rabbaniyyun ve ahbar, eimme ve fukaha dahi bununla

hukmederler.

﴿بِمَا اسْتَحْفِظُوا مِنْ كِتَابِ اللَّهِ وَكَانُوا عَلَيْهِ شُهَدَاءَ﴾ Çünkü

bütün bu Enbiya ve rabbaniyyun ve ahbar kitabullahı: Hakikaten kitabullahtan olanı muhafazaya me'mur

edilmiş ve bunun üzerine şahid olmuş bulduklarından bu sebep ve bu haysiyetle öyle hukmederler.»

-Ki bu muhafaza iki vechiledir: Birisi kalblerinde hıfz ve dilleriyle ta'lim-ü tedris ve beyan etmek, birisi de

ahkâmına ittiba' edib mucebince amel ederek hıfzeylemektir. Binaenaleyh

﴿فَلَا تَخْشَوُا النَّاسَ وَآخِشُوا وَلَا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا﴾
﴿وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ﴾
çünkü

her kim Allahın indirdiği kitab ile hukmetmez, onun hâkimiyetini tanımazsa işte bunlar o kâfirlerdir. -Ki

bunlar için azabı elîm, azabı mukîm vardır. Bunlar ateşten çıkmak isterler de çıkamazlar.

Biz Tevratı indirdirdik 45. ﴿وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا﴾ ve onda bu Yehudîlerin üzerine şöyle

yazdık, şöyle farz kıldık ki

﴿أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْأَنْفَ بِالْأَنْفِ وَالْأُذُنَ
بِالْأُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوحَ قِصَاصًا﴾ elbette cana can, göze göz,

buruna burun, kulağa kulak, dişe diş ve alesseviyye cerhler birbirine

sh:»1691

kısastrılar.- Yahud can cana mukabildir, göz göze mukabildir, burun buruna mukabildir, kulak kulağa

mukabildir, diş dişe mukabildir ve ilâ âhırîh bunlar gibi mümaselet mümkün olan cerhler birbirine kısastr.

Kisaî kıraetinde « وَالْعَيْنَ وَالْأَنْفَ وَالْأُذُنَ وَالسِّنَّ وَالْجُرُوحَ » hepsi refîle

okunmuştur ki her biri birer cümle olarak « أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ » cümlesine bihasebilma'nâ

atfile «şunu da yazdık şunu da şunu da ilâ âhırîh» diye ketbin mefulü olur. İbni kesîr, Ebû Amr, Ebî Âmir

kıraetlerinde « وَالْجُرُوحَ » refîle okunur ki tafsilden sonra hukmün ta'mim ve icmalî olur. Nâfi', Asım,

Hamze kıraetlerinde ise hepsi nefse atfile mensub okunur ve kısas mecmuunun haberi olabilir.

Gösterdiğimiz iki meal bunları ıhtardır. Maamafih huküm ihtilâf etmez. Ya'ni hakkı hayatına amden taaddi edilib bigayri hakkın öldürülen insanın katlinden dolayı katilinde tam hakkı bir candır. İtlâf edilen bir hakkın tam icabı da misliyle ödenmektir. Bir can da bir cana tamamen mümasil ve mukabildir. Ve hakkı hayat müsavîdir. Binaenaleyh maktulün esası hakkı katilin canıyla kısas olunmaktır. Bir can yerine bir candan fazla almak veya noksan vermek haksızdır, zulümdür. Meğer ki hak sahibi noksanı almaya razı olsun, Kezalik bir göz kör edenin tam borcu bir gözdür. Derecei ru'yetleri velevse müsavî olmasın. Hakkı hayat noktai nazarından bir göz de bir gözün mislidir. Binaenaleyh göz kör edenin tam vecibesi de nihayet gözünü verib kör olmaktır. Çünkü bir göz bir gözün dengi, körlük körlüğün kısasıdır. Fazlası fazla noksanı noksandır. Burun, kulak, diş ilh.. hepsinde de aynı mümaselet caridir. Ve bu minval üzere müsavat ve mümaseletin muhafazası kat'iyette mümkün olan her kat'ı uzvun, her cerihanın kısası kendi mislidir. Bir mafsilinden parmak veya el ve ayak veya dibinden zeker ve ünseyeyn kesilmek veya eti ezmeden veya kemiği kırmadan baş yarmak gibi

0sh:»1692

mümaseletin muhafazası mümkün olan cerihalar mislini misline takas olur. Fâkat et parçalanmak, kemik kırılmak veya dahile nufuz etmiş olmak gibi muhafazai mumaselet ve müsavat mümkün olmiyan veya telefî nefis tehlikesi bulunan cerhler böyle değildir. Kısas, tam misli misline tekabül ve tekas demek olduğundan

mümaselet bulunmıyan veya mümaseletin muhafaza edilmemesi ihtimali bulunan cerhlere kısas yapılamaz. Binaenaleyh bunlar tam ma'nâsile ödenemeyib bizzarure tam bir misli ma'kul olmiyan maliyyet i'tibariyle, ya'ni erş veya hukûmeti adl ile istifa olunabilir. Kısas tam bir istifa olduğu için bunda hukukî abdin istifası zımında hukukullah ve hukukî umumiyye dahi istifa edilmiş olur. Ve başka hiç bir ceza lâzım gelmez. Lâkin kısas edilemeyince diğer suretle istifa nâkıs demek olacağından erş ile tazminattan başka ta'ziren bir ceza istihkakı sakıt olamaz.

Sonra şunu da unutmamak lâzım gelir ki kısas nazarı şari'de icrası evvelen ve bizzat maksud olmak üzere meşru' kılınmış bir hüküm değil, tecavüz edilen itlâf olunan bir hakkın icabı olmak ve hakkı hayatın masuniyyetini te'min etmek için meşru' kılınmıştır. Ya'ni cana can, göze göz yazılmak, can almak göz çıkarmak için değil, cana dokundurmak, göz çıkartmamak içindir. Binaenaleyh:

﴿فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهِ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَّهُ﴾ her kim kısas hakkını tasadduk eder,

afveylerse bu kendisine bir keffarettir.»- Ya'ni kısas evvel emirde bir hakkı abiddir. Bunun hukukullâhdan bir vazife ve farıza olması hukukî şahsiyye zımında tahakkuk eder. Sahibi hakk ise hakkının istifasına da iskatına da maliktir. O halde sahibi hak tarafından talep ve da'va olunmadıkça kısas yapılamaz. Ancak talep ettiği zaman icrası farz olursada bu talep kendisine farz değil, hattâ afvetmesi mendubdur. Şari' tealâ talebi

kıyas emretmek şöyle dursun bil'akis afve terğib ve teşvik için tasadduk ve keffaret

sh:» 1693

ta'bir buyurmuştur. Bu hakkını afveden bütün günâhlarını mağfirete vesile olacak büyük bir sadaka yapmış

olacaktır. Çünkü bu afiv bir insana bir hayat kazandırmaktır. Buna da bütün insanları ihya etmiş kadar bir

sevab va'd olunmuştur. Demek ki kıyas nazarı şarı'da icrası matlûb olduğu için değil «

«وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ يَا اُولِي الالبابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

medlûlü üzere hakkı hayata taaddi ve tecavüz vahşetlerinden, cinayetlerinden hayatı beşeri vikaye için

meşru' kılınmıştır. Gerçi kıyas da bir itlâfı mutazammındır ve bir zarara zarar ile mukabele gibi tevehhüm

olunabilir. Fakat bu itlâf hakkı hayatı refeden bir cinayet ve vahşeti itlâftır. Bu ise hakkı hayatın yaşaması

demektir. Bunun için Dünyada adalet ve müsavata kıyastan daha büyük bir misal gösterilemez ve zaten

kıyasın ma'nâsı müsavat ve muadelei tamme demektir. Hakkı hayatı ifna eden bir caninin hakkı hayatı

olmadığını re'yel'ayn görmesi ne büyük bir manzarai adalettir. Sonra hakk-u adlin bu manzarai hâkimiyeti

altında hakkı hayatın kendi kesbile insilâbını gören bir kimseyi afvedib de kendisine yeniden bir hakkı

hayat bahşetmekte de öyle yüksek, öyle kudsi bir manzarai ihsan vardır ki âlemi beşeriyette bundan daha

güzel, daha yüksek bir ihsan misali gösterilemez, «

«وَمَنْ اَحْيَاهَا فَكَانَ مِثْلَ مَنْ اَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا

böyle bir manzarai adelet, bir tafinda da böyle bir manzarai ihsan tecelli eden bir hidayet ve nurdur.

Yehudiler ise kitablarında yazılan bu ahkâmı ilâhiyye ile de hukm etmez oldular

﴿وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ﴾ ve her

kim ki Allahın inzal buyurduğu ahkâm ile hukmetmezse işte bunlar da o zalimlerdir, o haksızlar

güruhundan başka birşey değildir.- Çünkü zulüm her hangi bir şey'in hakkını vermemek, onu Allahın

ta'yin ettiği mevzı lâıyıkının gayriye komaktır. Allahın hukm edilmek için indirdiği, bildirdiği, yazdırdığı ahkâm

ile hukmetmemek de evvelâ

sh:» 1694

kanunı hakkın hakkını vermemektir, bu da hiç bir şeyin hakkını vermemek, ya ifrat veya tefrit etmektir.

Zulmün zulüm, zalimin zalim olmasını ta'yin eden huküm ve bu hukme mi'yar ittihaz edilen delil de Allah

tealânın inzal buyurduğu ahkâm ve kavaidi haktır. Binaenaleyh bununla hukmetmemek zulm ile adli, zalim

ile mazlumu ve bunlar beynindeki nisbeti hakkı tefrik ve temyiz etmemektir. Zulüm ve zalimi tefrik etmiyen,

tefrik etmek istemiyen, nisbeti hakkı görmeyin ve görmek istemiyenler ise zalimlerin başlarıdır ve asıl

zalim bunlardır. Ve bunlar Beni nadır ve Beni kureyza hadisatında olduğu gibi Yehudilere Yehudilik

vecibesini tatbik etmiyen zalimler guruhundandırlar. Fakat şunu da bilmek lâzım gelir ki Allahın indirdiği

huküm, Tevratın ve Tevratkilerden ibaret değildir. Tevratı indirdikten başka 46.

﴿وَقَفَّيْنَا عَلَىٰ آثَارِهِم بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ﴾

﴿التَّورِيَّةِ﴾ من bir de biz o Peygamberlerin izleri üzere arkalarından İsâ ibni meryemi, önündeki

Tevratı musaddık olarak göndendik - Binaenaleyh Tevratın hukmiyle amel onun tasdiki ile meşrut olmak

üzere bir daha teyyüd etti, bu veçhile İsâyı gönderdik ﴿وَأَتَيْنَاهُ الْإِنْجِيلَ﴾ ona da İncili

﴿فِيهِ هُدًى وَنُورٌ﴾ bir hidayet ve nuru mutazammın

﴿وَمُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّورِيَّةِ﴾ ve önündeki Tevratı musaddık ve

müeyyid ﴿وَهُدًى وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ﴾ ve müttekîlere bir hidayet ve mev'ıza olarak verdik

47. ﴿وَلِيَحْكُمَ أَهْلُ الْإِنْجِيلِ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فِيهِ﴾ Ehlî İncil de Allahın

bunda inzal buyurduğu tasdik, hidayet ve mev'ıza ile hukmetsin Hamze kıraetinde « وَلِيَحْكُمَ »

« لام » in kesri « ميم » in fethiyle okunur ve mefulün leh olmak üzere «

﴿هُدًى وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ﴾ e atfolur ki « müttekîlere hidayet ve mev'ıza olmak üzere ve ehli

İncilin bundaki tasdik, hidayet ve mev'ızai İlâhiyye ile hukm

sh:»1695

etmeleri için verdik» demektir. Demek ki İsâ Enbiyai salifenin izinde olmakla beraber müstekillen bir şeri' ile

baas buyurulmuş bir Resuldür. Ve Yehudîlik bununla hitam bulmuş ya'ni neshedilmiştir. Bundan böyle İsâ

ve İncilin tasdikını nazarı mülâhazaya almadan Tevrat ile doğrudan doğru ve alel'itlak amel caiz değildir.

İsâ ve İncili tanımayıb Yehudîlik iddia edenler haddi zatında kâfir ve zalimdirler. Fakat bunlar kendi dava ve

i'tikadlarına nazaran İncil Ahkâmı ile sureti mutlakada ilzam olunmazlarsa da Tevrat ahkâmiyle alelittlak ilzam olunurlar. Halâ ıtlakı üzere vacibül'amel kitabullah olduğuna iymanın lüzumunu iddia eden Yehudîler Tevrat ile hukmetmedikleri veya Tevrat mucebince aleyhlerine verilen hukme i'tiraz eyledikleri takdirde kendi da'valarını nakız ve küfür ve zulümlerini i'tiraf ve kendilerinin kendi nazarlarında da kâfir ve zalim olduklarını isbat eylemiş olurlar. Binaenaleyh Tevrat ile Yehudîler aleyhine hüküm ile ilzam böyle olduğu gibi Nesarâ hakkında da İncil böyledir. O halde ehli İncil ya'ni Nesarânın hakkı da İncil ile mutlak, Tevrat ile de İncilin tasdıkı dairesinde mukayyed olarak hukmetmek ve bu suretle verilen hükümleri bilâ kayd-ü şartın kabul eylemektir.

﴿وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ﴾ ve her

kim Allahın inzal buyurduğu ahkâm iel hukm etmezse işte bunlar da o fasıklardır. Ya'ni Allahın hukmünden veya iymandan çıkmış kimselerdir. Meselâ Tevratdaki ahkâmı kısastan sonra İncilde mukabele bilmişil yapmayıb her halde afvetmeyi emr eden bir hüküm nazil olmuş ise ehli İncil kısas talep edememeli değil fakat sübutundan sonra afvetmelidir. Etmediği takdirde kendi nazarında dahi bizzarure fasıktır. Ya Allahın hükmüne iman ettiği halde o hükümden harice çıkmış âsı bir fasıktır. Veya o gün onu kalben de tanımamak veya istihlaf etmekle iymandan çıkmış kâfir bir fasıktır. Ve her iki halde fasık cezasına müstehıktır. Binaenaleyh Tevrate mutabık hükmü kabul etmiyen Yehudîler, İncile mutabık

sh:»1696

hukmü kabul etmiyen Hıristiyanlar kendi nazarlarında ve i'tikadlarında dahi kâfir veya zalim veya fasıkırlar veya hepsidirler. Kezalik bunlara benziyenlerde bunlar gibidirler. Küfürleri hukmi ilâhîyi inkâr veya istihkar etmelerinden zulümleri, mi'yarı hakkolan hukmi ilâhîyi atıp başka ahkâm ile hukmettiklerinden, fıskıları da hukmi haktan huruç eylediklerinden dolayıdır. Şu halde ya bu üç vasfın hepsi birliktedir veya her biri hükümden imtinaa münzammolan bir hale göre müstakıl sıfatlardandır.

Tevrat ve İncil böyle, fakat Allahın inzal ettiği bunlardan ibaret de değil. Ya Muhammed 48.

﴿وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ﴾ asıl kitabı, o kitabı kâmil olan Kur'anı da

hakkile hakka mülâbis olarak ya'ni mazmunu hak, vasıtai hak, inzali hakkile sana indirdik

﴿مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ﴾ kitab cinsinden, kütübi münzele

cümlesinden önünde bulunanı musaddık ﴿وَمُهَيِّمًا عَلَيْهِ﴾ ve onun üzerine müheymin, ya'ni

sair kitablar üzerine emin bir nazır ve şahid, mürakıb ve hâkim olmak üzere hakkıyla indirdik -ki bu kitab

hem müheymin olan Allah tealânın bizzat tahti hızında olarak tağyir-ü tafriften masun kalacak hem diğer

kitabların vacibül'amel olarak muhtevi oldukları ahkâmı hakkı tayzi' ve tahriften mahfuz tutacak, şehadetiyle

hakayıkı tashih ve tahrifati ibtal edecek ve bunun tasdikından geçmiyen yahud buna muhalif olan kütübi

saire ve şerayi'ı mütekaddime ahkâmiyle amel caiz olmayacaktır. Bu kitab onlar üzerinde tasdik ve te'yidine müracaat olunacak emîn bir merci', bir muhafız ve mürakıb, bir şahidi hakkolacaktır. Ve artık Tevrat veya İncil ile hukmün ıtlakı da bununla mukayyed bulunacaktır.

MÜHEYMİN, « هَيْمَن » den ismi fail olarak bir şey üzerine rakıb ve hafız olan şahid ve emin demektir.

Diyorlar

sh:»1697

ki bu vezinde « هَيْمَنَ ، سَيْطَرَ ، بَيْطَرَ ، حَمِيرَ ، كَيْقَرَ » beş lâfızdan başka yoktur, ba'zı lugaviyyîn bunun « أَرَاقَ » yerine « هَرَاقَ », « أَيَّاكَ » yerine « هَيَّاكَ » kabilinden olarak korkudan emîn kılmak ma'nâsına « أَمَّنَ » den bir ismi fail olduğuna zâhib olmuşlar ise de

zikrolunan nazirler mevcut iken böyle bir tasavvurun lüzumsuz bir tekellüf olduğu beyan olunmuştur. İbni

Kuteybe bunu « مَوْمِنٌ » lâfzının ismi tasgırı zannetmiş ise de Ebül'abbas Mübberred bundan tahzir

etmiştir. Zira müheymin esmai ilâhiyedendir de.

﴿ فَاحْكُم بَيْنَهُم بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ ﴾ Binaenaleyh sen onlar, o sana gelenler

beynin de her kim olursa olsun Allahın bihakkın inzal eylediği kitab ile hukmet

﴿ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ هُمْ عَمَّا جَاءَكَ مِنَ الْحَقِّ ﴾ sana gelen haktan inhiraf

ederek onların hevalarına, eğri arzularına uyma. Zira hevaya uyulmamak için

﴿لِكُلِّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَا جَا﴾ sizden her birine ya'ni siz ümmeti

islâmiyyeden yahud siz ümmetlerden her birinize- biz bir şir'a, maksudı hakka götürür hususî birer yol ve

bir minhac, ya'ni bütün o şir'aları ihtiva eden umumî bir cadde, bir tarikî vazih ta'yin ettik.».

ŞİR'A, ŞERİA, MEŞREA aslı lugatte bir ırmak veya her hangi bir su menbindan su içmek veya almak için

girilen yol demektir. Bunda insanların hayatı ebediyye ve saadeti hakikiyyeye vusulü için Allah tealânın

vaz'u teklif ettiği ahkâmı mahsusaya ve mezhebi müstekime bil'istiare itlak edilmiştir ki din demektir. Ya

kapalı bir şeyi yarib açmak ve beyan-ü tazvih etmek ma'nâsına «**شَرَع**» masdarından veya bir şeye

duhul ma'nâsına «şuru'» dan me'huzdur. Evvelkisi şâria, ikincisi sâlike nazaran münasebeti demek olur.

MİN HAC, da vazih, açık yol demektir. Şir'a, Fransızca «procédé» minhac da «méthode» kelimeleriyle

terceme

sh:»1698

olunabilir. Ba'zıları şir'a ile minhacın bir ma'nâdan ibaret olub te'kid için tekrar edildiğine ve her ikisinden de

murad «din» demek olduğuna kail olmuşlardır. Diğerleri ise tefrik etmişler ve demişler ki: şir'a mutlak şeriattan, tarikat da mekârîmi şeriattan ibarettir. Minhacdan murad budur. Binaenaleyh şeriat evvel ve tarikat âhirdir demişler. Müberred, şir'a tarîkîn ibtidası, minhac da tarîkı müstemirdir demiş. İbni Enbarî de şir'a o tarîktir ki ba'zan vazîh ve ba'zan gayri vazîh olabilir, minhac ise her halde vazîh olur demiştir. Tahkîkı budur ki âyette şir'a ve minhac da daima sabit ve vazîh ve müstemirrolan usuli dinidir ki şir'a bunun teşa'ubat ve tenevvueatı demektir. Her milletin mensub olduğu Peygambere indirilen ahkâmı mahsusâ birer şir'a, Allaha Peygamberlere, Âhirete iyman gibi bunların hepsinin müşterek ve müttefîk oldukları usulde minhacdır. Bu iki haysiyettedir ki ba'zı Enbiya ve şerayi'in noktai ihtilâfını, ba'zan da «

شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصَّىٰ بِهِ نُوحًا وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ
وَمَا وَصَّيْنَا بِهِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَىٰ وَعِيسَىٰ أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ وَلَا
تَتَفَرَّقُوا فِيهِ

izlerinden gönderilen Enbiyanın ve kitabların sonrakileri öndekilerini tasdik ettikleri, saniyen bu tevali ve tasdik içinde şerayi' ve ümemin muhtelif oldukları beyan olunmuştur. Bunun birisi «

لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ
تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ

Kur'anın önündeki Tevrat ve İncil bütün cinsi kitabı müsaddık ve yekdiğerinden aledderecat mütemayiz

olarak nâzil olduklarını beyandan sonra bu âyet bize gösteriyor ki ümemi maziye ve hazıradan muhtelif

ümmetlere hevâya uymamaları için evvelâ hallerine münasib birer şir'a ve bir minhac verilmiştir. Meselâ

Hazreti Musâdan ba'si İsâya kadar olan ümmetin şir'ası Tevratta ve b'i'seti

sh:»1699

İsâdan b'i'seti Muhammediyyeye kadar olan ümmetin şir'ası İncilde, b'i'seti Muhammediyyeden i'tibaren

mevcud olan ümmetin şir'ası da Kur'andadır. Ve bütün bu şir'aların müttefik ve müntehi oldukları bir minhacı

küllî vardır ki bunda hepsi müşterektir ve bu kur'andadır. Bu suretle Kur'an, dini islâm, şeriatı

Muhammediyye her kitabın, her şeriatin künhünü ihtiva eden ve mevcut olan her ümmetin harekâtına

hâkim ve rehber olacak şir'asını cami' bulunan bir minhacı hakır «

وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ » binaenaleyh hukûm herkesin keyf-ü hevasına

tebe'iyetle değil, Allahın indirdiği şıra'a ve minhac ile olmak vacibdir. Mâdem ki Allah muhtelif zamanlarda

muhtelif ümmetlere bir silsilei istifa ve tekâmül ile birer şir'a ve minhac göndermiş ve muahharı mukaddeme

musaddık ve hâkim kılmıştır. O halde muahhar olan şeriatin vürudundan i'tibaren mukaddem olan şariat

ümmetin de şeriatı olduğunda, ya'ni Yehûdîlerin nasrâniyyeti ve her ikisinin islâmı tanınmaları lâzım

geldiğinde şüphe yok ise de mukaddem olan şariat, muahhar olan ümmetin de şeriatı midir değilmidir?

Ulema, ilmi usulde ve bu âyetin tefsirinde bunun mevzuıbahs etmişlerdir. Bir kısmı mâdem ki bu minval

üzere her ümmete bir şir'a tahsis olunmuştur. O halde mukaddem olan şeriat, muahhar olan ümmetin

şeriatı değildir. Ve binaenaleyh « شَرِيْعَةٌ مِّنْ قَبْلِنَا شَرِيْعَةٌ لَّنَا » değildir demişler. Diğer bir kısmı ise « شَرِيْعَةٌ مِّنْ قَبْلِنَا شَرِيْعَةٌ لَّنَا مَا لَمْ تُنْسَخْ » ya'ni bizden evvelki

ümmetin şeriatı bizim de şeriatimizdir, fakat mutlaka değil, mensuh olmamak şartıyla demişlerdir. Buna

göre İncil veya sünneti İsâ ile nesh edilmemiş olan ahkâmı Tevrat nesârânın da şeriatı olduğu gibi Kur'an

veya sünneti Muhammediyye ile neshedilmemiş olan Tevrat ve İncil ahkâmı müslimanların da şeriatı

demektir. Ve binaenaleyh mensuh olmiyan, ya'ni nususu islâmiyyeye muhalif bulunmiyan ahkâmı Yehud ve

Nesârâ ile müslimanların amel etmesi caiz olacaktır. Lâkin

sh:1700

tahkıkı şudur ki «

شَرِيْعَةٌ مِّنْ قَبْلِنَا شَرِيْعَةٌ لَّنَا إِذَا قَصَّهَا اللهُ وَرَسُولُهُ = ya'ni bizden

evvelki ümmetlerin şeriatı bizim de şeriatimizdir, lâkin ale'l'ıtlak değil, Allah kitabında ve Resulü sünnette

nakletmiş olmak şartile». Binaenaleyh neshedilmemiş olmak muhalif bulunmamak kâfi değil, Kur'anın veya

Peygamberin tasdikından geçmiş olması da şarttır. Bu surettedir ki şerayı salife bizim şeriatimizden cüzdür

ve bizim şeriatimiz hepsini muhıttir. Bunun için Kur'anın umemi salife ve Tevrat ve İncil hakkında naklettiği

kısas-u ahkâmı onlardaki tafsilâta göre değil, Kur'anın ifadesine ve Resulullahın beyanına göre anlamak

lâzım olduğu gibi «Kur'anda fülân hukûm, Yehud veya Nesârâ veya diğerleri hakkındadır, meselâ «

وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا» Yehuda aiddir, binaenaleyh biz müslimanların şeriatı değildir» demekle

de kalmamalıdır. İşte Allah böyle her ümmete bir şir'a vermiş ve onların hepsini de ümmeti Muhammede

tahsis ettiği şir'ade «مَصَدَّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَ مَهْمِنًا عَلَيْهِ» olarak nâzil bilhak

olan bu kitabı ekmel ile, minhacı islâmda cem'ylemiştir.

Allah ﴿وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً﴾ Ey insanlar, ey ümemi muhtelife

dilese idi sizin evvel âhir hepinizi -ibtidai beşeriyette olduğu gibi- bir ümmet kılardı» -de silsilei tarihi

beşerde muhtelif ümmetler yaratmaz, müteaddid Peygamberler, müteaddid şeriatler göndermezdi. Bütün

insanlar envayı hayvanattan her birinde olduğu gibi muttarid, yeknesak bir hayat içinde geçer giderdi

﴿وَلَكِنْ﴾ böyle yapmadı ve öyle dilemedi de müteaddid ümmetler ve zamanlarına, hallerine göre

mütenevvi' şeriatler yaptı, yaptı da evvel yokken Musâ ile ehli Tevratı ve ondan sonra Isâ ile ehli İncili ve

nihayet Muhammed ile ehli Kur'anı vücude getirdi ve her birinize bir şir'a ve minhac verdi ki

﴿لِيَبْلُوكُمْ فِي مَا آتَيْكُمْ﴾ her birinizi size vermiş olduğu

sh:»1701

şeriatler da imtihan etsin, tarıkı tecribeden geçirsin de o minhac üzerinde müsabaka ettirsin. Binaenaleyh

﴿فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ﴾ siz de hep hayır işlere, akıbeti en güzel olan şeylere koşunuz,

yariş ediniz- de hevalarınıza, keyiflerinize uyub kalmayınız ve bu minhacı hakta ihtilâf etmeyiniz. Zira bu

gün ederseniz yarın

﴿إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ﴾

dir.

Ya Muhammed, sana bu kitabı hakkı ﴿و﴾ bir de şu emri inzal ettik ki 49.

﴿وَإِنْ أَحْكَمَ بَيْنَهُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ هُمْ﴾

rivayet olduğuna göre Yehuddan bir cemaat toplanmışlar «haydi kalkalım Muhammede gidelim belki bir

fitneye düşürür dininden şaşırırız» demişler, varmışlar «ya Ebelkasım, demişler bilirsin ki biz Yehudun

Ahbar ve eşrafıyız, biz sana tâbi' olursak bütün Yehudun Ahbar ve eşrafıyız, biz sana tâbi' olursak bütün

Yehudîler de tâbi' olurlar. Şimdi bizimle hasımlarımız arasında bir da'va var, sana muhakeme olalım, sen

de bizim lehimize hüküm ver de biz de iyman edelim, seni tasdik eyleyelim», Resulullah iba etmiş ve bu

âyet nâzil olmuştur. Şu halde ma'nâ: Muhakemedan imtina' etme fakat hukme gelince Allahın bildirdiği

hakk ile hukm et de onların hevalarına haksız arzularına uyma

﴿وَاحْذَرُهُمْ أَنْ يَفْتِنُوكَ عَنْ بَعْضِ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَيْكَ﴾ ve iyi

sakın ki onlar seni Allahın sana inzal ettiği şir'a ve minhacın bildirdiği ahkâmı hakkın tamamından şöyle

dursun birisinden bile aldanıb şaşırmasınlar, hiç bir vechile fitneye düşüremesinler, hükmünde küfürden,

zulümden fısktan hiç bir eser bulunmasın. ﴿فَإِنْ تَوَلَّوْا﴾ şayed onlar bunu kabul etmeyib

başkasını isterlerse

﴿فَاعْلَمْ أَنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ أَن يُصِيبَهُمْ بِبَعْضِ ذُنُوبِهِمْ﴾

sh:»1702

o zaman bil ki her halde Allah onlara başka bir sebeble değil, günahlarının ba'zısı sebebiyle bir musibet

vermek istiyor.» -ki Allahın iradesine karşı gelmenin ihtimali olmadığı ma'lûmdur. Bu ba'zı zünub Allahın

hukmünü kabul etmemek, hilâfı hak hüküm istemek günahıdır. Bunun bu suretle ifadesi şu ma'nâları iş'ar

eder: Evvelâ, ibhame nazaran bu günah sarahaten yad edilmesi lâyük görülmeyen pek büyük bir günahtır.

Haksızlar bile sureti haktan görünerek haksızlık peşinde dolaşırlar. Binaenaleyh açıktan haksızlık

istemenin ve hukmullahı kabul etmemenin ne büyük bir günah olduğu tasavvur edilsin. Saniyen bu

sevdada bulunanların pek çok günahları vardır. Ve bu büyük günah onlardan biridir. Salisen Allah

Dünyada her günah ile muahaze etmez, te'cil eder. «

وَلَوْ يُوَاخِذُ اللَّهُ النَّاسَ بِمَا كَسَبُوا مَا تَرَكَ عَلَى ظَهْرِهَا مَنْ
«دَابَّةٌ وَلَكِنْ يُوَخِّرُهُمْ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى» veya afveyleyler, fakat hakk olduğu

kat'iyyen ma'lûm bulunan bu hükmü kabul etmemek günahı vâkı' oldumu? Bunun her halde muahaze

olunacağını ve bunların haksızlıkla behemehal bir musibete ma'ruz olacakları bilinmek lâzım gelir. Böyle

olmakla beraber ﴿وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ لَفَاسِقُونَ﴾ insanların bir çoğu

fasıkdırlar, ma'lûm ve muayyen bulunan hududı haktan çıkmakta musırdırlar.»- Ve işte bundan dolayıdır ki

ahkâmı hâkki tebliğten sonra hukm-ü hükûmete lüzum vardır. Ve hakimlerin hakk ile hukm etmeleri ve bu

fasıklar güruhundan olmamaları vacıbdır. Yoksa haksız hukm-ü hükûmet musibeti tâ'cilden başka bir şey

yapmaz.

Bu böyle iken 50. ﴿أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ﴾ o ilm-ü din iddiasında bulunanların

Allahın hukmüne razı olmayıp da -meyl-ü müdahene, garazkârlık, müsavatsızlık gibi haksız da'vaya tâbi-

cahiliyyet hükmü, cahiliyyet kanunumu istiyorlar?

sh:»1703

﴿وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا﴾ halbuki hukm-ü hakimiyeti Allahdan daha güzel

kim vardır?»- Allahın hukmünden daha güzel hangi hüküm, Allah hukmiyle hukm eden hâkimden daha

güzel hukm edecek hangi hâkim tasavvur olunur? Fakat bu istifham herkese değil

﴿لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ﴾ iykan sahibi olan kimseler, cemaatler içindir. Bunu ancak ehli iykan takdir

eder. Yoksa küfr-ü rey içinde bulunanlar, kalblerinde maraz olanlar, bir zalimin haksız hukmüne daha

güzeldir demekten çekinmezler.»

Rivayete göre bu âyet, Benî Nadır ile Benî Kureyza Yehudîleri beyindeki katl vak'asından dolayı aleyhissalâtü vesselâmdan hüküm talep etmeleri ve tarafı risaletten müsavat ile hukmedilmesi üzerine benî Nadırın bu müsavat hükmüne razı olmayarak cahiliye adeti vechile tefadul sevdasında bulunmaları sebebiyle nâzil olmuştur. Bu sebebe nazaran Yehudîlerin şir'î islâma, hukmi Muhammedîye iman ve ittiba' etmemekle yalnız Kur'ana ve Muhammed aleyhisselâma değil, kendi dinleri ve kitabları olduğunu iddia ettikleri Tevratı ve şeriatî Musâyı dahi tanımayıb alel'itlak hukmi ilâhîye küfrederek cahiliye ahkâmı peşinde koşmak istediklerini beyan ve isbat ile hem iman iddialarına rağmen küfür, hem ilm-ü şerafet iddialarına rağmen cehalet ve fisk ve istihkakı azıb ile muhazae eylemiş ve sebebin hususiyetiyle beraber mefhumun umumuna nazaran da bu hükmün yalnız Yehuda mahsus olmayıb Nesârâ vesaire hakkında da böyle olduğunu ve binaenaleyh şir'î islâmın şeriatî âmme ve minhacı küll olub bunu tanımayan Yehud ve Nesârânın kendi din-ü şeriatlerini de tanımamış olacaklarını anlatmış ve bu suretle Müslimanların beynel'ümem vazifelerindeki şumulün ehemmiyetini göstermiştir.

O halde:

﴿٥١﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَى
 أَوْلِيَاءَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَاِنَّ مِنْهُمْ
 اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظّٰلِمِيْنَ ﴿٥٢﴾ فَتَرَى الَّذِيْنَ فِي
 قُلُوْبِهِمْ مَّرَضٌ يُسَارِعُوْنَ فِيْهِمْ يَقُوْلُوْنَ نَحْشَى اَنْ تُصِيبَنَا دَآئِرَةٌ
 فَعَسَى اللّٰهُ اَنْ يَّآتِيَ بِالْفَتْحِ اَوْ اَمْرٍ مِّنْ عِنْدِهٖ فَيُصْبِحُوْا عَلٰى
 مَا اَسْرُوْا فِيْ اَنْفُسِهِمْ نَادِمِيْنَ ﴿٥٣﴾ وَيَقُوْلُ الَّذِيْنَ آمَنُوْا
 اَهْلَآءَ الَّذِيْنَ اَقْسَمُوْا بِاللّٰهِ جَهْدَ اِيْمَانِهِمْ اِنَّهُمْ لَمَعَكُمْ حَبِطَتْ
 اَعْمَالُهُمْ فَاَصْبَحُوْا خَاسِرِيْنَ ﴿٥٤﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِيْنَ آمَنُوا مَنْ
 يَّرْتَدَّ مِنْكُمْ عَن دِيْنِهٖ فَسَوْفَ يَأْتِي اللّٰهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّوْنَ
 اَذَلَّةً عَلٰى الْمُؤْمِنِيْنَ اَعَزَّةً عَلٰى الْكٰفِرِيْنَ يُجَاهِدُوْنَ فِيْ سَبِيْلِ
 اللّٰهِ وَلَا يَخَافُوْنَ لَوْمَةَ لَآئِمٍ ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيْهِ مَن يَّشَآءُ
 وَاللّٰهُ وَاَسْعٰ عَلِيْمٌ ﴿٥٥﴾ اِنَّمَا وَلِيْكُمُ اللّٰهُ وَرَسُوْلُهٗ وَالَّذِيْنَ
 آمَنُوْا الَّذِيْنَ يُقِيْمُوْنَ الصَّلٰوةَ وَيُوْتُوْنَ الزَّكٰوةَ وَهُمْ رَاكِعُوْنَ ﴿٥٦﴾

﴿٥٦﴾ وَمَنْ يَتَوَلَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا فَإِنَّ حِزْبَ اللَّهِ
 هُمُ الْغَالِبُونَ ﴿٥٧﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الَّذِينَ
 اتَّخَذُوا دِينَكُمْ هُزُوعًا وَلَعِبًا مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ
 وَالْكَفَّارَ أَوْلِيَاءَ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٥٨﴾ وَإِذَا
 نَادَيْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ اتَّخَذُوهَا هُزُوعًا وَلَعِبًا ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا
 يَعْقِلُونَ ﴿٥٩﴾ قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ هَلْ تَنقِمُونَ مِنَّا إِلَّا أَنْ
 آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنزِلَ مِنْ قَبْلُ وَإِنَّ أَكْثَرَكُمْ
 فَاسِقُونَ ﴿٦٠﴾ قُلْ هَلْ أُنبِئُكُمْ بِشَرِّ مِنْ ذَلِكَ مَثُوبَةً عِنْدَ اللَّهِ
 مَنْ لَعَنَهُ اللَّهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ وَجَعَلَ مِنْهُمْ الْقِرَدَةَ وَالْخَنَازِيرَ وَعَبَدَ
 الطَّاغُوتِ أُولَئِكَ شَرٌّ مَكَانًا وَأَضَلُّ عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ ﴿٦١﴾
 وَإِذَا جَاءُوكُمْ قَالُوا آمَنَّا وَقَدْ دَخَلُوا بِالْكَفْرِ وَهُمْ قَدْ خَرَجُوا بِهِ
 وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا كَانُوا يَكْتُمُونَ ﴿٦٢﴾

﴿٦٢﴾ وَتَرَى كَثِيرًا مِنْهُمْ يُسَارِعُونَ فِي الْأَثْمِ وَالْعُدْوَانِ
وَأَكْلِهِمُ السُّحْتِ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٦٣﴾ لَوْلَا يَنْهَاهُمُ
الرَّبَّانِيُّونَ وَالْأَحْبَارُ عَنْ قَوْلِهِمُ الْأَثْمَ وَأَكْلِهِمُ السُّحْتِ لَبِئْسَ
مَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿٦٤﴾ وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ غُلَّتْ
أَيْدِيهِمْ وَلَعَنُوا بِمَا قَالُوا بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ يُنفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ
وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا
وَأَلْقَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ كُلَّمَا أَوْقَدُوا
نَارًا لِلْحَرْبِ أَطْفَأَهَا اللَّهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا وَاللَّهُ لَا
يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ ﴿٦٥﴾ وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْكِتَابِ آمَنُوا وَاتَّقَوْا
لَكَفَّرْنَا عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَأَدْخَلْنَاَهُمْ جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿٦٦﴾ وَلَوْ
أَنَّهُمْ أَقَامُوا التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْهِمْ مِنْ رَبِّهِمْ
لَأَكَلُوا مِنْ فَوْقِهِمْ وَمِنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ مِنْهُمْ أُمَّةٌ مُقْتَصِدَةٌ وَكَثِيرٌ
مِنْهُمْ سَاءَ مَا يَعْمَلُونَ ﴿٦٧﴾

﴿٦٧﴾ يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ
تَفْعَلْ فَمَا بَلَغْتَ رِسَالَتَهُ وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ لَا
يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿٦٨﴾ قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَسْتُمْ
عَلَى شَيْءٍ حَتَّى تُقِيمُوا التَّوْرِيَةَ وَالْإِنْجِيلَ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ
رَبِّكُمْ وَلِيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا
وَكُفْرًا فَلَا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٦٩﴾ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا
وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِقُونَ وَالنَّصَارَى مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ
الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٧٠﴾
لَقَدْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَارْسَلْنَا إِلَيْهِمْ رَسُولًا قُلْنَا
إِذَا جَاءَهُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوَى أَنْفُسُهُمْ فَرِيقًا كَذَّبُوا وَفَرِيقًا
يَقْتُلُونَ ﴿٧١﴾

﴿٧١﴾ وَحَسِبُوا أَلَّا تَكُونَ فِتْنَةً فَعَمَّوْا وَصَمُّوْا ثُمَّ تَابَ اللَّهُ

عَلَيْهِمْ ثُمَّ عَمُوا وَصَمُوا كَثِيرٌ مِنْهُمْ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ
 ﴿٧٢﴾ لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ
 وَقَالَ الْمَسِيحُ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ إِنَّهُ
 مَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ وَمَأْوَاهُ النَّارُ وَمَا
 لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ ﴿٧٣﴾ لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ
 ثَلَاثُ ثَلَاثَةٍ وَمَا مِنْ آلِهَ إِلَّا إِلَهٌ وَاحِدٌ وَإِنْ لَمْ يَنْتَهُوا عَمَّا
 يَقُولُونَ لَيَمَسَّنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٤﴾ أَفَلَا
 يَتُوبُونَ إِلَى اللَّهِ وَيَسْتَغْفِرُونَهُ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٧٥﴾
 مَا الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ وَأُمُّهُ
 صِدِّيقَةٌ كَانَا يَأْكُلَانِ الطَّعَامَ انظُرْ كَيْفَ نُبَيِّنُ لَهُمُ الْآيَاتِ ثُمَّ
 انظُرْ أَنَّى يُؤفَكُونَ ﴿٧٦﴾

Ey o bütün iman edenler! Yehud ile Nesârâyı yar tutmayın, onlar ancak birbirlerinin yarandılar, içinizden her kim onlara yardıklık ederse muhakkak onlardan ma'duddur, Allah ise zulm edenleri doğru yola çıkarmaz 51 Onun için yüreklerinde nifak illeti olanları görürsün ki onların içine koşar dururlar ne yapalım tersine bir devrin başımıza dönmesinden korkuyoruz derler, me'mul ki Allah yakında o fethi vey anezdi İlähîsinden bir emir ihsan ediverir de nefislerinde gizlediklerine pişman olurlar 52 Mü'minler de hâ, derler: Şunlar mı o, sizinle beraber olduklarına olanca yeminleriyle Allaha yemin edenler?, bütün çabaladıkları boşuna gitti de husran içinde kaldılar 53 Ey o bütün iman edenler! İçinizden kim dininden dönerse duysun: Allah onun yerine öyle bir kavm getirecek ki Allah onları sever, onlar Allahı severler, mü'minlere karşı boyunları aşağıda, kâfirlere karşı başları yukarıda, Allah yolunda mücahede ederler, dil uzatanın levminden korkmazlar, işte o Allahın fazlıdır, onu dilediğine verir, ve Allah vasi'dir, alîmdir 54 Sizin veliniz evvel Allah, sonra Resulü, sonra o iman etmiş olanlardır ki namaza devam ederler ve rükû' halinde zekât verirler 55 Ve her kim Allah ve Resulüne iman edenlere yar olursa şübhe yok ki Allah hizbidir ancak galib olacaklar 56 Ey o bütün iman edenler! Ne o sizden evvel kitab verilenlerden dininize eğlence ve oynamak yerine tutanları ne de diğer kâfirlere dost tutmayın, Allahdan korkun eğer mü'minlerseniz 57 Namaza ezan okuduğunuz zaman onu bir eğlence ve oyun yerine koyuyorlar, bu işte onların akılları ermez bir güruh olmalarından 58 De ki ey Ehli kitâb siz sırf şunun için bizden hoşlanmıyorsunuz: Biz Allaha iman

ettiğimiz gibi hem kendimize indirilene hem daha evvel indirilmiş

sh:»1710

olana iman etmekteyiz, sizin ise ekseriniz fâiksınız 59 Deki: Size Allah yanında cezaca ondan daha fenasını haber vereyimmi? O kimseler ki Allah kendilerine lâ'net etmiş, gadabına uğratmış, onlardan maymunlar, hınzırlar ve taguta tapanlar yapmış, işte bunlar mevki'ce daha fena ve düz yoldan daha sapgındırlar 60 Size geldiklerinde de "amennâ" derler, halbuki kâfir girmişler kâfir çıkmışlardır, neler ketmediyor idiklerini ise Allah kendilerinden daha iyi bilir 61 Onlardan bir çoğunu görürsün ki günâha girmek, zulmetmek ve haram yemekte sür'at yarışı yaparlar, her halde ne fena yaparlar 62 Bari Rabbanıyyun ve Ahbar bunları günâh söylemekten ve haram yemekten nehyetseler! Ne fena san'ate alışmışlar 63 Bir de Yehudîler "Allahın eli bağılı" dediler, ve dedikleriyle dilediği gibi bahşediyor, celâlim hakkı için sana rabbından indirilen onlardan bir çoğunun tuğyanını ve küfrünü arttıracaktır, maamafih biz onların arasına kıyamete kadar sürecektir buğz ve adavet bıraktık, her ne zaman harb için bir yangın tutuşturduysa Allah onu söndürdü, hep yer yüzünde fesad için koşarlar, Allah ise müfsidleri sevmez 64 eğer onlar Tevratı ve İncili ve Rabları tarafından kendilerine sair indirilene doğru tutsalardı elbette hem üstlerinden yerlerdi hem ayaklarının altından, içlerinden mu'tedil bir ümmet yok değil, lâkin çoğu ne kötü işler yapıyorlar 66 Ey şanlı Resul sana rabbından her indirilene tebliği et, etmezsen onun risaletini eda

etmiş olmazsın, Allah seni insanlardan koruyacak, emin ol Allah kâfirleri muradlarına erdirmeyecek 67 De

ki: Ey Ehli kitab! Siz Tevratı ve İncili ve daha size rabbınızdan indirileni tutub icra etmedikçe hiç bir şey

değilsiniz, Celâlim hakkı için sana rabbından indirilen -bu Kur'an- onlardan bir çoğunun tuğyanını ve

küfrünü artıracak, o halde kâfirlere acıyacağın tutmasın 68 Şübhe yok ki iman edenler ve Yehudîler,

Sâbiîler, Nasrânîler: Bunlar içinden her kim Allaha ve Âhiret gününe iman edib de salih olarak çalışırsa

artık

sh:»1711

onlara korku yoktur ve onlar mahzun olacak değillerdir 69 Celâlim hakkı için Benî İsrâilin misakını aldık ve

kendilerine Resuller gönderdik, canlarının istemediği bir hukmle bir Resul geldikçe onlara bir takımına

yalancı dediler, bir takımını da öldürüyorlardı 70 Hem başlarına bir fitne kopmayacak sandılar da kör ve

sağır kesildiler, sonra Allah tevbelerini kabul buyurdu, sonra içlerinden bir çoğu yine kör ve sağır kesildiler,

şimdi de Allah görüyor ne yapıyorlar 71 Elbette küfretti şunlar: "Allah için üçüncüsü" diyenler, halbuki bir

tek ilâhdan başka ilâh yok, eğer bu dediklerinden vaz geçmezlerse elbette işlerinden kâfir kalanlarına

şübhesiz ki bir elîm azab dokunacaktır, daha Allaha tevbe edib istiğfar etmiyecekler mi? Allah gafur,

rahîmdir 73 Meryemin oğlu Mesîh başka bir şey değil, sade bir Resuldür, kendisinden evvel de bir çok

Resuller geçti, anası da gayet doğru bir kadın, ikisi de yemek yerlerdi, bak biz âyetlerimizi onlara nasıl açık

anlatıyoruz? Sonra da bak onlar nasıl çeviriliyorlar? 74

51. ﴿لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَىٰ أَوْلِيَاءَ﴾ Yehud ve Nesârâyı Evliya

ittihaz etmeyiniz.»- Onlara veliy olmayınız değil, onları veliy tutmayınız, i'timad edib de yar tanımayınız,

yardaklık etmeyiniz, velâyetlerine, hükümlerine, muavenetlerine müracaat etmek, Evliyai umur yapmak

şöyle dursun onlara hakikî bir ahabab gibi kemali safvetle i'timad edib de kendinizi kaptırmayınız velhasıl

onları yar olur zannedib de yaranınız gibi sıkı fıkı muaşeretlerine dalmayınız, tuzaklarına düşmeyiniz,

hevalarına iştirak etmeyiniz [sûrei Âli İmran sahife 2 bak]. Görülüyor ki «

لَا تَكُونُوا أَوْلِيَاءَ لِلْيَهُودِ وَالنَّصَارَىٰ « buyurulmamış «
لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَىٰ «

sh:»1712

buyurulmuştur. Çünkü «

لَا يَنْهَيْكُمْ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ
يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ أَنْ تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ « dir. Binaenaleyh

mü'minler Yehud ve Nesârâyı iyilik etmekten, dostluk yapmaktan, onlara veliyyülemr olmaktan nehy-ü

men' edilmiş değil, onları veliy ittihaz eylemekten, yardaklık etmekten nehy edilmişlerdir. Çünkü onlar

mü'minlere yar olmazlar ﴿بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ﴾ nihayet ba'zıları ba'zılarının dostları,

birbir.erinin yaranıdırlar.» -Ya'ni Yehud biribirinin, Nesârâ da biribirinin yaranıdırlar. Ne Yehud

kendilerinden olmyana yar olur, ne de Nesârâ, bunların dostlukları kendilerine munhasırdır. Bu da hepsi

arasında değil, ba'zısı beynindedir. ﴿وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَاِنَّهُ مِنْهُمْ﴾ ve siz

mü'minlerden her kim onları yar tanır veliy tutarsa şübhe yok ki o da onlardandır.»- Onlara temessül etmiş,

onların huyunu kapmıştır. O artık hakka değil, onlara ve hevasına hizmet eder. Netice itibariyle onlardan

sayılır. Âhirette onlarla beraber haşorulunur. Çünkü

﴿اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظّٰلِمِيْنَ﴾ Allah zalimler güruhunun her halde

doğru yola çıkarmaz. Binaenaleyh Yehud ve Nesârâyı veliy ittihaz edenler de onlardan olur, başlarını

kurtaramazlar.

İmdi ya Muhammed, 52. ﴿فَتَرَى الَّذِيْنَ فِيْ قُلُوْبِهِمْ مَّرَضٌ﴾ kalblerinde maraz

olanları -sûrei « بقره » nin başına bak- İbni Übeyy ve emsali münafıkları görürsün ki

﴿يُسَارِعُوْنَ فِيْهِمْ﴾ Yehud ve Nesârâ içinde onların müvalât ve muavenetleri bâbında hızla

koşuşurlar ﴿يَقُوْلُوْنَ نَحْشَى اَنْ تُصِيبَنَا دَائِرَةٌ﴾ korkarız ki devir aleyhimize

döner, başımıza bir musibet erer, derler.»-

DAİRE, Dünyanın baş ucunda dönüb dolaşan musibet ve inkılâbı demektir. Bunlar Âhireti hisaba almaz,

hakkın

sh:»1713

galebesine, islâmın teâlisine bel bağlamaz, tersine bir inkılâb oluverib Devletin küffara geçmesini düşünür

ve öyle bir halde onlardan istifade edebileceğini de ümid eder ve bu ümid ile uzürleri kabahatlerinden

büyük olmak üzere bu suretle itiraz ederler. Ve bununla gûya bir darlık zamanında müslimanlara bir hizmet

etmek fikriyle âkılâne bir ihtiyatta bulunuyorlarmış gibi görünmek isterler. Halbuki hakikatte Resulullahın

muvaffakiyyetinden ve diyni islâmın hakkıyyetinden şübhe ederler. Ve ihtilâl-ü inkılâb peşinde dolaşırlar.

Rivayet olunuyor ki bu sözü reisi münafıkın Abdullah ibni Übeyy söylemiştir. Beni Kaynuka' Yehudîleri

Resulullahı muharib bir vaziyet aldıkları zaman Ubabe ibni Samit radiyallahü anh «benim bu

Yehudîlerden pek çok dostum var fakat ben bunların dostluklarından Allaha ve Resulüne teberri ediyorum,

Allah ve Resulüne arzı müvalât eyliyorum» demişti Abdullah ibni Übey de «ben öyle bir adamım ki

devairden korkarım, dostlarımdan vaz geçemem» demiş ve bu âyetler nâzil olmuştur.

Öyle amma devrin bu gibi ihtimalâtı içinde kendilerinden başka kimseye yar olmıyanlardan ümid

﴿فَعَسَى اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَ بِالْفَتْحِ أَوْ أَمْرٍ مِنْ عِنْدِهِ﴾ beklemekten ise

Allahın Resulullah'a ve müslimanlara fukahat veya sair suretle bir küşayış ihsan edivermesi ve yahud tarafı

rabbanîsinden bir emr ile o dost dediklerine hatır-ü hayale gelmez bir felâket verivermesi ve binaenaleyh

﴿فَيُصْبِحُوا عَلَى مَا أَسْرُوا فِي أَنْفُسِهِمْ نَادِمِينَ﴾ bu münafıkların

gönüllerinde gizledikleri şeylere nadim olmaları pek yakın ve Allahdan daha ziyade me'mul bir ihtimaldir»

-Ki bu bir va'di İlahîdir. Allahın kudretiyle Yehud ve Nesârânın kudret ve ahlâkları karşılaştırılınca

haddizatında akreb olan bu va'di İlahî ile de kesbi

sh:» 1714

kat'iyyet eden bu ihtimal tahakkuk ettiği zaman bunların bu hallerini gören mü'minler ne der bilir

misiniz?

53. ﴿وَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا﴾ O zaman da mü'minler bu münafıklara işareten ve bunları

ümid bekledikleri o mağlûb ve perişan dostlarına hitaben yüzlerine karşı veya kendi aralarında derler ki

﴿أَهْلَاءِ الَّذِينَ أَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ إِنَّهُمْ لَمَعَكُمْ﴾

acaib her halde sizinle beraber olduklarına «-لَنْ قُوتِلْتُمْ لَنَنْصُرَنَّكُمْ» diye- güçlerinin

yetebildiği yeminlerle Allaha kasem edenler şunlar mıydılar? «-Bakınız ne oldular:

﴿حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فَاصْبَحُوا خَاسِرِينَ﴾ bütün amalleri, bütün mesayileri boş

gitti de hepsi haib-ü hâsir oldular.-» Netekim sûrenin yukarısında «

وَمَنْ يَكْفُرْ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ وَهُوَ فِي الْأَخِرَةِ مِنَ
الْخَاسِرِينَ» buyurulmuş idi.

Âsım, Hamze, Kisaî, halefî âşîr kiraetlerinde vavî istinafiyye ve « لا » min ref'iyle « وَيَقُولُ » Nâfi'

İbni Kesîr, İbni Âmir, Ebû Ca'fer kiraetlerinde vavsız « يَقُولُ » okunur ki ikisi de suali mukaddere cevab

cümlei istinafiyyedir. Ve manâ birdir. Ebû Amr, Ya'kûb kiraetlerinde ise vavî atf ve « لا » min nasbiyle «

وَيَقُولُ » okunur ki bu da « يُصْبِحُوا » üzerine atıftır. Sonundaki « حَبِطَ » fıkrasının «

هُوَ لَأَنَّ » den bir haber ve istifhamı taaccübî mazmununda dahil olarak mü'minlerin mekulünden olması

da muhtemeldir. Ve bu takdir de manâ «Onlar bunlarmıdır! Allahın kudretine bakın ki bütün mesaileri ne

kadar boşa gitti de ne büyük hüsrana düştüler?» demek olur. Fakat gösterdiğimiz vechile bunun âkıbeti

hali telhîs eden re'sen bir kelâmı ilâhî, bir cümlei müste'nefe olması daha zahirdir. İşte Yehûd ve Nesârâyı

evliya ittihaz etmek böyle nifak gibi bir marazı kalbîden neş'et eder ve irtidada daî olur. Bunun da âkıbeti

hatbı amel ile hüsrânı küllîden başka bir şey olmaz. Çünkü irtidadın cezası budur. Görülüyor ki «

فَرَأَيْتَ

sh:»1715

buyurulmamış « فَتَرَى » buyurulmuştur. Bu ise istikbal ve istimrar fi'lidir. Demek ki bunlar maziye aid

değil müstakbele aid ve emsali bir çok defalar görülecek vukuattır. Bunun için şimdi de alel'itlak mürtedlerin

hallerine geçilerek 54. ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ﴾ -Nâfi', İbni Âmir, Ebû

Ca'fer kıraetlerinde « مَنْ يَرْتَدُّ ﴾ - buyuruluyor ki bütün bunlar

Kur'anın kable'l'vuku haber verdiği vakiat cümlesindedir. İbni kâ'b, Dahhâk, Hasen, Katade, İbni Cüreyc ve

saire demişlerdirki bu âyet kıyamete kadar bütün mü'minlere hitaben nâzil olmuştur. Ya'ni bu âyet sebebi

hass hukmü âmm olan diğer bazıları gibi bir sebebi mahsus ve bir vakiai mahsusa üzerine değil doğrudan

doğruya umum mü'minlere alel'itlak irtidadın bir hukmünü tefhim için nâzil olmuştur. Müfessirîn burada bu

âyetin ihbarına müntabık olmak üzere bil'ahare muhtelif zamanlarda vukua gelen on bir irtidad vak'asından

bahs etmişlerdir ki üçü Resulullahın irtihalinden evvel vakı' olmuştur.

1- Beni Müdlic irtidadıdır ki reisleri zuhımar denilen Evsedi ansîdir. Bu bir kâhin idi, Yemende nübüvvet

iddia ve ba'zı beldeleri istilâ edib Resulullahın me'murlarını çıkarmış idi, aleyhıssalâtü vesselâm da Yemen

valisi Muaz ibni cebele ve sadatı Yemene yazdı, Allah tealâ da onu feyruzi deylemînin elile helâk etti,

geceleyin basılıp katl edildi, o gece Resulullah bunu haber verdi müslimanlar, mesrur oldular ve ertesi gün

idi ki vefatı Peygamberî vuku buldu. Sonra Rebiy'ülevvelin ahırında da Yemenden haber geldi.

2- Müseylimetülkezzabın kavmı olan Beni Hanife irtadadıdır. Bu kezzab da nübüvvet iddia etmiş,

Resulullah'a şöyle yazmıştı: «

مِنْ مُسَيْلِمَةَ رَسُولِ اللَّهِ إِلَى مُحَمَّدٍ رَسُولِ اللَّهِ أَمَّا بَعْدُ فَإِنَّ
الْأَرْضَ نِصْفًا لِي وَنِصْفًا لَكَ = Arzın nısfı benim nısfı senin». Aleyhısalâtü

sh:»1716

vesselâm da şöyle cevap vermişti: Muhammed Resulullah'dan müseylimetülkezzaba «

إِنَّ الْأَرْضَ لِلَّهِ يُورِثُهَا مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ

» Sonra buna Hazreti Ebi Bekr hılâfetine asker gönderib harb etti ve Hazreti Ebi Bekr hılâfetine asker

gönderib harb etti ve Hazreti Hamzanın katili Vahşî yediyle katl olundu. Vahşî «ben cahiliyyetimde

hayrûnnası islâmımda da şerrûnnası katl ettim» der idi.

3- Tuleyha ibni Huveylidin kavmı olan Beni Esedin irtıdadı ki Tuleyhada vefatı Peygamberî sıralarında

nübüvvet idida etmiş idi. Buna da Hazreti Ebu Bekr Halid ibni Veliydi sevk etti, Ba'delharb Tuleyha

münhezim olub Şama kaçtı, ba'dehu islâma geldi ve pek güzel müsliman oldu ki İran muharebatı gibi

büyük muharebelerde en güzel hizmet eden eazımdandır. Diğer yedi fırka da Peygamberin vefatından

sonra Hazreti Ebî Bekr zamanında irtıdad etmiş idi ki bunlar:

4- 1 Uyeyne ibni Hisnin kavmi Fezare,

5- 2 Kurre ibni Selemetelkuşeyrînin kavmi Gatafan,

6- 3 Fûca'e ibni Abdi Yâleylin kavmi benu selim,

7- 4 Malik ibni Nüveyrenin kavmi benu yerbu',

8- 5 Secah binti Münzirin kavmi olan Temimin bir kısmı ki bu Secah nefsinin Müseylimetülkezzabâ tezdıc

etmişti, ve kıssası meşhurdur. Ebül'alâilmaarrî. « استغفر واستغفرى » unvanlı kitabında şöyle

demıştır:

آمت سجاح و والاها مسيلمة كذابة فى بنى الدنيا و
كذاب

9- 6 Eş'as ibni Kaysin kavmi Kinde,

10- 7 Hutam ibni Zeydin kavmi Benî Bekr ibni vâil. Allah tealâ Hazreti Ebi Bekrin eliyle bütün bu yedi

fırka mürteddînin de işlerini bitirdi, gailelerini defetti.

11- Cebele ibni Eyhem'in kavmi olan Gassan ki bu Cebele de Hazreti Ömer zamanında islâma gelmişti.

Bir

sh:»1717

fakire vurduğu bir tokattan dolayı kısasan bir tokat yiyeceğini anlayınca kibrine yediremeyib irtidâd edib

bilâdı Ruma kaçmış idi ki kıssası meşhurdur. Görülüyor ki bu vak'alar sadece ferdî bir irtidâd halinde

kalmamıştır.

Hasılı, ey ehli iyman, sizden ferd veya cemaat her kim dininden döner irtidâd ederse bilmiş olsun ki

﴿فَسَوْفَ يَأْتِي اللّٰهُ بِقَوْمٍ﴾ Allah onların belâlarını verib yerlerine diğer bir kavm

getirecektir. Öyle bir kavm ki ﴿يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ﴾ hem Allah onları sever, Dünya ve Âhret

hayırlarını murad eder, hem de onlar Allahı severler taatine koşar, ısyandan kaçarlar. Öyle bir kavm ki

﴿أَذَلَّةٌ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ﴾ Mü'minlere karşı mütezellil ya'ni mütevazî', refik ve merhametli

﴿أَعَزَّةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ﴾ kâfirlere karşı izzetli, satvetli

﴿يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ﴾ fi sebilillâh mücahede ederler

ederler hem de dinlerinde pek salâbetlidirler. İfayı vazife etmek lâzım geldiğini gördüler mi Münafıklar gibi

şunun bunun hatırına gönlüne bakmaz, dedikodudan sakınmaz, vazifelerini yaparlar.

﴿ذُلِكَ فَضْلُ اللَّهِ﴾ bu hal, bu evsaf ise mahzâ Allahın fadl-ü ihsanıdır.

﴿يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ﴾ o, bunu kime dilerse verir, dileyene de verir.»- Binaenaleyh hiç biriniz

ümitsizliğe düşmeyiniz, düşüb de kâfirler peşinde koşmayınız, Allahdan böyle evsafa malik bir kavm

olmayı isteyiniz dileyiniz, fakat bunu cebren alınır bir istihkak da zannetmeyiniz, inhisar fikrine sapmayınız

﴿وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ﴾ Allah hem vasi'dir hem

sh:» 1718

alîm. Eltaf ve ihsanı çok, ihsanına mani'-u müzahim yoktur. Onu hiç bir şey takyid edemez, en ümitsiz

zamanda en umulmadık yerden, en umulmaz kimselerde neler neler halkeder. Nasıl halkeder bunu o bilir.

Zira o her şeyi bilir, binaenaleyh lûtf-u ihsanını kimlere ve ne suretle vereceğini de bilir. Bu şereflere bu

hurriyete, bu izzet-ü istiklâle irmek isteyenler başkalarının değil ancak Allahın velâyetine koşmalı, Allahın

sevgili Peygamberine, mü'minlere baş tutmamalı, mahabbet ve nusrat etmelidir «

« إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ الخ... »

Anlaşıyor ki irtidad bir vak'aya münhasır olmadığı gibi bu kavm de muayyen bir kavmden ibaret değil.

Mürtedlerin zararlarına mukabil olmak ve onların terk ettikleri mevkı saadeti işgal eylemek üzere kıyamete kadar zaman zaman nevbetle gelecek ve i'lâi kelimetullah kadar zaman zaman nevbetle gelecek ve i'lâi kelimetullah ile İslâma hizmet edecek müteaddid akvama işaretir ki zikr olunan evsaf bunların evsafı mümeyyizelerini ve ciheti vahdetlerini teşkil eder. Binaenaleyh bunların hey'eti mecmuasını ancak alîm olan Allâh tealâ bilir, Fakat gerek zuhurundan sonra ve gerek ba'zı âsara nazaran zuhurundan evvel ba'zılarını ta'yin ve tasavvur mümkün olabileceğinden müfessirîn bunları kaydetmişlerdir:

1- Hazreti Hasen, Katade, Dahhak, İbni Cüreyc demişlerdir ki bunlar Ebu Bekir ve ashabıdır, çünkü mürteddine bunlar harb ettiler.

2- Ebu Bekr, Ömer ve ashabıdır. Zira devri Resulullahtan sonra mücahede bunların hilâfetlerinde vaki' oldu.

3- Süddî demiştir ki bu âyet evvelâ Ensar hakkındadır. Zira evvelâ küffara karşı Resulullah'a nusrat ve ızhârı dine muavenet eden bunlardır.

4- Ehli Yemendir. Zira Hâkimin Müstedrikinde senedi sahih ile rivayet olduğu üzere bu âyet nâzil

sh:»1719

olduğu zaman Aleyhissalâtü vesselâm Ebu Musel'eş'arî radıyallahü anhe işaret buyurarak « قَوْمٌ هَذَا

= bunun kavmi» buyurmuştur. Ve filvaki' bunlar Resulullah zamanında çok mücahedeler ve hizmetler

etmişler ve Hazreti Ömer fütuhatinin kısmı a'zamı da bunların yedile olmuştur.

5- Kavmi Fürsdür. Çünkü yine rivayeti sahihada varid olduğu üzere aleyhissalâtü vesselâmından sual

olunmuş, yedi seadetlerinle Selmanı Farisî radıyallahü anhin omuzuna vurup « هَذَا وَ ذُوهُ = bu ve

bunun sahibleri» buyurmuş, sonra da iyman, Süreyyaya muallak olsa ebnaî Faristen bir takım rical her

halde uzanır alırlardı «

لَوْ كَانَ الْإِيمَانُ مَعْلَقًا بِالثُّرَيَّا لَنَا لَهُ رِجَالٌ مِنْ أَبْنَاءِ فَارِسَ

» buyurmuştur ki bu hadîsi şerifte İmamı a'zam Ebu Hanife Hazretlerinin menakıbına da delâlet vardır.

6- Denilmiş ki bunlar Neha'den iki bin, Kindeden beş bin ve ebnaî nâstan üç bin kişi idiler ki Kadisiyye

günü cihad ettiler.

Velhasıl bu kavmi bir zamana munhasır münferid bir kavmden ibaret telâkki etmemeli, iymandan sonra her hangi bir suretle islâmdan yüz çevirenlerin kendilerine terki mevki' etmeğe mecbur oldukları ve olacakları her hangi bir kavm olarak anlamalıdır. Ve burada yalnız irtıdadı irtıkadî değil irtıdadı amelî de mevzû bahistir. Vaktiyle Yehudun Nesârâya, Nesârânın müslimanlara terki mevki ettikleri gibi ni'meti islâmın kadrini bilmiyen nankörler de onun kadrini bilecek, şükrünü eda edecek yeni bir kavmi müslime terki mevki etmeğe mecbur olacaklardır. Tarihi beşer, tarihi islâm bunun büyük küçük misalleriyle mâlâmâldir. Ferdleri, akvamı sağıreyi bırakalım da en büyük misallerini alalım. Evvelâ Arablar, kavmden kavme bu hizmeti yapmışlar, ba'dehu Emeviyyenin son zamanlarında olduğu gibi bu hizmet, Arabdan Aceme doğru geçmiş, hadîsi şerifin de delâlet ettiği üzere kavmi Fûrs ma'nen ve maddeten islâma pek büyük hizmetler eylemiş,

sh:»1720

sonra bunlar da aynı hale gelmiş bu dafa da Allah Türkleri göndermiş, Arabların, Fûrslerin kadrini bilemeyib zayı' ettikleri devleti islâmı ele alarak İstanbula ve oradan kıtaatı Arzın her tarafına yaymışlar

binaenaleyh ebnai Faris hadîsinin delâleti ve fethi Kostantıniyye hâdîsinin sarahati ve «

فَعَسَى اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَ بِالْفَتْحِ أَوْ أَمْرٍ مِنْ عِنْدِهِ

İşareti ile Türkler de «

بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ

«يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ» tebşirine dahil

olmuşlardır. Demek ki onlar da bu ni'metin kaderini bilmez küfr-ü küfrana doğru giderlerse mevki'lerini

Allahın göndereceği diğer bir kavme terketmeğe mecbur olacaklardır. Ve kim bilir vasi' ve alîm olan Allah

kıyamete kadar daha ne kavmler gönderecektir. İşte tâ yukarıdan «

«اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ» tezkirinden beri gelen ve daha devam edecek olan beyanatın

siyak-u sibakına nazaran hasılı meal bu noktada toplanmaktadır.

Binaenaleyh ey mü'minler, dininizin kadrini biliniz, hiç bir kavme inhısar kabul etmiyen bu vasi' feyzi

hakkı, bu fadlı ilâhîyi, bu yüksek hurriyeti bırakıb da başkalarının muvalâtı arkasına düşmeyiniz 55.

﴿انَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا﴾ sizin her ma'nâsiyle veliniz,

veliyü'l'emriniz, muhibbiniz, nasrınız başkası değil ancak Allah ve Allaha tebean Resulü, ve Allaha ve

Resulüne tebean mü'minlerdir

﴿الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ﴾ öyle

mü'minler ki Allaha ve Allahın emirlerine boyun eğerek rek'atleriyle güzelce namaz kılarlar ve Allahın emrine

inkıyad ederek hüsni rızalarıyle zekâtlarını verirler yahud rûku'da oldukları halde zekât verirler.»

Bu âyetin sebebi nüzülü hakkında bir kaç rivayet vardır: Evvelkisi Ubade bini Samit Hazretlerinin balâde

nakl edilen sözü ve mü'minlerden murad umumdur. İkincisi

sh:»1721

İkrimenin rivayetine göre Hazreti Ebi Bekirdir. Üçüncüsü Atanın İbni Abbastan rivayetine göre de Hazreti

Alidir. Ebu Zerden de «bir gün mescidde öyle namazını kılmıştık bir sail yarabbi şahid ol Resulullahın

mescidine geldim dilendim kimse bana bir şey vermedi» diye şikâyet etti Hazreti Ali daha namaz kılıyordu

ve rukû'da idi saile serçe parmağındaki bir yüzüğü iyma etti o da gitti aldı, Resulullah bakıyordu «Allahım,

kardeşim Musâ senden «

«قَالَ رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي . . . وَالْي . . . وَأَشْرِكُهُ فِي أَمْرِي» diye niyaz etti, sende «سَنَشُدُّ عَضُدَكَ بِأَخِيكَ وَنَجْعَلُ لَكُمَا

Allahım, ben de Peygamberin Muhammedim benim de sineme genişlik ver, işimi kolaylaştır, bana da

ehlinden Aliyi vezir yap ve bununla arkama kuvvet ver» dedi henüz bu kelimatı itmam etmeden Cibril nâzil

oldu» ya Muhammed İkre' «انَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ الْخ» dedi diye bir rivayet

vardır. Bu iki rivayete nazaran «وَالَّذِينَ آمَنُوا» den murad şahsı muayyendir deyenler olmuş ve

bundan dolayıdır ki Şiy'a Hazreti Alinin imameti mes'elesinde bu âyet ile istidlâl etmek istemişlerdir. Şüph

yok ki Ebu Bekir ve Ali «وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ» cümlesindendirler fakat yalnız değil.

56.

﴿وَمَنْ يَتَوَلَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا فَإِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ
الْغَالِبُونَ﴾ -HIZB luğatte bir zatın reyine tâbi' olub kendisiyle beraber bulunan eshabıdır -ki

kendilerini tazyık eden bir iş için toplanmış kimseler demektir. « حِزْبُ اللَّهِ » Unvanını müfessirîn «

جُنْدُ اللَّهِ . ﴿أَوْلِيَاءُ اللَّهِ﴾ . ﴿أَنْصَارُ اللَّهِ﴾ . ﴿شِيعَةُ اللَّهِ﴾

» diye muhtelif ta'birlerle tefsir etmişlerdir. Ya'ni hakıkatte galib olanlar ancak Allah ordusu veya Allah

dostları veya Allah yardımcıları veya Allah tarafdarları, Allah fırkasıdır. Asıl velâyet Allahındır. Diğerlerinin

galebesi surf veya muvakkattir. Bunun için 57.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَكُمْ هُزُؤًا
وَلَعِبًا مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَالْكَفَّارَ أَوْلِيَاءَ﴾

- Görülüyor ki ewelki nehiy sureti ummüyyede yalnız Yehud ve Nesarâya

sh:»1722

mahsus idi. Burada ise nehiy alel'umum küffara dahi ta'mim edilmiştir. Ve aynı zamanda bu nehiy ehli

kitabın dini islâmı istihza' ve istihfaf edenlerine tahsis olunmuştur. Bunun sebebi nüzulünde deniliyor ki

Rifaa bini Zeyd ile Süveyd ibni Hâris zahiren müsliman olmuşlar, müsliman olmuş gibi görünmüşler, sonra

Münafıklığa girişmişler, müslimanlardan bir takım kimselerin de bunalra meveddeti varmış, bu âyet bunlar hakkında nâzil olmuştur. Şu halde zahiren müsliman görünüb batinen küfr-ü nifak ve oyuncak yerine koymaktır ve bununla evvelâ izharı islâm ederek müslimanlara içlerinden fesad saçmak istiyen dönme kâfirlere nazarı dikkat celbedilmiştir. Maamafih istihzaya şamildir. Bunun için bu itlaktan sonra istihzanın bir nev'i mahsusunu beyan ile şöyle buyuruluyor:

58. ﴿وَإِذَا نَادَيْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ اتَّخَذُوهَا هُزُوءًا وَلَعِبًا﴾ O kâfirleri

de dost ittihaz etmeyiniz ki namaza nida ettiğiniz, ya'ni ezan okuduğunuz vakit o ezan veya namazı

eğlence ve oyun yerine tutar istihza ederler ﴿ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْقِلُونَ﴾ bu da

bunların akılsız bir kavm olmalarından neş'et eyler.»- Bu akılsızlıkları cümlesindendirki ma'hâsız çanları

hoşlanırlar dinlerler de tevhide, salât-ü felâha çağırın yüksek ma'nâlı güzel ezanlardan hoşlanmazlar.

Bu âyet evvelâ ezanın meşru'iyetine saniyen onunla istihza ve istihfâfın küfrolduğuna delâlet

etmektedir. Bunun için ezana icabet vacibdir. Bu âyetin sebebi nüzulünde de şu iki rivayet vardır: Ezan

okununca müslimanlar namaza kalktıklarında Yehudiler gülüb istihza ederek «

قَامُوا لَا قَامُوا، صَلُّوا لَا صَلُّوا، رَكَعُوا لَا رَكَعُوا = kalktılar

kalkmaz olsunlar, kıldılar kılmaz olsunlar, rukû' ettiler etmez olsunlar» derlermiş. Süddînin rivayetine göre

medinede bir Nasrânî varmış

sh:»1723

müezzinin « أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ » dediğini işittiği zaman «

أَحْرَقَ اللَّهُ الْكَاذِبَ = Allah yalancıyı yaksın» dermiş. Bir gece hizmetçisi elinde bir ateş ile

odasına giderken bir şirare sıçramış, hane halkı da uykuda imiş, derken bir yangın çıkmış nasranî de bütün

ailesi ile beraber yanmış gitmiş, bu âyet de bunun üzerine nâzil olmuştur.

Şimdi ehli kitabın müslimanlar hakkında besledikleri fikri fesad ile dini istihza ve istihfaf etmelerine karşı

cevab ve itab ve nush-u irşad olmak üzere buyuruluyor ki 59.

﴿قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ هَلْ تَنْقُمُونَ مِنَّا الْخ﴾

NAKM, bir şeyi hoşlanmamaktır ki ni'metin zıddı ve azab demek olan nıkmət bundan veya bu ma'nâ

ondan me'huzdur. Bu âyette pek güzel bir kıyası mukassem vardır. Ya'ni ey ehli kitab, sizin bizden

hoşlanmamanız bizi ta'yıb etmeniz, dinimizi beğenmemeniz hiç başka bir şeyden değil ancak iki sebebdan

dolayıdır: Birisi bizim Allaha ve Allah tarafından bize, bizim Peygamberimiz Muhammed Mustafaya

endirilen şir'a ve minhace, kitab ve sünnete ve bundan evvel geçen Peygamberlere inzal edilmiş olan kitablara ve bu miyanda Tevrat ve İncile de iman etmemiz, diğeri de sizin ekserinizin fasık olmasıdır. İşte bizi beğenmemenize ve bize kızmanıza bu iki şeyden başka sebep yoktur. Bizim imanımız sizden geniş ve sizin esaslarınızı da cami'. Sizin ise hem sâhai iman ve vicdanınız dar, hem de ekseriyetiniz fasık ve vicdansız. Şübhe yok ki birincisi olan vüs'ati iman ve vicdan ayıblanacak bir şey değil takdir edilmesi lâzım gelen bir haktır. Şu halde sizin bizi hoşlanmamanızın yegâne sebebi fiskınız vicdansızlığınızdır. Filvakı' dar kafalılar yüksek kafalılar, vicdansızlar vicdanlıları fasıklar sulehayı sevmezler ve onları iz'aç etmek için ellerinden geleni yaparlar. Ellerinden gelirse bir yudum suda boğmak isterler. Ekâbirin kıymeti de bunlara tahammül

sh:»1724

etmek ve mücahede eylemektir. Demek oluyor ki bu âyet ehli kitaba cevap verirken evvel emirde müslimanlara bir derstir. Çünkü müslimanlar an cemaatin bu cevabı verebilmek için bu geniş ve kuvvetli iymana sahip olmak ve ekseriyet, fasık olmamak lâzım gelir. Yoksa Yehud ve Nesarânın fiskına iştirak edib de onlara kendini beğendirmeye çalışmak veya onlara galebe ümidini beslemek hem hakka iftira ve hem kendini terzil etmektir.

60. ﴿قُلْ هَلْ أُنَبِّئُكُمْ بِشَرٍّ مِنْ ذَلِكَ مَثُوبَةً عِنْدَ اللَّهِ﴾ - NEBE',

haberi mühim demektir. Buradaki « ذَلِكَ » ismi işaretinin müşarünileyhi hakkında ve şerriyet hususunda

söz edilmiştir. Bir rivayete göre Yehudîlerden bir kısmı gelmişler. Resulullah'a dinini sormuşlar, Resulullah

«

أَمَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنزِلَ إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ ۖ ۝۝۝ وَنَحْنُ
لَهُ مُسْلِمُونَ

bilmiyoruz» demişler, bu âyet bunun üzerine nâzil olmuş. Binaenaleyh bunlar dine şer ta'bir ettiklerinden

dolayı «sizin şer dediğinizden daha şerrini size haber vereyim ki o sizin din namını verdiğiniz kendi

halinizdir» ma'nâsına mücarat tarrîkle şer ta'bir olunmuş ve « ذَلِكَ » de ta'yib edilen dine işaretir

denilmiş ise de biz bu sebebi nüzule i'tiraz etmemekle berâber şu ma'nâyı daha zahir buluyoruz: Ya

Muhammed, o Ehli kitâba şöyle de: Daha fenasını kemali ehemmiyetle haber vereyim mi? İşte

﴿مَنْ لَعَنَهُ اللَّهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ﴾ Allahın lâ'netlediği -«

﴿فَبِمَا نَقْضِهِمْ مِيثَاقَهُمْ لَعَنَّاهُمْ﴾ bak- ve üzerine gazab ettiği

﴿وَجَعَلَ مِنْهُمْ الْقِرَدَةَ وَالْخَنَازِيرَ﴾ ve kendilerinden maymunlar ve hınzırlar yaptığı

﴿وَعَبَدَ الطَّاغُوتَ﴾ ve bir de Taguta tapan -Tagota kulluk eden kimseler

﴿أُولَٰئِكَ شَرٌّ مَكَانًا وَأَضَلُّ عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ﴾ işte bunlar mevki'ce daha

fena ve tarıkı müstakımden daha ziyade sapmış kimselerdir.».

sh:»1725

Kırede ve hanazir yapılanların ya'ni sureten ve ma'nen mesh denilen bu hale getirilenlerin Ashabı sebt olduğu, bunların gençleri maymun, ihtiyarları da hınzır kılığına konulmuş bulunduğu zikr ediliyor ki ümemi salifede ve ezcümle Beni İsrailde böyle mesihler ma'ruftur. Nesârâda da mâidei Isâ ashabı hakkında mesih mervidir. Bunun için ba'zı müfessirîn kırede ashabı sebt, hanazir mâidei Isâ ashabıdır demişlerdir ki sûrei «

« كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ » de Eshabı sebt hakkında yalnız « بقره » buyurulduğuna nazaran

bu daha muvafık olsa gerektir. İnsanın böyle hayvan haline konulmasına mesih ta'bir olunur ki ya yalnız ma'nevî ve yahud hem surî ve hem ma'nevî olmak üzere iki türüdür. Meshi ma'nenî; sefaleti ahlâkiyye intac eden tahavvül, meshi surî ve ma'nevî de sefaleti ahlâkiyye ile beraber sefaleti hayatiyyeyi intac ede

tahavvüldür ki buna meshi hakikî dahi ta'bir olunur. Memsuh olanlar da tenasül olmaz, binaenaleyh

maymun ve hınzır tenasülü yapar bir nevi' oldular demek değil, sefaleti külliyye içinde inkıraz ve akamete

mahkûm oldular demektir. Maamafih insanın maymundan jenerasyon tarikile tekâmül ettiğini iddia

edenlerin yine insanın da jenerasyon tarikile maymuna inkılâb edeceğini bir kanun gibi mülâhaza etmeleri

iktiza eder. Ve bu âyet bunlara da bir cevap ve inzarı tazammun eyler. Âyette lâ'netten gadaba, gadabdan

mesha, mesihten ubudiyeti Taguta doğru giden silsilei beyan gösteriyor ki bunların hey'eti mecmuası

değil her biri bir şeridir. Ve bunlar içinde ednası lâ'net, aksası Taguta ubudiyettir. Demek ki Taguta

ubudiyet bunların cümlesini istilzam eden bir mebdei şeridir. Bunlar evvelâ mel'un olur, rahmeti

ilâhiyyeden teb'id edilir, saniyen tebid ile kalmaz gazabı ilâhî başlarına çöker, alâm-ü masaib içinde

kıvranırlar. Salisen maymun gibi bir insan mukallidi, kararsız, mütelevvin, sahtekâr, bir bakışa zeki: insanın

sh:»1726

her yaptığını derhal taklid eder, fakat hakikatte ne yaptığını bilmez, taklid derdile her felâkete atılır, sevk

edilir. Gayet çirkin, suratsız bir masharalık timsali veya hınzır gibi canavar, boynu bükülmez, kafası

tuttuğuna gider, her habaseti yapar, her pislîği yer derisi bile debağat kabul etmez, müstekreh, menfur,

makhur bir cinayet ve denaet timsali olur gider. (Tagutun ma'hâsı için surei «

وَعَبَدَ الطَّاغُوتِ « abede » fi'li « لَّا أَكْرَاهُ فِي الدِّينِ » de « بقره » âyetine bak).

« وَمَنْ عَبْدَ » demektir. Fakat Hamze « غَضِبَ » veya « لَعَنَ » maziolarak

« وَعَبَدَ الطَّاغُوتِ » okunur « تا » nın cerraile terkibi izafî olarak « با » nın zammı ve

ki bu surette de kirede ve hanazire ma'tuftur. « عَبْدَ » yekuz vezninde sıfattır.

Bunlar 61. ﴿وَإِذَا جَاءُوكُمْ . . . يَكْتُمُونَ﴾ ey mü'minler size geldikleri vakit de «

آمنّا » derler, mü'min görünürler, halbuki kâfir girer kâfir çıkarlar, gönüllerinde ne küfürler ne fesadlar

gizlerler ve düşünmezler ki bu gizledikleri küfr ve nifaktan Allah gafil değil, onları kendilerinden daha

ziyade bilir. Ya Muhammed, veya ey muhatab 62. ﴿وَتَرَىٰ كَثِيرًا مِّنْهُمْ﴾ bunların hepsi

değil fakat çoğunu görürsün ki

﴿يُسَارِعُونَ فِي الْآثِمِ وَالْعُدْوَانِ وَآكَلِهِمُ السُّحْتُ﴾ ism, udvan,

haram yemek, bu üçüne mütemadiyen koşarlar, atılırlar. -Ki yalancılık, küfürbazlık etmek, zulm etmek

udvanın, rişvette suhtün en barız misallerindendir. («

﴿سَمَّاعُونَ لِلْكَذِبِ أَكَّالُونَ لِلسُّحْتِ﴾ bak).

﴿لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ bu yaptıkları amel!... 63.

﴿لَوْلَا يَنْهَاهُمُ الرَّبَّانِيُّونَ وَالْأَحْبَارُ عَنْ قَوْلِهِمُ الْآثِمَ وَآكَلِهِمُ السُّحْتُ﴾ rabbanîler ya'ni başlarında rabbanilik iddiasında bulunan evliyayı umurları siyasiyûnu ve

ahbar denilen ulemaları bunları yalan söylemekten ve haram yemekten nehy etseler a... Fakat etmiyorlar

sh:»1727

lâekal sükût ile olsun tervec ediyorlar ﴿لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَصْنَعُونَ﴾ her halde bu

işledikleri pek fena bir san'at.»- Demek ki bunlar bunu sa'nat ittihaz etmişler, pek çirkin bir siyaset san'atine

düşmüşlerdir. Ve bütün mes'uliyetin esası bunlardadır. Ve halkın ahlâkını dinini bozan bunlardır. Tagut

bunlar içindedir. Ve anlaşılıyorki rabbaniiyyûnun mesuliyeti ahbardan daha mukaddemdir. Ulema

demişlerdir ki Kur'anda ulemayı tevbih eden âyetler içinde en şiddetlisi, en korkuncu budur. İbni Mubarek

Hazretleri de bu âyetin mazmununu şu beytiyle ifade etmiştir:

وهل افسد الدين الا الملو ك واحبار سوء ورهبانها

64. ﴿يَدُ اللَّهِ مَغْلُوبَةٌ﴾ Yehudiler ﴿وَقَالَتِ الْيَهُودُ﴾ Allahın eli bağılıdır,

sıkıdır dediler -bu söz mahcurdur, mukayyedir, dilediği gibi tasarrufa kadir değildir, her istediğini yapamaz

ve binaenaleyh istediği gibi infak ve ihsan da edemez, dardır, bol rızk veremez demek olduğu gibi eli

sıkıdır, tabiatinde buhl ve imsak vardır. Vermek istemez, isteyemez demek de olabilir. Ya'ni ya doğrudan

doğru nefyi cûddan veya nefyi kudret ile beraber nefyi cûddan kinâyedir. Lisanı Arabda gulliyed ta'biri buhl

ve imsaktan, bastı yedde el açıklığı gibi cûd ve keremden kinaye olur. Ve onun için hakikaten el

bulunmayan mevki'de de isti'mal olunur. Lisanımızda eli bağılı demekle eli sıkı demek arasında fark vardır.

Eli bağılılık el darlığı gibi bir müzayeka, fakr veya acz ve mania ifade eder. El sıkılığı demek arasında fark

vardır. Eli bağılılık el darlığı gibi bir müzayeka, fakr veya acz ve mania ifade eder. El sıkılığı ise esasen yine

darlıktan me'huz olmakla beraber bu ma'nâ mülâhaza olunmaksızın servet ve kudreti de varken doğrudan

doğru buhl ve imsaki cibilli ifade eder. Zira kinâyeler ya bimertebetin veya bimeratib levazımda ist'mal

demektir. Arabca gulliyed ise her iki ma'nâya müsaidir. Netekim «

«عُلَّتْ أَيْدِيهِمْ» de de «وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُوبَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ» de de

el

sh:»1728

bağlılığı zaruret ve muzayeka ma'nâsınadır. Yehud « **يَدُ اللَّهِ مَغْلُوبَةٌ** » derken eli hem bağlı hem

sıkı ma'nâsını kasd etmişler ki cevabda « **بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ يُنْفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ** »

buyurulmuş, hem kudret ve hem meşiyeti tamme ile cûd isbat olunmuştur. Binaenaleyh Yehudun bu sözü

«Allah her istediğini yapamaz ve her istediğini veremez, onun için bol bol rızık da veremez yoksa

Yehudilere hiç darlık çektirmez, her şeyi ihsan ediyordu» mealinde olduğu anlaşılıyor.

İbni Abbas, İkrime ve Dahhâk demişlerdir ki mukaddema bolluk ve ucuzluk içinde bulunan ve hattâ

buldukları yerlerde halkın en zengini olan Yehudiler bil'ahare Allaha isyanları yüzünden darlığa ve

sıkıntıya düşmüş olmalarından dolayı bu sözü Finhas ibni Azura söylemiş ve bu âyet bu sebeble nâzil

olmuştur. Mukatil ise İbni Suriya ve Azir ibni Ebi Azırın dahi Finhas ile beraber olduklarını ve hattâ istikraz

âyetlerine karşı « **إِنَّ اللَّهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ أَغْنِيَاءُ** » dedikleri gibi buhtü nassar ve Nesârâ

tarafından beyti makdisin tahribi hadiselerine de «eğer Allahın eli bağlı olmasa idi bunları bizden men'

ederdi» dediklerini rivayet eylemiştir. Yehudun bu sözü eshabı Resulullahın şiddetli fakr-u ihtiyac içinde

buldukları sırada «Muhammedin ilâhî fakır, eli bağlıdır, onun için onları zarurettten kurtaramıyor» tarzında

Müslimanlarla istihza etmek için söylemiş olmaları ihtimali de söylenmiştir. Âyette bunun edilmiş olması hasabıyla siyakı bize şunu iş'ar ediyor ki bu söz Yehudîlerin ahbarı tarafından söylenmiş olmak i'tibariyle umumuna nisbet edilmiştir. Ve demek oluyor ki bu söz Yehudîlerin ahbarı tarafından söylenmiş olmak i'tibariyle umumuna nisbet edilmiştir. Ve demek oluyor ki bu söz Yehudîlerin akide ve ahlâklarına müteallik bir düstur mahiyetinde fezleke edilmiş ve umumun anlayabileceği bir ifade ile ifade olunmuştur.

Binaenaleyh bunda başlıca iki mes'ele vardır. Birisi sonraki Yehudîlerin kudreti îlâhiyye hakkındaki felsefî nazariyeleri, diğeri de buna müteferri' olarak ahlâk ve iktisadda tutturdukları buhl

sh:» 1729

ve imsak düsturları ki bunlar balâda zikr olunan seyyiâtın esbabından en mühimmini teşkil eder. Demek oluyor ki ulemai Yehud sonradan tabiat ve icab nazariyyesine saparak Allah tealânın tam ma'nasiyle faili muhtar olmadığı ve kudret ve iradei îlâhiyyenin kavanini tabi'yye ile mukayyed ve mahdud olub onun fevkine geçemeyeceği, tabiri âharle Allah kâinatı halk ettikten sonra artık istirahatete çekilib hüküm ve

kudretini « نَحْنُ أَبْنَاءُ اللَّهِ وَأَحِبَّاؤُهُ » dedikleri gibi mahlûkatına tevdi' etmiş olmakla

onlara dilediği gibi sevab ve ikab yapamayacağı ve bu suretle eli bağlanmış, cud-ü ihsanı gayet daralmış olduğu ve binaenaleyh Yehudîlerin bunu böyle bilib mucebince her hususta buhl-ü imsaki düsturi iktisad

ittihaz etmeleri lâzım geldiği fikrine düşmüşler ve bu fikir altında Allahın hem rahmetinden me'yus ve hem

gazabından emin olarak o fena san'ate sülûk etmişler velhasıl « يَدُ اللَّهِ مَغْلُوبَةٌ » demişler

﴿غَلَّتْ أَيْدِيهِمْ وَلُعِنُوا بِمَا قَالُوا﴾ kendi elleri bağlanmış öyle söylenmişler ve

söyledikleriyle mel'un olmuşlardır. Elleri bağlansın ve sözleriyle mel'un olsunlar.»- Bu fıkra, ya bu sözlerinin

sebeb ve müsebbebini ihbar veya bu sebeble aleyhlerine duayı ta'lim ve telkin eden bir inşadır.

﴿بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ﴾ Hayır Allahın iki eli de açıktır. Yedi cemali de açık yedi celâli

de. Hâşâ o behîl değil cevadı mutlakdır, âciz değil kadiri mutlakdır. ﴿يُنْفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ﴾

nasıl dilerse öyle infak eder, isterse verir, isterse vermez, isterse az verir isterse çok, isterse hisab ile verir,

isterse hisabsız, isterse sebebe ile verir isterse sebebsiz -hem ganiyyi kerîm, hem kadiri mutlak hem faili

muhtar, hem rezzakı alel'itlakdır. Ne vermeğe mecburdur ne vermemeğe, Ne vermekle gınası tükenir, ne

vermemekle buhlü lâzım gelir. Ne kudretini tahdid edecek bir kudret vardır, ne de iradesini men'edecek bir

kanun. Kudretleri takyid eden kayitler, iradeleri tazyik eyliyen

sh:»1730

kanunlar Allah üzerinde değil, ancak ve ancak mahlûkat üzerinde hâkimdir. Onların hududundan çıkmıya

yol bulamıyacak olanlar hâlık değil, mahlûk olanlardır. «

﴿يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ﴾ • ﴿يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ﴾

وَيَقْدِرُ ﴿١٠﴾ . ﴿وَلَوْ بَسَطَ اللَّهُ الرِّزْقَ لَعَبَادَهُ لَبَغَوْا فِي الْأَرْضِ
وَلَكِنْ يَنْزِلُ بِقَدَرٍ مَا يَشَاءُ﴾ ﴿١١﴾ . ﴿قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي
الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ وَتُعْزِزُ مَنْ تَشَاءُ
وَتُذَلِّقُ مَنْ تَشَاءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ ﴿١٢﴾ .
﴿تُؤَلِّجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَتُؤَلِّجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَتُخْرِجُ
الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَتَرزُقُ مَنْ تَشَاءُ
«بَغَيْرِ حِسَابٍ﴾ ﴿١٣﴾ . ﴿إِنَّ اللَّهَ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ﴾ ﴿١٤﴾

TENBİH - Ânifen işaret ettiğimiz veçhile lisanımızda «fulânın eli açık» denildiği zaman ma'lûmdur ki bu ta'birlerde el kelimesinin müfred olarak bir ma'nâsı kâd edilmez ve eli açık terkibi hey'eti mecmuasiyle bir kelime gibi «سخى» ma'nâsından me'caz, daha doğrusu kinaye olur. Ma'nâyı hakikî mümkün olsa bile düşünülmez. Sahîy civanmerd olan kimsenin ihsan ve i'tâ sırasında daima elini uzatıp açmakta ve herkes ondan alacağını almakta olması gibi esasi isti'male sebep olan mülâzeme kimsenin hatırına gelmez, hattâ o derecede ki ba'zan ma'nâyı hakikî mümkün bile olmaz. Meselâ iki kolu dibinden kesilmiş olan bir kimse bile haddi zatında sahîy olursa ona eli açık denilir. İşte Arabcada «يده مبسوطة» dahi tıbkı böyledir. «يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ» ise bunun te'kid ile bir mubalâgasıdır ki kendisinde bu hulden aslâ

eser olmayıb mütemadiyen ve son derece vergili olduğunu ifade eder. Ve bunlarda yed kelimesinin ne

müfred ne tesniyesinde bir ma'nâyı mahsus aslâ maksud veya mütesavver değildir. Ve bunun lisanı

Arabda bir çok misalleri vardır. Meselâ:

جَادَ الْحَمَى بِسَطِّ الْيَدَيْنِ بَوَابِلَ شَكَرْتِ نَدَاءَ تَلَاعِهِ وَ
وَهَادَهُ

Diyen şairin derelerinin tepelerinin feryadını meşkûr kılan kuvvetli bir yağmuru koruya ihsan eden «

بَسَطَ يَدَيْنِ» ta'birinde aslâ el tasavvur etmeyib mahzâ bezli ni'met kasdettiği şübhesizdir. Kezalik

Lebîd:

وَ غَدَاةَ رِيحٍ قَدْ شَهَدَتْ وَ قَرَّةً إِذْ أَصْبَحَتْ بَيْدَ الشَّمَالِ
زَمَامَهَا

sh:»1731

Diye soğuğun yularını poyrazın elinde gördüğü rüzgâr sabahı mücerred bir istiarei temsiliyye ile poyrazın

te'sirini ve soğuğun şiddetini anlatmıştır. Demek ki rüzgâr gibi el tasavvuru mümkün olmiyan şeylere bile

lisanda el isnadı ve hattâ bir ma'nâyı müfred kasdedilmiyerek isnadı pek çoktur. İşte «

يُنْفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ» nazmı celîlinde de «بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ» ma'nâsiyle cudı

müekked kudreti baliğa ve iradei kâmile maksud olduğundan yedin ne hakikî ne gayri hakikî hiç bir ma'nâsı

melhuz olmayarak terkinin mecmuundan bir ma'nâyı kinaî murad edildiğinde tereddüde mahal yoktur.

Ancak bundan yedin ma'nâyı ma'rufu mülâhaza olunmaksızın « **يَدُ اللَّهِ** » itlakının memnu' olmayıb

caiz ve meşru' olduğu anlaşılır. Filvaki' Allah yed nisbet eden bir çok âyât ve ehâdis vardır ki bunların

ba'zısı aded beyan olunmaksızın « **يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ** » âyeti ve «

يَدُ اللَّهِ مَعَ الْجَمَاعَةِ » hadîsi gibi mutlakdır. Bu âyet, kezalik «

كَلَّمَا يَدَيْهِ يَمِينٌ » âyeti, ve « **مَا مَنَعَكَ أَنْ تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتَ بِيَدَيَّ** »

» hadîsi gibi bazısında iki yed zikredilmiştir. Ba'zısında da cemî' varid olmuştur «

أَنَا خَلَقْنَا لَهُمْ مِمَّا عَمَلَتْ أَيْدِينَا أَنْعَامًا » gibi. Bunlardan ise bir akaid

mes'elesi hasıl olmuştur. Selef demişlerdir ki «Kur'anda Allaha yed isbat edilmiş olduğu ve «

لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ » mucebince yedullahın bizim bildiğimiz cismi mahsus olamayacağı da aklen

ve naklen ma'lûm bulunduğu cihetle biz Allahın yedi vardır diye iyman eder ve hakikatini ilmi ilâhîye tafvîz

eyleriz, tefsirine kalkışmayız ilh.». Ya'ni bunu müteşabihattan tanımışlar ve «

مَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ » demişlerdir. Fakat sonradan ba'zı Mücessime zuhur ettiği

cihetle mütekellimîn bunları muhkemata tevfikân her birinde makamına münasib bir ma'na ile te'vil ve izahı

tecviz eylemişlerdir. Lugatî Arabda « **يد** » kelimesi vücuhi muhtelif üzere isti'mal olunagelmiştir:

1- Ma'lûm olan uzvu mahsusun ismi ki kâh bileğe ve kâh koltuğa kadar ıtlak edilir.

2- Ni'met ma'nâsınadır ki cem'inde « ایادی » kullanılır.

sh:»1732

«

كثرت ایادی فلان عندی • لفلان عندی یداشکره

«علیها» denilir. Lisanımızda bu ma'nâ pek mütearef değildir. Fakat «efendim elinizin altında

yaşıyayım» denildiği zaman da ni'metiniz ve inayetiniz sayesinde demek olur.

3- Kuvvet-ü kudret ma'nâsınadır. Netekim « أُولَى الْأَيْدِي وَالْأَبْصَارِ » zevilkuvâ

vel'ukul diye tefsir edilmiştir. Siybeveyhin naklettiği üzere Arablar « لَا يَدَلَّكَ بِهَذَا » derler ki

maksad kemali kudreti nefidir. Ya'ni «senin buna pek kudretin yoktur» demektir. Lisanımızda da bu ma'na

çok müteareftir. Meselâ «el elden üstündür arşa varıncaya kadar» denilir ki «kudret kudretten üstündür.

Ancak Allahın kudretinin üstünde hiç bir kudret yoktur» demektir. Kezalik «fûlânın bunda eli var yahud

parmağı var» denildiği zaman da te'siri, sun'-u dahli var demektir ki bu da kudret ma'nâsına müteferri'dir. Bu

cümleden olmak üzere lisanımızda el âlet ve vasıtai icraiyye ma'nasına da kullanılır. «bu işte fülânın eli fülândır, fülân, fülânın eli ayağıdır» denildiği zaman bu ma'nâ kastedilir. Bu isti'mal Arabcada da yok değildir.

4- Milk ma'nâsıdır. Şu erazi fülânın yedindedir» denilir ki tahtı milkinde veya tasarrufundadır demek olur.

Netekim «الَّذِي بِيَدِهِ عُقْدَةُ النِّكَاحِ ط» demek nikâhı akdetmek salâhiyyetine malik olan demektir.

5- Şiddeti inayet ve ihtisas ma'nâsıdır ki «ben bunu elimle yaptım» demek kendim yaptım demek olduğu gibi ı'tina ettim, pek hususî surette ehemmiyyet verdim, binaenaleyh bence büyük bir kıymeti vardır demek de olur. Âdem hakkında «لَمَّا خَلَقْتُ بِيَدِي ط» buyurulması bu veçhle bir şerefi mahsus beyandır.

İşte Allah tealâyâ nisbet olan yedde evvelki ma'nâdan başka hepsi kabili mülâhazadır.

Ebülhasenil'eş'arî rahmetullahi aleyh ba'zı akvalinde demiştir ki «yedullah zatullah ile kaim bir sıfattır ki

kudretten başkadır. Ve ıstıfa

sh:»1733

tarikile tekvin bunun şanındandır.» İlh... Fakat Eş'arînin tekvin sıfatını kudret sıfatına irca' ettiğine nazaran

böyle demesi yed, mutlak kudret değil, bir kudreti hassadır ma'nâsına telakkî edilebilir. Ekser ulema da

Allah tealâ hakkında yed, kudretten veya ni'metten ibaret olduğuna kail olmuşlardır. Lâkin «

بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ» de bu mebahisin cereyanına hiç de lüzum yoktur. Zira bu, Yehudun

kinayesine yine kinaye ile bervechi ma'ruf bir cevap olduğu cihetle bunun te'vili bilinemeyecek olan

müteşabihattan olmadığı ve binaenaleyh buradaki yedden bu ma'naların hiç biri mülâhaza olunmıyarak

cud-ü kudretin doğrudan doğruya terkipten ma'nayi kinâ olmak üzere anlaşıldığı unutulmamalıdır. Ve

bundan dolayı bunda Allahın iki kudreti ne demektir? diye bir suale de mahal yoktur. Zira tesniye balâda

ihbar edildiği üzere ma'nayi terkibe nazaran mahzî mübalega ve te'kid içindir. Maamafih «

كَلَّمَا يَدَيْهِ يَمِينٌ» hadîsinde olduğu gibi burada da «yed» in kinayeden kat'ı nazarla bir

ma'nasını mülâhaza etmek lâzım gelirse iki «yed» in biri yedi bast biri de yedi kabz olmak üzere kudreti

ilâhiyenin cemâl ve celâli haysiyetlerini anlamak ıktıza eder. Netekim eseri celâli göstermek üzere

buyuruluyor ki:

﴿وَلِيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا﴾

﴿وَكُفْرًا﴾ Ve her halde rabbından sana indirilen bu âyâti Kur'aniyye o Yehudîlerden bir çoğunun

tuğyanını ve küfrünü artıracaktır.- Ba'dema bunlar tagutlukta daha ileri gideceklerdir. Zira lâ'nete kesbi

istihkak etmiş olanlar « لَمْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يَظْهَرَ قُلُوبَهُمْ » hükmüne mahkûm olmuş

zalimlerdir. Kur'anın hidayeti fi'liyyesi ise müttekiler, mü'minler içindir. «

﴿هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ﴾ • ﴿يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا وَيَهْدِي بِهِ كَثِيرًا﴾ •
﴿وَنُنزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ وَلَا يَزِيدُ
﴿الظَّالِمِينَ إِلَّا خَسَارًا﴾ » Fakat bunların küfr-ü tuğyanından endişeye de mahal yoktur.

﴿وَأَلْقَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ﴾ dir.

Bunun için ﴿كُلَّمَا أَوْقَدُوا نَارًا لِّلْحَرْبِ أَطْفَأَهَا اللَّهُ﴾

sh:»1734

dir. -Binaenaleyh bunlar hiç bir zaman hakîki bir kuvvet ve izzet bulamazlar.

﴿وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا﴾ yer yüzünde daima fesada çalışır durular.

﴿وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ﴾ Allah sie müfsidleri sevmez, sâiy bilfesad olanların

cezasını verir. Ve vermek için yedi kudreti bağılı değildir. Onları tel'in, tazyık, tazib eder de eder. Bununla

beraber yedi rahmeti de bağılı değildir. Bunun için 65.

﴿وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْكِتَابِ آمَنُوا وَاتَّقَوْا﴾ Ehli kitâb fesada sayetmekten

tevbekâr olub iman ve ittika etseler, fesaddan sakınıb yedi rahmete talib olsalardı- bütûn kötülüklerini

istedikleri gibi taraflarından muhakkak örter, onları ni'meti ebediyye Cennetlerine koyar mes'ud ederdik. 66.

﴿وَلَوْ أَنَّهُمْ أَقَامُوا التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ﴾ iman edib Tevrat ve İncili
﴿وَمَا أَنْزَلْنَا إِلَيْهِمْ مِنْ رَبِّهِمْ﴾ ve rablarından kendilerine inzal edilen diğer kitabları

ve âyâti ikame etseler, ya'ni her türlü tahriften âzade olarak gözlerinin önüne dikib hiç birinden hazlarını

unutmaksızın bunların mütezammın olduğu uhudü İlâhiyyeyi iyfa eyleseler ve bu suretle mütteki olsalardı ki

o zaman risaleti Muhammediyyeye iman etmiş bulunacaklardı. Bu takdirde

﴿لَا كَلُوا مِنْ فَوْقِهِمْ وَمِنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ﴾ hem üstlerinden ve hem

ayaklarının altından yiyecekler, her taraflarından ni'meti İlâhiyyeye müstağrak olacaklardı da sıkıntılar

içinde kalıb buhl-ü imsak derdiyle « يَدُ اللَّهِ مَغْلُوبَةٌ » dimeyecek, lânet-ü gadaba müstehik

olmıyacaklar hem Âhîret ve hem Dünya saadetine ireceklerdi.» -Bunlara Tevrat ve İncilden maada «

﴿وَمَا أَنْزَلْنَا إِلَيْهِمْ مِنْ رَبِّهِمْ﴾

sh:»1735

den murad, sair Enbiyaya nâzil olan kitâbı Şa'ya, kitâbı Habbuk, kitâbı Dâniyal gibi bı'seti Muhammediyye

tebşiratiyle memlû bulunan kitâblar ve Kur'anda bu âyetler gibi Ehli kitâba hitaben inzal buyurulan âyâttir. «

﴿لَا كَلُوا مِنْ فَوْقِهِمْ وَمِنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ﴾ müteaddid ma'nâlara muhtemeldir:

Evvelâ: Yalnız alt üst değil, her cihetten yoksulluk görmeyecek, başdan ayağa ni'mete müstagrak olarak mütemadiyen mütene'im olacaktı demek olur. Saniyen, yukarıdan yimek yağmur vesaire gibi varidatı semaviyyeden istifade etmek, ayak altından yemek mahsulatı arzıyyeden intifa' etmektir. Salisen yukarıdan yemek ağaçların meyvelerine, aşağıdan yemek de mezruata işaret olabilir. Rabian yukarıdan yemek bilâ kesbin ihsan olunacak mevahibi rabbaniyyeyi, ayaklarının altından yemek de sa'y-ü amel ile kazanılacak ni'metleri ifade eder. Hamisen mâfevkten yemek Devletin istihsal ve tevzi' eylediği menafi'ı âmmeye mâtahten yemek de teşebbüsi şahsî ile olan istihsalâtı ferdiyyeye delâlet edebilir. Sadisen «

« وَأَتَمَّمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي » emrini iyfa edib « أَوْفُوا بِالْعُقُودِ » hitabiyle ve « وَأَذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ » tezkirine muhatab olan müslimanların o zaman zaruretten

kurtularak nâil oldukları saadeti hale işaretle bu saâdetten mahrum kalanların gıbtalarını tahrik ma'nası melhuzdur. Sabian bunlardan başka Âhiretteki Cennatı Neîmin tarzı tene'umümün de bir tasvirdir.

Lâkin bunlar böyle iyman ve ittika ile bunları ikame etmediler ﴿ مِنْهُمْ أُمَّةٌ مُّقْتَصِدَةٌ ﴾

içlerinde muktesid, ya'ni mu'tedil bir ümmet, bir taife var. Fakat az, halbuki ﴿ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ ﴾ çoğu

-balâda gördüğünüz vechile- ﴿ سَاءَ مَا يَعْمَلُونَ ﴾ ne fena şeyler, ne çirkin ameller

yapıyorlar!... -Binaenaleyh kavmin hey'eti umumiyyesine ekalliyyetin celbedebileceği

sh:»1736

saadeti ekseriyyetin celbettiği felâket ifna ediyor. «

وَاتَّقُوا فِتْنَةً لِّاتُّصِبِنَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً» zâhir oluyor.

Umumunda bast yerine kabz vuku' buluyor.»- O halde bu ekalliyyet o ekseriyyetten her veçhile kat'ı alâka

etmelidir ki bu iştirâkten kurtulmuş olsunlar. Hasılı Allahın yedi rahmeti de açıktır, yedi gadabı da ve bütün

bu ahkâmı rahmet-ü gadab başka hiç bir kaydı mecburiyyet olmaksızın mahzâ Allahın iradei

sübhaniyyesidir. Ve bunlara mahkûm olan Allah değil, kullardır. Bununla beraber kullar da talebde

muhtardır. Binaenaleyh kullar bunun hangisini ister ve hangisinin yoluna koşarsa ona vasil olur. Yedi

rahmete koşan onu daima açık, dilediği gibi rahmet saçıyor bulur, yedi gadaba koşan da onun daima açık

dilediği gibi gadab saçıyor bulur. İkisi de sağ ikisi de kavîdir.

İKTISAD lugatte «amelde i'tidal» demektir ki kasıddan me'huzdur. Çünkü matlûbunu iyi tanıyan bir kimse

oun hiç eğilib büğülmeden istikamet üzere kaseder. Maksudunun mevzı-ü mekvını bilemiyen ise

tahayyür içinde kalır. Ifrat veya tefrit ile kâh sağa kâh sola bucalar çabalar durur. İşte bu sebeble iktisad

maksada müeddi olan amel demek olmuştur. Umuru maliyyedeki iktisadın da esası budur. Buradaki ümmeti

mukteside hakkında müfessirîn iki kavil nakleyiyorlar. Birine göre murad Yehudîlerden Abdullah ibni

Selâm, Nesârâdan Necaşî gibi Ehli kitâb miyanından Resulullaha iman edenlerdir. Diğerine göre de «

وَمِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بِقِنطَارٍ يُودِعِ إِلَيْكَ» medlûlü üzere

Ehli kitab içinde kendi dinlerinde adl-ü müstekim olan ve Resulullaha iman etmiş olmamakla beraber

şiddetli inad ve gıızatı bulunmayıp mu'tedil ve bîtaraf bulunan kimselerdir ki evvelkiler de bu gibilerden

zuhur eder. Bizce de zâhir olan ikincisidir. Zira evvelkine göre « منهم » kevnî sabıkla mecaza mahmûl

olmak lâzım gelecektir.

Şimdi 67. ﴿يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ﴾ Ey o Ehli kitâbın kitablarında tebşir

sh:»1737

edilmiş olan ve onların iman etmeleri lâzım gelen Resulüm Muhammed! Sen onlar içinde muktesidlerin

azlığına ve fasıkların çokluğuna bakma ve o ekseriyyeti fasıka ve müfsidenin sana bir zarar

yapabileceklerinden korkma da ﴿بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ﴾ rabbından sana

inzal olunanın -acı tatlı- hepsini tebliğ et.» -Rivayet olunuyor ki Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem bir

hadîsi şerifinde şöyle buyurmuştur: Allah tealâ beni risaletiyle ba's buyurdu, binaenaleyh pek sıkıldım ve

görüyorum ki nâs beni tekzib ediyorlar, Yehud, Nesârâ, Kureyş tahvif ediyorlar. Vaktâki Allah risalâtımı

temamen tebliğ etmezsen seni ta'zib ederim dedi havf de bilküllüyye zail oldu.».

﴿وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ﴾ eğer böyle yamazsan, ya'ni sana tebliğ

edilmek için indirilen münzelâtı tebliğ etmezsen Allahın risâletini, elçiliğini ifa etmemiş olursun.»- Nafi'

kıraetinde « رسالاته » okunduğuna göre -Allahın risaletlerini tamamen ifa etmemiş, vazifein

yapmamış olursun. ﴿وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ﴾ Allah ise seni nâsten tamamen

muhafaza edecek. Zira ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ﴾ maksadlarına

muvaffak etmiyecek, sana karşı her hangi bir sui kasta yol vermiyecektir. Sana zarar vermeğe, suikasd

yapmağa kalkışacak olanların her halde kâfirlerden olacağında şübhe yoktur, Binaenaleyh Allah seni her

halde nâstan sıyanet ve muhafaza eder. Fakat hiç bir kimseyi Allahın azabından sıyanet edecek bir

muhafız yoktur. Onun için vazifei risaletini tamamen iyfa et ve hiç kimseden perva etmiyerek 68.

﴿يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَسْتُمْ عَلَىٰ شَيْءٍ﴾ de ki ﴿قُلْ﴾ ey Ehli kitab, siz hiç bir

şey üzerinde değilsiniz, ya'ni diyanetiniz yok, din namını verdiğiniz, gittiğiniz yol hiç

sh:»1738

bir şey değildir.

﴿حَتَّىٰ تَقِيمُوا التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ﴾

tâ ki Tevratı ve İncili ve rabbınızdan size inzal olunanların hepsini ki Kur'an ve Kur'anın bu âyeti de bu

cümledendir- ikame edesiniz, bunlara hakkıyla riayet edesiniz. Mukaddemi muahharın tasdikından

geçirerek mecmuunun hasilına göre Allahın uhûd ve ukudunu tanıyıp iyfa edesiniz. İşte o zaman bir şey

üzerinde bulunmuş, bir dine sahip olmuş olursunuz. Yoksa bu gidişiniz dinsizlikten, yoksulluktan başka hiç

bir şey değildir. Ya Muhammed bunu hiç sakınmadan söyle

﴿وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا

﴿وَكُفْرًا﴾ ve maamafih emin ol ki rabbından sana inzal olunan ve hakk olduğunda hiç şübhe

bulunmıyan bu âyet de onların çocuğun -ezcümle ulema ve rüesalarının- tuğyan-ü küfrünü artıracaktır.

Fakat bundan dolayı ﴿فَلَا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ﴾ kâfirler güruhuna karşı

gam yeme. -Ve bu tebliği hak, içlerinde bir ekaliyyet de olsa hakkı tanımak kabiliyyetinde bulunan ümmeti

muktesideye müfid olabilir. Zira:

69. ﴿إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Şunda şübhe yoktur ki alel'umum iman edenler, ya'ni

münafıklar dahi dahil olmak üzere zahiren iman etmiş olan, müsliman namını taşıyanlar

﴿وَالَّذِينَ هَادُوا﴾ Yehudî olanlar ﴿وَالصَّابِئُونَ﴾ kezalik sabiiler

﴿وَالنَّصَارَى﴾ Nesrânîler, bütün bunlardan

﴿مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا﴾ her kim Allaha ve Âhıret

gününe hakikaten iman edib imanın muktezasına yaraşır ameli salih yapar ise

﴿فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾ bunlara ne bir korku vardır ne de bunlar

mahzun olurlar.»- Görülüyor ki bir

sh:»1739

nazîri sûrei bakarede geçen bu âyette evvelâ iyman edenler ve Yehudîler, Nesârâ, sabiûn diye dört sınıf zikr edilmiş ve bu suretle Yehud, Nesârâ, sabiîn mü'minlere mukabil ve binaenaleyh gayri mü'min olarak gösterilmiş ve sonra Allaha ve Âhirete iyman edib ameli salih yapanların havf ve huzünden kat'iyyen azade olacakları da tebşir edilmiştir. Bundan ise bu va'd ve tebşirin bu dört sınıftan ancak mü'minlere mahsus olduğu ve Yehud, Nesârâ, sabiîn bu üçünün bu tebşirden haric buldukları ve maamafih bunlar da iyman ederlerse mü'minler sınıfına dahil olub aynı va'd ve tebşir ile bekâm olacakları ve binaenaleyh bunların da me'yus olmayıb hemen tevbekâr olarak iyman ve ameli salih mübaderet eylemeleri lüzumu anlaşılacağı derkâdır. Zira «mü'min ve gayri mü'min her kim mü'min ise bahtiyardır» denilince bu bahtiyarlık mü'mine kasr olunmuş ve gayri mü'min istisna edilmiş olur. Ve «mü'min ve gayri mü'min her kim mü'min olur ise bahtiyor olur» denildiği zaman da gayri mü'mine iyman teklif edilmiş ve bu şart ile ona dahi bahtiyarlık va'd olunmuş olur. İşte bu âyetin gayet sarılı ve aşikâr olan ma'nâsı ve masika lehi budur. Ve bunun içindir ki balâda olduğu gibi bundan sonraki âyetlerde de bu üç sınıfın küfürleri ve kabiliyyeti imaniyyeleri tafsil olunmuştur. Bundan başka mü'minlerin evvelâ Yehud ve Nesârâ ve sabiîn ile bir nesakta zikr-ü cem olunub da sonradan hepsine bir « مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ الْخِ » diye bir kazıyyei şartıyye ile hukm

olunmasında diğer nükteler dahi vardır: EVVELÂ, müminlere dahi gösteriliyor ki Âhrette havfsız huznsz

felâhı kat'î yalnız imanı zahirî ile hasıl olmaz. Mslimanlık zahiren mümin görünmekten ibaret değildir.

Zahirî bir mslimanlığın Yehud, Nesârâ ve sabiinden büyük bir farkı yoktur. Havfsız, huznsz felâhı kat'î

zahir ve batından müekked ve muzaaf bir imanı hakikîye ve bununla beraber ameli salih mütevakkıftır.

İmanı hakikî olmadan ameli salih

sh:»1740

Dünya için müfid olsa bile Âhret için müfid olmaz. Sonra ameli salih olmadan sadece imanı hakikî

mümkün ise de kâmil olmaz, azabı ebediden tahlis etse bile alel'ittlak havfu huzünden tahlis etmez. Çünkü

usatı mümin'ine de azab vardır. Ve lâekal muhtemeldir. Binaenaleyh dinin bişareti kat'iyyesi imanı hakikî

ile ameli salihin ictimaindadır. İman hakikînin rkni evveli Allaha ve Âhret mes'uliyetine hakikaten ve

bütün mevcudiyetiyle cidden inanmaktır. Ve yukarıdan beri anlaşıldığı üzere Allaha hakikaten inanmak da

Allah tealânın zat ve sıfatına ve evvel ve âhir inzâl ve irsal buyurduğu her Şeye, her hakka, her hukme irsal

ve inzal ettiği vechile inanmakla mümkün olur ki bu mnzelât zaman zaman tezayüd ve inkişaf eder ve

Allaha cidden inanan hepsine inanır. Âhrette iman ise sonunda mes'uliyete, iman ve amel edib

edilmediğine göre sevab ve ikabe, bir gün gelib iman ve amel edenlerle etmeyenlerin hesabı grlb

mükâfat ve mcazaları verileceğine cidden inanmaktır. Netekim sûrei Bakarenin başında «

وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِنْ قَبْلِكَ

« وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ » ve Sûrei Nisade «

وَمَنْ يَكْفُرْ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَقَدْ ضَلَّ
ضَلَالًا بَعِيدًا » buyurulmuştur. Ameli salihâ gelince: bu da Allaha ve Âhırete imanın muktezasına

göre ve Allahın inzal ve irsal buyurduğu delâil ve ahkâma ve ihbar ve inşaya tevfikân kemalî ihlas ve hüsni

niyyetle Allahın razı olacağı güzel ameller yapmaktır. Bunun içindir ki bundan evvelki âyette «

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَسْتُمْ عَلَى شَيْءٍ حَتَّى تُقِيمُوا التَّوْرَةَ
وَالْإِنْجِيلَ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ » buyurulmuş ve yalnız Tevrat ve İncilin

ikamesi bile bu babda kâfi olmadığı ve bütûn münzelâtın ikamesi matlûb bulunduğu anlatılmıştı.

Binaenaleyh «

مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ
وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ » mazmununun hasılı «

بَلَى مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَلَهُ أَجْرُهُ عِنْدَ رَبِّهِ وَلَا
خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ » mazmunun aynıdır. Ve ne tekim sûrei Bakare ayeti

bu ma'nâ ile fezleke edilmiştir.

SANIYEN, gösteriliyor ki ahkâmı İlâhiyyede Dünyevî

sh:»1741

ve Uhrevî iki haysiyet ve bunlar da biri zahîrî ve siyasî, biri de hakîkî ve tam ma'hâsiyle dinî iki manzara

vardır ki birisi « **إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا** » diğeri de « **مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ** » ile ifade kılınmıştır. Zâhirî

ve siyasî noktai nazardan hukmi islâm altında müslim ve gayri müslim içtima' ederler. Bu cihetle zâhirî

mü'minlerin Yehud, Nesârâ, Sabîinden büyük bir farkları yoktur. Siyaseti islâmiyyede her biri mensub

oldukları diyanetleriyle tanınır, hurriyeti diniyelerine riayet edilir, o dairede mevcudiyeti mahsusaları

gözetilir, islâma cebr olunmaz, akıdelerine karışılmaz, kendi diyanetleriyle ilzam olunurlar. Diyanet noktai

nazarından her biri akıdelerine göre Ehli Tevrat Tevrata, Ehli İncil İncile, obirleri de itikadlarına bırakılır,

müsliman da müslimanlığına sevk edilir. Ahkâm ve muamelâtı Dünyeviyye noktai nazarından ise hepsi «

لَهُمْ مَا لَنَا وَعَلَيْهِمْ مَا عَلَيْنَا » medlûlü üzere hukuk ve vezaipte müsavi ve aynı

kanunı esasîye tabi' tutulur. Bu cihetle vazifesine riayet eden bir gayri mü'min bir mü'min gibi veya ondan

daha ziyade hazzı Dünyevî alabilir. Binaenaleyh islâmın va'dettiği saadeti mutlaka yalnız bu cihetten değil,

Âhîret ve akîbet itibariledir. Çünkü sonunda kendini tamamen kurtaracak ve havf-ü hüzünden kurtulacak

olanlar zahir ve batını mükemmel hakîkî mü'min ve müsliman olanlardır. Ve işte zâhire nazaran müsavat,

hakikat ve akîbete nazaran tefavüt ifade eden bu nokta hukmi islâm altında bulunan Yehud, Nesârâ ve

Sabiîne Dünyada müslimanlara da bir tebşiri mutlakı muhtevidir. Ve binaenaleyh âyetin birinci kısmı şeriatî

islâmiyyenin ahkâmı Dünyeviyyesini telhıs eden siyasî ve içtimaî bir haysiyyeti, ikinci «

«مَنْ أَمَّنَ الْخِ» kısmı da tam ma'nâsiyle hukmi dinîyi icmal eden mutlak bir haysiyyeti irae etmekte

ve o siyaseti böyle hakikî bir imanın idame edeceğini göstermektedir. Sûrei Bakarede devleti islâmın

temamii sh:»1742

teessüsünden evvel «وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أُوفِ بِعَهْدِكُمْ» emrine tevfikân yapılan bu

va'd-ü tebşir fethi Mekke ile devleti islâmın takarrüründen sonra işbu sûrei Maide âyetiyle «

«أَوْفُوا بِالْعُقُودِ» emrine müteferri' olarak kavlen ve fi'len te'kid ve tesbit olunmuştur. Ve bu te'kid

ve takarrürden başka iki âyet beyinde esas itibariyle hiç bir fark yoktur. Gerçi sûrei Bakare âyetindeki «

«فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ» fıkrası burada zikredilmemiştir. Lâkin «

«لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ» bunu müstelzim bulunduğundan evvelkiindeki

tasriha binaen burada îcaz olunması ayrı bir ma'nâ ifade etmez. Bir de orada atfî müfred kabilinden «

«وَالصَّابِغُونَ» yâ ile mansub ve Nesarâdan muahhar olduğu halde burada «وَالصَّابِغِينَ»

kezalik mealinde atfî cümle takdirinde vav ile merfu', nesârâdan mukaddem zikr olunmuştur. Bu da «

«كَافِرِينَ، كَافِرُونَ» gibi bir 'rab farkından ibarettir ki kelimenin esas ma'nâsında bir farkı

muktezı değildir. Binaenaleyh Sabîîn ne ise sabîûn da odur. İkisi de sabîiler demektir. Bundan nihayet

sabîilerin Yehud ve Nesârâ arasında mütelevvin bir halde bulduklarına veya Nesârâdada bir nevi

Sabiîlik bulunduğuna bir iyma olabilir. Fakat bundan dolayı bu iki cümlenin veya âyetin ma'nâlarında ve hükümlerinde bir fark da lâzım gelmez.

Bu tafsil ve ihtara sebep şudur:

Kur'anın Fransızca tercemesinde Kazımireski bu i'rab farkı yerine bir nisbet farkı ikame ederek sûrei

«Bakare» âyetindeki «الصَّابِئِينَ» cem'ini «sabeinler = les sabeites» diye ve işbu «Maide»

âyetindeki «الصَّابِئُونَ» cem'ini de «sabeenler = les sabéens» diye terceme ederek iki âyeti farklı

gibi ifade etmiş ve sonra hamışinde «sabeinler müteassıb müşrik olan sabeenlerli karıştırmamak icab

eder» diye bir de ihtar yapmıştır. Gerçi ileride göreceğimiz veçhile sabiîn namı altında biri Ehli kitab biri

müşrik iki sınıf bulunduğu dahi zikredilmiş olduğuna göre bu ihtar pek esassız değil ise de bununla sabiîni

sabiûndan başka

sh:»1743

göstermek ve âyetlerden her birini birine tahsis ederek tefrik ve terceme etmek doğru değildir. Evvelkindeki

Yehud ve Nesârâ ile ikincisindeki Yehud ve Nesârâda fark aramak doğru olmadığı gibi sabiîn ile sabiûn da

öyledir. Nikâh, zebiha mesaili gibi ahkâmı fer'iyyeye nazaran Ehli kitâb ve müşrik tefrikının bir hükmü, bir

faidesi olabilirse de asıl iymana da'vet eden ve şeraiti iymana müteallık bulunan bu gibi âyetlerde bu farkın ve bu ihtarın hukmü yoktur. Çünkü Ehli kitâb olanlar iman edince kabul edilecek de müşrikler iman ederse reddolunacak değildir. Zira «her kim Allaha ve Âhirete hakikaten iman eder ve salâh ile çalışırsa onlara havf-ü huzün yoktur» cümlei hukmiyesi öyle bir ta'mimdir ki zikrolunan dört sınıftan hariç olmak üzere tasavvur olunabilecek dinli dinsiz, Mecus, zındık vesaire her hangi bir sınıf ve her hangi bir ferdin iman ettikleri ve ameli salih yaptıkları takdirde aynı hükümde dahil olacaklarını beyan etmiştir. Maamafih tefriki mezkûr büsbütün esassız olmadığı gibi iki sınıf yine bir hükümde birleşmiş olmak itibariyle iki âyeti birbirine tearuz ettirecek fahiş bir hata da değildir. Nihayet her âyetten müstakillen ve birbirini te'kid-ü takrir olmak üzere anlaşılacak olan bir ma'nâyı iki âyet mecmuundan müştereken ve bilâ te'kid anlatmak istemiştir. «Zeyd ve Amir okurlarsa mes'ud olurlar, evet Zeyd ve Amir okurlarsa mes'ud olurlar» demek arasında bir tearuz bulunmadığı gibi hükümde bir fark da yoktur, Fakat Frenkler bakınız bunu nasıl suiisti'mal etmişlerdir.

Fransızca «Kuran analize -tahlil edilmiş Kur'an» namında bir eser vardır ki bunda Fransızlar tarafından Kur'anın Kazimireski tercemesi esas itihaz edilerek sûreler, âyetler muhtelif ve müteaddid mevzu'lara göre tahlil ve taksim olunub parçalanmış ve altlarına ara sıra

sh:»1744

Müşteriklar tarafından bir takım notlar da konulmuş ve mukaddimesinde bu kitabı tertibden maksad müslimanlar üzerine me'mur olacak Fransızlara müslimanları kitâblariyle kandırabilmeleri için Kur'anın mündericatını öğretmek ve bilhassa Cezai müslimanları üzerinde Fransız siyasetinde bir hizmet etmek olduğu da tasrih kılınmıştır. Bu eserde bu iki âyet «tolerans» ya'ni müsamaha mevzuu altında cem'edilmiş ve ziyrine şöyle bir tahşiye ilâve olunarak denilmiştir ki:

«Eski müsliman müctehidler bu sûrei «Bakare» âyetinin beşince sûre olan «Maide» âyeti ile neshedilmiş olmasını istiyorlar. Bu ise mezheb teassubunu her mıkyaşın haricine çıkarmaktır. Obirisi -ya'ni sûrei «Bakare» âyeti- gibi diğer âyet de müsamahakârlık hususunda daha yüksek bir ruh ile isbat ediyorlar ki lâekal dinî olduğu kadar siyasî bir zat olan Hazreti Muhammed zurufun, ezmine-ü emkine ve ahvalin muktazayatına ittiba' ediyordu. Onun hadîsini şerh-ü tafsıl ettikerini iddia eden ilk müctehidler ise mü'minlerin askerî muzafferiyetlerle müteheyyic olarak Kur'anın insanî olan dönnelerini, mebadîi mevhubesini unuttular. Fakat hayli müddetten beri Garbın her şeyde iktisab etmiş olduğu tefevvuk, islâmın en büyük mehafili siyasiyesindeki gururları mahsus bir surette teskin etti şüphesiz ki diğer imamlar, ya'ni kanun babaları gelecek bu işi itmam edecektir...» böyle demiş ve nihayet «şimdi Fransada yeni bir mazheb

teşkiline girilmişştir ki mevcut olan esaslı üç mezhebden daha az ortodoks olmayacaktır» diye bir fıkra da ilâve kılınmıştır.

Müslimanları cehd-ü ictihada sevkeden fakat müslimanlık için değil, yeni Fransız mezhebine simsarlık etmek için sevk etmek isteyen ve ağızla siyasiyye ile kaynaşan bu sözler Fren eserleriyle meşgul olan heveskâr ve gafil gençler üzerinde yanlış intiba'lar bırakmış olduğu için sh:»1745

biz burada tefsir noktai nazarından bir az daha bahsi uzatmak mecburiyyetinde bulunuyoruz.

Evvelâ şunu ihtar edelim ki ne eski ne yeni, ne müctehid ne de gayrı müctehid islâm uleması miyanında bu iki âyetten birinin birisile veya diğer bir âyette mensuh olmasını isteyen veya tasavvur eden hiç kimse yoktur ve olmak ihtimali de yoktur. Müteaddid yerlerde izzah ettiğimiz veçhile bütün eimmei müctehidîn ve evvel-ü âhir bütün ulemai müslimîn şunda müttefiktirler ki iyman ve itikad mesaili gibi usuli dinde ve ihbarlarda nesih mümkün ve mütesavver değildir. Bu noktada islâm ve Kur'an mâkablını nâsîh değil, musaddık, müeyyid, müsahhihtir. Evet, nesih de bir hakikat, bir kanundur. Neshi inkâr etmek, hilkatteki tagayyürati inkâr etmek veya âlemde tagayyüratin kanunsuzluğunu iddia etmek gibi bir cehaletten başka

bir şey değildir. Neshi inkâr etmek isteyenler şunu dünümelidir ki eğer Allah tealânın halk-u emrinde bir nesih kanunu olmasa idi alemde ne bir tahavvül olur ne de ukud-ü mukavelâtta ve kavanini mevzuada beynelbeşer fesh-u ilga muamelâtına imkân bulunurdu. Fakat şunu da bilmeli ki neshin mevzuu, muteallakı ancak ihtilâfî zaman-ü mekân ve tefavüti ahval-ü masalifh ile alâkadar olan ahkâmî fer'ye olabilir. Edyanı salifede ve bidayeti islâmda mensuh olduğu beyan olunan ahkâm da hep bu cümleden olanlardır. Yoksa hakaiki ezeliyyede ve ameli değil, mücerred ilmi matlub olan ve hattâ zamanî bulunan ıhbaratı sadıka da nesholamaz. Her zaman hak ve sabit olan usuli din-ü iyman bütün edyanı münzelede müttehid olmak üzere mahfuz tutulur. Gerek cehaletten ve gerek şeytanetten münba'is olarak tafrih suretile girmiş olan akaidi batıla ve efkâri faside ise usulde olsun, fûru'da olsun daima redd-ü ibtal edilir. Mevzuı bahsimiz olan iki âyet ise furuattan değil, en yüksek usuli iymandandır. «

مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ
وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

sh:»1746

düsturu bir hakikati ezeliyyedir. Ve bunu kabul ve tatbık etmiyen hiç bir din, dîni hak değildir. Muhammed aleyhiselâmın tebliğ ettiği bu hakikat. Musânın da İsanın da ve bütün Enbiyanın da tebliğ ettikleri bir hakıktır. Gerek ümeme salifede ve gerek ümeme lâhıkada hakikî mü'minler bu düstura münkad olanlardır.

Hakikaten müslim ve akıbette mes'ûd olacak olanlar da bunlardır. Yehud, Nesârâ, Sâbie bu hakikate cidden iyman ile münkad olmadıkları ve bunu tatbık etmedikleri anden i'tibaren gayri mü'min olmuşlardır ve alel'umum Münafıklar da böyledir. Kezalik buna iymanı olub da tatbık etmiyen fasıklar dahi havf-ü huzünden sureti mutlakada âzâde kalamıyacaktadırlar. Ba'demâ da her kim bu hakikate cidden iyman eder sonuna kadar munkad olursa hiç şüphesiz mü'mini hakikî olur. Mazirdeki bütün seyyiatı silinir, o mes'udlar zümresine lâhık olur. Binaenaleyh en yüksek usuli iymandan bulunan böyle hakikatlar nesih mevzuundan alel'itlak haricidir. Ve bunlarda mensuhıyyete kail olan veya arzu eden müsliman tasavvur olunamaz. Eski yeni bütün ulemai islâm bu noktada müttefik buldukları halde Frenklerin «eski müsliman müctehidleri evvelki âyetin bu âyet ile neshedilmiş olmasını istiyorlar» sözü sarih bir yalan ve açıktan açığa bir iftiradır. Ve bütün esası böyle bir iftiradan ibaret olan diğer sözlerin mahiyeti de bundan bellidir. Hem bu iftira, an kasdın değilse pek cahilânedir. Çünkü nesih nefy-ü isbat ile mütearrız iki kanunun mukaddemine muahharile hitam veren bir beyanı tebdildir. Bu âyetler ise ta'dad olunan sınıflar, ezcümle sabiîn ve sabiun gerek birbirinin aynı olsun ve gerek Kazımireskinin zannetiği gibi farklı bulunsun hukme gelince ikisinde de birbirinin aynı olan «

مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ
وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ» kazıyyesinden ibarettir. Burada nesih mümkün farzedilse bile ortada iki

huküm yoktur ki nesihten bahsedilsin. Ne, neyi neshedecek? « مَنْ أَمَنَ بِاللَّهِ » yine

sh:»1747

« مَنْ أَمَنَ بِاللَّهِ » ile mi neshedilmiş olacak? Binaenaleyh bu suretle bir nesih iftirasına kalkışmak

aynı zamanda bir cehalet i'ân eylemektir. Fakat bunu yapan müsliman müctehidleri değil, onlara hücum

etmek için iftiradan başka bir çare bulamıyan ve yeni Fransız mezhebine da'vete çalışan o Frenk

doktorlarının kendileri olmuştur. Bu ise siyaset taassubunu her mıkyaşın haricine çıkarmaktır. Garbın son

zamanlardaki galebei ihtilâlile müteheyyc olarak i'ânı gurur edenlerin «

« مَنْ أَمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا » gibi ilâhî mebadiye sarılan ve

haktan başka bir şey düşünmiyen ilk müsliman müctehidlerini «mü'minlerin zaferleriyle müteheyyc olarak

insanî mebadiyi unuttular» diye kıyası nefis eyliyerek gayrı insanî bir hiss ile tasavvur etmeleri de garib bir

i'tirafır. Mü'minlerin zaferleriyle müteheyyc olmak insanlığı unutmak ise, gayrı mü'minlerin tefevvukleriyle

mağrur olmak da insanî bir şey olmayacaktır.

Saniyen, Hazreti Peygamberin kavlen ve fi'len ahkâmı rububiyeti tebliğ ederken âleme en yüksek bir

dersi siyaset ta'lim etmiş olduğu ve zurufun, ezmine ve emkine ve ahvalin muktezayatına muvafık ahkâmı

ameliyyeyi dahi tebliğ ve icra buyurduğu şübhesizdir. Ve zaten nesih mesali de bu gibi ahkâmdadır. Bu da

dini islâmın her zaman-ü mekânda umum için mebadi veren bir dini hakkolması esbabından biridir. Fakat bu gibi ahkâmı mütehavvile fer'îdir. Bunların başında usul denilen ahkâmı sabite vardır. Ve bunların ikisi de kanunî haktr. Bu suretledir ki dini islâm hem tahaffuz hem tahavvül kanunu cami'dir. Neshi inkâr edenler dini yalnız bir kanunî tahaffuz olmak üzere mülâhaza ederler. Ve bunun için tahavvül ve inkılâb noktalarında dinsiz kalırlar. Din ile siyasetin ictima' etmiyeceğini zannederler. Dini inkâr edenler de kanunî tahaffuzu ve ahkâmı sabiteyi inkâr ederler. Her noktai nazardan nesh-ü tahavvül içinde yürümek ve sabit bir fikri hak duymamak isterler. Halbuki sûrei

sh:» 1748

«Enam» da geleceği üzere cereyanı âlem ve alel'husus hayatı beşer « **فَمَسْتَقِرٌّ وَمَسْتَدْعٍ** »

düsturu mucebince bir taraftan istikra ve tahaffuz, bir taraftan istida' ve tahavvül nizamları içinde yürür.

Bunların biri bakayı illetle sebat ve devama, biri de terakki ve ıstıfa ile tekemmüle nâzırdır. Bunun için

kanunî tahaffuza istinad etmiyen din, din değildir. Kanunî tahavvülü ihtiva etmiyen din de kâmil ve umumî

değildir. Ve dini islâm her ikisini cami'dir. Ve şübhe yok ki tahaffuz-u sebat aslın, ve tahavvül-ü inkılâb fer'in

vasfıdır. İnanacağı, iman-ü i'tikad edeceğim, dayanacağı mebbe' her halde sabit olmalıdır. Muhtelif

zaman ve mekânda ve muhtelif şerait-ü ahval tahtindeki tahavvülâtıma göre icra ve tatbık edeceğim

mıkyaslar da kabili tahavvül olmalıdır. Binaenaleyh şunu asla unutmamak lâzım gelir ki siyaseti

Muhammediyye dinde ve ahkâmı hakta hâkim değil, din ve ahkâmı hak siyaseti Muhammediyye ile

beraber bütûn mevcudiyeti Muhammediyye hâkimdir. Bunun için Hazreti Muhammed dinî olduğu kadar

siyasî değil, siyasetiyle, hayatiyle ve bütûn mevcudiyet ve insanıyetiyle emri hakka nasbı nazar etmiş dinî

bir zat, bir Resulullah idi. Zurufun muktezayatına mutabık ahkâm ile hareket ettiği zaman da o, zuruf-ü

muhîta değil, onları ona emreden Allah tealânın evamir v eahkâmı sabitesine ittiba' ediyordu ki mevzu

bahsımız olan iki âyet de işte bu ahkâmı sabiteden ve bu usulden umuma karşı Allaha iyman ve inkiyad

lüzumunu haber veren « مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ الْخ »

cihetini isbat edecek hiç bir delâlet yoktur. Bil'âkis yalnız hakka ittiba' ile ta'dad olunan sunufa muhalefet

vardır. Kuran analize mürettibleri bu âyetleri parçalamayıp da Kur'andaki tertiblerine göre alt ve üstleriyle

göstermiş olsalardı belki bu kadar mugaletaya cür'et edemezlerdi. Ezcümle bu âyetin üstündeki «

﴿بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ
وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ
قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَسْتُمْ عَلَى شَيْءٍ حَتَّى تُقِيمُوا التَّوْرَةَ
وَالْإِنْجِيلَ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ
مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا فَلَا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ
الْكَافِرِينَ﴾

âyetler o kadar açık bedahetle isbat eder ki Peygamber bu âyetleri muhitindeki insanların kesreti muhalefet

ve tuğyanlarına rağmen yalnız Allahın emrine ittiba' ve mahzâ Allahın ismetine istinad ederek tebliğ

etmiştir. Gerek sûrei «Bakare» âyetinin üst tarafı okunur ve gerek «

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَكُمْ هُزُوءًا
وَلَعَبًا مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَالْكَفَّارَ أَوْلِيَاءَ

âyetinden buraya kadar gelen ve daha gelecek olan âyetlere dikkat olunursa Kur'anın bunlara ne güzel

cevablar vermiş ve ne vazih irşadlarda bulunmuş olduğu görülür: «

﴿وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُوا الْحَقَّ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾ .
﴿يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ﴾ . ﴿هَلْ تَنْقُمُونَ مِنَّا إِلَّا أَنْ آمَنَّا
بِاللَّهِ﴾ . ﴿يُسَارِعُونَ فِي الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ﴾ . ﴿لَوْلَا يَنْهَاهُمُ
الرَّبَّانِيُّونَ وَالْأَحْبَارُ عَنْ قَوْلِهِمُ الْإِثْمَ﴾ . ﴿وَلِيَزِيدَنَّ كَثِيرًا
مِنْهُمْ مَا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ مِنَ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا﴾ . ﴿وَيَسْعَوْنَ فِي
الْأَرْضِ فَسَادًا وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ﴾ . ﴿مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ
وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ
يَحْزَنُونَ﴾ «

Maamafih biz bu satırları bigayri hakkın islâm aleyhine çalışan ve fakat çalışan Fransızlara karşı değil islâm için bihakkın çalışmayan, Allahını, peygamberini, dinini, diyanetini, kitabını Âhiretini unutup vazifesini yapmayan, kendinden geçmiş, cehalet ve sukut içinde şeytanlara kul olmak vaz'iyetine düşmüş müsliman ankazına akıbetlerini göstermek için yazıyoruz. Anlaşıldı ki Allah tealâ Kur'anında zahirî mü'minleri Yehud ve Nesârâ, Sabiîn gibi mukabilleriyle bir siyakta ta'dad etmiş ve va'di kat'isini Allaha ve Âhirete hakikaten iman edib ameli salih yapan hakikî mü'minlere tahsis eylemiştir. Garb-ü Şark değişir, bu kanun değişmez. Demek iş mü'min görünmekte değil mü'mini kâmil olmakta ve bu iman ile çalışıp son zaferi kazanmaktadır. İman ve islâm hiç bir zaman mağlûb olmaz, bürhan onundur. Fakat nakıs ve fasık mü'minlerdir ki ona mağlûbiyyet şaibesi sürerler.

Şimdi bu münakaşaya sebebiyet veren «sabiîn» kelimesine gelem:

sh:»1750

ESSABİİN, ESSABIÛN: Kiraetlerin ekserisinde «hemze» ile, Nafi' ve Ebû Ca'fer kiraetlerinde de «hemze»siz «essabîn, essabûn» okunur ki bunda ya «hemze»nin yaye kalbile veya aslında «hemze»siz olarak «sâbi»nin cem'i olmak üzere iki vecih mülâhaza olunmuştur.

Arabca hemze ile « قَارِيٌّ » vezninde (صَابِيٌّ) meşhur bir dinden diğer bir dine çıkana denilir.

Kamusta der ki « صَبًا يَصْبَأُ صَبًّا وَصَبَوًّا » dininden başka bir dine çıktı. «

صَبَاتِ النُّجُومِ » nücüm matlaından çıktı demektir. İbni Esir de Minhacında der ki «bir kimse

dininden başka bir dine çıktığı zaman « صَبًّا فَلَآنُ » denilir. Kureyş dini islâma dahil olanlara «

مَصْبُوءٍ » makamında «masbu» ve müslimanlara «subat» derlerdi ki kazı kuzat gibi sâbinin cem'idir. İlh.

Sabi ise gençlik cehalet sevdasiyle bir şey'e meyl-ü mahabbet etmek ma'nâsına «sabv» ve «sabve» den

ismi faildir ki hevaî ve aşûfte demek gibidir. Bundan başka «sâbiin» muhaffefi de olur. Fahrüddîni Razî

demiştir ki «hemze ile kiraet ma'nâyı tefsire akrebdir. Zira ehli ilim «

هُوَ الْخَارِجُ مِنْ دِينٍ إِلَى دِينٍ آخَرَ » demişlerdir.» Ebu Hayyanın ifadesine göre

de «هُوَ الْخَارِجُ مِنْ دِينٍ مَشْهُورٍ إِلَى دِينٍ آخَرَ » dır. İşte bu ma'nâ

kelimenin tam Arabî olan ma'nâsıdır. Tam Arabî olan bu mefhuma nazaran sâbiîn ve sâbiûn «İslâm, Yehudî

ve Nesârâ dinlerinden haric olanlar» ma'nâsına bir ta'mimi ifade etmiş olur ki Mü'minler, Yehudîler,

Hıristiyanlar vesaire demek gibidir.

Sonra: Sabie, sâbiîn, sâbiûn veya sâbîn ve sâbûn eski bir din veya mezhebi mahsusa mensub bir

taifeye, bir millete ism olarak ıtlak edilir ki bu ma'nâca kelimenin aslı Arabî olub olmadığı muhtelefün fihtir.

Arabî olduğuna göre zikrolunan صابی^ء veya sâbi ma'hâlarının birinden me'huzdur. Arabî olmayıb

Süryanî gibi diğer bir lisandan me'huz olduğuna göre ise aslı sâbidir. Şit aleyhisselâmın ikinci oğlu veya

İdris aleyhisselâmın oğlu olduğu iddia edilmiştir. Bu ihtilâfın hasılına göre anlaşılıyor ki

sh:»1751

bunlar kendilerine sabiy demişlerdir. Arab da gerek bunlara ve gerek müşabihlerine sapık veya nücüm

perest ma'nâsına sabiî veya sabi ıtlak etmişlerdir.

Bunlar kimlerdir? Ve bu nasıl bir mezheb veya dindir? Kamusta: «sabiûn Nuh aleyhisselâmın dini üzere

bulduklarını zu'mederler ve kibleleri nisfî nehar sırasında Şimal rüzgârının estiği yerdir» diyor. Tehzibde

ise «sabiûn bir kavmdir ki dinleri Nesârâ dinine benzer. Ancak kibleleri Cenub rüzgârının estiği yerdir. Ve

Nuh aleyhisselâmın dininde olduklarını söylerler. İlh.»). Müfsesirînin hulâsai beyanlarına göre bunlar Yehud

ve Nesârâ veya Yehud ile Mecus veya Nesârâ ile Mecus beyininde bir taifedir ki hem Ehli kitab

denebilecek cihetleri veya sınıfı , hem de müşrik veya putperest denecek cihetleri veya sınıfı vardır.

Diyanetlerinin aslı, İdris veya Nuh aleyhisselâm dini olduğu da söylenmiş, esasında Melâike veya nücuma

teabbüd ettikleri ve abedei evsan oldukları da söylenmiştir. Anlaşılıyor ki sâbilik esas itibariyle münzel

olması melhuz ve fakat mürurı zaman ile felsefî ve siyasî te'sirat altında bir çok inhirafat ve tahavvülâta ma'ruz olarak bir siriyet veya batınlık iktisab etmiş eski bir mezhebirdir. Ve lâekal bunları sabiei ûlâ ve sabiei ahire olmak üzere mülâhaza ederek yerine göre aralarındaki müşterek ve mütemayiz cihetleri bulunabilecektir, Tarihî noktai nazarla sabiei ûlâ Hindde ve eski Mısırîlerde Süryanî ve Gildanîlerde az çok bir tefavüt ile câri olmuş bir mezhebirdir. Ve maamafih bu mezhebi en ziyade temsil edenler Süryanî ve Gildanîlerdir. Eski Yunan ve Rum dinleri de bunların bir inikâsıdır. Sâbiei ahire dahi Beni İsrâîl, İran, Yunan, Roma ve saire gibi muhtelif harsler altında kalmış olan Süryanî ve Gildanî enkazıdır ki bakıyeleri Elcezire ve Musul taraflarındaki Nabatîler olmuştur. Abbasiyye devrinde Yunan asârnı Arabcaya terceme eden Sabit ibni Kurre gibi feylesof ve mütercimler

sh:»1752

bunlardan idi.» « عِيُونُ الْأَنْبَاءِ فِي طبَقَاتِ الْأَطْبَاءِ da: «Ebülhasen Sabit ibni

Kurretelharranî Harranda ikamet eden Sabieden idi. Mezhebine müteallık olarak rûsum ve furuz ve sünene dair, mevtanın tekfin-ü defnine dair ve sabiîlerin itikadına dair, taharet-ü necasete dair risaleleri vardır. Oğlu

Sinan ibni Sabit Hürmüsün nevamisini Arabîye nakletmiştir. Ve deniliyor ki sabiûnun nisbeti « صاب »

adır. Bu da İdris aleyhisselâmın oğlu « طاط » tır. İlh. diye mezkûrdur.

Şihabüddin Ahmed ibni Fazlullahilomerî Mesalikülebsarında (1) ve Ebülfida tarihinde

Ebülsâlmağribînin kitabında nakledildiğine göre «ümmeți Süryan akademülümemdir. Ve bunların milletleri

sabiîn milletidir. Bunlar dinlerini Şit ve İdris aleyhisselâmdan ahzettiklerini söylerler. Şite azveyledikleri bir

kitabları vardır. Buna suhufi Şit derler. Bunda kerem, şecaat, sıdk, garibe tarafdarlık gibi mekârim ve

mehasini ahlâk zikr-ü emredilmiş ve rezail zikrolunub ictinabı emrolunmuştur. Sabiînin bir takım ibadetleri

de vardır. Ezcümle yedi vakit namazları vardır ki beş vakti müslimanlarınkine tevafuk eder. Altıncısı kuşluk

yedincisi de geçenin tam altıncı saatindedir. Namazları niyyet ve bir de başka bir şey karıştırılmamak

i'tibariyle müsliman namazına benzer. Rükû'suz ve sücudsuz cenaze namazları da vardır. Otuz veya yirmi

dokuz gün oruc da tutarlar ve savm ve fitırlarında hilâle riayet ederlerdi o suretle ki fitırlarında Şems, hamel

burcuna dahil olmuş bulunurdu ve gecenin rub'ı ahirinden kursı Şemsin gurubuna kadar oruc tutarlardı ve

hamsei mütehayyire denilen kevakibin büyüti şereflerine nüzullerinde bir takım bayramları vardır. Ve

hamsei mütehayyire: Zuhal, Müşterî, Mirrih, Zühre, Utariddir. Beyti Mekkeye ta'zim dahi ederler. Fakat

Harran zahirinde bir yerleri vardır ki oraya haccederler ve Mısır Eharmina da ta'zim

sh:»1753

ederler. Ve bunlardan biri Şit ibni Âdemin kabri, diğer biri Uhnuhun (İdrisin) kabri, biri de nisbet olundukları

Sabi bini İdrisin kabri olduğu zu'mündedirler. Ve Şemsin burcu şerefine duhulü gününe ta'zim ederler. İbni

Hazm demiştir ki sabilerin mensub oldukları din, edyanın en eskisi ve bir zamana kadar Dünyada galib olanıdır. Nihayet bir takım muhdesat ihdas ettiler ve bunun üzerine Cenabı Allah bunlara Hazreti İbrahimi ba's buyurdu. ilh..».

Şehristanî Milel-ü Nihalinde tarihi edyan noktai nazarından der ki İbrahim aleyhisselâm zamanında bütün firakı beşer iki sınıfa raci' bulunuyordu: Sabie, Hunefa, Sabie, biz ma'rifetullahda ve Allaha taati ve evamir-ü ahkâmını tanımakda bir mütevassıt muhtacız. Lâkin o mütevassıt Ruhanî olmak lâzımdır. Çünkü ruhanîler mukaddes ve tahir ve rabbül'erbaba karibdirler. Cismanîler ise bizim gibi yerler içerler ve bizim gibi beşere itaat ederseniz husranda kalırsınız derlerdi. Hunefa da biz beşer, ma'rifetullahda ve Allaha taati ve evamir-ü ahkâmını tanımakda bir mütevassıt muhtacız. Lâkin o mütevassıt Ruhanî olmak lâzımdır. Çünkü ruhanîler mukaddes ve tahir ve rabbül'erbaba karibdirler. Cismanîler ise bizim gibi yerler içerler ve bizim gibi beşere itaat ederseniz husranda kalırsınız derlerdi. Hunefa da biz beşer, ma'rifet-ü taatte cinsi Beşerden bir mütevassıt muhtacız, bir Beşer ki taharet-ü ismette, te'yid-ü hikmette derecesi mücerred ruhaniyattan daha yüksek olsun. Beşeriyeti haysiyyetiyle bize mümasil, ruhaniyeti cihetiyle bizden mümtaz bulunsun da ruhaniyeti tarafıyla vahiy telâkki etsin, beşeriyeti tarafıyla de nev'i insana telkin eylesin derlerdi ki: Kur'anda «

﴿قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ﴾ . ﴿قُلْ سُبْحَانَ رَبِّي﴾

﴿هَلْ كُنْتُ إِلَّا بَشَرًا رَسُولًا﴾ » Bu ma'nâya işarettir. Fakat yalnız ruhanî tevassutu

iltizam etmek isteyen Sabie, sırf ruhaniyata iktisar etmeğe, doğrudan doğru ayınlarına tekarrub ederek onlardan bizzat telâkkiyyatta bulunmağa da çare bulamadılar. Binaenaleyh bir kısmı tutdular ruhaniyyatın heykellerine iltica ederek bunlardan istimdada kalktılar ki bu heyakil seyyaratı seb'a ve ba'zı sevabittir. Bu suretle Rum sabiesinin penahiy seyyarat, Hind sabiesinin Penahi de sevabit oldu. Bir çoğu da heyakilden eşhasa ya'ni o nücumun

sh:» 1754

Rumda tabiatleri, Hindde havasları nazarı i'tibara alınarak eşkâli hey'iyelerine göre yapılan müşahhas timsallerine tenezzül ettiler -mücerred ruhaniyyet taassubu böyle zıddına münkalib olub ziruh olan beşerin kendini unutarak ruhsuz cisimler önünde tezellülüne müncerr oldu ve bu, temsili ruhaniyyet sayıldı. Bunlar düşünemiyorlardı ki bu temsillerin dolayısıyla delâlet ettiği ruhaniyyet, ruhaniyyeti mücerrede değil, nihayet ruhaniyyeti beşeriyenin bir temsili oluyordu. Fark edemiyorlardı ki bu temsiller kevakibden ve onların ruhanîlerinden evvel bir ruhi Beşerînin yanlış tasavvurat ve temayülâtını dalâlini ifade ederler.- İşte bunlardan eshabı heyakil denilen evvelki fırka Abedei kevakib, eshabı eşhas olan ikinci fırka da abedei asnamdırlar. İbrahim aleyhisselâm her iki fırkayı kavlen ve fi'len kırarak semahat ve sühuletiyle bir milleti kübrâ ve şeriatî uzmâ olan ve bir dini kayyim ve sıratı müstakim bulunan hanifiyyeti takrir-ü ta'mim etti.

Onun evlâdından bulunan Enbiyanın hepsi de bunu takrir ediyorlardı. Alelhusus sahibi şeriatimiz

Muhammed Mustafa sallallahü aleyhi ve aleyhim bir takirde nihayeti kusvaye ve maksadı a'lâya irdi.

Burada en şayanı dikkat nokta şudur ki; tevhid, hanifiğin ehassı erkânıdır. Bunun için Kur'anda zikr

olunduğu her mevzi'de hanifiyet nefyi şirke mukarin olarak zikredilmiştir: «

﴿حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾ • ﴿حُنَفَاءَ لِلَّهِ غَيْرَ مُشْرِكِينَ﴾
﴿بِهِ﴾

Sâbilik evvel zamanda müstekillen hevâ ve hayvaniyetleri ve tahakkümati indiyeye ve temayülâtı

hissiyeleri peşinde koyan Haşîşiyeye, Tabi'iyeye ve Dehriyyenin sefaleti ruhiyyelerini görerek beşeriyet ve

cismaniyetten tiksiniş bir takım hudud ve ahkâmı akliyyeye kabul etmiş ve bunun esaslarını vahy ile

müeyyed kavaninden ahzetmekle beraber nazarlarını mücerredatı akliyyeye kasreylemiş ve aradıklarını

Yerde ve insanlıkta değil, Semada ve ecrâmı semaviyyede bulmak istemiş bir mezheb dini gibi zuhur

sh:»1755

etmiştir ki bunlar Âzimûn ve Hürmüsî muallimi evvel telâkki eden sabiei ulâdırlar. Şehristani burada

alel'umum sabieyi anlatmak için tarihi felsefe noktai nazarından şöyle bir taksimi zabıt yaparak ve sabiei

ahire felsefelerini tedkik ve münakaşa ederek der ki: İnsanların bir kısmı ne mahsuse ne ma'kule kail

olmaz, bunlar, Sufestaiyyedirler. Bir kısmı mahsuse kail olur ma'kule de kail olur. Hudud-ü ahkâma kail

olmaz, bunlar felâsifei dehiyyedirler. Bir kısmı mahsus ve ma'kule ve hudud-ü ahkâma da kail olur, münzel

bir şeriat ve islâma kail olmaz, bunlar sâbiedirler. Bir kısmı bunların hepsine nev'amma bir şeriat ve islâma

da kail olur. Fakat şeriatî Mustafa sallâllahü aleyhi veselleme kail olmaz, bunlar Yehud ve Nesârâdırlar. Bir

kısmı da hepsine kail olur. Bunlar da Müslimîndir. -Sâbie, Sufestaiyye, Tabiyye ve Felâsifei dehiyye dini

dinsizlere mukabil olan alel'umum eshabı edyan içinde tekabüli evvelî ile Hunefaya tekabül eder. Sabie ve

Hunefa. İşte bütün edyanın bizzat mütekabil olan iki şu'bei asliyyesi.- Sabve, evvelen ve bizzat mütekabil

olan iki şu'bei asliyyesi. -Sabve, evvelen ve bizzat hanifiyyet mukabilidir. Sabie- din taharri ederke -hak

yolundan meylettikleri ve nehci Enbiyadan saptıkları içindir ki sabie namını almışlardır. Fakat kendileri

-aşk-u hevâ ma'nâsiyle -sabve, kaydi ricalden inhilâldir derler. Çünkü Hunefa mezhebi, risaleti beşeriyye

ile beşeri cismanîye taraftarlık esası üzerinde deveran ettiği gibi Sabie mezhebi de beşeri cismanîyi istihkar

ile ruhniyyuna taraftarlık esası üzerine deveran eder. -Ve bunun için Sabie beşerin Resuli beşeriye iktida

ve ittiba' ile doğrudan doğru Allaha ibadet etmesini emri hak değil kaydi rical gibi göstererek harici

beşerden Allaha takarrub için vesait ve münasebat taharri eder. Ve bunu evvelâ ruhaniyyatı mahzada arar.

Ve kendilerinin ruhanî mahz olabileceklerini zannederek cismaniyyeti ezmek ve beşeri

cismaniden alel'itlak kat'ı alâka etmek isterler.- Ve bu suretle sabie, mezheblerinin iktisab olduğunu iddia eder. Hududı fitratten hariç iktisaba davet ederler. Bunlara mukabil Hunefa da mezheblerinin fitrat olduğunu dava eder. Ve fitrate da'vet eylerler. -Hunefaya göre mahsûs ve ma'kul, cismanî ve ruhanî ikisinin de kıymeti mahsusaları vardır. Fakat bu kıymetler hiç birinde mutlak değil, ızafîdir. Bir ma'kul mahsûsatta misali bulununcaya kadar muhayyel ve mevhumdur. Bir mahsûs de ma'kulâtta misali bulunmadıkça mahsûs değil bir serabı ma'dumdur. Zatı hak ne ma'kuli mahız, ne de mahsûsi mahızdır. Ne mahsûs tamamen ma'kule irca' olunur, ne de ma'kul tamamen mahsûse irca' olunur. Her ikisi de birbirin mütekebilen temsil eylemek üzere hakka irca' olunur. Kezalik te'siri mutlak ne ruhaniyeti mahzaya münhasırdır ne de cismaniyyeti mahzaya, cisim ruhdan müteessir olduğu gibi, ruh da cisimden müteessir olur. Ruh ile cisim arasında mütekebilen bir te'sir ve teessür vardır. Lemhai hak bu ikisinin arasında bulunur. Faili hakîkî ne ruh ne cisimdir. Ne ruh cismin eseri ne de cisim, ruhun eseridir. İkisi de Allahın eseri ve Allahın âyâtıdır. Allah yalnız maddesiz olanların değil maddenin ve maddeden olanların da halık ve münşî'idir. Kezalik hayr-ü kemal, fazilet-ü selâmet ruhaniyeti mücerredeye münhasır değildir. Şerr-ü noksan fesad-ü rezile ruhaniyyata da vardır. Öyle olmasa idi ruhaniyyatın meratibinde ihtilaf bulunmaz ve melekiyyet mukabilinde şeytanet olmazdı. Cismaniyyet, haddi zatında ve fitratına nazaran mebdei şer değildir. Cismaniyyette öyle faziletler vardır ki onlar ruhanîlerde bulunamaz. Binaenaleyh ruhaniyyet ve

cismaniyyeti cami' olan nev'i beşerde delâili hak ve Allaha kurbîyyet ruhaniyyeti mücerrededen daha fazladır. Nev'i beşer ruhanî mücerreden belki daha efdal ve ekmeldir. Hattâ beşer Melekin ma'îyyetinde değil, Melek beşerin ma'îyyetindedir. Beşerin

sh:»1757

Allaha tekarrübü için ruhaniyyeti mücerredenin tevassutu zarurî değildir. Allahdan beşere ve beşerden

Allaha doğru bir yol vardır. Halk Allahın olduğu gibi emir de Allahındır. Hudud-ü ahkâm da Allahındır.

Allahın ta'yin ettiği, Allahın inzal ettiği dir. Beşer ne hadsiz ne mühmeldir, ne de fitratın müsaid olmadığı

hududu iktisab edebilir. Fitrati bozmağa çalışmamalı ve cismaniyyeti istihkar edib ezmeğe uğraşmamalıdır.

Fakat sabie bu noktai i'tidalden çıkmış, kurbi hak mücerred ruhaniyyettedir zu'miyle mahsûsü ma'kule,

cismanîyi ruhanîye irca' etmeğe, Beşerden Melek yapmağa kalkışmış sühuleti suubete, semahati tazyıka,

tecerrüdü içtimaa, inkıyadı inhılâle tercih etmeğe çalışmış ve binaenaleyh ruhaniyyet taassubu etrafında

dolaşmak isterken gayrı ruhanî cismaniyyetlerden istimdada kadar tenezzül etmiş, vahdet ve tecerrüd

ararken kesret ve şirk içinde kalmıştır. Bunun için Sâbiei ûlâ da Hunefadan ba'zı esaslar alarak Eshabı

ruhaniyyat, yahud Abedei Melâike olmak üzere başlamış Eshabı heyakil, yahud Abedei kevakib, Eshabı

eşhas yahud Abedei asnam olmakta karar etmiş ve bu iki fırkadan her biri de biri Hızbaniyye biri de

Hıribbaniyye namiyle iki mezhebi esasîye ayrılmıştır.-.

Eshabı ruhaniyyat: Ruh bir cevher, fethile revh de onun haleti mahsusasıdır. Buna göre ruhaniyyet ve revhaniyyet diye iki ta'bir vardır. Bunların mezhebi şudur: âlemin hakîm ve şevaibi hudustan mukaddes bir sani'ı âlemin hakîm ve şevaibi hudustan mukaddes bir sani'ı fatırı vardır. Ve bizim vecibemiz onun huzuru celâline vusulden acimizi bilmektir. Ona ancak yanında mukarrebîni olan mutavassıtları vasıtasıyla takarrub olunur. Bunlar ise cevheren ve fi'len ve hâleten mutahher ve mukaddes olan ruhaniyyundur. Cevher noktai nazarından ruhaniyyun, mevaddı cismaniyyeden mukaddes, kuvayı cesedaniyyeden müberra, harekâtı mekâniyye ve tağayyüratı zemaniyyeden münezzehtirler. Cibilletleri taharet, fitratleri sh:»1758

takdis-ü tesbih üzerinedir. «

« لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ » dirler. Bizi buna muallimi

evvelimiz Azimun ve Hürmüs irşad ettiler. Biz bunlara tekarrüb ederiz ve bunlara tevekkül eder dayanırız.

Bizim rablerimiz, İlahlarımız, İndallah vesilelerimiz, şefi'lerimiz bunlardır. Allah da rabbül'erbab ve

ilâhülâlihedir. Binaenaleyh bizim vazifemiz nefislerimizi şehevâtı tabi'ıyye kirlerinden tathir etmek ve

ahlâkımızı kuvayı şehevaniyye ve gazabiyye alâkalarından tehzib eylemektir ki bu sayede bizimle

ruhaniyyat arasında bir münasebet hasıl olsun da onlardan hacetlerimizi istiyelelim ve ahvalimizi

kendilerine arz edelim ve bütün umurumuzda onlara âşik ve sabi olalım ki onlar da bizim ve kendilerinin

halik ve razıkımıza şefaât etsinler. Bu tathir-ü tehzib ise ancak bizim kesbimizle ve kendimize

hâkimiyyetimizle nefislerimizi şehevât denaetlerinden keserek ruhaniyyat cihetinden istimdad etmemizle

olur. İstimdad dahi dualarla, namazlarla, bezli sadakat, ma'umat ve meşrubattan imsak ve takribi karabîn

ve zebah ve tebhiri buhurat ve tazimi azâim ile tazarru' ve niyazdır. Bu suretle nefislerimizde bilavasita bir

istimdad isti'dadı hasıl olur ki o zaman biz de tıbkı vahiy iddia edenlerin hukmünü iktisab ederiz. Ve hattâ

Ruhanî mahz olur, ilâhlar sırasına geçeriz. Enbiya bizim nevi'de emsalimiz surette eşkâlimiz, maddede

müşariklerimizdirler. Yediğimizden yerler, içtiğimizden içerler, surette bize benzerler biz onlara niçin itaat

edelim derler, Kur'anda « وَلَئِنِ اطَّعْتُمْ بَشَرًا مِّثْلَكُمْ انِّكُمْ اِذَا لَخَاسِرُونَ »

bunların bu sözlerini natıktır.

Fiil noktai nazarından ruhaniyyun ihtira' ve icadda, bir halden bir hale tahvili ümurda ve mahlûkatı bir

mebde'de kemale tevcihte avamili mutevassıtadırlar. Hazreti ilâhiyyei kudsiyyeden kuvvet istimdad eder ve

mevcudatı süfliyyeye ifazai feyz eylerler. Ve bunların meratibi müterettibesi vardır.

EVVELÂ, müdebbirâtı nücum, ezcümle kevakibi

sh:»1759

seyyareyi feleklerinde tedbir ve idare eden ruhanîler vardır ki yedi kevbibi seyyare bunların heykelleridir.

Her ruhanînin bir heykeli mahsus ve her heykelin bir feleki vardır. Ve o ruhanînin o heykele nisbeti, ruhun

cesede nisbeti gibidir. O, o heykelin rabbi müdebbir ve müdiridir. Sabie o ruhanîlere âlihe ve heyakile

erbab derler ve maamafih ekseriyya âlihe ve heyakile erbab derler ve maamafih ekseriyya heyakile âba ve

anasıra ümmehat tesmiye ederler. Ruhaniyyatın fi'l-ü te'siri o heyakili tebayi' ve anasırda bir takım infialât

husule getirecek veçhle bir mikdarı mahsusta tahrik etmektir. Bundan mürekkebatın terkiyat ve imtizacatı

husul bulur da buna tebean kuvayı cismaniyye gelir. Ve bu kuvayı cismaniyye üzerine de envai nebatat ve

envai hayvanatta olduğu gibi nüfusu ruhaniyye biner ve bu te'sirat, kâh bir ruhanî küllîden küllî olarak ve

kâh bir ruhanî cüz'îden cüz'î olarak sâdır olur. Meselâ cinsi matarla beraber bir Melek, beher katresile de

bir Melek vardır. Bu suretle:

SANİYEN, cevde zuhura gelen âsârı ulviyyenin müdebbirleri olan ruhaniyyun vardır ki yağmur, kar tolu,

rüzgâr gibi Arzdan çıkıp inen âsâr, saikalar, şihablar, ra'd-ü berk, kuyruklu yıldızlar gibi Semadan nüzul ile

cevde tahaddüs eden asâr, kezalik zelzeleler, sular buharlar, ve saire gibi Arzda tahaddüs eden asâr

bunlarla tedbir-ü idare olunur.

SALİSEN, bütün mevcudata sarf olan kuvayı mutevassita vardır ki kâinatın hepsindeki hidayeti şayia bunlarla tedbir-ü idare olunur. Öyle ki kabiliyeti bulununca kuvvet ve hidayetten hâli hiç bir mevcud görmeyiz. İşte ruhaniyyûn böyle faili müssirdirler.

Hâl noktai nazarından, ruhaniyyatın ahvali; rabbül'erbabın civarında revh-u reyhan, ni'met-ü lezzet, rahat-ü behcet, ve sürur olduğu da hafiy değildir. Ta'am ve şarabları tesbih-u takdis, temcid-ü tehlildir.

Bütün ünsiyetleri

sh:»1760

zikrullah ve tâatullah ile dir. Kimi kaim, kimi raki' kimi sacid, kimi kaid, behcet-ü lezzetinden hiç biri halini tebdil etmez, kimi huşuundan gözünü açmaz, kimi nazarından gözünü kırpmaz, kimi sakın gayri müteharrik, kimi müteharrik gayri sakın, kimi âlemi kabzda Kerûbî, kimi âlemi bastta Ruhanî «

« لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ » durlar. - Hunefa ise

bunların müdebbir ve müdir avamili müessire olmayıb, melekûtı ilâhînin delâili ve Allahın gerek tekvin ve

gerek teşri' i'tibarile evamir-ü ahkâmını mübelliğ olan Resulleri olduğunu ve bütün bunların bir fitratı

mümtaze ile yaratılmış efradı beşerin aldığı vahiy ve ma'rifetle bilindiğini ve o fitratı mümtazede

bulunmıyanların bunları esas i'tibariyle o beşeriyeti mümtazenin tevassutu ve ta'lim-ü telkını ile öğrendiklerini ve her halde beşeriyette zuhur eden ve edebilecek olan efal-ü asârın daha yüksek olduğunu ve cismani olan ruhaniyeti beşeriyenin kabili sukut olmakla beraber kemalden kemale kabili terakki de olduğunu ve binaenaleyh her ferdi beşer, her ruhanîye nazaran değil ise de nev'i ruhanîye nazaran nev'i beşerin daha yüksek bir fazilete ve kurbi hakda daha ziyade şâyânı gıpta behcet-ü sürure, hem ruhanî hem cismanî bir Cenneti ne'iyime ve rıdvânı ekbere namzed bulunduğunu ve fakat Allaha şerik bulunmak muhal olduğundan bu terakki ve tekammülâtın hiç bir zaman ülûhiyyete irtika ve iştirak mertebesine varamıyacağını ve bu terakki ve tekemmülün ancak Allaha tevekkül ve istinad ile mümkün olabileceğini, hem aslı fitratte, hem her lemhai terakkide halk-u emr ancak bir Allahın olduğundan her hangi bir şirkin sukut olacağını ve binaenaleyh zat-ü sıfat ve te'sir-ü emr, her veçhile tevhidi ülûhiyyet ederek beşerin bütün noktai istinadını ruhaniyyet ve cismaniyyetin müttelik iki şâhid olarak delâlet ettikleri merci'ı kü'l, halıkı âlem, ve rabbül'âlemîn olan hak tealâya iman ve şehadette tanıyıp

sh:»1761

bütün mevcudiyetleriyle ona teveccüh etmeleri ve en yüksek vasıta ve rehberlerini de ruhaniyyet ve cismaniyyeti cami' bulunan nev'i beşer içinde fıtratı mümtaze ile yaratılmış Enbiya ve mürselîn ve onların varislerinde aramaları ve Allahın beşeriyete ihsan buyurduğu bu ni'mete, bu sıratı müstakime şükredip

nankörlük etmemeleri lâzım geleceğini anlatmışlardır.

Şehristanı evvelâ Sabieyi ruhaniyyet taassubu ile hareket eden Eshabı ruhaniyyatta icmal ve Sabiei ahîre felsefelerine nazaran Hunefa ile Sabienin bu babda bir çok münazarat ve münakaşalarını bastederek muhakeme ettikten sonra en esaslı fırkalarını tafsil ederek der ki:

Eshabı heyakil: İnsan bir mütevassıta muhtac olunca ona teveccüh ve tekârrüb mümkün olmak ve kendisinden istifade edilebilmek için bu mütevassıtın görülür bir şey olması lâzım geleceğini hisseden eshabi ruhaniyyat evvel emirde seb'ai seyyareden ibaret olan heyakile iltica etmişler ve binaenaleyh evvela bunların büyut ve menazımı, saniyen metali' ve megaribini, salisen tabiatlarına müterettib muvafık ve muhalif şekillerde ittisalâtını, rabian buna göre gecelerin, gündüzlerin, saatlerin taksimatını, hamisen yine bunun gibi suver-u eşhasın, ekalim-ü emsarin takdirini öğrenmeğe çalışmışlar ve bunun üzerine havatim (mühürler) yapmışlar, azaim namiyle bir takım havass, efsun, dua bellemişler ve her kevkebe -meselâ Zuhale cum'a ertesi gibi- bir gün tayin etmişler ve ilk saatine riayet etmişler ve onun suretine ve hey'etine göre yapılmış hatemini kullanmışlar, ona mahsus elbise giymişler, ona mahsus buhurlar yakmışlar ve ona mahsus dualarla ondan istenecek hacetlerini istemişler ve her birine böyle gün ve saat

ta'yin etmişler ve bunlara Erbab, âlihe, Allah tealâya da rabbül'erbah ve ilâhül'âlihe demişler, içlerinden bir takımları da güneşi ilâhül'alihe ve rabbül'erbab addeylemişler ve bu suretle heyakile,

sh:»1762

ruhaniyyata tekarrub için, ruhaniyyata da bârî tealâya takarrub için taabbüd etmişler. Çünkü heyakilin ebdanı ruhaniyyat olduğuna itikad eylemişlerdir. Ve sonra kevakibin amel-ü te'sirâtı esası üzerine müretteb bir takım acaibi hiyel ve sanayi' istihrac etmişler ki bunlara «tılsım» namı verilir. Kitaplarında mezkûr olan o tılsımlar ve sihir, kehanet ve tancim, tahtim, ta'zim, suver bunların hepsi onların ulûmundandır. İşte bunlara Eshabı heyakil ve abedei kevakib denilir.

Eshabı eşhâsa gelince: Bunlar da eshabı heyâkil gibi mütevassıtın lüzumuna ve ruhâniyyatin bu vesaili mütevassıta olduğuna ve fakat onların gözle görülemedikleri ve lisanlarla hitab edilemedikleri cihetle kendilerine tekarrüb ancak heykellerine tekarrüble tahakkuk edebileceğine kail olmakla beraber heyâkilin dahi ba'zı vakit görünüb ba'zı vakit de görünmediklerine binaen onlara tekarrübün de safî ve daimî olamayacağına ve binaenaleyh heyakile tekarrüb için de göz önüne dikilmiş bir takım suver ve eşhas lâzım olduğuna hukm ederek heyakili seb'adan her birinin heykelf misalinde bir takım esnamı müşahhasa ittihaz etmişler ve her birinde o heykelin cevheri mahsusuna riayet ederek yine nücum esası üzere bunlara

teabbüd etmeğe ve bunlarla kevakibe ve onlarla rûhâniyyat ve onlarla Allaha tekarrüb edeceklerine itikad

eylemişlerdi ve bunlara âlihei Semaviyye mukabilinde âlihe demişlerdir ki işte bu eshabı eşhas abedei

esnam cümlesindendirler. Balâda gösterildiği üzere İbrahim aleyhisselâm ba's olunduğu zaman Sabie

böyle Eshabı heyakil ve Eshabı esnam olmak üzere iki sınıf bulunuyorlardı. Hazreti İbrahim hakkolan

hanîfiyyete da'vet etti «

أَنْبِيَّ وَجَهَّتْ وَجْهِي لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا وَمَا
أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ» diye mezhebi hunefayı takrir ve mezhebi Sabieyi ibtal eyledi. Fitratın

hanîfiyyetten ibaret ve taharetin bunda bulunduğunu ve fitratten maksud tevhide şehadet, necat ve halâsın

buna mütevakıf olduğunu,

sh:»1763

şerayi'-ü ahkâmın bu şehadete birer şir'a ve minhac olub Enbiya ve rusulün bunları takrir ve takdir için

gönderildiğini, fatiha ve hatimenin ve mebde-ü kemalin bu şerayi' ve menahici telhis ve tahrire menut ve

dini kayyimin, sıratı müstekimin bundan ibaret olduğunu beyan etmiştir. Ve Allah tealâ Peygamberi

Muhammed Mustafa sallallahü aleyhi vesselleme de «

فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَةَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا
لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ

لَا يَعْلَمُونَ، مُنِيبِينَ إِلَيْهِ وَاتَّقُوهُ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَلَا تَكُونُوا مِنَ
الْمُشْرِكِينَ، مِنَ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيعًا كُلُّ حِزْبٍ
بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ

» buyurmuştur.

Hızbaniyye, Sabieden bir cemaattir ki sani'i ma'budun hem vâhid hem kesir olduğuna kaildirler. Derler

ki: zatında evvelinde, aslında, ezelde vâhiddir. Fakat eşhas ile re'yel'ayn tekessür eder ve bu eşhas

müdebbirati seb'a, bir de âlim, fadıl olan eşhası arzıyye hayriyyedir ki vâhidi evvel bunlarla zuhur ve

şahıslarıyla teşahhus eyler. Ve bu tekessür onun zatındaki vahdetini ibtal etmez. O, feleki ve felekteki cem'i

ecram-ü kevakibi ibda' etmiş ve onları bu âlemin müdebbirati kılmıştır. Bunlar aba, anasırı ümmehat,

mürekkebatı mevalid dirler. Aba, hay ve natıktırlar. Eserlerini anasıra te'diye ederler. Anasır da o âsârı

rahimlerine kabul edenler ve bundan mevahid olur. Ve sonra mevalidden ba'zan öyle safi ve isti'dadı kâmil,

küduresiz bir mizac ile bir şahsı mürekkeb tesadüf ediverir ki ilâh bununla âlemde teşahhus eder. Sonra

tabiatı kül ekalimi meskûneden her birinde her otuz altı bin dört yüz yirmi beş sene başında insan ve sair

ecnâsı hayvanatın her nev'inden erkek dişi bir çift ihdas eder ve o nevi' o müddette bâkı kalır. O devir

tamam olunca o nevain nesli ve tevalüdü kesilir, yeni bir devir, insanı, hayvanatı, nebatatıyla yeni bir karn

başlar. Ve dehir ebeden böyle gider. Ve İşte Enbiya lisanındaki kıyameti mev'ude budur. Yoksa bu darı

Dünyadan başka darı Âhîret yoktur. Ölen dirilmez, kabre giden ba'solunmaz derler. «

﴿اَيَعِدُّكُمْ اَنْكُمْ اِذَا مِتُّمْ وَكُنْتُمْ تُرَابًا وَعِظَامًا اَنْكُمْ مُخْرَجُونَ
﴿هِيَاتَ هِيَاتَ لِمَا تُوْعَدُونَ﴾

»

sh:»1764

bunların sözüdür. Tenasuh, hulûl da'vaları bunlardan çıkmıştır. Tenasuh ilâ gayrinnihaye tekerrürü edvar,

hulûl de zikrolunduğu üzere ilâhın bir şahısta teşahhusudur ki şahsın isti'dadı mizacına göre ba'zan tam

zatının hulûlile, ba'zan da zatından bir cüz'ün hulûlile olduğunu söylerler. Ve ekseriyya demişlerdir ki bu

teşahhus heyakili Semaviyenin hepsiyle birdendir. O vâhiddir. Ancak yegân yegân her birinde fi'li ondaki

âsârı ve onunla teşahhusu kadar zâhir olur. Binaenaleyh heyakili seb'a onun a'zayı seb'ası ve bizim a'zayı

seb'amız onun heyakili seb'asıdır ki o bunlarla zâhir olur da bizim lisanımızla söyler, gözlerimizle görür,

kulaklarımızla işidir, ellerimizle kabz-ü bast eder, ayaklarımızla gider gelir ve cevâhımızla fi'l-ü te'sir yapar.

Ve bunların zu'munca şürur-ü kabayihı, gübreleri, pis böcekleri, yılanları akrepleri halk etmek Allahın

şanına yaraşmaz. Bunların hepsi kevâkibin saadet-ü nuhusette itisâlâtinden ve anasırın safvet-u küduretle

içtimaatından bizzarure veya tesadüfen vakı' olur.

Hıribbaniyyeye gelince: bunlar sözlerini «Azimun, Hürmüs, Ayanâ, Evazi» namile dört Peygambere nisbet ederler ve içlerinde Eflâtunun anası tarafından Dedesi Solüne de nisbet eden ve bunun Peygamber olduğunu zu'meyliyenler de vardır. «Evazi bize soğanı, cirris balığını, baklayı tahrim etti» derler. Alelumum sâbie üç namaz kılarlar, cenabetten ve bir de meyyite dokunmaktan dolayı yıkanırılar. Hinzir, deve, kelb ve mihlebi bulunan kuşlar ve güvercin eklini haram tanırlar. Hıtandan, içkide sarhoşluktan nehyederler. Tezvicde veliy ve şuhud ile emrederler. Hukmi hâkim olmaksızın talâkı tecviz etmezler. İki kadını cem'etmeğe de cevaz vermezler.

Sabienin cevahiri akliyyei rûhâniyye namlarına ve kevakihin eşkâli semaviyyesi üzerine bina ettikleri heykellere

sh:»1765

gelince: Ezcümle illeti ûlâ heykeli, bunun dununda akıl heykeli, zaruret heykeli, nefis heykeli, bunlar müdevver şekildendirler. Zuhâl heykeli müseddés, Müşteri heykeli müselles, Mirrih heykeli murabbain cevfindé müselles, Utarid heykeli murabba'ı mustetlin cevfindé müselles, Kamer heykeli müsemmendir.

llh.»

Balâda işaret edildiği üzere sevabiti esas ittihaz eden ve ahkâmı nücumu onların havassına istinad ettiren sabie de vardır ki Hind ve Arab sabieleri bunlardandır. Sâbie felâsifesi Âzimundan şunu nakletmişlerdir ki «mebadii üvvel beştir: Bâri tealâ, akl, nefis, mekân, ve halâdır. Ve mürekkebatın vücudu bunlardan sonradır.» Fakat Hürmüsten nakledilen böyle değildir. Hürmüs demiştir ki «tab'an Fâdıl, mayası Mahmud, âdeti Merzıy, akıbeti ümidli kişinin ilk vecibesi Allah tealâyâ ta'zîm ve onu ma'rifetine şükretmekdir. Bundan sonra da üzerinde namusun menzilesini i'tiraf ile tâatı hakkı ve sultanın münasaha ve inkıyad hakkı, ve nefsinin ictihad ve babı saadeti fethte de'b-ü i'tiyad hakkı ve hulesâsının kendilerine meveddet ve bezle müsaraatle tahlil hakkı vardır ki bu esasları muhkemleştirdikten sonra âmmeden def'i eza ve suhuleti hulk ile hüsni muşaeretten başka bir şey kalmaz.» Ve görülüyor ki Hürmüs tamamen Hunefâ esasını takrir etmiş, Allaha ta'zîmden sonra namus ta'birile risaleti ifade etmiş ve Resule tâati ve menzilesinin i'tirafını ma'rifetullaha velyettirmiş ve burada ruhaniyyata ta'zîmi zikretmiş, nihayette de suhuleti hulku göstermiştir. Ve Hürmüsten Hunefâ mezhebini takrir eden daha diğer hikemiyyat da nakletmişlerdir.

Demek ki sâbienin evsafı mümeyyizesi şu dörtte hulâsa olunur:

1- Aslında bir dini münzelden ıktibas ve inhıraf.

sh:»1766

2- Ruhaniyyet taassubu, ta'biri âharle taabbüdi Melaïke.

3- Taabbüdi nücum.

4- Taabbüdi asnam.

Bu dörtten taassubı ruhaniyyet, taabbüdi Melâïke en esasî ve buna müteferri' olarak taabbüdi kevakib en bariz vasıfları olduğu ve taabbüdi asnam bu iki hâleti ruhiyyeden neş'et ettiği anlaşılıyor. Şu evsaf altında mutlak sâbiei Hindin Budâlarını, Çinin Konfuçüüslerini, son zamanların «espirtizm» ve «espiritüalizm», «idealizm» dedikleri mezheblerin ve Nesârânın Entüzyast fırkalarının aslını ihtiva eder. Bilhassa Hizbaniyye ise «panteizm», «panteist» kelimelerinin mukabili demektir. Hulül, Allahın canı cihan, ruhi âlem olması akidesi eski Yunan ve Roma dinleri, ilâhların tevellüd ve tevalüdü fikirleri sabienin bu hizbaniyye mezhebine raci'dir. Nesârânın da ruhaniyyetçilikte ve ülûhiyyeti Mesîh da'vasında bunlara müşabeheti

vardır. Şer mes'elesinde de Hızbaniyye Mecus ile münasebetdardır. Hırıbbaniye ise Hızbaniyye kadar ileri gitmemiş, az çok ba'zı Enbiya izini ta'kib etmiştir. Âzimumun Hazreti Şit, Hürmüsün Hazreti İdris olduğunu söylemişler, Hazreti Nuhu da dermiyan etmişlerdir ki « اعيانا » dedikleri de bu olsa gerektir. Ve bu kısım Sâbiiede bir Ehli kitab haysiyeti de yok değildir. Bu noktada Fahrüddini Razî de demiştir ki: nücüm hakkındaki nazarları iki veçhle mülâhaza olunabilir. Birisi nücuma hiç bir te'sir isnad etmiyerek yalnız Allaha ibadet için birer kible itikadiyle teveccüh etmeleridir ki bu surette müşrik değillerdir. Diğeri de Allah tealânın âlemi halk ettikten sonra onun tebdir ve idaresini nücuma tafvız etmiş olduğu ve binaenaleyh Allahın nücüm üzerinde, nücümün da bu âlemi süflîde müessir birer rabboldukları itikadile taabbüd etmeleridir ki bu Gıldanilere nisbet edilen kavildir. Ve bunlar müşriktirler. İlh. İşte mutlak Sabie bir taraftan sh:» 1767

alel'ittlak müşrik, bir taraftan da bir Ehli kitab manzarası arz ettiklerinden tabiîn ve Fukaha da Sabiei ahireye şer'an Yehud ve Nasârâ gibi Ehli kitab nazarile mi yoksa müşrik nazarile mi muamele edileceğinden bahsetmişler, ba'zısı Ehli kitab gibidir, kesdikleri yenir, kadınları tezevvüc de edilmez demişlerdir. İmamı A'zamdan Ehli kitab oldukları, imameynden de Ehli kitab olmadıkları merviydir. Ebûlhasenilkerhî demiştir ki: İmamı A'zam indinde Ehli kitabdandır olan Sâbiûn dini Mesihî intihal etmiş olan bir kavmdir ki İncil okurlar, lâkin kevakibe taabbüd eden Sabiûn ya'ni Harran nahiyesindekiler ne İmamı A'zam ne imameyn hiç birinin

indinde Ehli kitab değillerdir. Ebûbekri Razî Ahkâmı Kur'anında bunu naklettikten sonra der ki: şu zamanda Sâbiûn ismile ma'ruf olanlarda Ehli kitab yoktur. Ya'ni Harran nevahisinde bulunanların, gerekse Vasıt sevadinde Betaih nevahisinde bulunanların filasil milletleri birdir. Hepsinin de ı'tikadlarının aslı kevakibi seb'aya ta'zîm ve ibadet ve onları ilâh ittihaz etmektir. Bunlar fil'asıl abedei evsândırlar. Fakat Fûrsün Irak iklimine galebe ettiği ve Sabiîn hükûmeti ki Nabat idiler izale eylediği vakittenberi bunlar açıktan ibadeti evsane cesaret edemez oldular. Çünkü Fûrsler onları bundan men'etmişlerdir. Kezalik Rum ve Ehli Şam ve Cezire sabiîn idiler. Konstantin tanassur edince bunları seyf ile Nasraniyete sevketti. Ve o vakitten itibaren ibadeti evsan battı ve bunlar zâhirde Nesârâ içine karıştılar ve lâkin çoğu evsane ibadetlerini gizliyerek eski nihlelerinde kaldılar. İslâm zuhur edince de Nesârâ cümlesinden olarak ahdi islâma dahil oldular. Müslimanlar bunlarla Nesârâ arasını temyiz etmediler, çünkü bunlara evsane ibadetlerini gizliyorlar ve asıl ı'tikadlarını ketmediyorlardı ve filvakı' bunlar ı'tikadlarını ketmetmekte en mâhir kimselerdir.

sh:»1768

Çocuklarının akılları ermeğe başladığından ı'tibaren dinlerini ketmetmeleri hususunda da bir çok işleri ve hiyleleri vardır. İsmailiyye mezheb kitmanını bunlardan ahz etmiştir. Ve da'vetlerinin müntehası da bunların mezhebine dayanır. Hepsinin aslı kevakibi seb'ayı âlihe ittihaz edib teabbüd etmek ve onların isimlerine göre esnam edinmektir. Bu hususta aralarında hılâf yoktur. Hrran nahiyesinde bulunanlarla Bataih

nahiyesinde bulunanlar arasındaki hılâf ancak şeriatlerinden bazı şeylerdedir. Ve bunlarda Ehli kitab yoktur. Ebûbekri Razî surei «Maide» de bu izahatı verdikten ve ikisi arasında bir aslı müşterek gösterdikten sonra sûrei «Berae»de de demiştir ki: Sâbiîn iki kısımdır. Birisi Kesker ve Bataih nevahisinde bulunanlardır. Bize baliğ olduğuna göre bunlar diyanetlerin pek çoğunda Nesârâya muhalif olmakla beraber Nesârâdan bir sınıftırlar. Zira Nesârânın Merkuniyye Aryosiyye, Mâruniyye gibi böyle bir çok fırkaları vardır ki Nasturiyye, Melkiyye, Ya'kubiyye namındaki üç fıkranın üçü de onlardan teberri ederler ve onları tahrim eylerler. Bu fırka da Yahya ibni Zekeriyaya ve Şite intisab eyliyorlar. Allah tealânın Şit ibni Âdeme ve Yahya ibni Zekeriyaya inzal eylediği kitablardır diye bazı kitablara da intihal ediyorlar. Ve Nesârâ bunlara Yuhannasiyye -Senjan Hıristiyanları, ya'ni Yahyeviyye- namını veriyorlar. Ve işte imamı A'zamin Ehli kitabdan saydığı, zebîhalarının eklini ve kadınlarının münahâkasını mubah gördüğü sâbiîn bu fırkadır. Kendilerine Sâbiîn tesmiye eden bir fırka daha vardır ki Enbiyadan hiç birine intisab etmezler ve kütübi İlâhiyyeden hiç biriyle intihalleri yoktur. Bunlar Ehli kitab değildirler. Ve böyle bir nihlenin zebîhaları yenmiyeceğinde ve kadınları nikâh edilmeyeceğinde ise ihtilâf yoktur. İlh.

sh:»1769

Her iki âyette Kur'an Sâbileri Yehud ve Nesârâ gibi mü'minlere mukabil zikretmekle bunların da gayri mü'min olduklarına işaret etmiştir. Fakat Ehli kitab olup olmadıklarına gelince Ehli kitab siyakında

zikredilmiş olmalarına ve Yehud ve Nesârâ beyninde deveran ettirilmelerine göre Ehli kitab değilse de

Mecus gibi ve hattâ onlara da şamil olabilecek bir vechile beyne beyne bir Ehli kitab şübhesinde

bulduklarına bir iyma yapmış olmakla beraber «

إِنَّمَا أَنْزَلَ الْكِتَابَ عَلَى طَائِفَتَيْنِ مِنْ قَبْلِنَا

Kur'anda müslimanlardan evvel Ehli kitab ıtlakı Yehud ve Nesârâyâ münhasır olduğundan ve her iki âyette

Sâbiîn ve Sâbiûn Yehud ve Nesârâdan ayrı olarak zikredilmiş bulunduğundan âyetlerin zahiri bunların Ehli

kitab olmadığını göstermektedir. Ulemanın zikrolunan ihtilâfı da vakı'de bu namı taşıyanlar içinde Yehud

veya Nesârâdan ma'dud olanlar bulunub bulunmadığını ta'yin ve tetkik mes'elesinden münbaistir.

Şunu ihtira hacet yoktur ki, Nesârâ ismi bütün fırakı Nesârâyâ şamil olduğundan Nesârânın

Yuhannasiyye, Senjan Hristiyanları dedikleri fırakai Sâbiîn, Nesârâdan ma'dud bir fırka olunca elbet bunlar

da Nesârâ ismi altında dahildirler. Ve şu halde Yehud ve Nesârâdan başkaca zikrolunan Sâbiîn bunlardan

maada olan Sabiûna masruf olmak lâzım gelir. Binaenaleyh Kazımireski madem bunların müteassıb

Hristiyanlar olduğunu kabul ve ihtar etmiştir o halde bu ihtarı yaparken bunları her iki âyette Nesârâ ismi

altında mülâhaza etmek ve Nesârâ denildikten sonra Sâbeit denilmesinin ma'nâsı kalmıyacağını

düşünmek ve Nesârâdan sonra zikredilen Sâbiîni de Sabiûn gibi «sabeen» diye terceme etmek ve

Frenkleri teşvişe düşürmemek ıktıza ederdi. Frenkler de bu bariz hatayı anlamak ve bundan dolayı

müctehidîni islâma gayri insanî bir hissile zebandırızlıkta bulunmamak lâzım

sh:»1770

gelirdi. Ve izah olunduğu üzere Sabieye mukabil ruhaniyyet ve cismaniyyetin noktai içtimasında yürüyen ve

bu suretle insanî kıymeti, insanî fitratı Allahdan sonra her şeyin fevkında kabili terakkî ve kemal gören

hanifiyyetin en yüksek, en mütekâmil tezahürü olan dini islâmı hak ve insaniyyet namına bütün beşeriyyete

tavsiye edecek yerde agrazı siyasiyye ile onun aleyhinde idarei kelâm etmemek icab eylerdi.

Velhasıl hakikat şudur ki: Müsliman, Yehud, Nesârâ ve Sabîîn bu dört sınıf içinde ve hattâ bunların

haricinde her kim gerek devam ve sebat ve gerek bundan böyle tevbe ve salâh ile «

مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا

ve tam ma'nâsiyle sahib olursa bunlara havf-ü huzün yoktur. Her şaibeden azâde bir felâhı hakîf

muhakkaktır. Ve bu suretle rahmeti İlâhiyye yolu herkese açıktır.

Şübhe yok ki Allaha iyman, Allahtan gelen her hakkı tanıyıp kabul ve tasdik etmektir. Bunun lâzımı olan

Âhirete iyman ise istikbalde behemehal bir mes'uliyet gününün geleceğini ve her amelin iyi veya kötü

cezası verileceğini i'tiraf ve tasdik etmektir. Bu iymana yaraşan amel de yaşadığı zamana kadar Allahdan gelmiş olan münzelâtı hakkıyla ikame edib mucebince haddi zatında güzel ve nafi' işler yapmak, kötülükten kacib hasenata koşmaktır. Ve işte böyle olanların o mes'uliyet günü her nevi' havf-ü huzünden kurtulacakları, felâh ve saadeti hakikiyyeye irecekleri muhakkaktır. Bu kanun her zaman için haktır. Dün de hak bugün de hak, yarın da haktır. Hem herkes ve her kavm için de haktır. Müsliman için de hak, Yehud için de hak, Nesârâ için de hak, hattâ Sâbiiler için bile haktır. Evvel-ü âhir hiç bir din, hiçbir şir'a tasavvur olunamaz ki bunu bir minhac olarak kabul etmesin ve bunun hılâfını iddia edebilsin. Yehud ve sh:»1771

Nesârânın bu kanunı hakka evvel-ü âhir ne derece mutabık olduklarına ve olabileceklerine gelince:

70. ﴿لَقَدْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ﴾ kasem olsun ki biz bu iman esası üzere Beni İsrailin misakını aldık ﴿وَأَرْسَلْنَا إِلَيْهِمُ رُسُلًا﴾ ve onlara bir çok Resuller gönderdik. Fakat ﴿كُلَّمَا جَاءَهُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوَىٰ أَنفُسُهُمْ﴾ onlara nefislerin hoşlanmıyacağı bir emri hakk ile her ne zaman bir Resul geldiyse ﴿فَرِيقًا كَذَّبُوا﴾ o gelen Resullerden bir kısmını -verdikleri iman misakına rağmen- tekzip ettiler

﴿وَفَرِيقًا يَقْتُلُونَ﴾ bir kısmını da katlediyorlardı» -verdikleri söz mucebince Allaha iman edib

ameli salih şöyle dursun, bil'akis Allahın gönderdiği Peygamberleri tekzip ve hattâ katlediyorlardı 71.

﴿وَحَسِبُوا أَن لَّا تَكُونَ فِتْنَةً﴾ ve bu tekzip veya katilde bir fitne ya'ni kendileri için

bir belâ ve musibet olmayacağını zannettiler. Yahud- Ebû Amr, Hamze, Kisaî, Ya'kub, Halefi Âşir

kıraetlerinde ref ile « أَن لَّا تَكُونَ » okunduğuna göre -ve zannettiler ki kat'iyyen bir fitne olmaz.-

eğer bunların Âhirete, mes'uliyete imanları olsa idi böyle zannetmeyeceklerdi. Halbuki böyle zannettiler

de ﴿فَعَمُوا وَصَمُوا﴾ kör ve sağır oldular: delâli hakkı görmez, hak sözü işitmez oldular.

﴿ثُمَّ تَابَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ﴾ sonra Allah kendilerine tevbe nasib etti, tevbe ettiler. Allah da

kabul eyledi ﴿ثُمَّ عَمُوا وَصَمُوا﴾ sonra yine kör, sağır oldular, fakat hepsi değil

﴿كَثِيرٌ مِنْهُمْ﴾ içlerinden bir çoğu böyle oldular ve öyle yaptılar. -Binaenaleyh mazide bunların

çoğunun « مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا »

sh:»1772

﴿وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ﴾ Allah ise sade mazideki amellerini

değil, bundan böyle ne yapacaklarına da agâhtır. Ve amellerine göre cezalarını verecektir. Bunun için «

وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا
فَلَا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ» buyurmuştur.

Nesârâya gelince: balâda dahi sebkettiği veçhile 72.

﴿لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ وَقَالَ
الْمَسِيحُ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ إِنَّهُ مَنْ
يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ وَمَأْوَاهُ النَّارُ وَمَا
لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ﴾

ediniz, ancak onu ma'bud tanıyınız. Zira her kim Allaha şirik ederse Allah onu Cennetinden mahrum eder,

me'vâsi ateş olur, zalimlere yardımcı da yoktur» demiş olduğu halde «Allah Mesih ibni Meryemden

ibarettir» diyenler kasem olsun ki muhakkak küfr ettiler.- Yukarıda bu iddianın haddi zatında küfr olduğu

gösterilmiş idi. Burada ise bilhassa Hazreti Isaya iman ve ta'zim namına söylenmiş olan bu sözün onu

tekzib ve da'vetine muhalefet olduğu da anlatılmıştır. Nesârânın ellerindeki incillerde bile Hazreti Mesihin

bu sözü mezkûrdur. «Ey ma'şeri benilma'mudiyye yahud ey ma'şeri şüub bizimle kalkınız, babama ve

babanıza, ilâhım ve ilâhınıza, halâskarım ve halaskarınıza..» (sûrei Âli İmranda kelime-i Isaya bak).

Evet 73.

﴿لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ ثَلَاثُ ثَلَاثَةٍ وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا
وَاحِدٌ﴾

vahid, ya'ni vahdaniyyetle mevsuf ve kabulî şirketten münezze bir ilâhdan başa

hakikatte ibadete müstahık olabilecek hiç bir ilâh, hiç bir ma'bud mevcut olmadığı halde üç ilâh farz edib

de «Allah için üçüncüsüdür.» diyenler kasem olsun ki muhakkak küfrettiler.» -Bir hayli

sh:»1773

müfessirîn «salisü selâse: ehadü selâseti alihe» ya'ni üç ilahın biri demek olduğunu söylemişler ve

ba'zıları bilhassa üçüncü ma'nasına tertib maksud olmadığını da tasrih etmişlerdir. Zira lisanı Arabda sani,

salis, rabi' ilh... diye ismi fail vezninde olan ismi adedler, bir ismi aded, bir de şibih fil olan ismi fail olmak

üzere isti'mal olunur. İsmi fail olunca, sanî vahid; salisü isneyn, rabiü selâse gibi bir mertebe aşağısına

muzaf kılınarak onun haricindeki mertebeyi gösterir ki tasyir ifade eder. «Biri ikileyen, ikiyi üçleyen, üçü

dörtleyen» demek olur. Diğerinde ise mücerred kendi hali kastedilir. «ثَالِثٌ ثَلَاثَةٌ» gibi aynı

adede muzaf kılınır ve «üçün biri demek olur» diye kütübi Nahıvde musarrahtır. Şu halde «Allah salisü

selâsedir» diyenler «ilâh üçtür. Lâkin Allah birdir, bu için biridir» demiş oluyorlar. Bu takdirde ekanimi

selâse namiyle eb, ruhulküdüs, ibin, yahud ba'zı kavle göre: Eb, üm, ibin diye üç ilâh ta'dad eden Nesârâ

Allah dedikleri zaman bu üç beyninde hiç bir tertib i'tibar etmiyerek mübhem surette alel'itlak birini

kasdederler demek olur. Bu ise ruhulkudüse ve ibine dahi muhtemil olmakla beraber daha ziyade ebde

mütebadir zannedilir. Ve bu surette «ثَالِثٌ ثَلَاثَةٌ» diyenler «

إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ» diyenlerden başka olmak lâzım gelir. Bunun içindir

ki evvelki âyet Ya'kubiyye, bu da Melkâni ve Nesturiyye fırkaları hakkında olduğunu söylemişlerdir. Filvaki'

küfr olmak için « أَحَدٌ ثَلَاثَةٌ » demek de kâfîdir. Ve Nesârâdan hikâye olmayan «

مَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا اللَّهُ وَاحِدٌ» kavli ilâhîsi de bilhassa bu noktayı müş'irdir. Sonra

Nesârânın ekanimi selâsede müsavat iddiasına da mutabıktır. Fakat biz «salisü selâse» ta'birinin «ehadü

selâse» ta'birine alel'itlak müradif olduğunu kabul edemeyeceğiz. Salisü selâse için içinde üçüncü

mertebede bulunan biri ma'nâsına «ehadü selâse» demektir ki ehasstır. Bunda da her halde mertebe

mu'teberdir. Şu kadar ki bu mertebe sabit olmak şart olmayıb

sh:»1774

i'tibarî de olabilir. Evvel her hangi birinden i'tibar edilebilirse salis yine ikinciden sonra gelir salisü selâse

diyen sade için biri dememiş için üçüncüsü demiştir. Gerçi bir tertibi sabit kastedilmediğine göre bu

üçüncü her birine muhtemil dahi olabilirse de üçüncü üçüncüdür. Binaenaleyh «ehadü selâse» denilmeyib

de «salisü selâse» denilmesi her halde calibi dikkattir. Ve doğrusu bu kavli teslise kail olan umum Nesârâ

fırkalarının akidesidir. Burada teslisi Nesârânın bütün mahiyeti münderiçtir: Salisü selâse. Bu bize

gösteriyor ki Nesârâ teslisi ile Allah üçtür demiyor ilâh üçtür diyor ve Allahı bu için üçüncüsü addediyor.

Ya'ni üç ilâhın üçünü de saymadan «Allah» demiş olmuyor. Nazarında cevher veya tabiati ülûhiyyet birdir.

Lâkin şahıs üçtür. Ekanimi selâsenin her biri bir ilâhtır. Eb ilâh, ruhulkudüs ilâh, ibin ilâhtır. Ve bu cihetle

üçü müsavidir. Maamafih hiç bir tertib de yok değildir. Beyinlerinde i'tibarî olsun bir tertib vardır. Daha doğrusu eb, ibin kelimeleri haddi zatında birer mertebe iş'ar ve bir tertibi tabîîye delâhet ederler. Gerçi her hangi birinden ta'dada başlanabilir. Fakat umumiyyetle ebden başlanır. Netekim ilk İznık konsilinin akidesinde Yesu' Mesih hakkında «babasının cevherinden ilâhı haktan bir ilahı hakk olan «ibni vahid» denilmiş olması bir tertibi tabîî ifadesidir. Münferiden mülâhaza olunan eb bir ilâh, ruhulkudüs bir ilâh, ibin bir ilâh addedilir. Ancak üçü birden mülâhaza olundukları mertebededir ki Allah denilmiş olur. Bununla üç basit, bir de mürekkep olmak üzere dört ilâh farzettikleri de zannolunmamalıdır. Zira üçün her halde üçüncüsü olan birinde birleştiğini tasavvur ederler ki rabiu selâse demezler de salisü selâse derler. Netekim bir iki üç diye sayıldığı zaman bir birinci, iki ikinci, üç üçüncüdür ve aynı zamanda bir adedir ki birle iki bunda birleşmiştir. Bu üçüncü aded ikiyi üçleyen bir değildir. Birinci olan bir, ikinci olan ve bir aded teşkil

sh:»1775

eden iki de değildir hepsidir. Ve aynı zamanda üçüncüdür. Yoksa bir iki üçün yekûnu olan altı adedi gibi dördüncü bir aded değildir. İşte teslisi Nesârâ da hem üç, hem birdir. Ve bu bir rabiu selase değil, salisü selâsedir. Üç ilâhı üçüncüsü olan birinde birleştirirler. Bu salisten murad «ibin» olduğu da ifadelerinden zahirdir. Fakat umumiyyetle bunu tasrih etmiyor görünürler de rabiu selâse demezler, salisü selâse derler,

fakat üçü sayıp birleştirmeden kelimenin ibinde tecessüdünü i'tibar etmeden evvel Allah demiş olmazlar.

Binaenaleyh bunların nazarında «eb» ba'zı ta'bire göre «vücut» haddi zatında bir ilâhtır. Lâkin Allah değil

Allahın babasıdır. Kezalik ruhulkudüs ve ba'zı ta'bire göre hayat, haddi zatında bir ilâhtır. Lâkin Allah değil

Allahın kelimesi veya ruhudur. Kezalik ibin veya kelime ve ba'zı ta'bire göre ilim de kendi zatında bir ilâhtır.

Ve babasının cevherinden, ruhundan oğludur. Babadan ve ruhtan ayrı gibi mülâhaza edildiği mertebede

henüz Allah değil ibnillah veya kelimedir. Ancak ebin cevheriyle, ruhiyle, kelimesiyle olan ibinde

tecessüdü mülâhaza edildiği andadır ki üçü bir Mesih olmuş ve Allah mülâhaza edilmiş olur. Netekim İznik

konsili «bir vakit var idi ki Allahın oğlu yoktu» diyenleri tekfir etmiş idi. Çünkü nazarlarında oğuldan evvel

ilâh varsa bile henüz Allah yok idi. Demek ki teslisi Nesârâ açıktan açığa « **اللَّهُ ثَلَاثَةٌ** » demek

olmadığı gibi alel'itlak « **أَحَدٌ ثَلَاثَةٌ** » demek de değildir. «ilâhlar üçtür, Allah ise bunların içinde

salisü selâsedir» demektir. Bu da Allah Mesih demektir. Bunun içindir ki Nesârâ ilâh üçtür dedikleri halde «

لَا إِلَهَ إِلَّا الْمَسِيحُ » da derler ve bunu « **لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ** » demeğe müsavi

tutarlar. İlâh üçtür demekle beraber Mesihin haricinde hiç bir ilâh tanımazlar. Binaenaleyh «

ثَالِثٌ ثَلَاثَةٌ » bihasebilmeftum Mesih ibni Meryemden eam gibi görünürse de Nesârâ i'tikadında

bihasebit tahakkuk müsavidirler. « **إِنَّ اللَّهَ ثَالِثٌ ثَلَاثَةٌ** » demek «

إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ » demenin diğer bir ifadesidir. Bunu iyi mülâhaza

sh:»1776

edebilmek için ilâh kelimesiyle Allah kelimesinin ma'nalarındaki mazmun ve şumulü iyi gözetmek lâzım

gelir. Fatiha da tafsıl ettiğimiz veçhile «^االله^ه» ismi cins olduğundan mefhumuna nazaran müteaddid farz

olunabilir. Lâkin «^االله^ه» ismi hass olduğundan ancak vahid olarak mülâhaza edilebilir. «^االله^ه»

haddi zatında bihakkin ma'bud olan ve mafevkî kabili tasavvur olmiyan «^ااحد^ااكمل^ا» dir. Ve

binaenaleyh hakikatte ilâh ancak odur. Lâkin ilâh ve ma'bud kelimeleri izafi olarak da mülâhaza edilir. Ve

bunun için Allahtan maadasına da itlak edilir. Ve her hangi bir kimsenin en çok ta'zim ettiği, arzı ubudiyet

eylediği ne ise o onun ilâhıdır. Fakat bu bâtil ve fanî de olabilir. O zaman ona onun ilâhı denilir de Allahı

denemez. Hatta izafetle fûlanın Allahı demek lisanen bile caiz değildir. Allah muzaf olmaz, muzafünileyh

olur. «Benim Allahım demek benim ilâhım» demek olabilir. «Allah» ismini bilmiyen veya anlamıyan ve

kullanmıyan ve ancak «Ma'bud, Rab, Tanrı, diyö ilâh» gibi ilâh ma'nasına olan ismi cins kelimeler istimal

eden lisanlarla bu farkı anlatabilmek mümkün değildir. Meselâ Fransızca «Diyö üçtür, Diyö birdir»

denilmekle bu ma'na ifade edilemez. Bu noktada Nesârâ «Allah» ismi yerine İsa ibni Meryemin lakabı olan

«Mesih» vasfını «ve ehadi ekmelelele bir ifadesi olmak üzere ahzetmişlerdir. Bunun için nazarlarında «ilâh

üçtür fakat Mesih birdir» her biri bir ilâh farzedilen ekanimi selâse de Yesu' yalnız ibindir. Lâkin «

يسوع مسيح» hepsidir. Eb ve kelime ve ibin kendi zatlerinde mütemayiz oldukları halde «

يسوع مسيح» de mütesadıkırlar ve ahadi ekmelelele bu addedilir. Bundan dolaydır ki Nesârâ Yesu'

Mesih'ten evvel avalimin kelime ile halkedilmiş olduğunu ve her şey'in halik-u maliki bir eb ilâh

bulduğunu kabul etmekle beraber henüz avalimin itkansız olub bu itkanın tecessüdi kelime üzerine

Yesu Mesih yedile vukua geldiğini ilk İznık konsilinden beri akıdelerinin başına yazmışlardır.

sh:»1777

Demek ki bunlara göre akanimi selâse evvel ve sanisiyle değil, salisle ekme'dir. Üçünün teşkil ettiği ilâhi

vâhid ve vâhidi ekme'l, eb değil, ruhulkudüs değil, hepsi olan Yesu Mesih'dir, salisü selâsedir. Binaenaleyh

bunların nazarında bir olan Allah ale'l'itlak ahadi selâse değil, salisi selâsedir, kelimenin tecessüd ettiği

Mesih'tir.

« اِنَّ اللّٰهَ تَالِثُ ثَلَاثَةٌ » demek hem selâse kelimesi hem de salis kelimesi i'tibarile

olmak üzere iki veçhile küfürdür. Birisi hakıkatte bir ilâhtan başka ilâh olmadığı halde üç ilâh farzetmek ve

bunların her birine ilâhi hak demektir ki şirki mahızdır. Birin hakkı olan ülûhiyeti onunla beraber ikiye daha

vermektir yalandır, zulümdür. Allahın hakkını inkardır. Allah üç demek gibi bir tenakuzdur. Birisi de bu şirk-ü

taaddüd içinde yalan bir tevhid da'vasile Allahı bu selâsenin salisi farzetmek, Allahdan başkasına Allah

demektir ki bu da Allahı ve Allahın evveliyyetini inkâr eylemektir. Halbuki Allah tealâ yok demekle yok

olmayacağı ve yalan i'tikad ile hak ve hakikat değişmeyeceği için bu da haddi zatında diğer bir şirktir. Ve

filhakika teslisi Nesârânın böyle biri şirk, biri tevhid görünen iki yüzü vardır ki hakıkatte ikisi de şirkdir. Ve bu şirk haddi zatında Allahın eveliyyetini inkâr etmeyen ve maamafih açıktan şirk iddia eden sarîh müşriklerin şirkinden daha ileri gitmiş olmakla beraber onlarınki kadar sarîh değil kaçamaklıdır. Hakikatî ise her şüpheden azade olarak yakîni kat'î ile söylemek lâzım olduğundan bu Nesârânın müşrikliği şüpheli olursa da bu teslis da'vasıyla kâfir olduklarında aslâ şüphe yoktur. Ve işte Allah tealâ işbu «

﴿لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ ثَلَاثٌ ثَلَاثَةٌ وَمَا مِنْ آلِهَةٍ إِلَّا وَاحِدٌ﴾

âyetiyle teslise kail olan ale'l'umum Nesârânın iddia ettikleri teslisin bütün künhünü

«sâlisü selâse» diye iki kelimedede telhîs ile her iki cihetten küfürlerini kasem ve te'kid ile beyan eylemişler.

Gerçi Allah tealâ bunların Hazreti Isâya Ensar olmadıklarını tamamen

sh:»1778

anlatmak üzere böyle diyenlerin Nesârâ olduklarını zikretmemişler. Lâkin «salisü selase» diyenler ta'birinin

de ekanimi selâseye kail olan fırakı Nesârânın hepsine şamil olduğu zâhirdir. Bunda yalnız melkanî

denilen Katolik ve Ortodokslarla Nasturîler değil, Ya'kubîler ta'biri âharla Monofizitler dahi dahildirler. Hatta

bir vakitler mevcut olub sonradan tamamen münkarız olan ve akanimi selâseyi eb, üm, ibin diye sayan

Berberanîler dahi dahildirler. Balâda dahi tafsîl olunduğu üzere «

﴿إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ﴾

hakikatte « هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ » demek de « ثَالِثُ ثَلَاثَةٍ » demenin diğeri bir

ta'birdir. Bu iki ta'bir, biri tevhid suretinde şirk, biri de şirk içinde tevhid iddia eden teslisi Nasârânın her iki

veçhile künhünü ve küfr olduğunu natıktır. Binaenaleyh bunlar da dini hakkın birinci rûknü olan «

مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ » şartını haiz değildir.

﴿وَإِنْ لَمْ يَنْتَهُوا عَمَّا يَقُولُونَ﴾ ve eğer bu söyledikleri sözlerden vaz

geçmezler, vaz geçib şaibei şirkten arıy bir tevhid ve Allaha iman etmezlerse

﴿لَيَمَسَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابَ أَلِيمٍ﴾ içlerinden böyle kafir kalanlara

elbette ve elbette eîm bir azab dokunacaktır. 74.

﴿أَفَلَا يَتُوبُونَ إِلَى اللَّهِ وَيَسْتَغْفِرُونَهُ﴾ binaenaleyh bunlar bundan böyle bu

küfürlerden vaz geçib Allaha tevbe ve istiğfar etmezler mi? ﴿وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ halbuki

Allah gafûr, rahîmdir, tevbe ve istiğfar ederlerse mağfiret eder ve kendilerini fazl-ü rahmetile mes'ud eyler.»

-Anlaşıyor ki Nesârâ Yehud kadar cehud değildir. İçlerinde tevbe ve istiğfar ve iymana gelmek

kabiliyyetinde bulunanlar onlardan ziyadedir. Filvaki' bir sahife sonra bu cüz'ün nihayetile yedinci cüz'ün

başında bu ma'na tasrih edilecektir. Bunun için bunlar

tevbe ve istiğfara teşvikten sonra tariki bürhanîde tahkiki hakk ile tenvirleri zımında buyuruluyor ki:

75. ﴿مَا الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ إِلَّا رَسُولٌ﴾ Mesih ibni Meryem başka bir şey

değil, ancak bir Resuldür. İlâh değil, ancak Allahın bürhan-ü ferman ile gönderdiği bir elçi, bir mübelliğ, bir

Peygamberdir. Hem ilk olarak gelmiş bir Resul de değil ﴿قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ﴾

ondan evvel bir çok Resuller gelib geçmiştir.»- Ki Allah tealâ Mesîha bahşettiği delâil-ü hasâisi

mümtazenin emsalini daha evvel onlara bahşetmiş ve onlar bu hasâis ve delâili mümtaze ile ancak

risâletlerini isbat eylemişler ve sonra da geldikleri gibi durmayıp geçmiş gitmişlerdir. Meselâ Allah Mesîhin

elile mevtaya hayat verdiyse ondan evvel Musânın elinde asâya hayat vermiş ve onu koşar bir ejder

yapmıştı ki bu daha acibdir. Allah Mesîhi babasız halketmiş ise daha evvel Âdemi babasız ve anasız

halkettiği bu daha garibdir.

İşte Mesih ibni Meryem mâzide kendisinin kemalâtına iştirak etmiş bu kadar emsal ve naziri geçen ve

onlar gibi gelib geçeceği derkâr bulunan bir Resul ﴿وَأُمُّهُ صِدِّيقَةٌ﴾ anası da bir siddika, ya'ni

sıdk-u sadakatten ayrılmıyan Allahı ve Resullerini tasdik eden sair kadınlar gibi özünde, sözünde, işinde

gayet sadika bir kadındır. Bundan başka ﴿كَانَا يَأْكُلَانِ الطَّعَامَ﴾ ana oğul ikisi de

yemek yerlerdi.» -Kendi nefislerinde yokluk, eksiklik içinde kalır, hariçten gıda almağa muhtac olurlar.

Teneffüs etmek, dolub boşalmak ızdırarından kurtulamazlardı ki hayvanatın mahkûm olduğu bir ihtiyac ve

ıstıradır. Her hangi bir ihtiyac ile muhtac olanlara ilâh demek ise muhtac değil demektir, Yalandır,

tenakuzdur. Binaenaleyh sade yemek yediklerinden belli ki ne Mesîh ilâhtır, ne de anası. Görülüyor ki

burada ilâhiyyetin bir muktezisi bir de

sh:»1780

münafisi itibarile gayet vâzih iki bürhan gösterilmiştir ki hem istintacî hem istikraî haysiyetleri hâizdir.

EVVELÂ, Ülühiyyeti muktezi olan kemal noktai nazarından bakıldığı zaman Mesîhin ve anasının aksayı

kemalleri kabili iştirak olan ve hattâ bil'fiil emsal ve nazîrleri sebkemiş bulunan bir kemaldir. Böyle bir

kemal ise kemali bînazîri ıktıza eden hakkı ülühiyyeti icab etmez, ancak emsal ve nazîrlerinin hukmünü

bahşeder ki o da Mesîh hakkında risalet, anası hakkında sahabîliktir. Diğer taraftan ülühiyyete münafi olan

noksan noktai nazarından bakıldığı zaman Mesîhin ve anasının kemalleri imkânı fena ve zevali selb değil,

emsali sabıkalarıyle onu te'yid ve isbat eden ve binaenaleyh bir noksan ile müterafık bulunan bir kemaldir.

Bu ise vücudı vücuba ve bekaya mütevakıf olan hakkı ülühiyyete münafidir.

SANİYEN, Mazıdeki Resuller geçmemiş, Mesîh ile Resul ve anası ilk Siddika olmuş olsa idi bihakkın ilâh mefhumunu idrak eden her sahibi akıl Mesîhî ve anasını kendi şahıslarıyla mülâhaza eder ve ilâh olamayacaklarını yakînen anlardır. Zira anası da oğlu da yiyorlar içiyorlar, alel'umum hayvanatta bulunan bir ihtiyacdan azâde kalamıyorlardı ve elbette bunun levazımından bulunan ifrazata da mecbur bulunuyorlardı. Binaenaleyh başka hiç bir delil aramağa lüzum kalmadan her akli selim bizzarure anlar ki diğer kemalâtına rağmen böyle bir ihtiyacı beşerî ve hayvanî ile muhtac bizatihi olan her hangi bir mevcud ilâhi hakk olamaz. Çünkü ilâhı hak haddi zatında her türlü ümid-ü mehafete merci', her kemale bütün kemaliyle malik, her türlü ihtiyac-ü noksandan müberra ganiyyi mutlak, muhtacün ileyh alel'itlak demektir.

Ya Muhamed ﴿أَنْظِرْ كَيْفَ نَبِّينَ لَهُمُ الْآيَاتِ﴾ bak biz onlara âyât ve delâili

hakkı nasıl ne güzel, ne açık beyan ediyoruz.

sh:»1781

﴿ثُمَّ أَنْظِرْ أَنَّى يُؤْفَكُونَ﴾ sonra da bak onlar nasıl veya nereden çevriliyorlar: Bu açık

hakikatlerden ne fena saptırılıyor da asl-ü esası yok batıl sevdalar peşinde dolaştırıyorlar?» -Hemzenin

fethiyle «افك» kalb ve sarf: ya'ni, dönderib çevirmek demektir.-

Ya Muhammed:

﴿٧٦﴾ قُلْ أَتَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا وَاللَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿﴾

Meali Şerifi

De ki; ya daha siz Allahı bırakıyorsunuz da siz kendiliklerinden ne bir zarara, 75 ne bir faideye malik

olmiyan şeylere mi tapıyorsunuz, halbuki Allah işiden, bilen ancak o 76

Yukarıki âyetteki istidlâller «şerik ve nazari bulunan ilâh olamaz, kabili fena olan ilâh olamaz, muhtac

olan ilâh olamaz» diye birer kübraya merbut bulunuyordu ki bu kübralar «ilâhı hak» mefhumunun

kendisinde münderic ve kazayayı riyazıyye gibi mücerred bir tahlil ile ma'lûm, kazayayı tahliliyyei

evveliyyeden oldukları için tayyedilmişlerdi ve gösterildiği veçhile takriri mantıkîsinin hulâsaları şu

oluyordu:

1- Mesîh ve anası şerik ve nazîri bulunan zevattırlar « صَغْرَى » belli ki şerik ve nazîri bulunanlar ilâh olamazlar « كُبْرَى » binaenaleyh ne Mesîh ne anası ilâh olamazlar.

2- Mesîh ve anası emsalleri delâletile kabili fenadırlar. Belli ki kabili fena olanlar ilâh olamazlar.

Binaenaleyh ne Mesîh, ne anası ilâh olamazlar.

sh:»1782

3- Mesîh ve anası yemek yer birer muhtac idiler. Belli ki muhtac olan ilâh olamaz. Binaenaleyh ne Mesîh ne anası ilâh olamazlar.

İşte bu âyet evvel emirde ma'budun en bariz bir hâssasını göstererek «âciz olan ma'bud olamaz» diye bir kazıyyei külliyye ile o üç kübraya sarahaten bir tenbih yapmış ve onların bedahetini idrak edemeyecek olanlara daha umumî ve daha celî bir kübra ile beyanı hakikat edivermiştir. Ya'ni şerik-ü nazîri bulunan her hangi bir şey onun hisasına malik olamayacağından haddi zatında bir âcizdir. Kezalik kabili fena olan haddi

zatında bir âcizdir, muhtac olan haddi zatında bir âcizdir. Âciz olan ise ma'bud olamaz, çünkü ma'bud hiç bir veçhile acz-ü noksanı mümkün ve mutesavver olmiyan kadiri kül ve ekberi mutlak demektir. Bir de «yemek yerlerdi» buyurulmasına karşı Sabiiler, ve Putperestler tarafından o halde yemek içmek ihtiyacı bulunmiyan Melâikeye ve heyakili camideye tapmak ma'kul olacaktır diye bir tevehhüm dermiyan edilebilir.

Bu cihetle de bu âyet bu tevehhüm ve mügalatının da kökünü kesmek için mes'elenin acz-ü kudret, menfaat-ü mazarrat mes'elesi olduğunu ve bu ma'nanın esas itibarile hepsinde müsavi bulunduğunu anlatmış ve bununla beraber Sabiiliğin ve evsana perestişin daha mâdun bir mahiyette olduğunu da ifham ederek onlara ta'rız ve Nesârâya inzar ile demiştir ki «ey Nesârâ siz -Sabiiler ve Putperestler gibi- Allahı bırakıb da ona karşı size ne zarar, ne menfaat hiç bir şey yapmayacak olan âcizlere ma'bud der ibadet mi edersiniz? Halbuki Allah size her menfaat-ü mazarratı yapmağa kadir olduğu gibi semî-u alîmdir de, gizli açık her sözü işitir, zâhirdeki filler şöyle dursun kalblerdeki i'tikadları, niyyetleri bile bilir, Bu kudreti baliğa karşısında şirk etmenin, o âcizlere ma'bud demenin, ibadet etmenin ne büyük küfran ne kadar tehlikeli olduğunu düşünmez misiniz?.

sh:»1783

İşte sizin Mesîha ilâh ve ma'bud demenizin bundan hiç farkı yoktur. Çünkü Mesih her ne mazarrat, her ne menfaat yapabilirse kendi zâtinden malik olarak değil, Allahın ihsan ve temlikiyle yapabilir. Sonra ne

Allahın verebileceği belâyâ ve masâib kadar zarara ne de Allahın ihsan edebileceği sıhhat ve vüs'at,
hayr-ü saadet kadar menfaate hiç bir zaman malik olamaz. Çünkü Allah ganiy bizzat, kadir bizzattır. Mesîh
ise fakır bizzat, âciz bizzattır. Her neye malik ise hepsi Allahtan ve Allahındır. Allahın karşısında Mesîh bir
lokmaya muhtac âcizi mutlak, Mesîhin karşısında Allah her şey'i veren kadiri mutlak. Allahın bütün kemali
kendinden, Mesîhin ise nesi varsa Allahdan. Bu böyle iken Allahın kemalini Mesîha, Mesîhin aczini Allaha
isnad edib de Allah yerine Mesîha ibadet etmek ne cür'et, ne cehalet, ne idrâksizliktir?!.. Ne kadar zıddına
bir tağyiri hak, ne büyük bir ifk-ü hamakattır?!...

﴿٧٧﴾ قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ غَيْرَ الْحَقِّ
وَلَا تَتَّبِعُوا أَهْوَاءَ قَوْمٍ قَدْ ضَلُّوا مِنْ قَبْلُ وَأَضَلُّوا كَثِيرًا وَضَلُّوا
عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ ﴿٧٨﴾ لُعِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ
عَلَى لِسَانِ دَاوُدَ وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا
يَعْتَدُونَ ﴿٧٩﴾ كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُنْكَرٍ فَعَلُوهُ لَبِئْسَ مَا
كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿٨٠﴾

﴿٨٠﴾ تَرَى كَثِيرًا مِنْهُمْ يَتَوَلَّوْنَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَبِئْسَ مَا قَدَّمَتْ
لَهُمْ أَنفُسَهُمْ أَنْ سَخِطَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَفِي الْعَذَابِ هُمْ خَالِدُونَ
﴿٨١﴾ وَلَوْ كَانُوا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالنَّبِيِّ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مَا
اتَّخَذُوهُمْ أَوْلِيَاءَ وَلَكِنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ فَاسِقُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

De ki: ey ehli kitâb! dininizde haksız ifrata dalmayın, bundan evvel şaşmış, bir çoklarını da şaşırtmış ve
yolun doğrusundan sapmış bir kavmin hevaları ardından gitmeyin 77 Benî İsrâilden o küfr edenler hem
Davudun hem Meryemin oğlu İsmâ'nın lisaniyle tel'in edildiler, bu onların isyan etmeleri ve hakkın hududunu
tecavüz eder olmaları sebebiyle idi 78 işledikleri bir münkeden vaz geçmezlerdi, filhakıka ne fena
yapıyorlardı 79 onlardan bir çoğunu görürsün ki Allahı tanımayanlara yarıklık ederler, elbette nefislerinin
kendileri için takdim ettiği hediyeye ne çirkin: Allah onlara gadab etti ve azabda muhalledir onlar 80 Eğer
Allah ve Peygambere ve ona indirilene imanları olsa idi o kâfirleri yâr tutmazlardı, lâkin onların çoğu
iymandan uzak fasıklard

Ya Muhammed 77. ﴿قُلْ﴾ de ki ﴿يَا أَهْلَ الْكِتَابِ﴾ ey Ehli kitab ve alel'husus ey
Nesârâ ﴿لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ غَيْرَ الْحَقِّ﴾ dininizde haksız gulüvv etmeyiniz.»-

Gulüvv, esasında oku ileriye atmaktır. Bundan her hangi bir şeyin kadr-ü menzilesini geçmek ve haddini
tecavüz edib ileriye gitmek ma'nasına

sh:»1785

tefri' ve tevsî' olunmuştur. Buradan anlaşılıyor ki dinin haddi haktır. Ve Ehli kitabın buldukları dinde hakda
vardır batıl da. Kezalik dinde gulüvv iki türüdür. Birisi haklı gulüvv diğeri haksız gulüvvdür. Haklı gulüvv,
dinin hâkaikını tefahhus ve dekaikını teftiş-ü tetkik etmek ve delâil-ü berahinini tahsil ile ahkâmını kemali
dikkatle tatbik eylemelidir ki buna salâbet, ittika, vera', ictihad mücahede, gayret ve hamiyeti diniyye dahi
ta'bir olunur. Âyet bunu nehyetmemiş belki tervic eylemiştir. Hakk olan hususatta ne kadar ileri gidilse ifrat
ve taassub sayılmaz. Diğeri ise bâtil ve haksız olan gulüvvdür ki bu da edilleye göz yumub şübheler
arkasına düşerek ifrat veya tefrit ile hakkı tecavüz etmek ve zâhir olan hakkı teslim etmeyib hılâfını iltizam
eylemektir ki buna da taassub ve hamiyeti cahiliyye ta'bir olunur. Âyet «غَيْرَ الْحَقِّ» diye işte bu
nevi' gulüvvü nehyetmiştir. Ya'ni dinde hedefiniz daima hakk olsun, kör bir taklid, kuru bir taassub ile ifrat
veya tefrita sapıb hakkı tecavüz etmeyiniz. Haksızlık yapmayınız, nâhak şeylerde ısrar etmeyiniz. Ey Nesârâ
siz Mesîhin hakk olan risaletini ileri geçib de onu ma'budluk mertebesine çıkarmayınız, ey Yehud siz de

onun risalet-ü nübüvvetini inkâr ve kadr-ü menzilesini tenzil edib de Allahın bahşettiği hakkına tecavüz

etmeyiniz.

﴿وَلَا تَتَّبِعُوا أَهْوَاءَ قَوْمٍ قَدْ ضَلُّوا مِنْ قَبْلُ وَأَضَلُّوا كَثِيرًا
﴿وَضَلُّوا عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ﴾ ve bundan evvel, ya'ni bi'seti Muhammediyyeden

mukaddem dininizden muhakkak sapmış dalâlete düşmüş, bir çoklarını da idlâl etmiş sapıtılmış ve sonra

bi'seti Muhammediyye ile gösterilmiş olan doğru yoldan yan çizmiş bir kavmin, ya'ni seleflerinizin

hevalarına tabi' olmayınız. Onları taklid edib arkalarından gitmeyiniz.» -Görülüyor ki bu âyette bunların «

﴿ثُمَّ انظُرْ أَنَّى يُؤْفَكُونَ﴾ medlûlünce nasıl ve nereden çevrilib âyâtı haktan saptırıldıklarının

bir beyanı vardır:

sh:»1786

1- Esasen dinlerinde hakkı hedef ittihaz etmemeleri,

2- Bu sebeble haksız gulüvv-ü taassüb etmeleri,

3- Seleflerini kör körüne taklid etmeleri,

4- Hevâ ve temayülâtı nefسانيyyeye ittiba' etmeleri ki birincinin de sebebini teşkil eyler. Ve işte iyman ile küfrün, dini hakk ile dini bâtilin mebdei farıkı budur. İlâhı hakka ubdiyyet, hevayı nefse ubdiyyet ki zamanımızda hissiyatına tabi' olmak ta'bir olunur. Demek ki Mesîha ilâh diyenlerin ledettahkık Mesîha değil, mücerred kendi hevalarına taabbüd edenlerdir. Buna mukabil Mesîha tecavüz edenler de yine kendi hevalarına taabbüd edenlerdir. Binaenaleyh Mesîha ilâh diyen Nesârâ Yehudun zıddına gitmiş görünmekle beraber hevaya ittiba' etmek, hissiyyat-ü taassub arkasında koşmak i'tibariyle Yehudun yoluna gitmişler ve onlara tabi' olmuşlardır.

İşte böyle dall-ü mudil kimselerin hevalarına ittiba' etmeyiniz ve bu hitaba karşı da haksız gulüvv edib bizim seleflerimizde böyle kimseler yoktur demeyiniz. Zira 78.

﴿لُعِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَى لِسَانِ دَاوُدَ وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ﴾ Beni İsrâilden küfredenlere hem Davudun lisanı hem de İsa ibni Meryemin lisanı ile

lâ'net edildi.» -Ekser müfessirîn demişlerdir ki lisanı Davud ile la'net Eshabı sebt, lisanı İsa ile la'net

Eshabı Mâideye olmuştu. Eyle Ehalisi Sebt günü taaddi ettikleri zaman, Dâvûd aleyhisselâm onlara la'net

etmiş, Maymunlara dönmüşler (sûrei A'rafa bak), Eshabı Mâide de bu sûrenin nihayetine doğru geleceği

üzere «Mâide» nin nüzulünden ve onunla mütena'im olduktan sonra nankörlük etmişler, İsa aleyhisselâm

da bed dua ve la'net etmiş hinzirlere dönmüşler ﴿ذَلِكَ﴾ bu la'net

﴿بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ﴾ bu nankörlüklerin isyan etmeleri

sh:»1787

ve tecavüz eder olmaları sebebile idi. Ya'ni 79.

﴿كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُنْكَرٍ فَعَلُوهُ﴾ yaptıkları bir münkerden birbirlerine

nehyetmezlerdi ﴿لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ﴾ vallahi ne fena yapıyorlardı!»- Madem ki

la'netin sebebi isyanları ve hakka tecavüzü i'tiyad etmeleri idi demek oluyor ki bunlardan sonra isyan ve

tecavüz ve haksız gulüvvedenler dahi tıbkı onlar gibi lisanı Davud ve İsâ ile mel'undurlar.

﴿تَرَى كَثِيرًا مِنْهُمْ يَتَوَلَّوْنَ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ Ey muhatab! Şimdi 80. din-ü

iyman iddiasında bulunan bu Ehli kitabdan bir çoğunu görürsün ki -Resulullah'a ve mü'minlere

buğuzlarından nâşi- kâfirlere ya'ni müşriklere pek sıkı dostluk ediyorlar -müşriklerden tarafa oluyorlar,

﴿لَبِئْسَ مَا قَدَّمْتُمْ لَهُمْ أَنْفُسَهُمْ﴾ onların velâyeti arkasına düşüyorlar vallahi

nefisleri kendileri için kıyamet gününe ne fena şey takdim ettiler ki şudur:

﴿أَنْ سَخَطَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَفِي الْعَذَابِ هُمْ خَالِدُونَ﴾ Allah

kendilerine hişmetti ve azabda muhalleddirler.»- Çünkü Allaha da imanları yok o Peygambere de 81.

﴿وَلَوْ كَانُوا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالنَّبِيِّ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ﴾ eğer bunlar

Allaha ve o Peygambere ve ona inzal olunana iman eder olsalardı

﴿مَا اتَّخَذُوهُمْ أَوْلِيَاءَ﴾ Allahın ve Peygamberin düşmanı olan o kafirleri dost tutmazlar,

evliya tanımazlardı ﴿وَلَكِنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ فَاسِقُونَ﴾ ve lâkin bunların bir çoğu dinden

çıkmiş fasıklardır.» -Mâzide « مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا »

olmadıkları gibi bugün de değildirler, badema olmaları da müsteb'addir. Bil'akis tuğyan ve teaddilerini

artıracaklardır. Mü'minleri hoşlanmamaları, dîni islâm ile istihza etmeleri de

sh:» 1788

bundardı. Bunun için mü'minler bunları dost bilmemeli ve bunlar gibi olmamalıdır. Allahın bahşettiği

ni'meti islâmı unutmamalı, nankörlük etmemeli, misaklarını bozmamalı, ahidlerini, akidlerini ifa etmeli, ameli

salih yapmalı. « قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ » olmamalıdır.

Görülüyor ki bu âyetin mazmunu evvelâ bunlarda «

« مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا » şartının halen dahi intifasını

tasrih ve fasılasile tâ yukarıdaki « وَأَنَّ أَكْثَرَكُمْ فَاسِقُونَ » fasılasını te'kid ve o âyeti ihtar ve

oradan daha mâkabline doğru bir ircai nazar ettirmiştir. Demek ki burada Sürenin başına kadar girisin geri

bir mülâhaza daha yapılacak ve tekrar dönülüb mâba'dine devam edilecektir. Şayanı dikkattir ki yukarıda

ekserinin fasık olduğu söylendiği halde buradada kesir ta'bir buyurulmuş, ya'ni bir çoğu denilmiştir. Gerçi

eksere dahi kesir denilebilirse de « كَثِيرًا مِنْهُمْ » ile « كَثِيرُهُمْ » ya'ni çoğu ile bir çoğu

ta'birleri arasında fark da vardır. Bu fark bize şu iki ma'nadan birini ihtar eder:

1- Demek ki ikinci fisk evvelkinden eşeddır. Ekserin fiskı taatsizlik ma'nasına fısktı ki i'tikadsız olub

olmamaktan eamdır, ekseriyyetin Ehli kitab olmaktan çıkmasını istilzam etmez. Bir çoğunun fiskı ise bütün

bütün küfr-ü tugyan ile Ehli kitab olmaktan huruç ve irtidad ma'nasına bir fisktır ki obirinden eşedd bir

şerdir.

2- Her ikisinde fisk aynı ma'naya olmakla beraber demek ki dini islâmın intişarı ve bu hitabatı

Kur'aniyyenin feyzi te'siri ile Ehli kitabın ekseriyyeti fasıkası azalmış «

وَلَكِنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ فَاسِقُونَ » kalmışlar, fakat bu kesirin fiskı «

«وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ مَا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا»

medlülünce keyfiyyet i'tibariyle eski ekseriyyetin fiskından çok ziyade, çok şiddetli olmuştur. Filvakı' dini

islâmın intişarı evvel emirde bütün kitabları ve edyanı cami' yeni bir kitab etrafında toplanan salih ve

müstakim yeni bir ümmet, yeni bir Ehli

sh:»1789

kitab teşkil etmiştir. Saniyen umumiyetle Ehli kitab üzerinde bir hissi salâh uyandırmış, salisen Ehli kitabın

ekaliyyeti mü'mine ve salihası islâma iltihak etmiş, diğer taraftan ekseriyyeti fasika kalmıştır. Sonra bu

ekseriyyeti fasikanın bir çoğu da müsliman olmamakla beraber az çok bir intibahı salah ile islâm

tabi'iyetine girmiş, zimmeti islâmı kabul eylemiş, ve bu suretle eski fisıklarının bir çoğundan vaz geçmiştir.

Bu suretle o ekseriyyeti fasika azalmış, fakat buna mukabil bir çoğu da hakkı büsbütün unutmuş, gayz-u

taassuba sarılmış, küfr-ü tuğyanını artırdıkça artırmış, her münkeri terviç etmiş, islâma husumette

müşriklerle beraber olmuş ve hatta daha ileri gitmiş, lisanı Davud ve İsa ile tel'in edilen mel'unlar

menzilesine düşmüştür. Binaenaleyh mukaddema « وَأَنَّ أَكْثَرَكُمْ فَاسِقُونَ » hitabına lâyük

olan Ehli kitab, kemmiyyet noktai nazarından eski haline nazaran «

« وَلَكِنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ فَاسِقُونَ » kalmış ve fakat keyfiyyet noktai nazarından «

شَرٌّ مِنْ ذَلِكَ مَثُوبَةً عِنْدَ اللَّهِ . ﴿ أَنْ سَخَطَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَفِي
﴿ الْعَذَابِ هُمْ خَالِدُونَ ﴾ » olmuşlardır. Demek ki Ehli islâm misakı iman ve salâha

gereği gibi riayette devam ve hayratta müsabaka ile mücahedeye ıkdam ettikçe fisk azalacak, salâhı âlem

tezayüd edecek, herkes « لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ » sirrine mazhariyyetle

mes'ud olacak ve aksi halde müslimanların hali de Ehli kitabın haline dönecek fasıklara mahkûm olub

onların sürüklediği azaba düşeceklerdir.

Bu tafsilâttan ve fiskın azalmasından anlaşıldı ki Ehli kitab içinden evvelâ ekseri fasikîne, sonra da kesîri fasikîne tekabül eden birer kısım vardır ki haksız gulüvv-ü taassubdan sakınır mu'tedil bir ümmeti muktasidedirler. Bunların bir kısmı ekseriyyeti fasikaya iştirak etmemiş, evvel-ü âhir iyman-ü salâhlarını muhafaza etmişler, Musaya olduğu gibi Isâya, Isâya olduğu gibi Hâtemül'enbiyaya da iyman eylemişlerdir.

Bunların hallerinde bir fark varsa mukaddema o Peygamber, o ruhi hak gelecek diye

sh:» 1790

iyman ederken gelince de geldi diye iyman etmiş ve münzelâti sabıka ile beraber münzelâti lâhıkayı da

ikame eylemiş olmalarından ibarettir. Diğer kısmı ise mukaddema ekseriyyeti fasikadan olduğu halde

bil'ahare intibah hasıl etmiş, tevbekâr olmuş ve obirlerine iltihak ederek kesîri fasikîne mukabil ahzı mevkî'

etmişlerdir veya edeceklerdir ki işte bunlar «

« مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا

Acabâ bunlar içinde Yehud ve Nesârâ da aynı nisbette midirler? Yoksa farklı mıdır? Bu noktai

nazardan Yehud ile Nesârâyı mukayeseye gelince: Filvakı' bunların ikisinin de çoğu fasıktır, fasıklar da

mü'minleri sevmezler, adavet ederler. Maamafih hepsinin derecei adavetleri ve kabiliyeti meveddetleri de

müsavı değildir. Ya Muhammed!.

﴿٨٢﴾ لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً لِلَّذِينَ آمَنُوا الْيَهُودَ
وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا وَلَتَجِدَنَّ أَقْرَبَهُمْ مَوَدَّةً لِلَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ
قَالُوا إِنَّا نَصَارَىٰ ذَٰلِكَ بِأَنَّ مِنْهُمْ قِسِّيَسِينَ وَرُهْبَانًا وَأَنَّهُمْ
لَا يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٨٣﴾ وَإِذَا سَمِعُوا مَا أُنزِلَ إِلَى الرَّسُولِ تَرَىٰ
أَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ مِمَّا عَرَفُوا مِنَ الْحَقِّ يَقُولُونَ رَبَّنَا
أَمَّا فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ ﴿٨٤﴾

sh:»1791

﴿٨٤﴾ وَمَا لَنَا لَا نُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَمَا جَاءَنَا مِنَ الْحَقِّ وَنَطْمَعُ
أَن يُدْخِلَنَا رَبُّنَا مَعَ الْقَوْمِ الصَّالِحِينَ ﴿٨٥﴾ فَاتَّابَهُمُ اللَّهُ
بِمَا قَالُوا جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا
وَذَٰلِكَ جَزَاءُ الْمُحْسِنِينَ ﴿٨٦﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا
أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﴿٨٧﴾

Meali Şerifi

Nâsın mü'minlere adavetçe en şiddetisini her halde Yehudîlerle müşrikler bulacaksın, mü'minlere meveddetçe en yakınlarını da her halde "biz Nesârâyız" diyenler bulacaksın, sebebi: çünkü bunların içinde âlim keşişler ve târiki Dünya rahibler vardır ve bunlar kibr etmezler 82 Peygambere indirileni dinledikleri zaman da gözlerini görürsün ki aşîna çıktıkları haktan yaşlar dolub boşanarak "ya Rabbenâ derler: inandık iman getirdik, şimdi sen bizi şehadet getirenlerle beraber yaz 83 hem biz neye iman etmiyelim Allaha ve bu bize gelen hakka: bütün emelimiz, Rabbimizin bizi salihîn zümresinin maiyyetine koyması iken 84 Böyle demelerine mukabil Allah da kendilerine sevab olarak altından ırmaklar akan Cennetleri verdi, içlerinde muhalled kalmak üzere onlar ki işte muhsinlere mükâfat odur 85 küfredib âyetlerimizi tekzib eyliyenler ise onlar hep eshabı cahımdirler 86

82.

﴿لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً لِلَّذِينَ آمَنُوا وَاللَّذِينَ
﴿أَشْرَكُوا﴾ Gerek Yehud

sh:»1792

ve Nesârâ Ehli kitâb, gerekse bunların gayri alel'umum kâfir olan nâs içinde mü'minlere adavetce en

şiddetlisini kasem olsun ki Yehudîler ve müşrikler bulacaksın -Ehli iymana şiddeti adavet noktai

nazarından Yehudîleri müşriklerin de önünde göreceksin.»- Demek ki bunlar iymandan uzaktırlar, kesiri

fasikun bunlarda daha ziyadedir. Çünkü bunların Dünyaya hırsı hepsinden çoktur. «

وَلَتَجِدَنَّهُمْ أَحْرَصَ النَّاسِ عَلَى حَيَوَةٍ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا الْخ

» Ve çünkü bunların kalbleri kasvetlidir « وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةً ». Hevaya inhimakleri,

fesada meyilleri, hakka karşı kibr-ü inadları pek kuvvetlidir. Enbiyayı tekzib ve katilde, ısyân-ü ihtilâlde

mümareseleri pek ziyadedir.

﴿وَلَتَجِدَنَّ أَقْرَبَهُمْ مَوَدَّةً لِلَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا

﴿نَصَارَى﴾ Ve yine kasem olsunki bütün bu nâsın mü'minlere meveddetçe en yakınıni «biz

Nesârâyız» deyenler bulacaksın -Gerçi bunlar da umumiyyetle mü'min değildir. Ve mü'minlere adavet

bunlarda da vardır. Fakat cins cins mülâhaza edildiği zaman o birlerinin adavette şiddeti ziyade, bunların

da mü'minleri sevebilmek kabiliyyeti ziyadedir. Ya'ni onların meveddetleri ihtimali büsbütün yok değil, lâkin

bunların meveddeti daha ziyade melhuz ve daha ziyade yakın bir ihtimaldir. Bunlardan iman kabiliyeti,

ehli iman mahabbeti o birlerinden fazla bulunur. ﴿ذٰلِكَ﴾ Bunların akreb bulunması şu sebebedir

ki ﴿بَانَ مِنْهُمْ قَسِيْنَ﴾ bunlardan Kissisler, ya'ni ilm-ü ibadetle meşgul keşişler

﴿وَرُهْبَانًا﴾ ve Rahibler, ya'ni Âhret korkusile manastırlarda nefislerini ezen taabbüdat ile meşgul

tariki Dünyalar vardır. ﴿وَانَّهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ﴾ Bir de bunlar mütekebbir değildiler.

-Mütevazı' ve munisdirler. Bu iki sebeble mü'minleri sevebilmeleri daha ziyade melhuzdur. Ve binaenaleyh

kulaklarına söz girmek

sh:» 1793

ve anladıkları zaman hakkı kabul etmek ihtimalleri fazladır.

KISSİS: Gece bir şeyi taleb ve tetebbu' etmek ma'nasına «kasse» den mubalâğa sıygasıdır. Ilm-ü dini

tetebbu'leri i'tibariyle Nesârâ rüessasından âlim ve âbid olanlara da «kass» ve «kissis» denilmiştir. İbni

Zeydin beyanına göre Kissis Ruhbanın reisi demektir. İbni Atıyye aslı arabî olmayıp muarreb bulunduğunu,

Kurtub da aslı Rumca olub âlim demek olduğunu söylemişlerdir ki Kamus mütercimi de «keşiş olacaktır»

diyor. Ragıbın Müfredatında dahi beyan bulunduğu üzere ruhban; rehbetten rahibin cem'idir. Su'ban gibi

müfred olarak isti'mal edildiği de zikredilmiştir ki o zaman cem'i rehbân ve rehbaine gelir. Rehbet ıztırab ile

korkub çekinmektir. Terehhüb manastırda taabbüd etmektir ki isti'mali rehbet demektir. Rehbanıyyet de farti

rehbetten taabbüde tahammülde gulüvv-ü ifrat etmektir. İlh. Eski Nesârâda et yememek, savmi visal tutmak,

nefislerine eziyet için boyunlarına zencir takmak ve hatta kendilerini iğdiş etmek derecesine varanlar

olmuştur ki bunlar nefis ile mücahede ederek ihtirasatını kal'etmek, nefsi sabr-ü tahammül ile taâte

alıştırmak ve Nesârâ ta'birince zenbi fitrî ile alüde olan nefsi tathir-ü takdis ederek rızayı İlahîyi isticlâb

etmek gibi makasıdı tazammun eden bir hareket ise de haddi zatında «

لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ غَيْرَ الْحَقِّ

cümlesindedir. Nesârâ gûya Hazreti Yahya ve İsâ aleyhimesselemin hayati tecerrüdlerini ileri götürmek

ve bu suretle rızauillaha ermek maksadiyle bu tarzı rehbanıyyeti rüesayı din hakkında bir farıza olmak üzere

ibda' eylemiş iseler de sûrei «Hadid» de «

وَقَفَّيْنَا بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَآتَيْنَاهُ الْإِنجِيلَ وَجَعَلْنَا فِي قُلُوبِ
الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ رَأْفَةً وَرَحْمَةً وَرَهْبَانِيَّةً ابْتَدَعُوهَا مَا كَتَبْنَاهَا
عَلَيْهِمْ إِلَّا ابْتِغَاءَ رِضْوَانِ اللَّهِ فَمَا رَعَوْهَا حَقَّ رِعَايَتِهَا

ihzar olunduğu üzere bunu hakkıyla riayet edememişler ve meşru'dan kaçarken gayri meşru' halâta

düşmüşlerdir. Ve bunun için « لَا رُهْبَانِيَّةَ فِي الْإِسْلَامِ » dır. Ve böyle olduğu bu

âyetleri müteakıb anlatılacaktır. Fakat her nevi ahlâkı zemimenin başı olan hırsı dünya ve ittıbaı şehevat tuğyanı ile bunun tamamen zıddı demek olan rehbanıyyet mukayese edildiği zaman her halde Dünya ihtırasatına karşı rehbanıyyet mücehedesinin bir fazilet olduğu da inkâr edilemez. Zira hubbi Dünya re'si külli hatıedir. Bir millet içinde böyle ciddî bir rehbet ile son derece zahidâne ve müteabbidâne bir tecerrüd ve sabr-ü tahammül hayatı ta'kıb edebilenler o millette bir hissi i'tidal uyandırabilecek bir nümunei tehzib olmaktan halî kalmazlar. İşte bu haysiyetledir ki sahihan ilm-ü amele ihtımam eden kissisînin ve şehevatı Dünyeviyeden tecerrüde çalışan ruhbanın mevcudıyyetleri Nesârânın kibirlerini kıran ve mü'minlere kurbi meveddetlerine sebep olan menakıplarından sayılmıştır. Yoksa rehbanıyyet namı altında Dünya peşinde koşanların, halâlı men'edib harama göz yumanların din-ü Dünyaya muzır « كَثِيرٌ فَاسِقُونَ » den olduklarında şübhe yoktur. Netekim sûrei «Hadid» de « فَاتَيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا مِنْهُمْ أَجْرَهُمْ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ » buyurulmuştur. Velhasıl âyet bize gösteriyor ki ilim ve ulemaya mahabbet, Âhıret düşüncesi, akıbet endişesi, kezalik kibirsizlik velevse kafir de olsun haddi zatında mahmud, en nafi' en güzel esbabı tekarrüb cümlesindedir. Ve bu sebebledir ki Nesârâ ehli iymana meveddet noktai nazarından daha yakın bir vaz'ıyyetidir. Ve binaenaleyh bu ahlâkıyyet mevcut oldukça Nesârâda kabiliyyeti iman daha fazladır. Ve bunlardan cidden iymana gelenler Yehudîlerden daha çok olmuştur.

Bu suretle bunlar kibirsiz ve ehli iymana meveddetçe diğerlerinden akreb bulunduğu gibi içlerinde bilfi'li

iyman eden ve edecek olan ince kalbli, hakk -aşına mü'minler dahi bulunduğunu isbat ile ehli iymana nakli

hıtab için şöyle buyuruluyor:

sh:»1795

83. ﴿وَإِذَا سَمِعُوا مَا أُنزِلَ إِلَى الرَّسُولِ﴾ Peygambere indirilen Kur'anı

dinledikleri vakit te ﴿تَرَىٰ أَعْيُنُهُمْ﴾ gözlerini görürsün ki

﴿تَفِيضٌ مِّنَ الدَّمْعِ مِمَّا عَرَفُوا مِنَ الْحَقِّ﴾ tanıdıkları ve bir kısmına aşına

oldukları haktan mütehassis ve müteessir olarak coşar, göz yaşlarından dolar dolar taşar, gözleri dolarak

﴿رَبَّنَا آمَنَّا فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ﴾ derler ki ﴿يَقُولُونَ﴾ ey rabbimiz

biz -bu indirdiğin hakka ve gönderdiğin Resule bilâ kayd-ü şart- iyman ettik. Sen bizi de onun ümmeti olan

şahidin ile beraber yaz. -ya'ni bunlar kitaplarında ruhulhakk olan o âhır zaman peygamberinin geleceğini

bilirler. Ve «iyman ederiz gelecektir.» Diye itikad ederler. Ve onun bi'setine iştiyak besler, intizar ederler.

Kur'anı dinledikleri zaman da hakka karşı kibirleri olmadığı ve kalblerinde rıkkat-ü ihlas ve o şevk-u intizar

mevcud bulunduğunu cihetle hakkı tanırlar, feyzı te'sirini duyarlar. Gözlerine yaşlar dolar, o Resuli hakkın

ba'sedilmiş gelmiş olduğunu anlarlar. Gıyabî olan iymānları şuhuda münkalib olur. Mukaddema «iymān

ederiz gelecektir» derken bu kerre «geldi iymān ettik» derler. Ehli şuhud-ü şehadet olan ümmeti

Muhammed defterine yazılmalarını niyaz ederler. Kendi nefislerine, yahud i'tiraz edenlere karşı bu iymān

ve i'tikadlarını te'yid-ü isbat için şunu da söylerler: 84.

﴿وَمَا لَنَا لَا نُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَمَا جَاءَنَا مِنَ الْحَقِّ﴾ biz Allah ve bize hakk

olarak her ne gelmişse ona niçin, ne sebep, ne hak, ne ma'zeretle iymān etmeyeceğiz

﴿وَنَطْمَعُ أَنْ يَدْخِلَنَا رَبُّنَا مَعَ الْقَوْمِ الصَّالِحِينَ﴾ halbuki rabbimizin

bizi de sulehâ zümresiyle beraber aynı medhale idhal etmesini arzu eder ve buna tama'-u iştiyak besleriz»-

Binaenaleyh iymān etmemeğe

sh:»1796

hiç bir sebep olmadıktan başka sulehâ zümresinin akıbet ve mukadderatına iştiyak etmek tama' ve arzusu

gibi iymānı muktazı olan yüksek bir sebep ve dâi de var.

İşte onlar Kur'anı dinledikleri zaman hakkı tanıyıp böyle derler ve derken gözleri yaşlarla dolar taşar.

Binaenaleyh 85.

﴿فَأَثَابَهُمُ اللَّهُ بِمَا قَالُوا جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾

﴿خَالِدِينَ فِيهَا﴾ Allah da onlara itikad ve ihlas ile söyledikleri bu sözleri sebebiyle altlarından

ırmakla akan Cennetleri sevab ve mükâfat olarak bahşetmiştir, orada muhalled kalacaklardır.

﴿وَذَلِكَ جَزَاءُ الْمُحْسِنِينَ﴾ muhsinlerin ya'ni husni nazar, husni niyyet ve husni amel

sahiblerini, ta'biri aharle yaptıkları işi en güzel suretle yapmayı itiyad edenlerin cezası da budur.

Rivayet olunuyor ki bu dört âyet Necâşî ve Eshâbı hakkında nâzil olmuştur. Muhâcirîni evvelînin

Habeşistana hicret ettikleri zaman Mekke müşrikleri akralarından bir hey'et göndermiş ve Necâşiyi

aleyhlerinde tahrik-ü teşvik ederek onları tazyik ve perişan ettirmek istemişlerdi. Bunun üzerine Necâşî ileri

gelen kissîsin ve rûhban ile bir meclis akdetmiş ve müslimanlarla müşrikleri de oraya da'vet eylemiş idi. Bu

mecliste içtima' ettikleri zaman Necâşî müslimanlara hitaben «kitâbınızda Hazreti Meryemin zikri var

mıdır?» diye sormuş Ca'fer ibni Ebi Talib Hazretleri de «evet onun namına mensub bir sûre vardır» demiş «

ذَلِكَ عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ» âyetine kadar sûrei Meryemi arkasından «

وَهَلْ آتَيْكَ حَدِيثُ مُوسَى» ya kadar sûrei «طه» yı kıraet etmiş ve binaenaleyh Necâşî

ağlamış idi. Bil'ahare Necâşî Medînedede Resulullah'a yetmiş kişilik bir hey'et göndermiş, Resulullah da

onlara sûrei «يس» i kıraet buyurmuş, kezalik bunlar da ağlamışlar ve iyman etmişlerdi. Bu âyetlerde

bunların hallerini tasvir ederek nâzil olmuştur. İlh... Bunun için ba'zı müfessirîn bu âyetlerin hükmü bunlara

sh:»1797

ve şiddeti adavet kaziyesinin de zamanı risalette bulunan Medîne Yehudîlerine mahsus olduğuna kail

olmuşlardır. Fakat âyetin zahiri amm olduğundan ekseri müfessirîn her iki kavmin cins cinse

mukayeselerini natık bulunduğunu beyan etmişlerdir. Fil'vakı' Abdullah ibni Selâm ve emsali gibi,

Yehudîlerden dahi bu suretle iymana gelenler bulunmuş ise de bunlar nâdir, Nesârâdan iymana gelenler

ise evvel-ü âhır çok bulunduğundan her halde kabiliyyeti imanın ve kurbi meveddetin Nesârâda daha

ziyade olduğu gösterilmiştir.

Muhsinler böyle, bunlara mukabil 86.

﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ﴾

dir.» -Nesârânın islâma tekarrüb ve telâkkisini iş'ar eden bu beyanatta Nesârâ evvelâ içlerinde Kassisîn ve

rühban bulunmakla medh edildiği, rühbanlığın ma'nâsı da Dünya lezâiz-ü tayyibatından bütün bütün

inkıtâ'u ihtiraz demek olduğu cihetle bundan müslimanların rehbanıyyet bulunmadığı anlatılmak için

burada yine sûrenin evvelindeki iyfai ukud ve hıll-ü hurmet ahkâmına nakli kelâm ile mü'minlere hitaben

buyuruluyor ki:

﴿٨٧﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحْرِمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللَّهُ

لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴿٨٨﴾ وَكُلُوا
مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ حَلَالًا طَيِّبًا وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي أَنْتُمْ بِهِ
مُؤْمِنُونَ ﴿٨٩﴾

sh:»1798

﴿٨٩﴾ لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ
بِمَا عَقَدْتُمُ الْإِيمَانَ فَكَفَّارَتُهُ أَطْعَامُ عَشْرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ أَوْسَطِ مَا
تُطْعَمُونَ أَهْلِيكُمْ أَوْ كِسْوَتُهُمْ أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ
فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ ذَلِكَ كَفَّارَةُ أَيْمَانِكُمْ إِذَا حَلَفْتُمْ وَاحْفَظُوا
أَيْمَانَكُمْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٩٠﴾

Meali Şerifi

Ey o bütün iman edenler, Allahın size halâl kıldığı ni'metlerin hoşlarını kendinize haram etmeyin, aşırı

da gitmeyin, çünkü Allah aşırı gidenleri sevmez 87 hem Allahın size merzuk kıldığı ni'metlerden halâl ve

hoş olarak yeyin hem de kendisine mü'min bulunduğunuz Allahdan korkun 88 Allah sizi yeminlerinizde

-bilmiyerek ettiğiniz- lâgv ile muahaze etmez ve lâkin bile bile akd ettiğiniz yeminlerle sizi muahaze

buyuruyor, bunun da keffareti çoluğunuza çocuğunuza yedirdiğinizin orta derecesinden on fakırı doyurmak

yahud geydirmek, yahut bir esîr azâd etmektir, bunlara gücü yetmiyen üç gün oruç tutar, işte yemîn ettiğiniz

vakit yeminlerinizin keffâreti bu, bununla beraber yeminlerinizi gözetin, böyle beyan ediyor Allah size

âyetlerini ki şükr edesiniz 89

87.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحْرِمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ﴾

Allahın size halâl kıldığı ni'metlerin hoş leziz olanlarını haram kılmayınız -Ya'ni onlardan kenidiniz

tesebbüben veya mubaşeretden mahrum

sh:»1799

etmeyiniz, evvelâ Yehud gibi ukudu iyfa etmemek ve misakı unutub nakz etmek suretiyle o ni'metlerin

inkıtına sebep olmayınız, saniyen Nesârâ gibi ukudı İlâhiyeye muhalif akitletler yaparak, ifrat-ü teşdidi iltizam

ederek Allahın size «

الْيَوْمَ أَحَلَّ لَكُمْ الطَّيِّبَاتُ وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَلٌّ لَكُمْ وَطَعَامُكُمْ حَلٌّ لَهُمْ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ الْخ

halâl-ü mubah kıldığı niamı tayyibeden kendinizi men' etmeyiniz ﴿وَلَا تَعْتَدُوا﴾ hududı hakkı,

ukudı İlähiyye ahkamını tecavüz de eylemeyiniz.- Evvelâ halâda haram demeyiniz, saniyen o hoş ve temiz

ni'metleri kesibde gayrin hakkına tecavüz etmek suretiyle haram yapmayınız, salisen halâl olarak

kazandığınız ni'metlere de ihtiyaci hakikîden ziyade ihtiras-u inhimâk ile atılıb israf etmeyiniz ve mücerred

şehavat arkasında dolaşmayınız, gerek nefsin ve gerek gayrin hakkını gözeterek i'tidal-ü iktisat ile hareket

eyleyiniz. Çünkü ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ﴾ Allah mütecavizleri sevmez, bu

muhakkaktır. Hasılı halâlı haram, haramı halâl yapmayınız da 88.

﴿وَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ حَلَالًا طَيِّبًا﴾ Allahın sizi merzuk ettiği

ni'metlerden halâl-ü hoş ve temiz olarak yiyiniz

﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي أَنْتُمْ بِهِ مُؤْمِنُونَ﴾ ve iman etmiş olduğunuz Allaha ittika

ediniz, muahazesinden korkunuz da ifrat ve tefritten hazer eyleyiniz.»- Ne Allahın ni'metlerini

beğenmemek, onlardan kaçınmak gibi nankörlük ne de bu Dünya ni'metlerini gayei emel zannedib

Allahdan ve Âhiretten gaflet ederek esiri hırs ve şehvet olunuz.

Rivayet olunuyor ki bir gün Resulullah Eshabına kıyameti tavsif etmiş ve son derece de inzarda

bulunmuş idi. Eshabı kiram bundan müteessir olub rikkate gelerek Osman ibni Maz'unun hanesinde

toplanmışlar, daima oruçlu olmağa, döşek üzerinde uyumamağa, et ve yağlı

sh:»1800

yememeğe, kadınlara yaklaşmamağa, koku sürünmemeğe, Dünyayı terk etmeğe, eski çul paçavra giyib

yer yüzünde seyahat etmeğe ve erkekliklerini kesmeğe «müttefikler karar vermişler ve derhal bu haber

Resulullah'a vasil olmuş, binaenaleyh onlara «ben böyle emr olunmadım, muhakkak ki nefsinizin

üzerinizde bir hakkı vardır. Binaenaleyh saim olunuz, muftır da olunuz, kaim olunuz, naim de olunuz, ben

namaz kılarım uyku da uyurum, oruç tutarım iftar da ederim, et de yerim yağ da yerim, kadınlara da

mukarenet ederim, benim sünnetimden yüz çeviren benden değildir. «

فَمَنْ رَغِبَ عَنْ سُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي» buyurmuş, bu âyetler nâzil olmuştur. Yine rivayet

olunuyor ki Resulullah tavuk ve palûze yedi, tatlı ve bal hoşuna giderdi ve buyurdu ki «

إِنَّ الْمُؤْمِنَ حُلْوٌ يُحِبُّ الْحَلَاوَةَ = mü'min tatlıdır, halaveti tatlılığı sever.» İbni

Mes'ud Hazretlerinden menkuldür ki bir zat ona «ben döşeği kendime haram ettim» demiş o da bu âyeti

okumuş «döşeğine yat ve yeminine keffaret ver» diye cevap vermiştir. Haseni Basrî Hazretlerinden

menkuldür ki «bir gün yemeğe da'vet edilmiş, beraberinde Ferkadî sebhî ve Eshabı da varmış, sofraya

oturmuşlar, yağlı tavuklar, tatlı vesaire türlü türlü yemekler var, Ferkad bir kenara çekilmiş, Haseni Basrî de

oruçlu mu diye sormuş, hayır böyle envai taamı mekruh görür demişler, binaenaleyh Haseni Basrî Ferkade

dönmüş «ya Ferkadçik demiş, sen halıs tereyağı ve buğday özü ile lûabı nahli ya'ni balı bir müslim ayıplar

re'inde mi bulunuyorsun?» demiştir. Yine müşarünileyh Haseni Basrîye «fülan zat palûze yemiyor, şükürünü eda edemem diyor» demişler, «soğuk su içiyor mu?» Diye sormuş evet, demişler, buyurmuş ki «o halde bu adam cahil, Allah tealânın ona soğuk sudaki ni'meti palûzeden daha çok olduğunu bilmiyor».

Şimdi burada bir müşkil vardır. «أَوْفُوا بِالْعُقُودِ ط» emri ale'l'umum ukude şamil ve şübhe yok ki

yeminler de bu

sh:»1801

ukudde dahil idi. Burada da «لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتٍ مَّا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ»

buyurulmuştur. Şu halde bir kimse her hangi bir sebeble yemin eder ve bu yemin ile bir halâlı kendine

tahrim etmiş bulunursa ne yapacak, zira yemininde dursa «لَا تُحَرِّمُوا» misakını nakzetmiş

olacak, durmasa akdi yemîni iyfa etmemiş olacak, işte bu müşkili hall için buyuruluyor ki:

89. ﴿لَا يُوَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ﴾ Allah yeminleriniz içinde

lağvolan kasemlerle sizin muahaze etmez. -O bir akıd değildir. Yemini lağvın ta'rif ve tefsiri sûrei Bakarede

geçmiş idi bak- ﴿وَلَكِنْ يُوَاخِذُكُم بِمَا عَقَدْتُمُ الْأَيْمَانَ﴾ ve lâkin akdetmiş

olduğunuz, ya'ni «şöyle yapacağım, böyle yapacağım yahud şöyle olursa şöyle edeceğim» tarzında

istikbale müteallık olmak üzere kendinizi bağladığınız yeminlerle sizi muahaze eder. -Bunlara yemini münakıde ta'bir olunur. Mesela «vallahı evlenmiyeceğim, vallahı zevceme takarrub etmiyeceğim, vallahı yarın oruç tutacağım, yahud vallahı sigara içmiyeceğim» gibi yeminler mün'akidedirler. Ve bu gibi yeminler birer akd oldukları için iyfa edilmeleri lâzım gelir. Edilmezse Allah muahaze eder, bunlar ise iki türüdür. Birisi, ma'siyet olmayan bir şeye yemindir ki bunun nakzı asla caiz değildir. Büyük günahdır. Diğeri ma'siyet olan bir şey'e yemindir ki bunda sebat nakzından daha günahdır. Ve bunun için ehveni şerreyn ihtiyar olunub «

مَنْ حَلَفَ عَلَى يَمِينٍ ثُمَّ رَأَى غَيْرَهَا خَيْرًا مِنْهَا فَلْيُكْفِرْ عَنْ
يَمِينِهِ ثُمَّ لِيَأْتِ بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ

ve keffaret verilir ki bu keffaret hem nakzı yeminin Dünyada bir cezası ve muahazesi hem de muahazei

Uhreviyyeden halas için bir ibadettir. Maamafih keffaretin lüzumu yalnız bu kısma mahsus değildir.

Evvelkinde de vacibdir, çünkü nakzı caiz ve evla olan bir akdi yeminin bozulmasından dolayı muahaze

demek olan keffaret vacib olunca nakzı asla caiz olmiyan yeminin bozulmasından dolayı bu muahazenin

sh:»1802

evleviyyetle farz olacağı derkardır. Bu suretle bütün keffaretlerde hem ukubet, hem de ibadet ma'nası

vardır. Ve her hangi bir yemini münakıde bozulduğu zaman da Dünyada bir keffaret ile muahaze edilir. Ve

bu keffaret ile balâdaki müşkil hallolunur.

﴿فَكَفَّارَتُهُ﴾ İmdi yemini bozmanın keffareti

﴿إِطْعَامُ عَشْرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعَمُونَ أَهْلِيكُمْ﴾ Ehl-ü

ıyalinize yedirdiğiniz taamin nev-ü miktarında evsettan on miskini bir gün doyurmaktır. -Bu iki suretle olur.

Birisi bir akşam bir de sabah çağırıp yemek yedirerek karınlarını doyurmaktır ki buna ibaha tesmiye edilir.

Diğeri de akşam sabah doyuracak kadar ellerine bir şey vermektir ki buna da temlik tesmiye edilir. İmamı

a'zam Ebû Hanifeye göre bunun mikdarı her miskin için bir fitra gibi buğdaydan yarım sa', diğerlerinden bir

sa'dır. İmamı Şafîye görede bir «müd» dür. Keffareti yemin ya böyle on miskini it'amdır.

﴿أَوْ كِسْوَتُهُمْ﴾ yahud on miskinin kisveleridir. - Kisve, setriavret edecek bir sevb demektir, bir

rivayete göre de bir «sevbi cami'» bütün bir kat elbisedir. ﴿أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ﴾ Veyahud bir

rakabe, bir köle veya cariye insan azad etmektir. -İmamı Şafî keffareti katle kıyasen bunun da mü'min

olmasını şart etmiş ise de Eimmei Hanefîyye keffareti katilden maadasında nâssın zâhirine nazaran

rakabei kafireyi de kâfi görmüşlerdir. Hasılı keffareti yeminde bu üçden biri vacibdir, ta'yininde mükellef

muhayyerdir. ﴿فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ﴾ Binaenaleyh her kim bunlardan

birini bulamaz, vermeğe kudretyab olamazsa onun keffareti de üç gün orucdur. - İbni Mes'ud mushafında «

﴿ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ مُتَّابِعَاتٍ﴾ olduğundan bu üç günün bilâ fasıla birbiri arkasına

sh:»1803

tutulmasında vacibdir. ﴿ذَلِكَ كَفَّارَةٌ لِّأَيْمَانِكُمْ إِذَا حَلَفْتُمْ﴾ İşte yemin ettiğiniz

vakit yeminlerinizin keffareti budur. Bozulduğu zaman bu keffareti eda ediniz.

﴿وَاحْفَظُوا أَيْمَانَكُمْ﴾ ve yeminlerinizi muhafaza ediniz. -Ya'ni evvelâ, her şeye yemin

etmeyiniz, saniyen, yemininizin suretini iyi belleyiniz, ihmal ile unutmayınız, salisen, ma'siyet olmiyan ve bir

hayrı men' etmeyen yeminlerde gücünüz yettiği kadar sebat ediniz. Bozmayınız, rabian, bozduğunuz

takdirde keffaretini de vererek yeminin şanını muhafaza ediniz

﴿كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾ İşte Allah size

âyetlerini böyle beyan ediyor ve bervechiâti daha beyan edecektir ki şükredesiniz:

﴿٩٠﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ
وَالْأَزْلَامُ رَجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ
﴿٩١﴾ إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ
وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ
الصَّلَاةِ فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ ﴿٩٢﴾ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا
الرَّسُولَ وَاحْذَرُوا فَإِن تَوَلَّيْتُمْ فَأَعْلَمُوا إِنَّمَا عَلَى رَسُولِنَا
الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿٩٣﴾ لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا

الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ فِيمَا طَعُمُوا إِذَا مَا اتَّقَوْا وَآمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ ثُمَّ اتَّقَوْا وَآمَنُوا ثُمَّ اتَّقَوْا وَأَحْسَنُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ
الْمُحْسِنِينَ

sh:»1804

Meali Şerifi

Ey o bütün iman edenler! İçki, kumar, putlar, kismet çekilen zarlar hep Şeytan işi murdar bir şeydir,

onun için siz ondan kaçın ki yakayı kurtaraszınız 90 İçki ile kumarda Şeytan sırf aranızda adavet ve kin

düşürmeyi ve Sizi Allahı anmaktan ve namaz kılmaktan alıkoymayı ister, artık vaz geçiyorsunuz değil mi?

91 Allahı dinleyin, Peygamberi dinleyin de sakının, eğer kulak asmazsanız biliniz ki Resulümüze düşen

sade açık bir tebliğten ibarettir 92 İman edib de salâhlı işler yapan kimseler bundan böyle

sakındıkları ve imanlarında sebat ile salih işlerine devam eyledikleri, sonra takvâlarında ve

imanlarında rüşuh buldukları, sonra bu takvâ ile beraber her yaptığını güzel yapan ihsan mertebesine

erdikleri takdirde mukaddema tattıklarında kendilerine bir beis yoktur, Allah muhsinleri sever 93

90. ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Ey iman edenler -halâl olan tayyibati tahrim

etmediğiniz gibi haram olan habaisten de iyi sakınınız. Ezcümle

﴿انَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ﴾ muhakkak hamir, ya'ni müskirat ve meysir, ya'ni piyanko ve

kumar (Sûrei «بقره» de «وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ» bak)

﴿وَالْأَنْصَابُ﴾ ensab, ya'ni teabbüd için dikilmiş taş ve sair evsan-ü asnam

﴿وَالْأَزْلَامُ﴾ kumar ve piyanko kalemleri, okları, zarlari (bu sûrenin başında «nusus» ve

«ezlam» kelimelerine bak) bütün bunlar başka bir şey değil, ancak ﴿رِجْسٌ﴾ birer reistir: aklınızın

tiksineceği, iğreneceği pis, murdar bir şeydir: ﴿مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ﴾ Şeytanın

amelindendir. Şeytanın işi,

sh:»1805

Şeytan teşvikidir ﴿فَاجْتَنِبُوهُ﴾ Binaenaleyh bu pislikten ictinab ediniz, uzak kaçınız ki

﴿لَعَلَّكُمْ تَفْلِحُونَ﴾ felâh bulasınız.».

Bu ayet, müskiratın men'-ü tahrimi hakkında üçüncü ve son olarak nazil olan âyettir ki birinci sûrei

«Nisa» daki «لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى» ikincisi de sûrei «Bakare» de ki

«يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ» âyeti idi oraya

bak. Allah tealâ bu âyette hamr-ü meysirin hurmetini vücuh ile te'kid etmiştir. Evvela, cümlelerin başı «

انَّمَا» ile tasdir kılınmış, saniyen, ensab ve ezlam ile beraber zikrolunarak «

شَارِبُ الْخَمْرِ كَعَابِدِ الْوَثَنِ = şarab içen puta tapan gibidir» hadîsi şerîfi medlûlünce

putperestlik kabilinden gösterilmiş, salisen rics tesmiye olunmuş, rabian, şerri mahız veya galib olduğuna

tenbihan «مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ» buyurulmuş, hamisen, bizzat ayinlerinden ictinab emredilmiş,

sadisen, bu ictinab, felah ümidine bir sebep yapılmıştır. Sabian da bu beyandan asıl maksad hamr-ü

meysirin tahrimi olduğu ihtar ve bunların tahrimini iktiza eden dinî, dünyevî mefsedet ve veballarını takrir ve

ameli Şeytanı tavzih ile buyurulmuştur ki:

91.

﴿انَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي
الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ﴾ hamr-u

meysirde Şeytanın muradı başka değil, ancak aranızda buğz-u adavet düşürmek ve sizi Allahı zikr-ü

yadetmekten ve namazdan men'eylemektir. -Ki bir kerre bunlar olduktan sonra artık her günah, her cinayet

işlenir, ne din kalır ne iman, ne Dünya kalır ne Âhret, saminen, bütün esbabı hurmet tafsil edildikten sonra

itaat takriri alınmak üzere istifhami takriri ile tevsikî misak için buyuruluyor ki;

﴿فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ﴾ artık siz şimdi bu nehyi kabul ettiğiniz ve hamr-ü meysirden tamamen

vaz geçtiniz mi? Elbette geçtiniz değil mi?- Bunun üzerine Hazreti Ömerin ne söylediği sûrei « بقره » de

sh:» 1806

geçmiş idi - tasian, sureti umumiyyede tevsiki itaat ve ekiden tahziri muhalefetle buyuruluyor ki: vaz geçiniz

92. ﴿وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ﴾ ve Allaha itaat ediniz, Peygambere itaat

ediniz ﴿وَاحْذَرُوا﴾ ve muhalefetten hazer ediniz ﴿فَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ﴾ şayed itaatten yüz

çevirecek olursanız biliniz ki

﴿فَاعْلَمُوا أَنَّمَا عَلَى رَسُولِنَا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ﴾ bizim Resulümüzün

üzerine aid olan vazife belâğı mübînden, açık bir tebliğden ibarettir ki o da onu işte yapmıştır. Ondan

ötesinin mes'uliyyeti ve zararı ona değil, sırf sizin kendinize aiddir.

Rivayet olunuyor ki tahrimi hamr âyeti nâzil olduktan sonra Eshab «ya Resulâllah, ya bundan evvel

vefat eden ve şarab içmiş bulunan ihvanımızın Âhirette hali ne olacak?» Demişler, şu âyet nâzil olmuş 93.

﴿لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ فِيمَا

﴿طَعَمُوا﴾ iman edib salih, iyi işler yapanlara

﴿إِذَا مَا اتَّقَوْا وَآمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾ haramdan sakınıb iman

etmekte ve a'mali saliha yapmakta cidden, zâhiren veya batınen sebat ettikleri

﴿ثُمَّ اتَّقَوْا وَآمَنُوا﴾ sonra yine haram kılınandan sakınıb iman eyledikleri

yaptıkları, güzel güzel ameller taharri ederek onlarla güzelce işigal eyledikleri takdirde maziyde tattıkları,

ya'nı nehiyden evvel içtikleri içkide günah yoktur. Bunlar mertebeli ihsandır.

﴿وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ﴾ ve Allah muhsinleri sever: onları muahaze etmez.» - Şu

halde gayei felâh ve saadet rehbanîyete değil, bu şerait altında ihsandır.

sh:»1807

Görülüyor ki bu âyette iman ve ameli salih iki kerre ve takvâ üç mertebeli olarak zikredilmiş ve nihayet

mertebeli ihsana gelmiştir ki takvânın bu üç defa zikri muhtelif vücuh ve meratibi takvâya işarettir. Evvelâ,

mazî, hal, istikbal, ezmine selâseye işarettir. Saniyen, ahvali selâseye işarettir ki birincisi insanın

kendisiyle yine kendi nefsi ve vicdanı beyinde takvâ ve iman, üçüncüsü kendisiyle Allah beyinde takvâ

ve imandır. Bunun için üçüncüsünde iman, ihsana tebdil edilmiş, aleyhissalâtü vesselâmın «

الْإِحْسَانُ أَنْ تَعْبُدَ اللَّهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ فَإِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَانَّهُ
يَرَاكَ» ta'rifine işaret buyurulmuştur. Salisen, sûri «Bakare» nin evvelinde beyan olunduğu üzere

mebde', vasat, müntehâ olmak üzere takvânın üç mertebeli bulunduğuna işarettir. Rabian, tevakkî

olunacak şeylerin meratibine işarettir. Çünkü evvelâ ikabdan tevakkî için haramı terk, saniyen harama

düşmemek için şübhelileri terk, salisen nefsi hissetten sıyanet ve tabiat ve i'tiyad kirlerinden tehzib için ba'zı

mübahatı terk gerektir. Netekim bu noktaya balâdaki «

لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ» kavli ilâhîsinde de bir işaret vardır. Zira

« أَحَلَّ لَكُمْ الطَّيِّبَاتِ » medlülünce halâl kılınanlar zaten tayyibat olduğu halde halâlların tayyibati « طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللَّهُ » buyurulması tayyibatın tayyibati mealini ifade eder ki bu

da hasis olan mubahattan bir ihtirazı tazammun eyler.

Hamr-ü meysir ve saire gibi daima haram olanlardan başka bir de mukvakkaten ve sırf taabbüd ve

terbiye hikmetiyle men-u tahrir edilenler vardır ki buna da sûrenin başında «

غَيْرَ مُحَلِّي الصَّيْدِ وَأَنْتُمْ حَرَمٌ » kaydiyle işaret buyurulmuş idi. Şimdi buna celbi

dikkatle buyuruluyor ki:

﴿ ٩٤ ﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَيَبْلَوَنَّكُمْ اللَّهُ بِشَيْءٍ مِّنَ الصَّيْدِ
تَنَالَهُ أَيْدِيكُمْ وَرِمَاحُكُمْ لِيَعْلَمَ اللَّهُ مَن يَخَافُهُ بِالْغَيْبِ فَمَن
اعْتَدَىٰ بَعْدَ ذَلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿﴾

sh:»1808

Meali Şerifi

Ey o bütün iman edenler! haberiniz olsun Allah gaybda kendisinden korkanları meydana çıkarmak için

muhakkak ki sizleri av gibi bir şeyle imtihan edecek, bir av bolluğu ki isteseniz elleriniz de yeteşebilecek,

mızraklarınız da, kim bunun üzerine tecavüzde bulunursa işte ona elîm bir azab var 94

Bu âyet Hudeybiye senesi nâzil olmuş ve bu imtihan o sene vuku' bulmuştur. Resulullah Ten'im nam mahalle muvasalat buyurdularında av hayvanatı: Âhû ve sâir enva'i vuhuş mü'minlerin etrafında mebzul bir surette dolmuş yüklerinin aralarına varıncıya kadar sokulmuş, mızraklarını dürtsele yetişecek ve hattâ ellerile tutsalar, tutulabilecek derecede yaklaşmış idi. Halbuki mü'minlerin hepsi ve bir rivayette ba'zısı ihramda olmakla bunlara el uzatmaktan mamnu' bulduklarından bu hal onlar için önlerine gelen ve hırslarını gıcıklayan bir Dünya ni'metine karşı ondan men' eden Allahın emrine derece riayetlerini gösterecek, ya'ni Allahdan korkanla korkmayanları temyiz edecek bir imtihan olmuştur. Filvaki' hamr-u meysir gibi doğrudan doğru zarar olduklarından dolayı haram kılınan şeylerde Allahın emrine riayet binnisbe pek kolaydır. Fakat bu gibi illet-ü hikmeti açık ve ma'lûm olan şeylerde emir veya nehye riayette nefsin zarar ve menfaati garazı bulunduğundan Allah mahabbeti veyâ Allah korkusu hâlis ve samimî

olamaz. Bunlar Allah için değil, nefis için bir perestîş demektir. « **الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ** »

ve «

مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ ﴿١٠٧﴾ وَ مَنْ يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ

﴿مَرْضَاتِ اللَّهِ﴾

» muktezasınca kemali ihlas ve islam ise yaptığını mahza Allah için, Allâh

rızası için yapmaktadır. Tevhid ancak bundadır,

sh:»1809

bu ise bütün ağrazı nefsanîyeden tecerrüde mütevakkıftır. Bu da nefsin zarar veya menfaati zahir olmiyan,

ta'biri âharle zahirde ma'kulülma'nâ bir illet ve hikmeti görünmeyib bütün hikmeti mücerred Allahın emrine

itaattan ve onun rızasına tebe'iyetten ibaret olan ve binaenaleyh zahire nazaran gayrı nafi' ve muzır

görünse bile iyfa edilmesi lâzım gelen velhasıl Allah ve rızaullah her şey'in ve her menfaatin başı olmak

iyman-ü i'tikadile yapılan amellerle tezahur eder ki bunlara ümürü teabbüdiyye itlak olunur. Ve hayır bizatihi

olan ihsan ancak bununla tebeyyün eder. Ve insan şirki nefisten ancak bununla kurtulur. Yoksa insanın

kalbinde kendine tapmak hissi silinmemiş ve hakikatte « لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ » denilmemiş olur.

Ve Allahın mâdununda kendi hay-ru menfaatini düşünmek iddiasında bulunanlar da haddi zatında hayr-u

menfaat düşünmemiş olurlar. Bunun içindir ki meslâ müskiratı Allahın nehy-ü tahrim ettiği için değil mahza

kendilerine zarar olduğu için terk edenler, bu terklerinden dolayı Dünyada o zarardan nefislerini kurtarsalar

bile Âhirette bundan dolayı bir sevaba nail olamazlar. Zira onu Allah rızası için terk etmemişlerdir. Ve yine

bunun içindir ki namaz, oruç, zekât hac gibi ibadat, nefsimize şu, şu faideleri vardır gibi bir garazı nefsanî

ile değil mahza Allah rızası için ve Allahın emri olduğu için mücerred bir fikri teabbüdle ve mahza Allaha

takarrub için hâlis muhlis ibadet niyyetile yapılmak lâzım gelir. Ve öyle olmadıkça makbul olmaz. Çünkü o zaman Allaha değil nefse ibadet edilmiş olur. Nefs ise hangi hevası galib olur ise onun peşinde koşar.

Böyle demek bunların nefsel'emirde hiç bir faidesi yok demek değil, belki fevaid-ü menafı ta'dad-ü ta'yin edilemeyecek kadar umumî ve nâmütenahi demektir. Fakat Allah ve rızaullah mefhumuna nazaran umumî ve na mütenahî kelimeleri dahi kasır olduğundan ibbette nefsine az çok bir hissai ma'budiyyet mulâhazası sh.»1810

vermekten hâli olmıyan menafı umumiyye ve gayrı mütenahiye fikirlerinden dahi tecerrüd ederek Allah sevgisini ve Allah korkusunu her menfaat-ü zarara takdim eylemek ancak ve ancak Allahı ve Allahın emrini mülâhaza etmek bir şartı aslıdır. İşte bir takım halalları muvakkaten tahrim ve meni' demek olan ihram dahi Allahı böyle bir niyyeti ihlas ile tanıyıp tanımayanları temyiz edecek mücerred bir hikmeti teabbüdle emredilmiştir ki bunlarla insanların terbiyeyi faziletleri tekâmül edecek, Allah için mütedeyyin olanlarla Dünya ve nefisleri için mütedeyyin olanlar temayüz edecektir. Fakat malûmdur ki elde bulunmıyan bir ni'metten sarfı nazar etmek ile ni'metin karşısında men'i nefsetmek arasında fark vardır. Birincisi kolay, ikincisi zordur. Meselâ bir dağ başında kalmış kimsenin açlığa sabrederek Allaha ibadet etmesile kurulmuş bir sofranın karşısında açlığa sabrederek ibadet etmesi arasındaki fark mülâhaza edilsin: Elbette evvelkinde ma'hayı fazilet az, ikincisinde ise çoktur. Evvelkinde muvaffak olanların çoğu ikincide olamaz.

Rehbanîyyet terbiyyesiyle islâm terbiyesinin arasındaki fark da bu misalden tezahür eder. Bu âyette Allah

tealâ ihramın hikmetini göstermek üzere mü'minleri böyle bir imtihana tâbi' tutacağını beyan ile

buyurmuştur ki:

94.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِيَبْلُوَنَّكُمْ اللَّهُ بِشَيْءٍ مِّنَ الصَّيْدِ﴾ ey

mü'minler, elbette Allah sizi av nev'inden bir şey' ile -ya'ni can ve bilfi'il elde bulunan mal fedası kadar zor

ve büyük değil oldukça kolay bir şey' ile- imtihan edecek ﴿تَنَالَهُ آيْدِيكُمْ وَرِمَاحُكُمْ﴾

öyle bir şey veya o suretle bir av ki elleriniz ve mızraklarınız onu yakalayabilecek bir halde -ya'ni av

hayvanatı o kadar mebzul olacak ve yanınıza o kadar yakın sokulacak ki ellerinizle tutsanız tutabilecek ve

sh:»1811

mızraklarınızla dürtseniz irişebilecek bir vaz'ıyyette bulunacak, bu hal içinde siz ise ihramda ve avdan

memnu' olacaksınız. Bu da sizin ni'metler karşısında Allahı ne kadar saydığınızı ve emirlerini ne kadar

tanıdığınızı ve onun ikabından ne kadar korktuğunuzu isbat edecek bir imtihan olacaktır. Her halde Allah

sizi böyle bir şey ile imtihan edecek ki ﴿لِيَعْلَمَ اللَّهُ مَن يَخَافُهُ بِالْغَيْبِ﴾ Allah

kendisini giyabında tanıyıp ikabından korkanları bilsin -ya'ni sairlerinden temayüz ettirib meydana çıkarsın

da ileride kendilerine nice nice niâmı uzma tevdi' olunacak ve büyük büyük emânatı ilâhiyyeye ehl olacak

zevatın ehliyyetlerini tebeyyün ve tehakkuk ettirsin. Binaenaleyh

﴿فَمَنْ اَعْتَدَىٰ بَعْدَ ذٰلِكَ﴾ bu imtihandan ve Allahın haber verdiği bu av ibtilâsının

tahakkukundan sonra her kim tecavüz eder, men' olunduğu şey'e el sunarsa

﴿فَلَهُ عَذَابٌ اَلِيمٌ﴾ ona elîm bir azab vardır. Böyleleri istikbalin büyük ni'metlerinden

mahrum olduktan başka Dünya ve Âhırette elîm bir azab da göreceklerdir.»- Zira böyle bir av halinde

kendini tutamıyan ve Allahın hukmüne riayet edemiyenler, nefislerin daha ziyade meyyal ve daha ziyade

harıs olacakları şeylere karşı nasıl sabredebilirler? ve öyle niâm uzmanın emanetlerini nasıl edâ ederler?

ve o halde böyle kimseler canların, ırzların, hazinelerin, hukukullahın, hukukî nâsın başına geçmek ehliyyet

ve sahalıyyetini nasıl haiz olabilirler.

Görülüyor ki bu âyet ihramdaki hikmeti taabbüdü tavzih etmek için mü'minlere ileride teveccüh edecek

niâmı uzmayı ilâhiyyenin av suretinde bir misali mütekaddimini teşkil eden hârikulâde bir mebzulıyyeti

vuku' bulacağını ihbar ve bununla mü'minlerin en büyük emânatı ilâhiyyeye ehliyyet te'min edecek bir

imtihan

sh:»1812

ve tehzibden geçirileceklerini ihtar etmiş ve ehli iymana büyük bir ders ve yüksek bir terbiye fazilet veren bir mu'cizeyi iş'ar eylemiştir. Binaenaleyh mü'min öyle bir fazilet ile temayüz etmek lâzım gelir ki her zaman haram-ü habîs olan şeyler şöyle dursun aslı halâl olan her türlü nîmetler etraflarına saçılmış, önlerine konulmuş olsa bile izni ilâhî ve cevazı şer'î olmadan onlara el uzatmayacak, haksız, salâhiyetsiz hiç bir şey'e dokunmayacak, kendine sahib, nefesine malik, temayülâtine hâkim, evamiri ilâhiyyeye münkad olacak, bu suretle her türlü emanata ehil bir fazileti ahlakıyye ile imtiyaz edecektir. Hudeybiye senesi müslimanlar böyle bir imtihan-ü tehzib ile ıstıfa edilmiş ve Hudeybiye musalahasının kendisi de bu imtihanın diğeri bir suretle te'kid-ü te'yidi olmuş ve bundan sonra mâidei islâm inkişaf etmiş de etmiştir. Ve ihram işte böyle bir ıstıfa hikmetiyle meşru' kılınmıştır. Bu hikmete mebni:

﴿٩٥﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَأَنْتُمْ حُرْمٌ وَمَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمِّدًا فَجَزَاءٌ مِثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعْمِ يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ هَدِيًّا بِأَلْفِ الْكَعْبَةِ أَوْ كَفَّارَةً طَعَامِ مَسَاكِينَ أَوْ عَدْلُ ذَلِكَ صِيَامًا لِيَذُوقَ وَبَالَ أَمْرِهِ عَفَا اللَّهُ عَمَّا سَلَفُ وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمِ اللَّهُ مِنْهُ وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انتِقَامٍ ﴿٩٥﴾

﴿٩٦﴾ أَحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ مَتَاعًا لَكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِ
وَحَرَّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدَ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرْمًا وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي إِلَيْهِ
تُحْشَرُونَ ﴿٩٧﴾ جَعَلَ اللَّهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَامًا
لِلنَّاسِ وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ وَالْهَدْيَ وَالْقَلَائِدَ ذَلِكَ لَتَعْلَمُوا أَنَّ
اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَأَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ
شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٩٨﴾ اِعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ وَأَنَّ اللَّهَ
غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٩٩﴾ مَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا
تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ ﴿١٠٠﴾ قُلْ لَا يَسْتَوِي الْخَبِيثُ وَالطَّيِّبُ
وَلَوْ أَعْجَبَكَ كَثْرَةُ الْخَبِيثِ فَاتَّقُوا اللَّهَ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ
لَعَلَّكُمْ تَفْلِحُونَ ﴿١٠١﴾

Meali Şerifi

Ey o bütün iman edenler sizler ihramda iken avı öldürmeyin, içinizden her kim onu amden öldürürse

ona mevaşiden öldürdüğünün misli bir ceza vardır ki Kâ'beye vasıl olmuş bir kurbanlık olmak üzere buna

aranızdan adâlet sahibi iki adam hukmeder veya bir keffaret vardır ki o nisbette fukarayı doyurmak veya

onun dengi oruç tutmaktır, tâ ki bu suretle ettiğinin vebalini tatsın, Allah geçmişi afiv buyurdu,

sh:»1814

fakat kim bir daha yaparsa Allah ondan onun intikamını alacak, Allah azizdir, intikamı vardır 95 Deniz avı

ve yemesi size halâl kılındı ki size ve seyyar olanlarınıza medar olsun, kara avı ise ihramda bulunduğunuz

müddetçe üzerinize haram kılındı, hep huzuruna haşrolunacağınız Allahdan korkun 96 Allah Kâ'beyi, o

beyti haramı insanlar için bir medarı hayat kıldı, o şehri haramı da o, boyunları bağısız ve bağılı kurbanlıkları

da; bütün bunlar şunun bilesiniz içindir ki Allah göklerdekini ve yerdekini bilir ve hakikat Allah her şeye

alîmdir 97 Ma'lûmunuz olsun ki hakikaten şedidül'kabdir Allah, hem de hakikaten gafûr-ü rahîmdir Allah 98

Peygamberin üzerindeki ancak bir tebliğdir, açıkladığınız ve gizlediğiniz şeylerin hepsini bilecek olan ise

ancak Allahdır 99 De ki: Murdarla temiz bir olmaz: Murdarın çokluğu tuhafına da gitse o halde ey temiz özü,

düşünür beyni olanlar, Allaha korunun ki felâha iresiniz 100

95. ﴿لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَأَنْتُمْ حُرُمٌ﴾ - HURUM, haramın cem'idir ki muhrim

ya'ni gerek Haremde ve gerek hilde olsun ihramda bulunan demektir. Ve Haremde bulunub da ihramda

olmıyan dahi bu hükümdedir. SAYD, av, gerçi eti yenene de yenmiyene de itlak olunur. Fakat urfte daha

ziyade eti yenenlerde mütebadirdir. Burada da lâmi ahd veya mutlakın kemaline serfi ile murad budur.

Netekim bir hadisi şerifte «

خَمْسٌ يُقْتَلْنَ فِي الْحِلِّ وَالْحَرَمِ، الْحِدَاةُ وَالْغُرَابُ وَالْعَقْرَبُ -
« وَفِي رِوَايَةٍ الْحَيَّةُ - وَالْفَأْرَةُ وَالْكَلْبُ الْعَقُورُ

de katledilir: Çaylak, karga, akreb -ve bir rivyaette yılan- fare, kelbi akur» buyurulması da bunu müeyyiddir.

Ve kelbi akur mefhumunda insana saldıran diğer yırtıcı hayvanların cevazı katline de tenbih vardır.

«وَمَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمِّدًا» Hasılı ey mü'minler, siz ihramda iken avı katletmeyiniz

içinizden her kim müteammid

sh:»1815

olarak, ya'ni ihramda olduğunu ve katli saydin kendiye haram bulunduğunu bilerek avı kasden katlederse

«فَجَزَاءٌ مِثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ» katlettiği ava mümasil en'amdan Deve, sığır,

davardan bir ceza lâzım gelir. Ya'ni onun ona mümasil olduğu mücerred kendi takdirinizle değil ehli hıbre

makamında şayanı i'timad iki doğru kimsenin takdiriyle ta'yin olunur. Ve bu ceza

«هُدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ» Kâ'beye varacak bir hedy olmak üzere lazım gelir. İhramda katli

saydin cezası ya bu «أَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسَاكِينَ» veya fukara taamı bir keffaret

«أَوْ عَدْلٌ ذَلِكَ صِيَامًا» veya bunun dengi oruçtur. -Hakem ma'rifetiyle avın kıymeti

takdir olunur. Bununla ya Kâ'beye varacak bir hedy alınır veya taam alınıb her fakire yarım sa' olmak üzere

fukaraya verilir. Veyahud her yarım sa' yerine bir oruç tutulur. Bu üçü beyninde muhayyer bir ceza vacib

olur ki ﴿لِيَذُوقَ وَبَالَ أَمْرِهٖ﴾ ihramda iken avı katleden kimse yaptığı fi'lin vebalını,

ağırlığını tatsın.»- Âyetin zahirine nazaran katli sayd amden olmayıb hata ve nisyan suretiyle olursa ceza

lâzım gelmiyecek zannedilebilir. Lâkin mefhumı muhalifin mu'teber olmdığı da unutulmamak lâzım gelir.

Hazreti Ömerden, ibni Abbastan, Tavustan, Hasenden, İbrahimi Nahaîden, Zührîden rivayete göre hatâ ve

nisyanda dahi bu ceza vardır. Ebu Hanife, Malik ve Şafîî ve ashabları da buna kail olmuşlardır. Sonra

muhrimin avladığı veya kestiği her ne suretle olursa olsun Hanefiyye ve Malikiyyece meyte hükmündedir,

müzekkâ değildir, ne kendisi yiyebilir, ne başkası. Fakat İmamı Şafîî müzekkâdır başkası yiyebilir demiştir.

(Tafsilat için Fıkha müracaat)

﴿عَفَا اللَّهُ عَمَّا سَلَفُٓ وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمِ اللَّهُ مِنْهُ وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو

﴿اِنْتِقَامِ﴾

sh:»1816

dir.

96. ﴿أَحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ مَتَاعًا لَكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِ﴾

size her nevi' deniz avı ve taamı ya'ni yenebilecek şeylerinden yemek gerek mukim olanların ve gerekse yolcuların temettu' ve istifadesi için her zaman halâl kılındı. -Ki taze taze tutar veya kurutur, tuzlar, hazarda veya seferde yer veya ticaretle intifa' edersiniz

﴿وَحَرَّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدَ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرْمًا﴾ kara avı da ihramda

bulduğunuz müddetçe size haram kılındı.»- Şayanı dikkattir ki saydi berde « وَطَعَامُهُ »

buyrulmamıştır. Demek ki ihramda bulunan kimse kara avı avıyamaz ve kezalik hayvan da zebh edemez.

Fakat ihramda bulunmayan kimsenin avladığı avdan ve zebh ettiği hayvandan yiyebilir. Şu kadar ki

avlanması veya kesilmesi kendi tarafından emredilmiş veya delâlet olunmuş olmasın. Deniz avına gelince:

başka zaman olduğu gibi ihramda dahi hem saydi hem yemesi alel'ittlak halâldır. İmamı Şafî «

هُوَ الطُّهُورُ مَاءَهُ وَالْحَلُّ مَيْتَتَهُ = denizin suyu tahir ve mutahhir ve meytesi halâldır.»

Hadîsi şerifi ile dahi istidlâl ederek gerek balık nevinden olsun gerek olmasın denizden avlanan her

hayvanın halâl olduğuna kail olmuş ise de mütearef ve mütebadir olan balıktır. Balık zebholunmadan

yendiği için meyte ta'bir olunmuştur. Yoksa kendi kendine denizde ölen hayvan balık da olsa yenmez.

Rivayet olduğuna göre bu âyet Beni Müdlic hakkında nâzil olmuştur. Bunlar deniz sahillerine inerlerdi,

suyun çekilmesile kenarda kalan balıklardan sual etmişlerdi. Bahirden murad alel'umum vasi' ve çok

sulardır ki nehirlere göllere, derelere, büyük havuzlara ve menba'lara dahi şamildir. Hepsinin hükmü birdir.

Ancak bazı ulema bahirden murad ma'ruf veçhile denizdir, sebebi nüzul de buna delâlet eder, diğerleri

buna mulhaktır demişler. İşte deniz avı ve taamı

sh:»1817

böyle her zaman halâl ve mubah, fakat ihramda veya Haremde bulunulduğu müddetçe kara avı haramdır.

﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ﴾ en nihayet toplanıp kendisine varacağınız,

huzurunda haşrolunacağınız Allahdan korkunuz da haramdan, hurmetsizlikten sakınız.

97. ﴿جَعَلَ اللَّهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَامًا لِلنَّاسِ﴾ Allah beyti

haram olan- gayet muhterem ve her veçhle hurmeti vacib bulunan -Kâ'beyi nâsın mabihilkıyamı kıldı.- Halk

bununla tutunur kalkınır, din ve Dünyaları bununla kaimdir. Maaş ve meadlarında sebebi intiaşlarıdır,

korkanlar buraya iltica eder, zuafa burada emniyet bulur. Huccac ve zairîn buraya gelir. Namaz kılanlar

buraya teveccüh eder. «أَيْنَ مَا تَكُونُوا يَأْتِ بِكُمْ اللَّهُ جَمِيعًا» sirri bununla

zahir olur. İlâh... ﴿وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ وَالْهَدْيَ وَالْقَلَائِدَ﴾ haccın ifa kıldığı

Şehri Haramı, hedy ve kalâidi dahi böyle yaptı, bütün bunları nâsın maddî, ma'nevî hayatlarının medarı

kıyamı kıldı ﴿ذَلِكَ﴾ Allahın bunları böyle yapması ﴿لِتَعْلَمُوا﴾ şunu bilmeniz içindir ki

﴿أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَأَنَّ اللَّهَ﴾

﴿بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾ hiç şübhesiz ki Allah göklerde her ne var ve yerde her ne varsa hepsini bilir.

Ve hiç şüphe yok ki Allah her şey'e kemaliyle âlîmdir. -Ve bu teabbüdatın vukuundan evvel mazarratları

defi' ve menafi' müterettibeyi celbeden ahkâmın teşrii, hayatı nâsın böyle bir takım hikemi zahire ve

batınayı muhtevi ahkam ledünniyye ve nızamı muntazamla kıyamı Allah tealânın hikmetine ve kemali

ilmine delildir. Binaenaleyh bunu icmalen bilesiniz ve bunların hikmeti tafsilîyyesi sizin ilmi nakısınız ve akli

kasırınızla ihata olunabilmekten çok yüksek olduğunu anlayasınız da bu teabbüdatın ve bu tahrimat ve

tahlilâtın hikem ve esrarı hafıyyesini ilmi ilâhiye tefviz edib

sh:» 1818

muktezasile amel edesiniz. 98. ﴿اعْلَمُوا﴾ iyi biliniz ki

﴿أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ﴾ Allahın ıkabı pek şiddetli olduğu muhakkak

﴿وَأَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ bununla beraber Allahın gafûr, rahîm olduğu da muhakkak.»

-Bunun için Allahın ahkâm ve şearine iyi dikkat etmeli ve bunları yalnız ıkab korkusuyla değil, hem yüksek

bir mehafet-ü haşyet hem de yüksek bir ümidi mağfîret ve aşkı rahmetle tatbık ve icra etmelidir.

99. ﴿مَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ﴾ Elçinin, Peygamberin vazıfesi tebliğden

ibarettir. -İşte o da bunu baliğın mâbelâğ yapmıştır. Artık sizin için hiç bir veçhile i'tiraza ve Peygamberden

başka şeyler talebine hak yoktur. ﴿وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ﴾ ve

ancak o, her şeye alîm olan Allah bilir: siz ne ızhar edib ne gizleyorsunuz, dışınızı da bilir, içinizi de.-

Binaenaleyh tasdik ve tekzibinizde, e'fal ve a'malinizde, mekasıd ve efkârınızda ona göre ihlâs-u

samimiyetle hareket ediniz.

Ya resûl 100. ﴿قُلْ﴾ de ki

﴿لَا يَسْتَوِي الْخَبِيثُ وَالطَّيِّبُ وَلَوْ أَعْجَبَكَ كَثْرَةُ الْخَبِيثِ﴾

ey kabili hitab olan âkil, eşhastâ, a'malde, emvalde, hasılı her hangi bir şeyde habisin kesreti, kötünün

çokluğu hoşuna gitse bile hiç bir zaman habîs ile tayyib, iyi ile kötü, pis ile temiz müsavi olmaz.» -İyilik

kötülük, pislik temizlik sade bir telâkkı mes'elesi değil, haddi zatında bir ma'hâyı haizdir. Gerçi Dünyada

habîs tayyibden daha çok, daha mebzul bulunabilir. Meselâ boncuk elmastan, bakır altından, ısırgan diken

gülden, karga bûlbûlden, hayvan insandan, cahil âlimden, kâfir mü'minden, fasık salihden, hasılı kötü iyiden

daha

sh:» 1819

çok bulunur ve daha çabuk yetişir ve bir takım kimseler kemmiyyetten daha ziyade memnun olduklarından

dolayı haram halâl, iyi kötü demez, kötülerini toplar ve çokluğu ile iftihar eder sevinirler. Halbuki haddi

zatında iyi iyi, kötü kötüdür. Pis pis, temiz temizdir. Yüz okka kokmuş kurtlu et yığmadan ise bir okkacık

tertemiz ekmeğe malik olmak elbette daha iyidir. Binaenaleyh

﴿فَاتَّقُوا اللَّهَ يَا أُولِيَ الْأَلْبَابِ﴾ ey üli'elbab, Allahdan korkun da çok olan

habîslere talib olacağınıza velevse az olsun iyilere ve temizlere talib olunuz ki

﴿لَعَلَّكُمْ تَفْلِحُونَ﴾ felâh bulabilesiniz.»- Her halde i'tibar çokluğa değil, temizliğe ve

iyiliğedir.

Bu âyetin sebebi nüzulü, «Sûre» nin başında « لَا تُحِلُّوا شَعَائِرَ اللَّهِ » âyetinde geçtiği

üzere Hutam ibni dubey'atelbekrî vak'ası olmuştur. Bir de bir kimse «benim ticaretim şarab satmaktı, ben

bundan bir çok servet kazandım, bu maldan Allaha tâat olan ameller yaparsam faidesi olur mu?» diye

Resulullah'a sual etmiş, aleyhissalâtü vesselâm da «sen onu hacce veya cihada veya sadakaya da

sarfetsen indallah bir sinek kanadına değmez, her halde Allah tayyibden başkasını kabul etmez.»

Buyurmuş ve bir rivayette bu âyet bunun hakkında nâzil olmuştur.

Şimdi erbabı ukul velevse az olsun daima tayyibatı tercih etmek lâzım geldiği gibi mâlâya'nîden,

ma'nâsız, münasebetsiz, akıbeti muzır dedikodudan, asılsız abes şeylerden dahi sakınmak lazımdır. Bunun

için:

﴿۱۰۱﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَسْأَلُوا عَنَ أَشْيَاءَ إِن تَبَدَّ
لَكُمْ تَسْؤُكُمْ وَإِن تَسْأَلُوا عَنْهَا حِينَ يُنزَلُ الْقُرْآنُ تَبَدَّ لَكُمْ
عَفَا اللَّهُ عَنْهَا وَاللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿﴾

sh:»1820

﴿۱۰۲﴾ قَدْ سَأَلَهَا قَوْمٌ مِّن قَبْلِكُمْ ثُمَّ أَصْبَحُوا بِهَا كَافِرِينَ
﴿۱۰۳﴾ مَا جَعَلَ اللَّهُ مِنْ بَحِيرَةٍ وَلَا سَائِبَةٍ وَلَا وَصِيلَةٍ وَلَا
حَامٍّ وَلَكِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَأَكْثَرُهُمْ
لَا يَعْقِلُونَ ﴿۱۰۴﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُم تَعَالَوْا إِلَى مَا أَنزَلَ اللَّهُ
وَأَلَى الرَّسُولِ قَالُوا حَسْبُنَا مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا أَوَلَوْ كَانَ
أَبَاؤُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Ey o bütün iman edenler; öyle şeylerden sual etmeyin ki size açılırsa fenanıza gidecektir, halbuki Kur'an indirilmekte iken sorarsanız onlar size açılır, Allah onlardan şimdilik afiv buyurdu, Allah gafur, halîmdir 101 Filvaki' öyle mes'eleleri sizden evvel bir kavm sordu da sonra o yüzden kâfir oldular 102 ne bahiye, ne sâibe, ne vasiyle, ne ham'dan hiç birini Allah meşru' kılmadı, lâkin küfretmekte olan kimseler, Allah namına yalan söyleyerek ona iftira ediyorlar, çoklarının da aklı irmez 103 Bunlara gelin Allahın indirdiği ahkâma ve Peygambere denildiği zaman da «bize atalarımızı üzerinde bulduğumuz şeyler yeter» diyorlar, ya ataları bir şey' bilmez ve doğru yola gitmezler idi ise de mi? 104

sh:»1821

101.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَسْأَلُوا عَنْ أَشْيَاءَ إِن تُبَدَّ لَكُمْ تَسْأَلُكُمْ﴾ Ey iman edenler bir takım şeyler vardır ki size beyan ve izhar olunursa gücünüze gider,

kederinizi mucib olur, Böyle olması melhuz şeylerden sual sormayınız.» -Çünkü cevabında mükedder

olursunuz, âkil olanlar ise kendi kederine bâis olacak şeyi yapmaz.

﴿وَإِنْ تَسْأَلُوا عَنْهَا حِينَ يُنَزَّلُ الْقُرْآنُ﴾ ve eğer Kur'anın indirildiği sırada,

ya'ni vahiy zamanında böyle şeylerden sual ederseniz ﴿تَبَدَّلْكُمْ﴾ size onlar ızhar edilir, cevabı

verilir, binaenaleyh kederlenmeniz muhakkak olur. Bunun için Peygambere bunları sormayınız, onlar öyle

şeylerdir ki ﴿عَفَا اللَّهُ عَنْهَا﴾ Allah bunlardan sizi afvetmiş, mükellef tutmamıştır.

﴿وَاللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ﴾ ma'lûm ya Allah gafurdûr, halîmdir. Bir çok şeyleri afveder. Bunun için

geçen geçti, Allah afvetti, fakat bir daha böyle bir şey yapmayınız.

Anlaşıyor ki bunlar ihbar ve ızhar edilmesi sahiblerini rûsvây edecek olan esrarı hafiyye veya sorulması

sui edeb ve terbiyesizlik olan münasebetsiz, faidesiz, veya mâlâya'ni şeyler kabilinden ihbariyyata

müteallık sualler yahud ta'miki takat getirilemeyecek bir takım tekâlifi şakkayı İstilzam edecek inşaiyyata

müteallık suallerdir. Netekim Hazreti Aliden rivayet olunduğu üzere «

﴿وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ﴾ âyeti nâzil olduğu zaman Resulullah bir hutbe irad

etmiş, Allah tealâya hamd-ü senadan sonra «Allah üzerinize hacı farz kıldı» buyurmuş idi. Benî Esedden

üzerinize hacı farz kıldı» buyurmuş idi. Benî Esedden Ukâşe ibni Mihsan ve bir rivayette Süraka ibni Malik

de «her sene mi ya Resulâllah» dedi. Resulullah cevabına iltifat buyurmadı, o da üç kerre tekrar etti, bunun

üzerine «hayır, fakat «evet» demiyeceğime nasıl emîn oldun vallahi «evet» desem vacib olacaktı, vacib

olsaydı

sh:»1822

dayanamıyacaktınız, terketseniz de kâfir olacaktınız. Binaenaleyh benim sizi terkettiğim müddetçe siz de beni terkediniz, sizden evvelkiler hep kesreti sualden ve Peygamberlerine karşı ihtilâftan helâk oldular. Bir şey emrettiğim zaman, gücünüz yettiği kadar tutunuz, Bir şeyden nehyettiğim zaman da ictinab ediniz.»

Buyurdu. Kezalik Hazreti Enes ve Ebî Hüreyreden rivayet olunduğu üzere «nâs, Resulullah'a bir çok şeyler sormuşlar, hattâ ibram-ü illah derecesine varmışlardı. Bir gün Resulullah gazabnâk olarak hutbeye kalktı, Allaha hamd-ü senâdan sonra «sorunuz vallahi şu makamda bulunduğum müddetçe her ne sorarsanız beyan edeceğim» buyurdu. Eshabı kirâm başlarına bir tehlike gelmek üzere bulunduğundan korktular.

Enes radiyallahü anh demiştir ki «sağıma soluma baktım herkes başına elbisesini çekmiş ağlıyordu,

Kureyşten Beni sehmden Abdullah ibni huzafe denilen adam ki rical ile bir münazaa ettiği zaman

babasının gayrisine nisbet edilirdi. Kalktı «Ya Nebiyallah benim babam kim?» dedi, aleyhissalâtü

vesselâm da «babam Huzafe ibni Kaysizzührî» buyurdu diğer biri de kalktı» benim babam nerede?» dedi «

فِي النَّارِ» buyurdu, sonra Hazreti Ömer radiyallahü anh kalktı «biz rabb olarak Allaha, din olarak

islâma, Resul ve nebiy olarak Muhammed aleyhiselâma razı olduk, biz fitnelerden Allaha sığınırız, henüz

biz cahiliyyeden ve şirkten daha yeni kurtulduk, binaenaleyh bizi afvet ya Resulallah» dedi, Resulullahın

da gadabı sükûnet buldu. -Ki bu âyetlerin sebebi nüzulü bu vak'alar olduğu merviydir.

Ey mü'minler, 102. ﴿قَدْ سَأَلَهَا قَوْمٌ مِنْ قَبْلِكُمْ﴾ sizden evvel bir kavm böyle mes'eleler sordular da ﴿ثُمَّ أَصْبَحُوا بِهَا كَافِرِينَ﴾ sonra bu sebeble kâfir oldular.»-

Beni İsrâil, Peygamberlerine bir takım şeyler sorarlar, sonra tutamazlar, terkederler, helâk olurlardı.

Binaenaleyh mü'minler bu kâfirler gibi olmamalı, onların meslekine sülûk etmemeli, kezalik cahiliyye

sh.»1823

uydurması asılsız, abes şeylerden de vaz geçmeledirler. 103.

﴿مَا جَعَلَ اللَّهُ مِنْ بَحِيرَةٍ وَلَا سَائِبَةٍ وَلَا وَصِيلَةٍ وَلَا حَامٍ﴾

Allah ne bahıyre ve sâibe ne vasiyle ne hâm, hiç birini meşru' kılmamıştır. Şer'î ilâhîde bunların aslı yoktur.»

-Cahiliyye ahalişi bir dişi deve beş batın doğurur ve beşinci erkek olursa kulağını «bahr» ederler, ya'ni

yararlar, salıverirlerdi ve artık ne sağarlar, ne binerler, ne kullanırlardı ki «bahıyre» budur. Saniyen, bir

adam başına bir derd geldiği ve meselâ hasta olduğu zaman «şifa bulursam nâkam sâibe olsun» diye

nezreder, bahîre gibi salıverir, intifainı tahrim eylerdi, salisen, koyun dişi doğurursa kendilerinin, erkek

doğurursa ilâhlarının olurdu. Şayed ikisini birden doğurursa «وَصَلَتْ أَخَاهَا» derler, bu dişiden

dolayı erkeğini de kurban etmezlerdi ki vasiyle de budur. Rabian, bir erkek devenin dölünden on batn

doğarsa onun sırtını haram addederler ve hiç bir sudan ve mer'adan menetmezler «

﴿قَدْ حَمَى ظَهْرَهُ﴾ derlerdi ki «حام، حامى» de budur. Bunlar meşru' hak değil

olanlar Allaha karşı din, şeriat namına böyle yalan uydurur iftira ederler.»- müfessirîn demişlerdir ki: Amr ibni Lühayyilhuzaî Mekkeye melik olmuş idi, dîni İsmaili iptida değiştiren de bu olmuş idi, asnam yaptırmış, evsan nasb ettirmiş bahıyre, sâibe, vasiyle, ham âdetlerini vaz'eylemişti. Bunun hakkında aleyhissalâtü vesselâm «ben, onu ateşte gördüm, ehli nârı « ریح قصب » ı ile iyza' ediyordu» buyurmuştur ki «aksab» em'a demektir işte kâfirlerin ileri gelen havassı, rüesası böyle ekâzib-ü ebatıl uydurarak halkı idlâl ederler ve Peygamberleri de kendileri gibi farz ederek Allaha iftira ederler.

﴿وَآكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ﴾ ve bu kâfirlerin ekserisinin, alelhusus avammının akılları da ermez, onlara tabi' olur giderler.

sh:»1824

104.

﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا إِلَىٰ مَا أَنزَلَ اللَّهُ وَإِلَى الرَّسُولِ﴾ bir

de bunlara Allahın inzal buyurduğu şer'ı hakka ve Peygambere geliniz denildiği zaman

﴿حَسْبُنَا مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا﴾ derler. Kõrõ kõrõne onlara o adeti kafiraneye

teklid ederler. Acaib

﴿أُولَٰئِكَ كَانُوا آبَائِهِمْ لَا يَعْلَمُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ﴾ ataları hiç bir

şey bilmez ve doğru yola gitmez olsalar bile mi? Ya'ni âdete l'tibar etmek atalara, eslâfe hurmetle onlara

ittiba eylemek gerçi alelittlak memnu' değil bir çok ahvalde lazımdır bile, fakat bu ittiba' cehl-ü dalâle değil,

ilm-ü hidayete masruf olmak lazım gelir. İktida ve taklid, mücerred alime bile değil ancak hidayetkâr olan

alimi amile olmalıdır. Daha doğrusu şahsı alime değil, onun hakk olan ilmindedir. Orf-ü adet de ma'kul-ü

meşru' olmak şartile mu'teberdir. Zira haktan başkasına ittibâ' eden her halde zarar eder. Bunun için siz o

kafirlerle bakmayınız da:

﴿١٠٥﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ لَا يَضُرُّكُمْ مَنْ
ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ
تَعْمَلُونَ ﴿١٠٥﴾

Meali Şerifi

Ey o bütün iman edenler! sizler kendinizi düzeltmeğe bakın, siz doğru gittikten sonra öte taraftan

sapanlar size bir ziyan dokunduramaz, hepsinizin varacağı nihayet Allah, o vakit haber verecek o size

neler yapıyordunuz 105

sh:»1825

Burada «**عَلَيْكُمْ**» zarf değil «**الزُّمُوا**» ma'nâsına ismi fi'ildir.

Mü'minler kâfirlerin hallerine bakarlar, emr-ü nehiy dinlemez, dalâl içinde yüzdüklerini görürler, bunlara

müteessif olarak imanlarını temenni ederlerdi, bu sebeble bu âyet nâzil olmuş ve buyurulmuştur ki:

105. ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ﴾ Ey iman edenler! siz

ancak kendinize bakınız, umumiyyetle hepiniz kendi şahıslarınızı, kendi millet-ü cemaatinizin salâhına

ihtimam ediniz, evvelâ kendinizi düzeltmeğe uğraşınız. Zira

﴿لَا يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ﴾ siz, ferden ve cemaaten hepiniz hidayette

bulunur, doğru yolu tutarsanız dalâlette kalanlar size zarar vermez.»- Bundan hiç kimseye karışmasın,

herkes kendi nefsinde bir hayatı infirad yaşasın gibi bir ma'nâ anlaşılmalıdır. Ma'lûmdur ki hidayette

olmanın, doğru yolu tutmanın erkânından biri de istitaati kader emir bilma'ruf, nehiy anilmünker yapmaktır.

«

﴿وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ
وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾ • ﴿كُنْتُمْ خَيْرَ
أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ﴾

» balâda geçmiş idi. Kezalik bir hadîsi şerifte de «sizden her kim bir münkeri görür ve tağyirine muktedir

olursa onu eliyle tağyir etsin ve eğer buna muktedir olmazsa diliyle tağyir etsin, buna da muktedir

olamazsa kalbiyle tağyir etsin» buyrulmuştur. Hazreti Sıddık radiyallahü anhten de merviydir ki bir gün

minberde şöyle demiştir: Ey nâs, siz bu âyeti okur ve mevzî'nin gayrıya kor, ne olduğunu bilmezsiniz, ben

Resulullahtan işittim, diyordu ki «nâs bir münkeri görürler de tağyir etmezlerse Allah tealâ umumiyetle

hepsine ikab eder.» Binaenaleyh ma'rufu emir ve münkerden nehyediniz. «

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنْفُسُكُمْ الْخ...» âyetini yanlış anlıyarak

mağrur olub da her biriniz «neme lâzım ben nefsim bakırım» demesin. Vallahi ya ma'rufu emir ve

münkerden nehyedersiniz, yahud Allah sizin üzerinize şerr olanlarınızı

sh:»1826

isti'mal eder de onlar size en kötü azabları peylerler, sonra iyileriniz dua eder de müstecab olmaz. İlh.»

Yine aleyhissalâtü vesselâmdan şu hadîs merviydir ki «hiç bir kavm yoktur ki içlerinde münker işlensin

veya fenalık yol alsın ve onlar onu tağyir ve inkâr etmesinler de onların hepsine ukubetini ta'mim etmek

Allaha hakkolmasın olmaz, her halde umumu ukubete müstehik olur, Sonra da duaları müstecab olmaz». «

وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَاتُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً» âyeti kerîmesi de

bunu natıktır. Binaenaleyh bu âyeti sırf ferdî bir ma'na da telakkı etmemeli « أَنْفُسُكُمْ » den nefsi ferdî

ve hey'eti umumiyyesiyle nefsi içtimaiyyesi de umurı ammesi i'tibariyle ancemaatin salah üzere bulunur,

bilfi'ıl hidayet üzere gider, nefsi ferdî ferdiyyetinde, nefsi içtimaî içtimaiyyetinde hidayet-ü salahını muhafaza

eylerse onlara kafirlerin, müşriklerin, yabancı milletlerin dalâletleri hiç bir zarar vermez. Yoksa ben

yapmıyorum ya başkaları ne yaparlarsa yapsınlar deyib de umuri ammenin cereyanına alakadar olmyan

ve onun islahını vazife edinmeyenler kendi nefislerinde doğru yolu tutmamış ve zimamı umurı şırarın ve

erbabı dalâlin ellerine teslim etmiş olacaklarından dolayı her halde mes'ul olur, zarar görürler. Maamafih

âyet bize asıl şunu da gösteriyor ki salah ve hidayeti içtimaiyyenin de mebdei salah ve hidayeti ferdiyyedir.

Ferdler doğrulunca cemaat de doğrulmuş olur. Cem'iyyetini islah-u tanzim etmek isteyen ferdler evvel

emirde kendilerini islah etmeli, emir bilma'ruf ve nehiy anilmünkere evvela kendi nefislerinden

başlamalıdır. Her ferd, hak yolunu tutub kendini bil'fil islah edince âhare nümune olması, salah-u

hidayetinin diğerlerine sirayet etmesi binnisbe kolay olur. Nefsi ferdî böyle olduğu gibi nefsi içtimaî de

böyledir. Nefsinde kendi umuru muhtel, salah-u hidayete muhtac olan bir kavm de diğer kavmi islah

sh:»1827

edemez, diğerlerini islah etmek veya onların zararlarından kendilerine vikaye eylemek isteyen bir millet

evvel emirde kendi umurı daliliyyesini islah ve tanzim etmeli, kendi yolunu doğrultmalıdır. Bunun için

mü'minler de diğerlerinden evvel kendilerini düzeltmeli ve kendi umurı dahiliyyelerini islah dikkat

eylemelidirler. Bunu yaptılar mı diğer bozuk olan efrad-ü akvamın dalâletinden mutazarrır ve mes'ul

olmazlar. Onların zarar ve mes'uliyetleri sırf kendilerine aid kalır. Binaenaleyh erbabı dalâle bakmayınız

da evvelâ kendinize dikkat ediniz, Zira her kim, hangi ferd veya hangi cemaat olursa olsun

﴿إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا﴾ akıbet hepinizin mercii ancak Allah'tır. Mü'min ve kâfir,

salih fasık, doğru ve eğri hepiniz nihayette Allaha gidecek, Allahın huzuruna varacaksınız ve ondan başka

bir merci bulamayacaksınız ﴿فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ o da o vakit size her ne

yaptınızsa hepsini haber verecek ona göre muamele edecektir, kar mı zarar mı ettiniz o zaman

anlaşılacaktır.»- Binaenaleyh doğru yol ancak Allah yolu, Allahın rızası yoludur. Âkıl olan evvel-ü âhır

bundan ayrılmamak lâzım gelir. Her kim olursa olsun ölümden, Âhiretten, Allahtan kurtuluşa imkân yoktur.

Ölüm ve Âhireti ihtar eden bu noktada vakıai mevt ile alâkadar bir hukmi Dünyevîyi tebliğ ile hıfzı

enfüsten sonra hıfzı hukuk ve emvalin dahi vücubunu tefhim etmek ve bu suretle «

﴿عَلَيْكُمْ أَنْفُسُكُمْ﴾ emrinin son nefeste bile içtimaiyyetten münfekk olamayacağını anlatmak üzere

buyuruluyor ki:

﴿١٠٦﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا شَهَادَةٌ بَيْنَكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ
 الْمَوْتُ حِينَ الْوَصِيَّةِ اثْنَانِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ أَوْ أُخْرَانِ مِنْ
 غَيْرِكُمْ إِنْ أَنْتُمْ ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَأَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةُ الْمَوْتِ
 تَحْبِسُونَهُمَا مِنْ بَعْدِ الصَّلَاةِ فَيُقْسِمَانِ بِاللَّهِ إِنْ ارْتَبْتُمْ لَا
 نَشْتَرِي بِهِ ثَمَنًا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ وَلَا نَكْتُمُ شَهَادَةَ اللَّهِ إِنَّا
 إِذَا لَمِنَ الْأَثِمِينَ ﴿١٠٧﴾ فَإِنْ عَثَرَ عَلَىٰ أَنَّهُمَا اسْتَحَقَّا إِثْمًا
 فَأُخْرَانِ يَقُومَانِ مَقَامَهُمَا مِنَ الَّذِينَ اسْتَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْأَوْلِيَانِ
 فَيُقْسِمَانِ بِاللَّهِ لَشَهَادَتُنَا أَحَقُّ مِنْ شَهَادَتِهِمَا وَمَا اعْتَدَيْنَا إِنَّا
 إِذَا لَمِنَ الظَّالِمِينَ ﴿١٠٨﴾ ذَلِكَ أَدْنَىٰ أَنْ يَأْتُوا بِالشَّهَادَةِ
 عَلَىٰ وَجْهِهَا أَوْ يَخَافُوا أَنْ تُرَدَّ أَيْمَانٌ بَعْدَ أَيْمَانِهِمْ وَاتَّقُوا
 اللَّهَ وَاسْمَعُوا وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴿١٠٩﴾

Meali Şerifi

Ey o bütün iman edenler! her hangi birinize ölüm hali geldiği o vasiyet zamanı aranızdaki şahadet ya

kendinizden adalet sahibi iki adam, veya yolculuk ediyordunuz da ölüm musiybeti başınıza geldise sizin

gayrinizden iki diğeridir,

sh:»1829

bunları namazdan sonra alıyorsunuz, şübhelendiğiniz takdirde şöyle yemin ederler, "billâhi hısım da olsa

yeminimizi hiç bir bedele değişmeyiz, Allahın şehadetini ketm de etmeyiz" biz o takdirde şübhesiz vebâle

girenlerden oluruz 106 Eğer bunların bir vebâle müstehik olduklarına vukuf hasıl edilirse o vakıt ercah

olan bu ikinin yerine bunların aleyhelimde buldukları mukabil taraftan diğer iki kişi dikilir şöyle yemin

ederler: "billâhi bizim şehadetimiz onların şehadetinden daha doğrudur ve hakkı tecavüz etmedik,

şübhesiz o takdirde zalimlerden oluruz" 107 bu işte şehadeti olduğu gibi eda etmelerine veya

yeminlerinden sonra yeminlerinin reddedilmesinden korkmalarına en yakın bir çaredir, Allahdan korkun ve

eyi dinleyin, çünkü Allah fasıklar guruhunu doğru yola çıkarmaz 108

Bu âyetin sebebi nüzulü Temimi darî ve biraderi Adiy ve beraberinde Amr ibnilasın azadlısı Büdeyl üçü

ticaret için Şama çıkmışlardı. Büdeyl müslim muhacir, diğer iki birader de henüz Nesranî imişler. Şama

vardıklarında Büdeyl hastalanmış ve yanında nesi varsa hepsini güzelce bir defter edib bir sahifeye

yazmış, arkadaşlarına haber vermeksizin kumaşların arasına yerleştirmiş, sonra onlara avdet ettikleri

zaman bu emtiasını ehline teslim edivermelerini vasiyyet etmiş ve vefat eylemiş, onlar da o emtia

miyanından üçyüz miskal miktarında altın ile menkuş bir gümüş kabı almışlar, mütebakı eşyayı avdetlerinde

Büdeylin ehline teslim etmişler, bunlar da eşyayı taharri ettiklerinde defteri bulmuşlar, o gümüş kabın da

mezkûr olduğunu görmüşler, Temim ile Adiyeye bu «**اناء = ina**» nerede diye sormuşlar «bilmiyoruz, bize

teslim ettiğini size verdik» demişler, bunun üzerine Resulullah mürâfaa olmuşlar, işbu «

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا

ikinci namazından sonra minberin yanında «kendilerine teslim edilen eşyadan hiç bir şey'e hıyanet

etmediklerine ve ketm eylemediklerine dair

sh:»1830

«**لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ**» olan Allaha kasem ile tahlif etmiş, onlar da yemin ettiklerinden sebillerini

tahliye eylemiş, sonra o gümüş kab bunlardan satın alan müşterinin elinde Mekke'de bulunmuş, Beni Sehm

bunu haber alınca Adiy ile Temimden yine talep etmişler, bu defa da her ikisi «biz bunu Büdeylden satın

almıştık» demişler, buna karış «biz size Büdeyl eşyasından hiç bir şey sattı mı» diye sormadık mı? O zaman

siz hayır demediniz mi? idi «dediklerinde» evet amma bizim beyinimiz yoktu, bunun için ıkrar etmek

istemedik.» dediklerinden tekrar Resulullah mürâfaa olmuşlar, bunun üzerine de «**فَإِنْ عُرِّ**

nâzil olmuş, Amr ibni As ile Muttalib ibni Ebi vedaa kalkmışlar, yemin etmişler ve kabı almışlardır. Çünkü

şira' iddiası isbat edilmediğinden yemin bunlara teveccüh etmiştir. Bu âyet Kur'anın i'rabı, ma'nası, hukmu

i'tibariyle en müşkil âyâtından olduğu söylenmiştir.

106.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا شَهَادَةٌ بَيْنَكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ﴾

﴿حِينَ الْوَصِيَّةِ﴾ Ey iman edenler! Emrolduğunuz şeylerden biri de her hangi birinize ölüm

göründüğü vakit; vasiyyet zamanı aranızdaki şehadettir.» - O zaman vasiyyet etmek gerek olduğu gibi

işhad da etmeli, şahidler de bunu muhafaza edib lüzumu halinde hüsni eda eylemelidirler.

﴿اِثْنَانِ ذَوَا عَدْلٍ مِّنْكُمْ﴾ şehadet edecek olanlar sizden, ya'ni akriba ve

﴿أَوْ آخَرَانِ مِّنْ غَيْرِكُمْ﴾ yahud taallukatinizden ve mü'minlerden iki adalet sahibi

gayrınızdan, gayrı müslimlerden iki kişidir. Fakat bu diğer iki kişinin şehadeti ancak

﴿إِنْ أَنْتُمْ ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَأَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةُ الْمَوْتِ﴾

seferde bulunursunuz da ölüm musibeti başınıza gelirse o takdirdedir.- Çünkü o zaman kendinizden kimse

bulunmak mümkün olmaz da zaruret tahakkuk

sh:» 1831

﴿تَحْبِسُونَهُمَا مِنْ بَعْدِ الصَّلَاةِ﴾ edebilir. bu ikisini namazdan sonra -alelhusus

ikinci namazından sonra- hapsedersiniz, ya'ni alıkor, durdurursunuz da

﴿فَيُقْسِمَانِ بِاللَّهِ انِ ارْتَبْتُمْ﴾ kendilerinden şüphelenir, kuşkulanırsanız Allaha

﴿لَا نَشْتَرِي بِهِ ثَمَنًا﴾ bu yemin mukabilinde hiç bir semen almayız, ya'ni yeminimizi

bedele satarak, şuna buna tama' ederek yalan yere yemin etmeyiz, ﴿وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَى﴾

lehine yemin edeceğimiz kimse akrabamızdan olsa yine etmeyiz

﴿وَلَا نَكْتُمُ شَهَادَةَ اللَّهِ﴾ Allahın şهادetini: ya'ni Allahın bildiği ve doğruca edasını

emreylediği şهادeti ketm de etmeyiz. ﴿إِنَّا إِذَا لَمِنَ الْأَثْمِينِ﴾ o takdirde bizim her

halde günâhkarlardan olduğumuz da şüphesiz yoktur» diye yemin ederler.

Burada şayanı dikkat iki mes'ele vardır ki birisi müslimin bulunamayacağı zaruret halinde gayrı müslimin

işhadı ve şهادeti, diğeri de şâhidlere yemin verilebilmek mes'elesidir. Cumhuri Fukahaya göre «

﴿أَوْ أَخْرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ﴾ de kabilenizden olmyan «مِنْكُمْ﴾ akrabamızdan ve kabilenizden

mü'minlerden demektir. Akriba meyyitin ahvaline daha vâkif ve sairlerden eşfak olacağı için vasiyyete

evvelâ hısım ve akrabadan ve sefer gibi bunların bulunamadığı ahvalde de ecanibden istişhad edilmek

daha muvafık olduğu gösterilmiştir. İbni Abbas, Ebû Museleş'arî, Said ibni Cübeyr, Said ibni Müseyyeb,

Şüreyh, Mücahid ve ibni Cüreycden nakledildiğine göre bir insan gurbette bulunur ve vasiyyetine işhad

edecek müsliman bulamazsa Nesrânî, Yehudî, Mecusî, putperest veya her hangi bir kâfir olursa olsun

işhad edebilir ve şehadetleri kabul edilebilir. Ve bu suretten maadasında kâfirin mü'min aleyhine şehadeti

sh:»1832

caiz olmaz. « مِنْكُمْ » Müslimanlardan « مِنْ غَيْرِكُمْ » gayri müslimlerden demektir. İmamı Şafî

demiştir ki: Müslimanlardan bir adam gurbette hastalanmış, vasiyyetine işhad edecek müsliman

bulamamış, Ehli kitabdan iki adamı işhad eylemiş idi. Kûfeye geldiler, vali bulunan Ebû Museleş'arîye

vardılar, vak'ayı haber verdiler, o adamın terikesini ve vasiyyetini takdim ettiler, Ebû Musâ «bu iş bir kerre

ahdi Resulullahta vakı' olmuş, o zamandan beri vuku' bulmamıştı» dedi ve ikisini de Kûfe mescidinde ikinci

namazından sonra «yalan söylemediklerine, tebdil-ü tahrif etmediklerine dair Allaha» yemin verdi ve

şehadetlerini kabul etti.» İlh. Bu kavle kail olanların bir kısmı bir hukmün muhkem ve bâkî bulunduğunu, bir

kısmı da mensuh olduğunu söylemişlerdir. Cessas ebû Bekri Razî Ahkâmi Kur'ânında der ki: bu âyetin

zâhiri müslimin seferdeki vasiyyetine ehli zimmetin şehadeti caiz olmasını iktiza eder -ya'ni «

« مِنْ غَيْرِكُمْ » gayri müslimler demek olduğu ve bunun da Ehli zimmete masruf olması zâhirdir.

-Vasiyyette beyi' veya ıkrarı deyn veya bir şey'i vasiyyet veya hibe veya sadaka her hangisi bulunursa

bulunsun marazı mevte akdedildiği zaman vasiyyet ismi hepsine şamildir. Allah tealâ seferde olmak üzere

hiyni vasiyyette bunların şehadetine cevaz vermiş ve vasiyyeti tahsis etmiştir. Hîni vasiyyette ise ıkrarı deyn

veya ayn veya saire olabilir. Âyet bunları tefrik eylememiştir. Fakat sûrei «Bakare» deki müdayene âyeti

Kur'anın en son nâzil olan âyetlerinden olduğu muhakkak surette merviydir. Gerçi ba'zıları sûrei

«Maidenin» de «**آخِرَ مَا نَزَلَ**» den olduğunu rivayet etmişlerse de bu, her âyetinin değil, sûre

i'tibarile filcümle âhiri ma nezel olduğunu ifade edebilir. Müdayene âyetinde ise gerek vasiyyet ve gerek

saireye ve gerek hazara ve gerek sefere şamil olmak üzere mü'minler aleyhinde ehliyyeti şehadet «

﴿وَأَسْتَشْهِدُوا شَهِيدِينَ مِنْ رِجَالِكُمْ﴾ . ﴿مَنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ﴾
diye müslimanlara hasredildiği cihetle gayri müslimin

sh:»1833

hazarda ve seferde ve vasiyyette müslim üzerine cevazı şehadetinin neshini tazammun eder. Fakat şu da

unutulmamalıdır ki bu «Mâide» âyeti Ehli zimmetin seferde vasiyyeti müslime şehadetinin cevazını ifade

ederken zimminin vasiyyetine dahi şehadetinin cevazına delâlet eder. Ve sonra vasiyyeti müslime cevazı

şehadeti âyeti müdayene ile neshedildiği zaman da zimminin vasiyyeti zimmiye gerek hazarda ve gerek

seferde cevazı şehadeti hukmü bâkı kalmış olur. Bundan başka bu âyeti «Mâide» şuna da delâlet eder ki

iki vasînin vasiyyeti meyyite şehadeti caizdir. Ve bunların meyyitten bir şey istirâ da'vaları beyyinesiz kabul

edilmez. Kavil maalyemin veresenindir. Ya'ni mevzuı bahs olan neshin bu noktalara şumulü yoktur. Gerçi

Kazı Beyzavî «**مِنْ غَيْرِكُمْ**» akriba demektir, bunu Ehli zimmet ile tefsir edenler ise mensuh

demişlerdir. Çünkü zimmînin müslim aleyhine şehadeti icma'an mesmu' değildir demiş ise de Fahrüddini

Razî muhtelifün fihi olduğunu göstermiştir. Ve hattâ mensuh değildir diyenlerin kavlini vücuhî sitte ile tashih

ederek tercih yolunda idareî kelâm etmiştir: Evvelâ hitab cemii mü'minînedir. Şu halde «

أَخْرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ» cemii mü'minînin gayri demek olur. Saniyen bunların şehadeti «

إِنْ أَنْتُمْ ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ» diye sefer ile takyid edilmiştir. Eğer bunlar müslim

olsalar idi cevazî iştişadları seferle meşrut olmamak lâzım gelirdi, çünkü müslimin şehadeti hizada ve

seferde câizdir. Salisen tahlif meselesi de bunların gayri müslim olmasına bir karine demektir. Rabian

rivayet olunan sebebi nüzul iki Nasrânînin müslim olan Budeyl üzerine şehadeti hakkındadır. Bütün bunlar

Ebû Bekri Razînin dediği gibi âyetin zâhiri « مِنْ غَيْرِكُمْ » gayri müslim hakkında olmasını ıktiza eder.

Hamisen Ebû Musel'eşarînin balâda nakledilen hükmü Eshabdan kimse tarafından inkâr edilmemiş

olduğuna göre bir icma' demektir. Sadisen mes'ele müslimlerden işhad edecek kimsenin

bulunamayacağı,

sh:»1834

gurbet haline âid olduğu için bir zaruret mes'elesidir. «

الضَّرُورَاتُ تُبِيحُ الْمَحْظُورَاتِ» dir. Bir gurbette bulunan ve ecelî takarrub eden bir

müslim işhad edecek müslim bulamaz ve bu halde küffarın da şehadeti makbul olmazsa bir çok

mühimmatını zayi' etmeğe mahkûm olur. İhtimal ki zekât, keffaret borçları vardır. Ve ihtimal ki nezdinde vedialar ve zimmetinde sair düyun vardır. Binaenaleyh ricalin muttali' olmadığı hususatta zaruretten dolayı yalnız nisvanın şehadeti câiz olduğu gibi bunda da olmalıdır demiş ve neshi istib'ad eylemiştir. Filvaki' surei «Mâide» «من آخر ما نزل من القرآن» dir. Bunda mensuh yoktur. Veya ikiden ziyade mensuh yoktur rivayetlerinden kat'i nazarla zaruret illetile tecviz edilmiş olan hususatta da nesih tasavvur olunmamak lâzım gelir. (Bu babda İbni Kayyimi Cevzînin siyaseti şer'iyyeden turuki hukmiyye nam eserinde de tafsilât vardır).

Şahid ve tahlif mes'alesine gelince: « أَشْهَدُ بِاللَّهِ » demek esasen bir yemin ma'nâsını

mütezammandır. Sonra şahid erbabı adl-ü istikametden olmak lâzım gelir. Binaenaleyh şahidi bir daha tahlif etmek hem onu bir tahkır ve eza ma'nâsını mütezammındır, hem de yemini tekrar ettirmek suretile bir ifrat ve bir sui isti'maldır. Bunun için eimmei müctehidinin çoğuna göre şahidi tahlif gayrı meşru'dur. Her tahlifin

vâcib olmadığı müttfekun aleyhtir. Bu âyette ise « اِنْ اَرْتَبْتُمْ » kaydiyle irtiyab halinde şahidin

tahlifi, hem de vakit ve keyfiyyette taglız suretiyle tahlifi lüzumu gösterilmiştir. Gerçi bundan bu vucubun zikrolunduğu üzere gayrı müslim şâhidler hakkında olduğu anlaşılıyor. Fakat aynı zamanda bundan müslim olan şahidler hakkında da şüphe edildiği zaman tahlifin cevazı biddelâle anlaşılır. Hazreti Alînin

şahid ve râviyi töhmet halinde tahlîf ettiği de menkuldür. Binaenaleyh ahlâkın fesâdı ve fıskın kesreti

zamanlarında ve alel'husus şهادetin yemin demek olduğunu bilmiyerek şهادete gelenlerin tahlîfi câiz

olmalıdır.

sh:»1835

107. ﴿فَإِنْ عُرِّ عَلَىٰ أَنَّهُمَا اسْتَحَقَّ إِثْمًا﴾ Ba'dehu, ya'ni hükümden sonra

bu iki şahidin isme müstehk olduklarına, ya'ni hakikati tahrif etmek gibi bir günah işlediklerine muttali'

olunursa o zaman ﴿فَأَخْرَانِ يَقُومَانِ مَقَامَهُمَا﴾ o iki şahidin veya vasiynin

makamlarına ﴿مِنَ الَّذِينَ اسْتَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْأَوْلِيَانِ﴾ evlâ ve akdem olan bu

iki şahidin veya vasiynin aleyhlerinde günaha müstehk oldukları, ya'ni haklarına tecavüz ettikleri

kimselerden diğer iki şahid kaim olur. -Hafs kıraetinde ma'lûm sigasiyle « اسْتَحَقَّ » okunur «

﴿ اسْتَحَقَّ ﴾ okunur. « الْأَوْلِيَانِ » bunun faili olur. Sair kıraetlerin hepsinde ise meçhul sigasiyle « اسْتَحَقَّ » okunur.

Sonra sairlerinde yine « الْأَوْلِيَانِ » okunmakla beraber Asımdan Ebû Bekir, kezalik Hamze ve

Ya'kub kıraetlerinde « الْأَوْلِيَانِ » okunur. Şu halde « اسْتَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْأَوْلِيَانِ »

okunduğuna göre ma'hâ «müstehakkun aleyh olanlardan, ya'ni haklarına tecavüz edilmiş bulunanlardan

diğer iki şahid o birlerinin makamına kaim olur. O zaman bu iki evlâ ve ehaktırlar.» Demek olur ki bu surette

« ﴿ اسْتَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْأَوْلِيَانِ ﴾ . ﴿ الْأَوْلِيَانِ ﴾ » takdirinde haber veya « أَخْرَانِ » dan

bedeldir. Evvelin cem'i olan « **أَوَّلِينَ** » kıraetlerine göre ma'nâ ise «evvelki müstehakkun aleyh olanlardan diğer iki o birlerinin makamına kaim olur» demektir ki hepsinin meali birdir. Ve Murad o iki şahidin veya vasiynin karşısında hasm olan verese demektir. İlk önce evvelki iki kişi vasiy veya vasiyyet şahidi olduklarından yeminleriyle sözleri racih idi, bilahare, ya'ni ba'delhuküm mu'teber bir delil ile hıyanetlerine ittıla' hasil olunca bu defa söz ve yemin evvelce mahkûmün aleyh olan ve bu kerre münkir ve zâhiri hal müdde'isi bulunan vereseye teveccüh edecek ve onların makamına bunlar kaim olacaktır. Binaenaleyh veresenin bu kerre de ma'nâyı ma'rufiyle şâhid vaz'iyetinde bulunmadıkları bellidir. O halde bunların iki olması şart olmayıb bir de olsa huküm yine böyle olmak lâzım sh:»1836

gelir. Binaenaleyh « **فَأَخْرَانِ** » buyurulması şahid de olduğu gibi vahidden alel'ittlak ihtiraz için değil, evvelâ sebebi nüzule nazaran vuku'dir. Saniyen mes'elede evvelki şahidlerin vasiy bulunmaları takdiri de âyetin mufadı cümlesindedir. Vasiylerin hıyanetlerine ittıla hasil olduğu takdirde ise azillerile yerlerine diğerlerinin nasbı lâzım gelir. Binaenaleyh meyyit tarafından vasiyyi muhtar olarak nasbedilmiş olan iki kişinin evvelâ emin olmak üzere yeminleriyle kavilleri tasdik olunduktan sonra hıyanetlerine ittıla' hasil olunca azilleriyle yerlerine aynı aded de vereseden iki kişinin nasbı hususuna dahi işaret buyurulmak üzere « **فَأَخْرَانِ يَقُومَانِ مَقَامَهُمَا** » buyurulmuştur. Bunun içindir ki vasiyyi muhtarın

hiyaneti iddia edildiği zaman eğer deyn da'vası ise muhakemenin hitamile hiyanetin sübutundan sonra ve fakat ayin da'vası ise muhakemenin cereyan edebilmesi için evvel emirde vasının azl ile işten el çektirilmesi lüzumu ve ba'delmuhakeme hiyanet sabit olmayıp şüphe zail olduğu takdirde hâkim tarafından tekrar nasbedilebileceği kütübi Fıkhiyyeyi Hanefiyyede mücmaun aleyh olmak üzere musarrahtır.

Bunlardan başka bu âyet şunu da gösteriyor ki «ba'delhuküm defi', mesmu'dur.», «kesbi kat'ıyyet eden bir hükümden sonra delâili cedide zuhur ederse muhakeme i'ade olunur.». Hasılı bu iki âyet, şehadet, vasiyyet, yemin, tercihi beyinat mesaili itibarile bir çok esasatı hukukiyyeyi muhtevi gayet belîğ ve veciz birer asıldır.

Bu suretle tarafeynin vaz'ıyyeti tahavvül eder, evvelkilerin makamına tarafı mukabilinden ikisi kaim olur ve bu defa yemin bunlara teveccüh eder de onlar defi'lerini isbat edemedikleri surette bunlar

﴿فَيُقْسِمَانِ بِاللَّهِ لَشَهَادَتُنَا أَحَقُّ مِنْ شَهَادَتِهِمَا﴾ billâhi bizim

şehadetimiz onların şehadetinden

sh:» 1837

daha hak, daha doğrudur ﴿وَمَا اَعْتَدِينَا﴾ ve biz bu şehadetimizde hakkı tecavüz etmedik

﴿اِنَّا اِذَا لَمِنَ الظَّالِمِينَ﴾ çünkü tecavüz ettiğimiz takdirde muhakkak zalimlerden

olduğumuzda şübhe yoktur.» Diye kaseş ederler, yeminleriyle kavilleri tasdik olunur. -Buradaki «

«فَشَهَادَةُ أَحَدِهِمْ أَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ» dan murad «لَشَهَادَتُنَا

olduğı gibi yemin demek olduğı beyan olunuyor. Zira esasen şehadet ilmi şuhudî ile yakinen ihbarı hak

demek olduğundan gayır aleyhinde şehadete hem «

«شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ» . «شُهِدَاءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَىٰ
«أَنْفُسِكُمْ» gibi ıkrara, hem de yemine, ya'ni kaseş ile te'kid ve takviye edilen habere dahi itlak

olunur ve vasiyyet ma'nasına da gelir. Binaenaleyh burada yemin ile tefsir edilmesinden yemine yemin gibi

iki kerre kaseş ma'nası tevehhüm olunmamalıdır. Murad «bizim ilmi yakînimizi ifade eden haberimiz,

kavlimiz» demek olduğü zâhirdir.

108. «ذَلِكَ» bu zikrolunan hüküm veya bu tahlif

«أَدْنَىٰ أَنْ يَأْتُوا بِالشَّهَادَةِ عَلَىٰ وَجْهِهَا» şahidlerin vechi lâyıkiyle, ya'ni

tahammül ettikleri veçhile olduğü gibi şehadet etmelerine

«أَوْ يَخَافُوا أَنْ تَرُدَّ أَيْمَانُ بَعْدَ أَيْمَانِهِمْ» ve yahud yeminlerinden sonra

yeminler müddeilere reddolunmaktan, ya'ni bu suretle kendilerinin yalanları meydana çıkararak rüsvay

olmaktan korkmalarına akrebirdir. -Tağlızı yeminde havfi Âhret, reddi yeminde de havfi Dünya hikmeti

şer'iyeleri vardır, Bu iki havfın içtimaı da şهادeti bihakkin eda etmeğe en ziyade saik olacak olan

sebebidir. Bunu böyle biliniz. ﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ﴾ ve Allahdan korkunuz ﴿وَاسْمَعُوا﴾ ve-

Allahın tavsiye ettiği ahkâmı -dinleyiniz, icabete ediniz.- Eğer ittika etmez

sh:»1838

ve dinlemezsensiz fâsik olursunuz ﴿وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ﴾ Allah ise

fâsiklar güruhunu doğru yola çıkarmaz.

﴿١٠٩﴾ يَوْمَ يَجْمَعُ اللَّهُ الرُّسُلَ فَيَقُولُ مَاذَا أُجِبْتُمْ قَالُوا لَا
عِلْمَ لَنَا إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ ﴿﴾

Meali Şerifi

O gün ki Allah bütün Resulleri toplayacak da "size ne cevap verildi?" buyuracak; "bizde ilim yok, sensin

allâmülguyûb sen" diyecekler 109

109. ﴿يَوْمَ يَجْمَعُ اللَّهُ الرُّسُلَ﴾ Bu «yevm» «اتَّقُوا اللَّهَ» daki lâfzai

celâlden bedeldir. Ya'ni Allahdan, Allahın o gününden ittika ediniz ki o gün Allah bütün Peygamberleri

cem'edecek de ﴿فَيَقُولُ مَاذَا أُجِبْتُمْ﴾ ne gibi icabetle icabet olundunuz? Ne ile, hangi

suretle karşılandınız, kabul edildiniz? diyecektir. Onlar da ne diyecekler bilir misin?

﴿قَالُوا لَا عِلْمَ لَنَا إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ﴾ «yarab senin ilmine

nazaran bizim hiç ilmimiz yoktur. Muhakkak ki allâmülguyubsen ancak sensin.» -Ya'ni ümmetlerimizin

zamirlerinde gizlediklerini, arkamızdan neler yaptıklarını ancak sen bilirsin, zâhirde bize göserdiklerini de

sen bizden daha iyi bilirsin- diyecekler, böyle diyecekleri ilmi lâhîde muhakkaktır. Yahud Dünyada böyle

dediler, Âhirette de diyecekler. Şefaate cür'et etmek şöyle dursun tamamen ilmi lâhîye tefvizı emrile

zimnen bir nevi' şikâyet bile ettiler ve edecekler de «فَيَنْبِئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ» sirri

bütün

sh:»1839

dehşetiyle zâhir olacaktır. Hâsılı Allah o gün umumiyyetle Peygamberlere ümmetlerinin sureti icabetini

soracak, onları onların aleyhinde şahid tutub intak edecek, onlar da tamamen ilmi lâhîye tefviz

eyliyecekler, Allah da her Peygambere verdiği âyât-ü delâili ve bunlara karşı ümmetlerinin aldıkları

vaz'iyeti berveçhi âti birer birer ta'dad edecek hüsni icabette bulunmayanları tevbih eyliyecektir. İşte bu

ma'nâyı ifade etmeye ve birer birer her Peygambere ve ümmetine karşı yapılacak ta'dad ve tevbih suretini

göstermek üzere Enbiya miyanında en ziyade ifrat-ü tefritta ma'ruz olan Hazreti İsâ misal olarak şöyle tasvir

olunuyor:

O gün, o dem ki:

﴿١١٠﴾ اذ قال الله يا عيسى ابن مريم اذكر نعمتي عليك
وعلى والدتك اذ ايدتك بروح القدس تكلم الناس في المهد
وكهلاً واذ علمت الكتاب والحكمة والتوراة والانجيل واذ
تخلق من الطين كهية الطير باذني فتنفخ فيها فتكون طيراً
باذني وتبرى الأكمه والأبرص باذني واذ تخرج الموتى
باذني واذ كفت بني اسرائيل عنك اذ جئتهم بالبينات
فقال الذين كفروا منهم ان هذا الا سحر مبين ﴿﴾

sh:»1840

﴿١١١﴾ واذ اوحيت الى الحواريين ان امنوا بي وبرسولي
قالوا امنا واشهد باننا مسلمون ﴿﴾

Meali Şerif

Allah buyurduğu vakit: ya Isâ ibni Meryem sana ne validene olan ni'metimi düşün, hani seni ruhulkudüs ile müeyyed kıldım, nâsa kelâm söyleyordun hem beşikte hem yetişkin iken, ve hani sana kitabet, hikmet, Tevrat ve İncil öğrettim, ve hani benim iznimle çamurdan kuş biçimi gibi taslayordun, içine üfleyordun da benim iznimle bir kuş oluveriyordu, hem anadan doğma a'mayı ve abraşi benim iznimle iyi ediyordun, ve hani ölüleri benim iznimle hayata çıkarıyordun, ve hani senden Benî İsrâ'îli def' etmiştim, o vakit ki onlara o açık mu'cizeleri getirmiştin de içlerinden kâfırlık edenler şöyle demişti: bu ap açık bir sihirden başka bir şey değil 110 Ve hani bana ve Resulüme iman edin diye Havariyyûne ilham etmiştim "iyman ettik, bizim şübhesiz müslimler olduğumuza şahid ol" demişlerdi 111

110. ﴿ اِذْ قَالَ اللهُ ﴾ - Muktezayı zâhir istikbal sığasıyle « اِذْ يَقُولُ » buyurulmak iken

mazî sığasıyle « قَالَ » buyurulmasında iki nükte vardır. Birisi meşhur olduğu üzere ileride bu: hitabın vukuu muhakkak olduğundan dolayı âtf, vakı' suretinde tasvir edilmiştir. Netekim lisanımızda da «şöyle dediği zaman ne yaparsın?» Denildiği zaman istikbalden mazî ile ta'bir edilmiş olur ki» böyle diyeceği muhakkaktır, derse ne yaparsın? Demek

sh:»1841

olur. Biri de kelâmı ilâhînin ezeli olduğuna ve Allaha nisbet edilen fillerde zamaniyyet melhuz olmadığına

ve binaenaleyh o gün Âhiretteki bu hitabın bir bidayeti kelâm değil ezeli olan kelâmı ilâhînin muhataba

zuhur ve tecelli ile teallûku olacağına tenbihdir. Ya'ni Allahın şöyle dediği günden ittika ediniz ki

﴿يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ اذْكُرْ نِعْمَتِي عَلَيْكَ وَعَلَىٰ وَالِدَتِكَ﴾ ey

Meryemin oğlu Isâ benim sana ve validene olan ni'metimi hatırla:

﴿اذْ اَيَّدُكَ بِرُوحِ الْقُدُسِ﴾ o zamanki ni'metimi ki hani ben seni ruhulkudüs ile te'yid

ve takviye etmiş idim.»- Nesârâ iki vech ile ruhulkudüs itikad ederler. Birisi Isânın Meryemden tevellüd ve

tecessüdüne mebde' olan ruhulkudüs ki buna yalnız ruhulkudüs derler. Akıdei islâmıda bu Cebrail

aleyhisselâmdir. Biri de Âhır zamanda çıkacak olan ruhulkudüstür ki Nesârâ buna ruhulhakk olan

ruhulkudüs derler. Bu bir Hatemülenbiya akıdesidir. Fakat Nesârâ bunun hakikati Muhammediyye

olduğunu kabul etmemektedirler. Doğrusu ruhulkudüs zati itibariyle birdir ki ulül'azm rusüli kirama nâzil

olan Cebrail aleyhisselâmdir. Münzel ve müteallâkı itibariyle de müteaddid isimlerle yad edilir. Meselâ

daha ziyade hayatı tecerrüd ve ruhaniyyet yaşayan, Yehudun müftereyatından beri ve muhattar olan

Hazreti Isâya nüzul ve tecellisi itibariyle ruhulkudüs ve hayatı hakikat yaşayan Hazreti Muhammede nüzul

ve tecellisi itibariyle de ruhulhakk, ruhulemin, nuru Muhammedî ve sureti umumiye de «ruhullah» dahi ta'bir

olunur. Binaenaleyh Hazreti Isâya « اذْ اَيَّدُكَ بِرُوحِ الْقُدُسِ » hitabı evvelen ve bizzat

Cibril ile te'yidi ifade etmekle beraber arkasından yine Cibrilin nüzulü ve bi'seti Muhamediyye ile dahi

te'yidine bir işareti muhtevidir. Ve ma'na şu demek olur: Ya İsâ ibni Meryem, seni ruhulkudüs ile, senden

sonra Muhammed

sh:»1842

de ruhulhak ve ruhulemîn olarak tecelli eden Cibril ile te'yid eyledim, isimden mutahhar kavî bir hayati

ruhiyeye mazhar ve ihyayı din eden müessir bir kelâm ile takviye ettim

﴿تُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا﴾ sen hem beşikte tıfıl ve hem yetişmiş recül

iken nâsa tekellüm ediyordun «انِّى عَبْدُ اللّٰهِ اتَانِى الْكِتَابَ الْخِ» diyordun

﴿وَإِذْ عَلَّمْتُكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ﴾ ve o

zamanki ni'metimi ki hani sana kitabet, hikmet, Tevrat, İncil öğretmiştim

﴿وَإِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ﴾ ve o zamanki ni'metimi ki hani sen

çamurdan kuş sureti gibi bir şey halkediyordun ve bunu kendi zatî olan kudretinle değil ﴿بِإِذْنِى﴾

benim iznimle, irademle halkediyordun, ediyordun da ﴿فَتَنْفِخُ فِيهَا﴾ içine üfliyordun

﴿فَتَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِى﴾ o suret de benim iznimle bir kuş oluyordu

﴿وَتُبْرِئُ الْأَكْمَةَ وَالْأَبْرَصَ بِإِذْنِى﴾ ve yine benim iznimle körü ve abraşı iyi

ediyordun ﴿وَإِذْ تُخْرِجُ الْمَوْتَى بِإِذْنِى﴾ ve o zamanki ni'metimi ki hani ölüleri yine

benim iznimle diriltib kabirlerinden çıkarıyordun

﴿وَإِذْ كَفَفْتُ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَنْكَ﴾ ve o zamanki ni'metimi ki hani senden Beni

İsraili edf etmiş, seni katletmek isteyen Yehudîlerin elinden kurtarmış idim

﴿إِذْ جَعْتَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ﴾ o vakit ki sen onlara bervechi bâlâ beyyinata ile gelmiş idin de

﴿فَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ﴾ o Beni İsrailin

kâfir olanları bu açık bir sihirde başka bir şey değil demiş idiler.»- Ya Isâ, sen bu ni'metlere mazhar oldun

ve bu beyyinata karşı böyle bir küfr

sh:»1843

ile karşılandın, bundan başka 111.

﴿وَإِذْ أَوْحَيْتُ إِلَى الْحَوَارِيِّينَ أَنْ آمِنُوا بِي وَبِرَسُولِي﴾ o zamanki

ni'metimi de hatırla ki hani ben Havariyyuna «bana ve Resulüme iman ediniz» diye vahiy göndermişim,

ya'ni sana ve sair Enbiyaya vahyettiğim kitablar ile emreylemişim -yahud kalblerine böyle ilham etmiş idim,

onlar da ﴿قَالُوا آمَنَّا وَاشْهَدْ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ﴾ iman ettik ve şahid ol biz hiç

şüphesiz müslimiz ya'ni imanımızda muhlisiz dediler.- Evvelki kâfirlere mukabil bir kısım da seni ve Allahın

emrini böyle bir iman-ü islâm ve ihlâsa işhad sözile karşıladılar. İşte ey mü'minler Allahın Isâya böyle

dediği ve böyle bir ni'metlerini ta'dad ederek kâfirleri tevbih ve mü'minleri tasdik-u tehyic ettiği ve bütün

Peygamberlere ve ümmetlerine yaptıklarını böyle birer birer haber vereceği günden korkun ve korunun.

Dikkat etmek lâzım gelir ki bu âyetler Hazreti İsâya hitaben değil, Âhırette ona olacak hitabı hikâyeten

ümmeti Muhammede hitabdır. Çünkü « اتَّقُوا اللَّهَ » emrine merbuttur. Havariyyunun islâmlarına

işhad ettikleri bu noktada onların da hallerini tasvir ve yad için şahidi aleküll olan Resulullah'a telvini hitab

ve hitabı âmmı andırır bir lehcei beyan ve iltifat ile buyuruluyor ki:

Ya Muhammed, sen burada şunu hatırla ve hatırlat:

﴿ ۱۱۲ ﴾ اِذْ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ اَنْ يُنْزِلَ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ قَالَ اتَّقُوا اللَّهَ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿ ۱۱۳ ﴾

sh:»1844

﴿ ۱۱۳ ﴾ قَالُوا نُرِيدُ اَنْ نَاْكُلَ مِنْهَا وَتَطْمَئِنَّ قُلُوْبُنَا وَنَعْلَمَ اَنْ قَدْ صَدَقْتَنَا وَنَكُوْنَ عَلَيَّهَا مِنَ الشَّاهِدِيْنَ ﴿ ۱۱۴ ﴾ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ اللّٰهُمَّ رَبَّنَا اَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ تَكُوْنُ لَنَا عِيْدًا لِاَوْلَانَا وَاٰخِرِنَا وَاٰيَةً مِنْكَ وَارْزُقْنَا وَاَنْتَ خَيْرُ

الرَّازِقِينَ ﴿١١٥﴾ قَالَ اللَّهُ انِّي مُنَزَّلُهَا عَلَيْكُمْ فَمَنْ يَكْفُرْ بَعْدَ
مِنْكُمْ فَإِنِّي أُعَذِّبُهُ عَذَابًا لَّا أُعَذِّبُهُ أَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ ﴿١١٦﴾

Meali Şerifi

Bir vakit de o Havariyyun: yâ Isâ ibni meryem: Rabbin bize Semadan bir mâide indirilebilir mi?

demişlerdi, "Allahdan korkun mü'minseniz" ddi 112 Biz dediler: İstiyoruz ki ondan yiyelim kalblerimiz

itmi'nan bulsun da senin bize doğru söylediğini bilelim ve ona şahadet edenlerden olalım 113 Isâ ibni

Meryem şöyle yalvardı: Ya Allah! ey bizim yegâne rabbımız! bize Semadan bir mâide indir ki bizim için

hem evvelimiz, hem ahırımız için bir bayram ve kudretinden bir nişane ola ve bizleri merzuk eyle ki sen

hayrurrazikînsin 114 Allah buyurdu ki ben onu sizlere elbette indiririm fakat ondan sonra içinizden her kim

nankörlük ederse artık onun âleminden hiç birine yapmıyacağım bir azab ile ta'zib ederim 115-

112. ﴿١١٥﴾ إِذْ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ ﴿١١٦﴾ O vakti ki Havariyyun

ya

sh:»1845

İsâ ibni Meryem dediler

﴿هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ أَنْ يُنَزِّلَ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ﴾ rabbin

bizim üzerimize semâdan bir maide indirebilir mi?- Bu ta'bir zahirine nazaran kudreti İlâhiyyede bir

şübhedir. Bu da Havariyyunun hakikaten ihlâs ile iman etmemiş olduklarını ifade eder. O halde ya o

zaman imanları daha tahkik ve ma'rifet üzere değil idi ve yahud « هَلْ يَسْتَطِيعُ » den ma'nâyı

murad başkadır, Netekim ba'zı müfessirîn demişlerdir ki burada istitaaden murad muktezayı kudret değil,

muktezayı hikmet ve irade olan istitaattir. Ya'ni Semadan bize bir mâide indirmek rabbinin hikmet ve

iradesine muvafik olabilir mi demektir. Süddî gibi diğer ba'zı müfessirîn ise isticabe ve icabet gibi «

يُسْتَطِيعُ » nün « يُطِيعُ » ma'nâsına geldiği, ya'ni Semâdan bir maide indirmek talebine rabbin

muvafakat eder mi, hâsılı istersen indirir mi? Demek olduğunu söylemişlerdir. Kisâî kiraetinde «

هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ » okunur ki «Semadan bize mâide indirmesini rabbinden isteyebilir misin?»

demek olur. Bu surette evvelki mahzur varid olmaz. Maamafih her ne olursa olsun bu sualde bir harika, bir

mu'cize talebi vardır. Halbuki mu'cizat gaye değil, delâildir. Mü'min ise medlûle iman etmiştir. Bunun için

mu'cize talebi şîârı küfürdür. Kudreti hakkı imtihan sevdasıdır. Bir de harika ve mu'cize talebinde ısrar onu

umumî bir âdet ve tabiat gibi muttarid farz etmektir. Bu ise bir tenakuzdur. Binaenaleyh mü'minin mu'cize

talebinde ısrarı asla caiz olmayacağı gibi mu'cize taleb ediyor gibi görünmesi bile iymanında bir şübheyi

iyma edeceği cihetle sui edebdir.

İşte bu gibi hikmetlere binaen ﴿قَالَ﴾ Isâ dedi ki

﴿اتَّقُوا اللَّهَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾ eğer siz hakikaten mü'min iseniz Allahdan

korkunuz. Böyle bir talebde bulunmayınız.- Ya'ni Allahın kudretinde ve benim sıhhati nübüvvetimde

şübheyi

sh:»1846

iyma edecek ve sizi iyman ve ihlas iddianızde şübheli gösterecek söz sarf etmeyiniz diye tahzir etti ki bu

tahzir ve ihtarda ne büyük bir nezahet ve ne büyük bir terbiye münderic bulunduğunu iyi düşünmeli.

113. ﴿قَالُوا﴾ Havariyyûn makamı i'tizarda maksadlarını ve ihlaslarını beyan ile

﴿نُرِيدُ أَنْ نَأْكُلَ مِنْهَا وَتَطْمَئِنَّ قُلُوبُنَا وَنَعْلَمَ أَنْ قَدْ صَدَقْتَنَا﴾
﴿وَنَكُونَ عَلَيْهَا مِنَ الشَّاهِدِينَ﴾ dediler, bu beyan üzerine 114.

﴿قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ﴾ Isâ ibni Meryem -bunların maksadlarındaki meşru'iyeti görerek

bu arzudan vaz geçemeyeceklerini anlayıp kemalile ilzamı huccet murad ederek- Allaha niyaz edib şöyle

dedi ﴿اللَّهُمَّ رَبَّنَا﴾ ey rabbimiz olan Allah celle celâlüh

﴿أَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ﴾ bize Semadan «yüksekten» bir mâide indir, öyle

bir mâide ki ﴿تَكُونُ لَنَا عِيدًا لِأَوَّلِنَا وَآخِرِنَا﴾ o -ya'ni onun indiği gün- bize,

bizim evvelimize âhirimize -mütekaddimînimize müteahhirînimize- Bayram ﴿وَآيَةً مِنْكَ﴾ ve sen

bir âyet -senin kemali kudretine ve benim sıhhati nübüvvetime delâlet eden bir alâmet- olsun. Bize böyle

bir mâide indir. ﴿وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ﴾ ve ondan bizi merzuk et ﴿وَأَرْزُقْنَا﴾ ki

rızk verenlerin en hayırlısı sensin.» -Çünkü Allah rızkın hem hâlikı, hem de bilâ garaz mu'tısidir. Ne kadar

şayanı dikkattir ki Havariyyûn mâideyi talep ve maksadlarını zikr ederken ekli takdim ve diğer maksadı

diniyyei ruhaniyyeyi te'hîr etmişlerdi. Halbuki Hazreti İsâ maksadı diniyyeyi

sh:» 1847

takdim ve maksadı ekli hem te'hîr hem de rızk olmakla ifade etmiş ve sonra rızkda kalmayıb rezzaka intikal

ve ona ta'zîm ve senâ ile arzı şükran da eylemiştir. Bunlar mülâhaza edilince ruhların derecatındaki meratıb

ne büyük bir fark ile tezahür ediyor.

Bu dua ve niyaza karşı 115. ﴿قَالَ اللَّهُ﴾ Allah tealâ ﴿إِنِّي مُنَزِّلُهَا عَلَيْكُمْ﴾

muhakkak ben onu size indiririm, bir çok kerreler indiririm bu kolay, fakat

﴿فَمَنْ يَكْفُرْ بَعْدَ مِنْكُمْ﴾ bundan sonra da sizden her kim küfrederse

buyurdu.

İmdi bu mâide indimi inmedimi? Bu babda müfessirîn beyninde üç rivayet vardır:

1- Cumhurun rivyaetine göre iki gamame arasında kırmızı bir sofrâ indi, inerken bakıyorlardı, geldi ta önlerine düştü, bunun üzerine Isâ aleyhisselâm ağladı «ilâhî, beni şakirînden kıl, ilâhî, bunu bir rahmet kıl, bir müsle ve ukubet kılma» diye dua etti, kalktı abdest alıb namaz kıldı, yine ağladı, sonra örtüsünü açdı ve «بِسْمِ اللّٰهِ خَيْرِ الرَّازِقِينَ» dedi, ne baksınlar, kızarmış, pulsuz ve kılçıksız yağ akıyor bir balık, baş tarafında tuz, kuyruk tarafında sirke ve etrafında pırasadan maada envai sebze ve beş yufkai birinde zeytun, ikincisinde bal, üçüncüsünde tereyağı, dördüncüsünde peynik, beşincisinde pastırma.

Şem'un yaruhallah, dedi bu Dünya taamındanmı ahiret taamındanmı? O da «ikisinden de değil, ve lâkin

Allah tealânın kudretiyle ihtıra' ettiği bir şey, niyaz ettiğiniz şeyi yeyiniz ve şükr

sh:»1848

ediniz ki Allah size tevali ettirir ve daha fazl-ü kereminden tezyid de eyler» dedi, yaruhallah, bu mu'cizeden

bize bir mu'cize daha göstersen? dediler, binaenaleyh «ey balık biiznillâh diril» dedi, balık da teprendi.

Sonra, «dön evvelki haline» dedi, döndü yine kebab oldu, ba'dehu mâide uçtu, sonra da isyan edenler

oldu, Maymun ve Hinzıra mesholundular, indiği gün bir pazar günü imiş, Nesârâ o günü bayram ittihaz etmişler.

2- Diğer bir rivayete göre mâide kırk gün, gün aşırı iniyordu, fakara, agniya, zuafa, sıgar-ü kibar toplânıp yiyorlardı. Fey'i zeval dönünce uçar giderdi ve arkasından gölgesinde bakarlardı bundan hangi bir fakır yediyse müddeti ömründe zengin olmuş ve hangi bir hasta yediyse şifa bulmuş ve bir daha hastalanmamış idi. Sonra Allah tealâ «Mâidemi agniyaya ve sağlamlara değil, fukaraya ve hastalara tahsis et» diye vahy etti bunun üzerine nâs ıztırab ve ihtilâle düştü ve binaenaleyh seksen üç kişi mesholundu.

3- Bir de denilmiştir ki: Allah inzalini o şart ile va'd edince istıgfar ettiler «böyle bir tehlükeyi arzu etmeyiz» dediler, binaenaleyh nâzil olmadı. اه

Kazî beyzavî bu üç rivayeti zikrettikten sonra şöyle demiştir: «Mücahidden: bu bir meseldir ki Allah tealâ bunu mu'cizat talebinde ısrar edenler için darb buyurmuştur.» diye menkuldür. Ba'zı sofıyyeden de «burada mâide hakaikî meâriften ibarettir. Çünkü at'ime gidâi beden olduğu gibi hakaikî maârif de gidai ruhtur.» diye menkuldür. Bu hal şöyle mülâhaza olunabilir ki bunlar henüz vukufuna müsteid bulunmadıkları bir

takım hakaika rağbet etmişler, Isâ aleyhisselâm da «Eğer siz iymanı tahsil ettinizse tekvayı isti'mal ediniz ki

bunlara muttali' olabilesiniz» demiş, onlar ise sualden vazgeçmemişler, ilhah eylemişler, ısrarlarından

dolayı o da istemiş

sh:»1849

Allah tealâ bunun inzali kolay olduğunu ve lâkin akibeti muhataralı ve korkunc bulunduğunu anlatmıştır.

Zira salike makamından daha yüksek bir makam münkeşif olduğu zaman ona tahammül edememesi ve

binaenaleyh istikrar bulamayıp bu yüzden dalâli baide düşmesi ihtimali pek melhuzdur.» اهـ Şihabın

dediği gibi Kazı Beyzavînin bu tezyilini âyetin bir tefsiri olmak üzere değil, bir ma'nâyı işarî olmak üzere

kaydetmelidir. Bununla bu kıssanın Resulullah'a ve mü'minlere hikmeti tezkiri de tavzih edilmiş oluyor.

Demek ki mâidei Isâ, mâidei islâm için bir misali ibret olmaktan daha ziyade bir meseli ibrettir. Küfrün ve

küfranı ni'metin azabı yalnız âhirette değil, Dünyada da büyüktür. Ni'met ne kadar büyük, ne kadar

harikulade ise küfr-ü küfranın azabı da o nisbette bîmisal ve o ni'metin zevali de o nisbette elîm olur. «

الْيَوْمَ اكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ
الْإِسْلَامَ دِينًا

gerek sureti ihsanı i'tibariyle mâidei Isâdan ne kadar büyük bir devlet olduğunu düşünmeli de buna karşı

küfr-ü küfranın nasıl bir azaba müstehak olacağını anlamalıdır.

Bu suretle sûrei «Mâide» mazmununun bir lûbbi demek olan bu tezkir yapıldıktan sonra yine tezkiri

« اذ قال الله » kıssasına atfen ve «

« واتقوا الله واسمعوا » emri tahtinde mü'minlere hitaben şöyle buyruluyor:

﴿ ۱۱۶ ﴾ وَاذْ قَالِ اللّٰهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ ءَاَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ
اتَّخِذُونِيْ وَاُمِّيَ الْهَيْنِ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ قَالِ سُبْحٰنَكَ مَا يَكُوْنُ
لِيْ اَنْ اَقُوْلَ مَا لَيْسَ لِيْ بِحَقٍّ اِنْ كُنْتُ قُلْتُهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ تَعْلَمُ
مَا فِيْ نَفْسِيْ وَلَا اَعْلَمُ مَا فِيْ نَفْسِكَ اِنَّكَ اَنْتَ عَلٰمُ

الْغَيْبِ ﴿ ۱۱۶ ﴾

sh:»1850

﴿ ۱۱۷ ﴾ مَا قُلْتُ لَهُمْ اِلَّا مَا اَمَرْتَنِيْ بِهٖ اَنْ اَعْبُدُوْا اللّٰهَ رَبِّيْ
وَرَبَّكُمْ وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا مَا دُمْتُ فِيْهِمْ فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِيْ كُنْتُ
اَنْتَ الرَّقِيْبَ عَلَيْهِمْ وَاَنْتَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿ ۱۱۸ ﴾ اِنْ

تُعَذِّبُهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ وَإِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ

الْحَكِيمُ

Meali Şerifi

Hem Allah buyurduğu vakit: Ey Meryemin oğlu İsa! Sen mi dedin o insanlara; "beni ve anamı Allahın yanında iki ilâh edin" diye? hâşâ, der: münezzehtir sübhansın yarab! Benim için hakk olmıyan bir sözü söylemekliğim bana yakışmaz, eğer söyledimse elbette ma'lûmundur, sen benim nefsimdekini bilirsin: ben ise senin zatindekini bilmem, şüphesiz ki sen "allâmülguyub" sun 116 sen bana ne emrettinse ben onlara ancak onu söyledim: hep rabbim ve rabbiniz Allaha kulluk edin dedim ve içlerinde bulunduğum müddetce üzerlerinde şâhid idim, vaktâki beni içlerinden aldın üzerlerinde murâkib ancak sen kaldın ve zaten sen her şey'e şahidsin 117 eğer onlara azab edersen şüphe yok ki senin kullarındırlar ve eğer kendilerine mağfret kılarsan yine şübhe yok ki sen o azîz, hakîmsin 118

sh.»1851

116.

﴿أَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمَّيَ الْهَيْنِ مِنْ دُونِ اللَّهِ﴾

nâsa «beni ve anamı Allahdan başka iki ilâh ittihaz edin» diye sen mi söyledin?..»- Bunun ne müthiş bir hitabı tadvih olduğunu düşünmeli ve Hazreti Isânın makamı ülûhiyyete karşı nasıl bir mevkii acz-ü ubudiyette bulunduğunu anlamalıdır. Şüphe yok ki bu tevbihin asıl hedefi şimdi tebeyyün edeceği üzere bizzat Hazreti Isâ değil, onu ma'bud ittihaz eden erbabi teslistir. Fakat onların Hazreti Isâya ta'zîm namına gulüvvettikleri küfrün ona huzurî ilâhîde nasıl bir mes'uliyet tevcih etmiş olduğunu ve binaenaleyh o kâfirlerin nezdi hakta nasıl bir mevkî'i tevbih-u ikabda bulduklarını tasavvur etmelidir. Bu âyetten anlaşılıyor ki Allahdan başka Isâyî ilâh ittihaz edenler bulunduğu gibi anası Hazreti Meryemi de ilâh ittihaz edenler varmış. Acaba bunlar kimlerdir? âyet bu ciheti tasrih etmemiştir. Maamafih zâhir ki bu da olsa olsa Isevîler miyanında bulunacaktır. Gerçi Nesârâ tarafından mezheblerince Hazreti Meryemin teslise idhal edilmediği ve binaenaleyh ona oğlu Isâ gibi ilâh denmediği dermiyan edilerek bu âyette 'tiraz olunmak istenilmiştir. Lâkin evvelâ İbni Hazmin Fisalinde zikrettiği veçhile Nesârâdan «berberaniyye» fırkası var idi ki bunlar Isaya da anasına da ilâh diyorlardı. Bu mezheb bilahare munkarız olmuş kalmamıştır. Demek ki bunlar teslisi eb, üm, ibin diye sayıyorlardı ve avamın nazarında teslisin vecchi zâhiri de budur. Saniyen teslisi Nesârâ ittihad değilse hulûl akidesinden münfek değildir. Isâda bir tabiati lâhût veya Isânın bir cüzünü lâhût farz ederek onu bir ilâhî ekmele ittihaz edenler Meryeminde esnayı hamilde o cüz'î lâhuti hâmil ve binaenaleyh bir ilâh olduğu akidesinden bizzarure halî değildirler ve sonra kiliselerinde ve hanelerinde

Hazreti Isâ gibi Hazreti Meryemin dahi tasvirlerine karşı vaziyetleri vaz'ı teabbüdden başka bir şey

değildir. Bu i'tibar ile âyetin

sh:»1852

mazmunu yalnız berberanîlere değil, diğerlerine de şamildir. Salisen böyle bir i'tiraz âyetin mazmunundaki

hıtabı tevbih ve mes'uliyetin dehşetini tasavvur etmemek ve hisaba almamaktan münbaistir. Zira tevbihin

asıl şiddeti Isânın ilâh ittihaz edilmesi noktasında toplanmaktadır. Çünkü hıtabı mes'uliyet «ya Isâ ibni

Meryem» diye doğrudan doğru ona tevcih olunmuştur. Buna karşı Hazreti Isânın «ya rabbi anamı demedim

amma beni dedim» diyebileceğini farzetmek ve binaenaleyh Isâya ilâh demekte ısrar ettikleri halde

anasına ilâh dememekle bu dehşetli mesuliyetin ikabını tahfif edecekleri zu'munda bulunmak ne büyük

dalâlet olduğunu ihtara bile hacet yoktur. Ve işte bu küfürlerdir ki Hazreti Isâyı huzuru ilâhîde böyle müdhiş

bir mevkiî mes'uliyette bulundurmuştur. Isâ bu mes'uliyeti kabul eder zannetmesinler, o bu suale cevaben

ne dedi ve ne diyecek bilir misiniz?

﴿قَالَ﴾ Isâ muhakkak diyecek ki ﴿سُبْحَانَكَ﴾ seni sana lâyük nezahet ile tenzih ederim,

nezaheti sübhaniyyeye iltica eder ve öyle nâhak ve nâvera bir sözden arzı beraet eylerim, hâşâ ya rabbî!

﴿مَا يَكُونُ لِي أَنْ أَقُولَ مَا لَيْسَ لِي بِحَقِّ﴾ bana hak ve lâyük olmıyan

sözü söylemem bana reva olmaz buna ilmimi işhad ederim ﴿إِنْ كُنْتُ قُلْتَهُ﴾ eğer ben onu

söylemiş olsa idim ﴿فَقَدْ عَلِمْتَهُ﴾ elbette sen bilirdin, çünkü sen benim dışım, izhar-ü l'ân

eylediklerim şöyle dursun ﴿تَعَلَّمْ مَا فِي نَفْسِي﴾ nefsimde gizlediğim, gönlümden

geçirdiğim şeyleri bilirsin ﴿وَلَا أَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِكَ﴾ ben ise senin nefsindekini,

ilminde gizlediğin ma'lûmatı bilmem. -Binaenaleyh söylemediğimi bildiğin halde bana bu suali sormaktaki

sh:» 1853

hikmeti sübaniyyeni de bilmem ﴿إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ﴾ çünkü bütün gaybları

tamamiyle bilen «allâmülguyub» sen ancak sensin.» -Tenzihatı kâmile ve ta'zimatı bâliga ile İsâ o müdhiş

suale karşı böyle rakık bir ebedi ubudiyyet içinde delâleten nefyile müekked ve müberhen bir surette

cevab verdikten sonra o isnadı sarahaten nefyederek diyecek ki 117. ﴿مَا قُلْتُ لَهُمْ﴾ ben

onlara başkâ bir şey söylemedim ﴿إِلَّا مَا أَمَرْتَنِي بِهِ﴾ Ancak beni me'mur ettiğin emrini

söyledim ﴿أَنْ أَعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ﴾ ya'ni hem benim hem sizin rabbınız olan

Allaha ibadet ediniz, ancak onu ma'bud tanıyınız dedim [sûrei Âli Imrana bak].

﴿وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا مَا دُمْتُ فِيهِمْ﴾ içlerinde bulunduğum müddetçe de

üzerlerine şâhid oldum. Binaenaleyh bu müddet zarfında leh veya aleylerinde icabet ve ademi icabetlerine

şehadet edebilirim ﴿فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِي﴾ fakat vaktâ ki sen beni vefat ettirdin, içlerinden aldın,

kaldırın «انِّي مُتَوَفِّيكَ وَرَافِعُكَ إِلَىَّ» va'dini incaz eyledin, o andan itibaren

﴿كُنْتَ أَنْتَ الرَّقِيبَ عَلَيْهِمْ﴾ üzerlerine mürakıb, gözcü ancak sen oldun

﴿وَأَنْتَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ﴾ ve sen her şeye şahidsin, önüne de şahid sonuna da

şahidsin. Şimdi 118. ﴿إِنْ تُعَذِّبُهُمْ فَإِنَّهُمْ عَبْدُكَ﴾ eğer onlar kulların, memlûkların,

milik senin, hak senin adil senindir.

﴿وَإِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ ve eğer mağfiret edersen

şüphe yok ki sen azîz-ü hakîmsin ve aziz-ü hakîm ancak sensin»- Binaenaleyh ne ta'zibinde

sh:»1854

bir haksızlık ne mağfiretinde bir izzetsizlik bir isabetsizlik tasavvur olunabilir. Ne istersen yaparsın, ne

yaparsan aynı hikmet ve savab olur. İzzeti kibriya. Senin; hikmeti bâliga senindir. Ne hükmüne müdahale

olunabilir, ne de hikmetine itiraz edilebilir. Her korkunnu mercii sen, her ümidin mercii yine sensin, hâsılı

ülûhiyyet ve hâkimiyet ancak senindir. İlâhi yegâne ancak sensin.»- İşte ey mü'minler İsânın huzuru ilâhîde

kemali teslimiyet ve sıdk-u ihlâs ile böyle dediği ve bütün Peygamberlerin de bu minval üzere ilim ve

hukmi ilâhîye tefvizi emreylediği o yevmi cemi' ve sualden korkunuz ve o yevmi dinin mâliki müstekilli olan

Allaha havf ile ittika ediniz ve Allahın emirlerini dinleyiniz.

Fakat bu ihtarat üzerine: Mademki Allah tealâ herkese karşı böyle ta'zib ve mağfirete alel'tlak kadirdir.

Ve bundan onu men'edecek hiç bir kuvvet, hiç bir hukûm de mutasavver değildir. O halde kâfirlere mağfireti, mü'minlere ta'zibi de mümkün demektir. Ve o halde Allahtan korkub korkmamanın, emrini dinleyib dinlememenin hukmü müsavi olmaz mı? Dünyada emsali görülegeldiği gibi Allah o gün de kâfirlere mütena'im, mü'minleri müteellim kılsa ve meselâ sıdkile arzı ubudiyet eden İsayı ta'zib edib de ona ilâh diyen kâfirlere mağfired edecek olursa bu tezkirattan ne menfaat hasıl olacak? Diye bir tevehhüm hatıra gelebilir. Binaenaleyh Allah tealânın kudreti mutlakasiyle beraber ahlâkı İlâhînin hıkmetini isbat ve vücub alallah olmamakla beraber vücub anillâhın sübutunu beyan ile böyle bir tevehhümü def' ve o müdhiş suâl karşısında Hazreti İsâ da ve sair zümrei Enbiya ve siddikinde hasıl olan heyecanı haşyeti izale için ihbarı tenfiz suretinde bir va'd veya va'di tenfiz suretinde bir inşa olmak üzere şu hukmi İlâhî tebliğ olunuyor ki:

sh:»1855

﴿١١٩﴾ قَالَ اللَّهُ هَذَا يَوْمٌ يَنْفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١٢٠﴾ لِلَّهِ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا فِيهِنَّ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٢١﴾

Meali Şerifi

Allah buyurur ki: bu, işte sadıklara sadakatlerinin faide vereceği gündür, onlara altından ırmaklar akar cennetler var ebediyyen içlerinde kalmak üzere onlar, Allah onlardan razı olmuş, onlar da Allahdan razı, işte o fevzi azîm bu 119 Allahındır bütün o Göklerin ve Yerin ve bunlarda ne varsa hepsinin mülkü, ve o her şey'e kadir, daima kadirdir 120

119. ﴿قَالَ اللَّهُ﴾ o âzîz ve hakîm ve hâkimi mutlak olan Allah tealâ muhakkak buyuracak ki

﴿هَذَا﴾ işte bu korkunç gün ﴿يَوْمَ يَنْفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ﴾ sadıklara

sadakatlerinin menfaat vereceği gündür. -Nafi' kıraetinde nasb ile «يَوْمَ» okunduğuna göre- Allah

buyurdu ki bu sual ve cevab sadıklara sadakatlerinin menfaat vereceği gündedir. O gün vaki' olacaktır.

Dünyada ahidlerinde duran, akıdlerini ihlas ile iyfa eden sadıklara Allah öyle va'd-ü tebşir eder ki onların

sıdk-u ihlasları yevmi din olan o korkunç yevmi cem'-ü sualde her halde kendilerine nafi' olacak,

sh:» 1856

hem Dünyadaki gibi hümum-ü gumum ile karışık bir menfaat değil, her türlü havf-ü hüzünden âzâde bir nef'

ile nâfi' olacaktır. ﴿لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾ altlarında

ırmaklar akan Cennetler onlarıdır. ﴿خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا﴾ o sadıklar orada ebeden

muhalled olarak kalacaklar ﴿رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ﴾ Allah onlardan rızayı ezelfisile razı olub

rıdvânına erdirmiş ﴿وَرَضُوا عَنْهُ﴾ onlar da Dünyada Allahtan razı olmuş, mahza rızayı ilâhî

uğurunda koşmuş oldukları gibi bu gün tamamen zevkî rıdvana irmiş bulunacaklar, hem razıy hem marzıy

kalacaklardır. ﴿ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ﴾ işte fezvi azîm bundan. Bu rıdvandan ibarettir:

Bütün gönüllerin aradıkları zevkî vısalin en büyüğü bu rıdvandır. İlel'ebed rızayı ilâhî ile rızayı abdin içtimâi

demek olan bu rıdvânın fevkında ne bir murad tasavvur olunabilir ne de bir zevk. Ve bu fezvi azîm

masivallahın değil ancak 120.

﴿وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا فِيهِنَّ﴾ o bütün Semâvât-ü Arz ve

muhteveyatı mülk-ü saltanatı ancak Allahındır. Bununla beraber

﴿وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ o Allah her şey'e de kemali kudretle kadirdir.» - Bütün bu

âlemde ve eczai âlemde dilediği gibi icrayı tasarruf ve saltanata kadir olduğu gibi daha başka âlemler

yapmağa dahi kadirdir. Bunun için Allahın madununda her hangi bir şey'in ve her hangi bir kimsenin

rızasına nailiyyetin hükmü yoktur. O bu gün zevk ise yarın elemidir. Müebbeden nafi' olacak olan sıdk-u

ihlas ancak allaha olan sıdk-u ihlastır. Binaenaleyh ey mü'minler, Yehud ve Nesârâ gibi misaklarınızı nakz

etmeyiniz, mahza Allah rızası için akıdlerinizi iyfa ile sıdk-u

sh:»1857

ihlasınızı isbat ediniz de bu fevzi azîme ve bu rıdavani ilâhîye iriniz, asıl mâidei ilâhiyye bu, asıl bayram işte

o gündür ve hiç şüphe yok ki Allah her şey'e kadir olduğu gbii buna da kadirdir.

Şimdi sûrei «**مَاءِدَه**» bununla hitam buluyor ve bunu «**اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ**» şükranile sûrei «

اِنْعَام» ta'kib ediyor.

